

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Journal of Society & Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Sinan AKÇAY, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Betül ALTUNTAŐ, Prof. Dr.**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Theda BORDE, Prof. Dr.**
(Alice Salomon Hochschule)
- Sema BUZ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Seher CESUR KILIÇARSLAN, Doç. Dr.**
(İstanbul Arel Üniversitesi)
- Gizem ÇELİK ÖZKAN, Doç. Dr.**
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
- Melahat DEMİRBILEK, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ronald FELDMAN, Prof. Dr.**
(Columbia Üniversitesi)
- Rıza GÖKLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Renata KLEIN, Doç. Dr.**
(Maine Üniversitesi)
- Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Haluk SOYDAN, Prof. Dr.**
(Southern California Üniversitesi)
- İlhan TOMANBAY, Prof. Dr.**
(İstinye Üniversitesi)
- Filiz YILDIRIM, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Reyhan ATASÜ TOPCUOĞLU, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Işıl BULUT, Prof. Dr.**
(Emekli Öğretim Üyesi)
- Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Serap DAŐBAŐ, Prof. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- David R. DUPPER, Prof. Dr.**
(Tennessee Üniversitesi)
- Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr.**
(Stellenbosch Üniversitesi)
- Brian GERRARD, Prof. Dr.**
(Emeritus, San Francisco Üniversitesi)
- Vedat IŐIKHAN, Prof. Dr.**
(Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı)
- Micheal KELLY, Prof. Dr.**
(Loyola Üniversitesi)
- Aliye MAVİLİ, Prof. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Prof. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Horst UNBEHAUN, Prof. Dr.**
(Technische Hochschule)
- İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr.**
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Fatma ARPACI, Prof. Dr.

(Gazi Üniversitesi)

Hicran ATATANIR, Doç. Dr.

(Sosyal Güvenlik Kurumu)

Türken ÇAĞLAR, Doç. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Murat ÇAY, Doç. Dr.

(Akdeniz Üniversitesi)

Ercem ERKUL, Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Mehmet KIRLIOĞLU, Doç. Dr.

(Karabük Üniversitesi)

Aslıhan Burcu ÖZTÜRK ÇIPLAK, Doç. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Neşe ŞAHİN TAŞGIN, Doç. Dr.

(Maltepe Üniversitesi)

Ferhat TOPER, Dr. Öğr. Üyesi.

(Malatya Turgut Özal Üniversitesi)

Berfin VARIŞLI, Doç. Dr.

(Maltepe Üniversitesi)

Kübra ARSLAN, Doç. Dr.

(Kırıkkale Üniversitesi)

Doğa BAŞER, Doç. Dr.

(Selçuk Üniversitesi)

Nurullah ÇALIŞ, Doç. Dr.

(Giresun Üniversitesi)

Veli DUYAN, Prof. Dr.

(Ankara Üniversitesi)

Zeki KARATAŞ, Doç. Dr.

(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Hatice KUMANDAŞ ÖZTÜRK, Doç. Dr.

(Artvin Çoruh Üniversitesi)

Merve Deniz PAK GÜRE, Doç. Dr.

(Başkent Üniversitesi)

Sedef ŞAHİN, Doç. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Fatma UÇAR BOYRAZ, Öğr. Gör. Dr.

(Ankara Üniversitesi)

Şeyda YILDIRIM, Doç. Dr.

(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Hacettepe University

Hakemli Dergidir / Blind Peer Reviewed Journal

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
On Behalf of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Science

SAHİBİ / OWNER

Mehmet Cahit GÜRAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITING AUTHORITY

Gizem AKOĞLU, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BAŞKANI / CHIEF EDITOR

Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BSK. YRD. / ASSOCIATE EDITOR

Tank TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Meliha Funda AFYONOĞLU, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)

Hande ALBAYRAK, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)

Hakan BAYDUR, Prof. Dr. (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Nurullah ÇALIŞ, Doç. Dr. (Giresun Üniversitesi)

Nurdan DUMAN, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)

Tahir Emre GENCER, Doç. Dr. (Anadolu Üniversitesi)

Bekir GÜZEL, Doç. Dr. (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Nur Feyzal KESEN, Prof. Dr. (Selçuk Üniversitesi)

Burcu HATİBOĞLU KISAT, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Meltem ORAL, Doç. Dr. (Atatürk Üniversitesi)

Figen PASLI, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)

Eda PURUTÇUOĞLU, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)

Ozan SELÇUK, Doç. Dr. (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Tank TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Umut YANARDAĞ, Doç. Dr. (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Buğra YILDIRIM, Doç. Dr. (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Filiz YILDIRIM, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)

Oğuzhan ZENGİN, Prof. Dr. (Karabük Üniversitesi)

YAYIN SEKRETERLERİ

Merve Nur BOZKURT KARALI, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

İsmail ORBAY, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

Merve YILDIZ, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

İNGİLİZCE EDİTÖR / ENGLISH EDITOR

Burcu HATİBOĞLU KISAT, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Cilt/Volume: 35

Sayı/Number: 2

Ay/Month: Nisan

Yıl/Year: 2024

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, EBSCO HOST ve INDEX COPERNICUS uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both EBSCO HOST and INDEX COPERNICUS and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

e-ISSN
2602-280X

YAYIN TÜRÜ / TYPE OF PUBLICATION
YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ / LANGUAGE
TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ / PERIOD of PUBLICATION
Üç Ayda Bir

YAYIN TARİHİ / PUBLICATION DATE
29.04.2024

YAYIN YÖNETİM YERİ / ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ / CONTACT ADDRESS

Gizem AKOĞLU, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 173-199 **Bir Sosyal İnceleme Alanı Olarak “Muhtaçlık”
Değerlendirmesinde
Karşılaşılan Etik İkilem ve Sorunlar***
*Ethical Dilemmas and Problems Encountered
During the Needs Assessment as a Type Of Social
Assessment* Asuman TAŞ
Kasım KARATAŞ
- 201-225 **Aile Temelli Sosyal Hizmet Uygulamasından
Yararlanan Ebeveynlerin Stresle Baş Etme Biçimleri**
*Parents that Benefit from Family Based Social Work
Application Stress Coping Styles* Ümran CİHAN DÜNDAR
Sunay İL
- 227-251 **Tek Ebeveyn Annelere Yönelik Psikolojik Sağlamlığı
Geliştirme Psiko-Eğitim Programı**
*Resilience Psychoeducation Program for Single-
Parent Mothers* Emine ÜLKEN
Hatice ODACI
- 253-268 **Cinsel İstismar Olgularına Yaklaşımın Travma
Bilgili Hizmet Sunumu Açısından Değerlendirilmesi**
*Evaluation of Approach to Sexual Abuse Cases in
Terms of Trauma-Informed Service Delivery* Zeynep ŞİMŞEK
Leyla SAMANCI ÖNCEL
- 269-290 **Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Adalet
Savunuculuğunun İncelenmesi**
*Examination of Social Justice Advocacy by Social
Workers* Elif GÜRHAN DURAN
Emel YURTSEVER

Derleme Makaleler / Review Articles

- 291-313 **Sosyal Hizmette Risk Kavramını Yeniden Düşünmek:
Risk Rasyonelitetlerinden Risk Kültürüne**
*Rethinking Risk in Social Work: From Risk
Rationalities to Risk Culture* Gizemnur KORDALI
- 315-333 **Yaşlı Göçmen Olmak: Türkiye’de Yaşlı Suriyelilerin
Hizmet Alımındaki Konumları**
*Being Elderly Migrant: Place of Elderly Syrians in
Service Receiving in Türkiye* Emrah APAK
Taner ARTAN

- 335-348 ***İstismara Uğramış Bireylerde Kullanılan Ergoterapi Yaklaşımlarının İncelenmesi*** *Melike KÜÇÜK*
Investigation of Occupational Therapy Approaches *Suzan AYDIN*
Used in Abused Individuals
- 349-364 ***Koruyucu Aile Modeli Uygulamalarında Biyolojik Ailelerin Yeri ve Önemi*** *Nurgül CERTEL*
The Place and Importance of Biological Families in
Foster Care Model Practices

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Bir Sosyal İnceleme Alanı Olarak “Muhtaçlık” Değerlendirmesinde Karşılaşılan Etik İkilem ve Sorunlar*

Ethical Dilemmas And Problems Encountered During The Needs Assessment As A Type Of Social Assessment

Asuman TAŞ¹, Kasım KARATAŞ²

¹ Dr., Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, asu.aktas@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9785-0794

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, kkaratas@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4817-9981

Başvuru: 17.07.2023
Kabul: 30.01.2024

Atıf:
Taş, A. ve Karataş, K. (2024). Bir sosyal inceleme alanı olarak “muhtaçlık” değerlendirmesinde karşılaşılan etik ikilem ve sorunlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(2), 173-199. DOI:10.33417/tsh.1328468

ÖZ

Sosyal inceleme, sosyal hizmetin en önemli araçlarından biridir. Müracaatçının sorun ve ihtiyaçlarını belirlemede ve planlı müdahale geliştirmede yol gösterici olan sosyal inceleme, sosyal hizmetin ilk uygulamalarından beri belirleyici bir etkinlik olarak önemini korumaktadır. “Muhtaçlık değerlendirmesi” sosyal yardımların sunumunda ülkemizde en çok başvurulan sosyal incelemelerden biridir. Daha çok ev ziyareti aracılığıyla gerçekleştirilen muhtaçlık değerlendirmelerinde müracaatçıların ‘muhtaçlık’ seviyelerinin belirlenme sürecinin damgalayıcı ve örseleyici olmamasına dikkat edilmelidir. Mevzuattaki muhtaçlık kriteri ve muhtaçlık kavramındaki belirsizlik, alanda çalışan meslek elemanlarının becerileri ve sınırlulukları ve uzmanların ve yöneticilerin sosyal yardımlara bakışını mesleki uygulamaya yansıttığı bu süreçte etik ikilem ve sorunların yaşanmasını kaçınılmaz hale getirebilmektedir. Bu çalışmada sosyal yardım alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal inceleme esnasında karşılaştıkları etik ikilem ve sorunların ortaya çıkartılması ve çözüm önerileri sunulması amaçlanmıştır. Bu araştırma, muhtaçlık değerlendirmesini sosyal inceleme olarak ele alması ve özel olarak muhtaçlık değerlendirmesinde karşılaşılan etik sorunları tartışması bakımından alanyazına önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal yardımlar, sosyal inceleme, muhtaçlık değerlendirmesi, etik sorunlar

ABSTRACT

Social assessment is one of the most important tools of social work. It has maintained its importance as a decisive activity since the first professional implementation of social work as it guides professionals in identifying the problems and needs of client as well as developing a planned intervention. The “needs assessment” is one of the most widely used social assessments in Türkiye in social assistance delivery. It is important to determine the needy level of the clients without stigmatizing and traumatizing them during the needs assessment, which is mostly carried out through home visits. Uncertainties in the criteria and concept of neediness in the legislation, the skills and limitations of the professionals working in the field, the perspective of professionals and managers on social assistance and their reflection on professional practice could make it inevitable to experience ethical dilemmas and problems in this process. This study aims to reveal and analyse ethical dilemmas and problems faced by social workers working in the field of social assistance during social assessment and to provide solutions to them. This study contributes to the literature as it reviews needs assessment as a social assessment and specifically addresses the ethical problems encountered in this process.

Keywords: Social assistances, social assessment, needs assessment, ethical problems

* Bu çalışma Kasım Karataş danışmanlığında Asuman Taş tarafından hazırlanan “Sosyal Hizmet Etkinliği Olarak Sosyal İnceleme ve Türkiye’de Sosyal Yardımların Sunumunda Muhtaçlık Değerlendirmesi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Yoksullukla mücadelede her zaman aktif bir rol üstlenen sosyal hizmetin temel hedef ve ilkelerinden biri de sosyal adaletin sağlanmasıdır. Gelirin yeniden dağılımını sağlayarak sosyal adalet hedefine erişime katkısı olan sosyal yardımlar, sosyal hizmet uzmanlarının yoğun olarak çalıştığı alanlardan biridir. Sosyal hizmet uzmanları burada sosyal hizmetin önemli bir etkinliği olan sosyal inceleme görevini yerine getirmektedir.

Türkiye'deki sosyal yardım mevzuatı ve uygulamaları incelendiğinde ihtiyaç sahiplerinin ve ihtiyaçların belirlenmesi için muhtaçlık değerlendirmesi olarak karşılık bulan bir sosyal incelemenin yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Muhtaçlık değerlendirmesi, yasalarca belirlenen 'muhtaçlık' kriterinin karşılanıp karşılanmadığını anlama ve müracaatçıların muhtaçlık hallerinin ortadan kaldırılması için gereken ihtiyaçlarını belirleme amacıyla hane ziyareti ve çevre araştırması yoluyla yapılan bir sosyal inceleme alanıdır.

Zor durumdaki müracaatçılara erişim sağlanması, onların gözlemlenebilir ve gözlemlenmesi güç ihtiyaçlarını belirlemeyi kolaylaştırması, müracaatçıların güçlendirilerek işlevselliğini kazanması gibi kazanımları olan bu mesleki etkinliğin sosyal hizmet bilgi, beceri ve değerlerinden uzaklaşarak yapılması durumunda müracaatçıların örselenmesi ve damgalanması kaçınılmazdır.

Mevzuattaki belirsizlikler, kurumların uygulama farklılıkları, değerlendirmenin kişiselleştirilmesi, alanda çalışan bazı meslek elemanlarının yetkinliğindeki yetersizlikler, yöneticilerin ve meslek elemanlarının sosyal yardıma bakışı, yoksulluk içinde yaşayan müracaatçılarla çalışma becerilerindeki eksiklikler gibi unsurlar özenle yürütülmesi gereken bu süreçte etik sorun ve ikilemler doğurabilmektedir.

Bu çalışma literatürde oldukça az çalışılmış olan muhtaçlık değerlendirmesini bir sosyal inceleme alanı olarak ele alması ve yaşanan etik ikilem ve sorunlara ışık tutarak çözüm önerileri sunması bakımından önemlidir.

Sosyal İnceleme Alanı Olarak Muhtaçlık Değerlendirmesi

Sosyal inceleme planlı değişim sürecinde tanışma, bağlantı kurma ve ön değerlendirme yapma aşamalarıyla paralellik gösteren, sosyal hizmet uzmanının müracaatçının ihtiyaç ve sorunlarını tanımlama ve bilgi toplama amacıyla özel teknik ve becerilerle gerçekleştirdiği bir sosyal hizmet etkinliğidir. Sosyal inceleme, sosyal hizmetin her alanında ihtiyaç duyulan bir etkinlik olsa da bazı durumlarda bir hakka erişim veya müracaatçıya ilişkin kritik bir kararın verilmesine temel oluşturmaktadır. Bu duruma, sosyal yardımlarının karara bağlanması, çocuk ihmal ve istismarının ve aile içi şiddet örüntülerinin tespiti vakaları örnek verilebilir.

Sosyal inceleme kimi zaman 'sosyal inceleme ve değerlendirme' olarak da adlandırılmaktadır. Kavramsal olarak değerlendirme ifadesi eklenmese de sosyal inceleme bir değerlendirme sürecini de kapsamaktadır. Karataş (2001) bunu sorun ve gereksinim değerlendirme olarak kavramsallaştırmakta "*belirli bir ortamda sosyal sorun ve gereksinimlerin belirlenmesi, özelliklerinin,*

neden-sonuç bağlantılarının ortaya çıkarılması, çözüm/müdahale için önceliklerin belirlenmesi amacıyla yapılan değerlendirmeler” olarak tanımlamaktadır.

Bu inceleme ve değerlendirmeye ülkemizde en çok ihtiyaç duyulan alanlardan biri de sosyal yardımlardır. Sosyal yardım yararlanıcıları belirlenirken bir alt maddi sınır tanımlanır ve bu sınır ülkemizde “muhtaçlık” olarak kavramsallaştırılmıştır. Dilin güç ilişkilerini yansıttığı ve pekiştirdiği ve bununla beraber söylemin, toplumsal kabullere ve uygulamalara önemli etkisi olduğu (Thompson, 2007; Barnard, 2008 s.14; Aktaş, 2017) düşünüldüğünde ‘muhtaç’ ve ‘muhtaçlık’ kavramlarının kaynak, imkan ve fırsatlardan yoksun olan kişilere dair yetersizlik ve güçsüzlük algılarını pekiştirdiği görülmektedir. Bu yüzden sosyal hizmet değerlerine aykırı bir şekilde güçsüzlük çağrışımı yaptığı için alanın bu kavramlardan arındırılması gerektiğini düşünsek de alanyazın ve mevzuatta böyle karşılık bulmuş olmalarından dolayı kavram karmaşasına sebebiyet vermemek için bu çalışmada bazı yerlerde bu kavramlar kullanılmıştır.

Nakdi yardımlar başta olmak üzere sosyal yardımlarda, çoğunlukla müracaatçıların tespiti için hane veya birey temelli bir hedefleme mekanizmasından yararlanılmaktadır. Bu çerçevede dünyada kullanılan gelir hesaplama yöntemleri şunlardır (Castaneda ve Lindert, 2005, s.10):

- Doğrulanmış Testler: Bu yöntemde hedef kitleye erişimde çok az hata bulunmaktadır ve ihtiyaç sahipleri belirlenirken resmi kayıtlar üzerinden kişilerin mal varlığı ve geliri araştırılmaktadır. Bu sistemin ekonomide kayıt dışılığın yüksek olduğu ülkelerde uygulanması zordur ve sistemin kurulumu yüksek maliyetlidir.
- Doğrulanmamış Testler: Verilerin güvenli olarak tutulmadığı ülkelerde bu yöntem kullanılmaktadır. Gelir, gider ve malvarlığıyla ilgili bilgilerde ihtiyaç sahibi olduğunu belirten kişinin kendi beyanı dikkate alınmaktadır.
- Temsili Testler: Muhtaçlık, haneye ait gözlemlenebilir, çok yönlü verilerin birçok farklı gruptan toplanmasıyla belirlenmektedir. Temsili testlerde, ihtiyaç sahibi olduğu düşünülen kişinin evinin bulunduğu bölgenin gelişmişlik düzeyi, eğitim durumu ve hanede eğitime devam eden çocuk sayısı, iş durumu, hane geliri ve hanedeki eşyaların niteliği ve niceliği gibi değişkenler üzerinden geliştirilen bir puanlama yöntemi ile ‘muhtaçlık’ tespiti yapılır (Ortakaya, 2010, s. 72).

Temsili testler her bir haneyi dinamik ve değişebilir birimden ziyade istatistiki bir birim olarak ele aldığı için, geçici işçi olarak çalışan, yatılı okuyan veya göçmen olan hane bireylerini hesaba katmadığı için ve ayrıca engelli, yaşlı gibi özel ihtiyaç gruplarını görmezden gelebildiği için eleştirilmektedir. Öte yandan, hane yoksulluğu kısmen belirlense bile, hane içindeki bireylere gelir ve refahın dağılımı bilinmediği için birey bazında yoksulluk tam olarak ölçülememektedir (AusAid, 2011).

Ekonomide kayıt dışılığın yaygın olduğu ve bu yüzden gelir ve mal varlıklarına ilişkin kayıtlı verilerin az olduğu Türkiye (Bağır ve diğ., 2021; Dlugosch ve diğ., 2021, s.20) gibi ülkelerde temsili ortalamalar

esas alınmakla beraber sosyal yardıma başvuranların, belirlenen “muhtaçlık” kriterlerini karşılayıp karşılamadıklarına karar verilebilmesi için bir sosyal incelemeden geçmesi gerekmektedir. Yoksulluk alanında yapılan bu sosyal inceleme, mevzuat ve alan yazında “muhtaçlık değerlendirme” olarak karşılık bulmuş olsa da bu çalışmada bunun yerine sosyal hizmet diline uygun bir ifade olarak ‘ihtiyaç değerlendirme’ ifadesi kullanılması tercih edilmiştir.

Etik ve İhtiyaç Değerlendirmesi

İnsanı odağa alan sosyal hizmet, müracaatçının yüksek yararı ve iyilik hali için uygulamaya yön veren değerleri esas alarak gelişmiştir. Bu değerler zamanla meslekleşme süreci ile meslek örgütlerinde, kurumlarda, ulusal ve uluslararası belgelerde yer almaya başlamış ve uygulamanın temel belirleyicisi haline gelmiştir.

Özateş’in (2010, s.86) de belirttiği gibi uygulamanın odağında uzman ve müracaatçı sisteminin değerleri yer aldığından ve sosyal hizmet uygulaması değerlerle iç içe geçmiş bir etkinlik olduğundan bu mesleki değerler, mesleki ilişkinin niteliğini ve sosyal hizmet uzmanının etik eylemini tanımlamaya rehberlik ettiği için büyük bir öneme sahiptir.

Sosyal hizmetin geleneksel değerleri baskı karşıtı uygulamadan önce büyük ölçüde kabul görmüş değerlerdir. 1960 ve 1970’lerde radikal sosyal hizmet hareketi kapitalist toplumdaki sınıf çatışmasına dikkat çekmiş ve sosyal hizmetin çoğunlukla sınıf eşitsizliğini yeniden yarattığına dair eleştiriler yapmıştır. Bu geleneksel değerler, sonrasında feminist ve ırkçılık karşıtı yaklaşımla geliştirilmiştir (Parrot, 2010, s.40).

Tablo 1. Geleneksel Değerler

Biestek (1974)	Timms (1983)	Butrym (1976)
○ Kabul	○ Müracaatçıya saygı	○ Kişilere saygı
○ Yargılayıcı olmayan tutum	○ Müracaatçının Kabulü	○ Kişilerin biricikliği
○ Bireyselleştirme	○ Müracaatçının kınanmaması	○ Kişilerin sosyal bir varlık olarak tanınması
○ Kontrollü Duygusal katılım	○ Kendi kararını verme	○ Kişisel değişime inanç
○ Gizlilik	○ Gizliliğe saygı duyma	
○ Kendi kararını verme		
○ Duyguların amaçlı dışa vurumu		

Kaynak: Parrott, 2010 s.40; Erkul, 2022

Sosyal hizmet değerleri, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarla çalışmasında etik davranmasını sağlayan birtakım ilkeleri ortaya koyar ve bunların temelde en önemli üç amacı şu şekilde sayılabilir (Parrot, 2010, s. 36):

- Mesleki davranışları yönlendirmek,
- Mesleki kimliği korumak,

- Müracaatçıları yanlış uygulamalardan korumaktır.

Kuçuradi'ye (2003) göre etik kavramı günümüzde üç anlamda kullanılmaktadır. Birincisi 'ahlak' ile eşdeğer olarak kullanılan kavramdır. Diğer bir deyişle "belirli bir zaman veya kültürde neyin "iyi" neyin "kötü" olduğuna ilişkin norm sistemleri, diğer bir deyişle kişilerin genel olarak neleri yapmaları, neleri yapmamaları gerektiğini dile getiren değişik ve değişken norm sistemleridir". İkincisi ise yaygın bir şekilde 'meslek etiği' olarak geçen kavram olarak etik ve üçüncüsü ise doğrulanabilir- yanlışlanabilir bilgiyi ortaya koyan 'felsefe dalı' olarak etikdir. Meslek etiği olarak etik "bir grup insanın belirli amaçlarla oluşturduğu norm bütünlüğü anlamında kullanılmaktadır. Böyle belgeler/kodlar, o amaç için türetilmiş normlardan ve/ veya mevcut normlar arasından seçilmiş, karşılıklı anlaşma ile kararlaştırılmış ve "evrensel" olarak geçerli kılınmak istenen belgelerdir" (Kuçuradi, 2003).

Sheafor ve Horejsi'nin de (2016, s.197) belirttiği gibi bu amaçla ortaya çıkan mesleki etik kurallar, uygulama kararlarını alırken sosyal hizmet uzmanları için bir rehber niteliğindedir ve yasalar çiğnendiğinde kişiler nasıl mahkemede yargılanıyorsa eylemler de etik olmadığında bu kurallar uzmanların mesleki açıdan yargılanmasını sağlayacak ilkeler olarak değerlendirilmelidir.

Sosyal hizmet etiği, yukarıda bahsedilen sosyal hizmet değerlerinin uygulamada ve karar alma süreçlerinde hayata geçirilmesidir. Sosyal hizmet uygulamalarında etik kararlar alma süreci, uygulamanın en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Etik karar alma aşamasında sosyal hizmet uzmanları kendi değerleri, mesleki değerler ve kurumsal değerler arasında çatışma yaşayabileceğinden bu süreç zorlu olabilmektedir (Gökçearsan Çiftçi ve Gönen, 2011 s. 158).

Konu kuramlar açısından ele alındığında ise genel olarak etik kuramlar deontolojik kuram ve teleolojik kuram olarak iki grupta sınıflandırılabilir. Reamer (2005) bunu kısaca şöyle özetler:

Deontolojik kuram, eylemin sonuçlarına bakmaz ve bu kurama göre eylem doğası gereği doğru veya yanlış ya da iyi veya kötüdür. Bu yaklaşıma göre sosyal hizmet uzmanları sonuçları ne olursa olsun her zaman yasalara uymalıdır. Deontolojik kuramcılara göre yasalar ve kurallar ihlal edilemez ve koşulsuz olarak bunlara uyulması gerekir. Öte yandan teleolojik kuramlar etik ikilemlere farklı bir açıdan bakar. Bu bakış açısına göre herhangi bir eylemin doğruluğu, sonuçlarına göre belirlenir. Dolayısıyla, bir sosyal hizmet uzmanı, eğer eylemin sonucunda zarar vermeyip fayda sağlayacaksa, makul bulmadığı veya adaletsiz olduğunu düşündüğü bir yasayı ihlal edebilir.

Öte yandan deontolojik kuram ve teleolojik kuramın yanı sıra erdem etiği de sosyal hizmet açısından yol gösterici olabilmektedir. Deontoloji ve teleoloji, etik kararlar alma süreçlerine ilişkin bilgi verirken erdem etiği erdemli ve iyi biri olmaya odaklanır. Buna göre sosyal hizmet uzmanları erdemli oldukları için etiğe uygun hareket etmek isterler ve bu onların içsel motivasyonudur (Barsky ve MSW, 2010). Sosyal hizmet uzmanı etik bir ilkeye uymuş olmak için değil, erdemli biri olarak kendinde var olan sağduyu, derin düşünme ve anlama gibi erdemlerle hareket etmiştir (Özateş, 2010, s.88).

Sosyal hizmet uzmanlarını yönlendirebilecek ve etik ikilem ve sorunlarla karşılaştıklarında yardımcı olabilecek mesleki etik ilke ve kodlar, hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde mevcuttur. Bu konuda Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonunun (IFSW) Etik İlkelerine İlişkin Küresel Bildirisi bulunmaktadır. Bu bildiri 2018 yılında IFSW Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Ayrıca Federasyona üye Türkiye dâhil 24 ülkenin ulusal sosyal hizmet etik kodlarına da Federasyonun internet sitesinde yer verilmiştir (IFSW, 2018).

Yoksulluğun bir sorun olarak tanımlanması, yoksul müracaatçılarla çalışma ve sosyal yardımlarda sosyal hizmet uzmanının rolü gibi konularda etik ilke ve kodlar sosyal hizmet uygulamasına yön vermede etkili olmaktadır. Yoksullukla mücadelede, hedef kitlesi insan olan sosyal hizmetlerin meslek etiğine uygun olarak yürütülmesi ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim uygulamada etik boyutun göz ardı edilmesi yoksulluğun kendisi kadar yaralayıcı sonuçlar ortaya çıkaracaktır (Karataş, 2003a).

Sosyal yardımlarda müracaatçının “muhtaçlığını kanıtlaması” beklentisi ve muhtaçlık tespitinin gelire dayalı yapılmasının insan onurunu zedeleyici yönü (Gezer ve Üçdoğruk Birecikli, 2016 s. 64; Günaydın, 2019) başlı başına bir etik sorun olarak değerlendirilebilir. İhtiyaç değerlendirmesinin hassasiyetle yürütülmemesi pek çok etik sorunu da beraberinde getirebilir. Özellikle muhtaçlığa ve muhtaçlık ölçütüne ilişkin belirsiz bir tanımlama, ihtiyaç değerlendirmesinin neleri kapsadığı konusunda yeterince açık olmayan düzenlemeler, mesleki bilgi ve beceriden yoksun kişilerin yetkinliği, ihtiyaç değerlendirmesinin bir teftiş alanı olarak görülmesi, müracaatçı ile yaşanan güçler çatışması gibi hususlar etik sorunların başlıca nedenleri arasında sayılabilir.

Sosyal yardım kapsamındaki sosyal incelemelerde müracaatçıların yatak odası, banyo gibi özel alanlarına girilip girilmeyeceği, incelemeye haberli mi habersiz mi gidileceği, ev içerisinde müracaatçılardan gelen ikramların alınıp alınmayacağı, muhtaçlık sınırını aştığı halde muhtaç olduğu belirlenen ailelere yardım verilir verilmeyeceği, sosyal medyanın bir bilgi kaynağı olarak kullanılıp kullanılmayacağı, yardım kararını etkileyecek müracaatçının sır niteliğindeki bilgilerinin kurumla paylaşılıp paylaşılmayacağı gibi pek çok ikilem beraberinde etik tartışmaları getirmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bir sosyal inceleme alanı olan muhtaçlık değerlendirmesindeki sorunları anlamaya yönelik öneriler geliştirmeyi amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma sorununu yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir (Karataş, 2015, s.2). Sosyal incelemenin nasıl deneyimlendiğini incelemek üzere fenomenolojik yaklaşımın esas alındığı bu çalışmada, yarı yapılandırılmış bir görüşme formu oluşturulmuş ve bilgi toplamak amacıyla katılımcılarla yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcıları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı il müdürlükleri ve sosyal hizmet merkezlerinde, belediyelerde ve diğer bakanlıklara bağlı çeşitli kurumlarda görev yapan/yapmış olan ve ihtiyaç değerlendirmesine katılan/katılmış olan sosyal hizmet uzmanları/sosyal çalışmacılardır. Araştırmada katılımcılara, amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan ve zengin bilgi kaynağı olabilecek bireylerin kimler olabileceğinin sorularak belirlenmesini sağlayan kartopu veya zincir örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında toplam 17 farklı ilde kamusal sosyal yardım alanında çalışma deneyimi ve sosyal inceleme deneyimi olan 34 sosyal hizmet uzmanı ile görüşülmüştür. Araştırma kapsamında cinsiyet dağılımına dikkat edilerek, kadın ve erkek katılımcıların sayısında denge sağlanarak 16 kadın ve 18 erkek sosyal hizmet uzmanı ile derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Veri Toplama ve Analizi

Araştırma için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu, beş bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde sosyal hizmet uzmanlarına tanıtıcı bilgileri ve eğitim, alan çalışma deneyimine yönelik sorular sorulmuş, ikinci bölümde uzmanların yoksulluk ve yardıma bakışının değerlendirilmesine yönelik sorulara yer verilmiştir. Diğer bölümlerde sosyal hizmet uzmanlarının sosyal inceleme ve muhtaçlık değerlendirme sürecini nasıl yürüttükleri ve ne tür sorunlarla karşılaştıklarına yönelik sorulara yer verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda etik konular bağlamında katılımcılara özellikle aşağıdaki sorular sorulmuştur:

- Görüşme aşamasını nasıl yürütüyorsunuz?
- Görüşme esnasında gözlem tekniğini nasıl kullanıyorsunuz?
- Görüşme aşamasında ne tür etik sorunlarla karşılaşıyorsunuz?
- Görüşmede hangi bilgilere erişimi hedefliyor ve dikkate alıyorsunuz?
- Müracaatçı beyanlarına güvenmediğiniz durumlarda ne yapıyorsunuz?
- Görüşme aşamasında müracaatçı ile doğru iletişim ve etkileşimi sağlamak amacıyla nelere dikkat ediyorsunuz?

Sosyal hizmet uzmanları ile yapılan görüşmeler onlardan izin alınarak bilgisayar veya telefon üzerinden kayıt altına alınmıştır. Ses kaydı ile toplanan veriler deşifre edilerek yazılı ortama aktarılmıştır. Verilerin analizi için MAXQDA Analytics Pro 2020 yazılımı kullanılmış ve transkripsiyonu yapılan veriler yazılı olarak programa aktarılmıştır. Tümevarımcı bir yaklaşım ile veriler okunmuş ve ilk önce kodlar oluşturulmuştur. Birbiri ile bağlantılı olan kodlar temalar altında toplanmıştır. Son olarak kod ve temalar altında toplanan bulgular yorumlanmıştır.

BULGULAR

Bu çalışmada etik sorunlara ilişkin bulgular çevre araştırma, idari ve siyasi baskı, muhtaçlık sınırı ve değerlendirme farklılıkları, müracaatçının sırlarının kurumla paylaşılmaması, ikram ve hediyeler

alma, sosyal medyadan müracaatçıların bilgisini toplama, müracaatçılara karşı önyargı, alternatifsizlik ve hizmet niteliğinin yetersizliği, müracaatçıları yargılama, mahremiyet ihlali, müracaatçı üzerinden reklam yapma olmak üzere 11 başlık altında toplanmıştır.

Çevre Araştırması

Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlkeleri ve Sorumlulukları belgesine (Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, 2003) göre sosyal hizmet uzmanının etik sorumluluğundan biri de mahremiyet ve gizlilik. Belgede “sosyal hizmet uzmanı, müracaatçıya güven, gizlilik ve özel hayatın korunması; elde edilen bilginin sorumlu bir biçimde kullanılması temeline dayalı ilişki kurar ve sürdürür” ifadesi yer almıştır. Ayrıca müracaatçıya ait gizli bilginin müracaatçının onayı olmadan üçüncü şahıslarla paylaşılması da vurgulanmıştır. Bu bilgilerin kimi zaman üçüncü kişilerle paylaşılmasına sebep olan çevre araştırması, sosyal incelemenin tamamlayıcı bir unsur olarak kabul görmüş olsa da sosyal inceleme yapan alandaki sosyal hizmet uzmanlarının etik ikileme düştüğü konulardan biri olmuştur.

Hassasiyetle yürütülmediğinde çevre araştırması, müracaatçının özel yaşamının ifşa edilmesine neden olabilmektedir. Uzmanlar mevcut sistemin kendilerini bu yanlış yapmaya mecbur bıraktığını belirtmiştir:

“İlk defa bir müracaatçı hakkında bilgi toplayacakken ben bununla karşılaştım, çünkü etik ikilem yaşadım. Yani müracaatçı hakkında farklı beyanlar var, fakat bunu araştırmam lazım, bunu araştırmam için de müracaatçının en yakınına, yani her gün yüz yüze baktığı insana, komşusuna birtakım şeyleri sormam lazım. Gerçekten çok zorlanmıştım ilk başta; çünkü kişinin özel hayatı neredeyse hiç kalmıyor, yani sormak durumundayız. Mesela, bize ihbar geliyor, “Bu eşiyile yaşıyor ve eşiyile yaşadığı halde yardım alıyor” ya da “Çocuğuna şiddet uyguluyor, aldığı yardımı çocuğun ihtiyacı için kullanmıyor” gibi. Bu tarz ihbarlarda etik ikilemde kaldığımız çok oluyor. Kişinin özel hayatını dökmek zorundayız, yani başka çaremiz yok; çünkü öğrenebileceğimiz başka bir kaynak yok. Aslında bu sistemin bizi ittiği bir şey.” (SHU-18)

Sosyal hizmet uygulamalarında müracaatçı ile güvene dayalı bir ilişki kurulması önemlidir. Ancak kimi zaman uzmanların çevre araştırmasıyla müfettiş rolüne bürünerek müracaatçıların muhtaç olmadığını kanıtlamak için bu güveni ihlal ettikleri görülmektedir:

“Mesela birçok müracaatçımız yardım alabilmek için eşiyile resmi olarak boşanıyordu, ama eşiyile beraber yaşıyordu. Komşularının birçoğunun da bu ayrılmadan haberi olmuyordu. Bunu arkadaşlarımin birçoğunun başına geldiği için söylüyorum. Alt komşusuna, “Bu kişi kocasıyla boşandı mı? Evli mi yaşıyorlar, beraber mi yaşıyorlar?” diye sorduğunuzda, otomatikman onların özel hayatlarını ifşa etmiş oluyorsunuz ve müracaatçınızla kurduğunuz o güvene dayalı ilişkiyi sırf onun yardıma muhtaç olmadığını kanıtlamak amacıyla ihlal etmiş oluyorsunuz. Mevzuat, hukuki düzenlemeler

elbet bir gün değişir; ama etik kurallar çok nadir ve toplumun değişim hızına göre daha yavaş değişir. O yüzden, bu şekilde siz hem etik, hem de ahlaki olmayan bir değerlendirme yapıyorsunuz, sırf hukuki normu yerine getirebilmek için insanların özel hayatlarını ifşa ediyorsunuz.” (SHU-14)

İdari ve Siyasi Baskı

Sosyal yardım politikaları hak temelli bir anlayışla oluşturulmadığında, yardımın siyasi bir araca dönüşmesi daha kolay hale gelebilmektedir. Yardımların hak sahiplerine ulaşmasında yasal ve idari düzenlemelerle belirlenen kriterlerden ziyade müracaatçı ve ikamet ettiği bölgedeki siyasi eğilimlerin esas alınması yönündeki baskı, sosyal hizmet uzmanları için etik bir sorun yaratmaktadır. Siyasi bir araç olarak kullanılan sosyal yardımlar, alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarına etik ikilemler yaşatarak baskılara maruz kalmasına neden olmaktadır:

“Bir etik dışılık da sosyal yardımların gerçek hak sahiplerine ulaşması konusunda. Çünkü bir uygulayıcı olarak ben de dönem dönem çok telefonlar alıyordum. Bu çok incitici bir şey. Bir politika yapıcının, bir siyasetçinin, bir milletvekilinin sizi böyle bir konu için arıyor olması ve bunu emir olarak algılatması çok etik dışı bir şey. Hem benim mesleğim açısından, hem de o kişi açısından. Eğer o kişinin gerçekten muhtaçlık kavramıyla ilgili bir tereddüdünüz varsa, siz de kendi sisteminizi harekete geçirebilecek mekanizmalara sahipsiniz. Yani bunu bir siyasi araç olarak kullanmamak gerekiyor ya da bir vaat olarak, bir söz olarak kullanmamak gerekiyor. Tamam, sosyal yardım herkesin hakkı, ama gerçekte hak sahiplerine ulaştığı zaman bir işe yarıyor.” (SHU-34)

Uzmanlar, muhtaçlık ölçütlerini karşılamasa da bazı ailelere sosyal yardım verilmesi yönünde karar verilmesi, sosyal inceleme raporlarının yanlış yazılması veya seçim döneminde haksız da olsa yardımların kesilmemesi gibi talimatlar alabilmektedir. Bu, uzmanın istemese de bir ‘kukla’ olarak görev yapması ve bir katılımcının deyimiyle ‘işin hamallık kısmını üstlenmiş’ olmasıdır:

“Şöyle baskılar yapılıyor: Bazen, ben daha dosyaya gitmeden, dosyayla ilgili idareciye bir telefon geliyor ve idareci, ben daha dosyaya gitmeden bana bunu onaylamam gerektiğini söylüyor. O zaman ben kendimi bu işin sadece -çok affedersiniz- hamallık kısmını üstlenen birisi gibi hissediyorum... Bir de, maalesef, dediğim gibi, yine siyasal dönemlerden kaynaklı, bazen öyle bir dönem geliyor ki, mesela denetime bile gitseniz, yazılı değil de sözlü olarak, şifahi olarak, hiçbir yardımın kesilmeyeceği yönünde talimatlar geliyor. Böyle bir dönemde zaten denetim yapılamıyor ya da yardımların mümkün mertebe verilmesi, hiç kimsenin yardım talebinin reddedilmemesinin istendiği dönemler gelebiliyor, seçim vesaire dönemlerinde.” (SHU-9)

Kimi zaman yaşanan siyasi veya idari baskı, sosyal hizmet uzmanlarının kendi mesleki ilkelerini koruyamamalarına ve yaptıkları işin değerini sorgulamaya neden olabilmektedir:

“Dışardan bir baskı yüzünden kurum ve kendi mesleki ilkelerimiz arasında kalıyoruz. Ama benim müdürüm de beni savunmuyor. Böyle bir durum olduğu zaman, “Sen mesleki çalışmanı yap, komisyona sun, kanaatin neyse onu benim önüme getir” şeklinde söylüyorlar zaten, ama müdüre de dışarıdan ulaşıp baskı yapılabiliyor; milletvekili ulaşıyor, başka biri ulaşıyor, birinin tanıdığı ulaşıyor. O noktada kötü hissediyorum kendimi yani, yaptığım işin bir değeri olmadığını düşünüyorum o zaman.” (SHU-2)

Muhtaçlık Sınırı ve Değerlendirme Farklılıkları

Muhtaçlık ölçütlerinin de kimi zaman sosyal yardım alanında çalışan uzmanlar için sorun olduğu görülmektedir. Mevzuatta muhtaçlık için genel geçer ölçütler belirlenmiş ama ölçütlerin değerlendirilmesi konusunda belirsizlik bulunmaktadır. Muhtaçlık değerlendirmesinin tamamen uzmanın bakış açısına göre şekillendiği ve iki uzmanın bakış açısındaki farklılıktan dolayı aynı vaka için farklı değerlendirme yapılabileceği görülmektedir. Bu noktada alanda çalışan sosyal hizmet uzmanının bakış açısının da önemli olduğu ortadadır.

Mevzuattaki yardım alma şartlarının belirsizliği, alandaki sosyal hizmet uzmanlarını değerlendirme aşamasında ikilemde bırakmaktadır:

“Dosya değerlendirirken bazen etik ikilemde kalıyorum. Mesela, bir asgari ücret geliyordur eve, ev kirası yoktur; ama hanede 4 kişilidir ve yeni doğan bir bebek vardır. Bazen şeyi düşünüyorum, yaşam koşullarını. Orada bizim belirlediğimiz kriter, kişi başına düşen gelir 600 lira[†] üzerindeyse olumsuz, 600 lira altındaysa olumlu sosyal yardımları veriyoruz. Burada yaşam koşullarını düşünüyorum. Bu kişi başına düşen gelirin üzerinde oluyor, yani 700 lira oluyor; ama yaşam koşullarını düşündüğümde de, yeni bir bebek doğduğunda, bez masrafıdır, mama masrafıdır, çok büyük masraflar. Böyle şeylerde ikilemde kalıyorum. Aslında orada kişi başına düşen geliri geçiyor; ama gerçekleri, hayat şartlarını düşününce de yardımı uygun kalıyor. Bu tür konularda etik ikilemde kalıyorum.” (SHU-7)

Sosyal yardım alanında hizmetin bireyselleştirilmesine ihtiyaç olduğu açıktır. Sosyo-kültürel ve bölgesel farklılıklar, varsa müracaatçıların yaşadığı kriz ve krize tepkileri, sosyal destek mekanizmaları, aile içi dinamikler, güç dağılımı gibi faktörler değerlendirmede dikkate alınması gereken ve vakaya özgü müdahaleler gerektiren faktörlerdir. Ancak mevzuattaki ölçütlerin genel geçer olması, bazen hizmetin bireyselleştirilmesi önünde engel oluşturmaktadır. Mevzuat, çoğu kurumda sosyal hizmet uzmanlarına ölçütleri esnetme şansı tanımamaktadır:

“Burada aslında mevzuatta net bir kriter yok, ‘Şu kişi alır, şu kişi alamaz’ diye bir kriter yok. Biraz da korunma ihtiyacı içinde olan çocuklar için bu düşünüldüğü için, tamamen meslek elemanına bırakılmış o karar verme süreci. Hanede bir kriz varsa, atıyorum, aylık

[†] O dönemdeki asgari ücretin (2.324,70 TL)dörtte birine denk gelmektedir.

geliri 2 bin 500, 3 bin, 4 bin olan bir haneye de aslında krize müdahale kapsamında verilebilir. Şöyle evlere de çok gittik: Anne-baba, ikisi de üniversite bitirmiş, iş arıyorlar, bulamıyorlar -bir nebze kendilerince haklılar belki- ama o haneye veremiyorsun belki. Çünkü genel bir kriter uydurman lazım kafanda. O kriterin dışına çıkınca, ona versen, bu sefer diğerine vermediğin için böyle bir ikilemde kalıyorsun. Bunu çok yaşamıştım ben SED'deyken. Onun çözümü de biraz yok gibi. Biraz insanları kaderine terk etmiş gibi oluyor, kötü oluyor yani.”(SHU-19)

Mevzuatla belirlenen muhtaçlık sınırını aştığı halde muhtaç olan hanelerin varlığı, uzmanların çaresiz kaldığı alanlardan biridir. Öyle ki uzmanlar yardımı hak ettiğini düşündüğü bazı müracaatçıların durumunu olduğu gibi dürüstçe beyan etmesinden dolayı yardımı veremediğine üzülmemektedir:

“Ya da şey durumunda mesela, yardım alma şartlarına mevzuat olarak çok uygun olmayan, ama baktığımda, yaşam tarzı olarak aslında o yardımı ondan fazla hak edecek kişi olmadığını düşündüğüm kimseler vardı, o durumda da etik ikilem yaşıyordum. Bazen şey geliyordu içimden, bizde çok dürüst aileler oluyordu böyle, durumunu olduğu gibi açıklayan. O öyle açıkladığında ben yardımı veremiyordum tabii. İçimden şey diyordum: ‘Bunları söyleme, ben duymayayım. Bak, şunları söyle.’ Böyle şeyler demek geçiyordu içimden, ama yapamıyordum maalesef.” (SHU-14)

Muhtaçlık ölçütleri bazı yoksul aileleri sistem dışında bıraksa da bu onların ihtiyaç sahibi olduğunu değiştirmez. Sosyal hizmet uzmanları, ölçütlerin üzerinde olduğu halde ‘muhtaç’ olduğunu değerlendirdikleri ailelere yardım sağlanıp sağlanmaması konusunda ikilemde kalmaktadır. Bu tür durumlarda bazı uzmanlar müracaatçı yanlısı bir tavır sergilerken bazıları mevzuat yanlısı bir tavır sergileyip yardımı reddetmektedir. Kimi zaman meslektaşlarının daha iyi durumda bir haneye yardım verilmesini onayladığını gören diğer sosyal hizmet uzmanları da suçluluk ve “mahcubiyet” hissedebilmektedir:

“Mesela, bazen bir eve gidiyorum, bir haneye, çok yoksullar belki, çok iyi değil durumları, ama idare ediyorlar oradan buradan destekle ve onlar gibi de pek çok insan var, yani sosyal ekonomik destek versen hepsine yetiştiremeyeceğim durumdayım; o zaman çok muhtaç olanını seçiyorum. O durumda, bir bakıyorum mesela, başka bir arkadaşım çok daha rahat konumdaki birine ekonomik destek vermiş; o zaman mahcubiyet hissedebiliyorum, ezilebiliyorum, bir anlamsızlık duygusuna girebiliyorum. Bu tür etik gelmeyen şeyler olabiliyor.” (SHU-33).

Sosyal hizmet uzmanlarının en temel ikilemi ise ihtiyaç değerlendirmesini hangi koşulları esas alarak yapacakları konusundadır. Hane, bulunduğu bölgenin ekonomik koşullarına göre mi yoksa ulusal ekonomik koşullara göre mi değerlendirilmelidir. Diğer bir deyişle, sosyo-ekonomik seviyenin düşük olduğu bir semtte herkese yardım verilmeli midir yoksa o semtte en çok ihtiyaç sahibi olanlara mı

yardım verilmelidir. Bu soruların cevabını mevzuat belirlemediğinde uzmanlar çıkmaza düşmekte ve kendi aralarında da bu konuyu tartışmaktadır:

“Bireylerin kendi yaşam standartları var. Özellikle şurada ikilemde kalıyoruz: Esmer tenli vatandaş olarak, bildiğimiz Romanlarda. Kâğıt toplayan, hurdacılık yapan vatandaşlarda çok büyük bir ikileme düşünüyor, kişinin yaşam standardının göz önüne alınması gerektiğini düşünüyoruz, bazı arkadaşlar da genel standartların göz önüne alınması gerektiğini düşünüyor. Örneğin, oradaki çocukların ailesinin gelir düzeyine, ailesinin kültürüne göre, aslında ihtiyaç sahibi sayılmadıklarını, onların yaşam standardının o olduğunu anlatmaya çalışıyoruz, en azından ben öyle düşünüyorum; ama diğer arkadaşlar herkesin eşit olması gerektiğini düşünüyor. Yani bir memur çocuğuyla esmer tenli vatandaşın çocuğunun aynı kriterlerde yetişmesi gerektiğini savunuyor, ben de bunu sağlayacağımızı söylüyorum. Ailenin yaşam standartları buysa, bu çocuk aslında ihtiyaç sahibi sayılmaz, ailesine uygun bir şekilde yaşıyor. Bu konuda büyük ikilemlere düşünüyoruz.” (SHU-17)

Müracaatçının Sırlarının Kurumla Paylaşılması

Sosyal inceleme bilgi toplama amaçlı bir etkinliktir. Bu süreçte müracaatçıya ait özel ve gizli bilgiler de edinilmektedir. Müracaatçının kendini sosyal hizmet uzmanına açabilmesi için sosyal hizmet uzmanının özel iletişim becerilerini kullanarak kuracağı güvene dayalı bir ilişki gerekmektedir. Zorlu ve titiz bir süreç sonunda elde edilen bilgilerin üçüncü kişilerle paylaşılması mesleki bir sorumluluktur. Sosyal hizmet uzmanı edindiği hassas bilgileri müracaatçının damgalanmasına sebebiyet vermemek üzere başkalarıyla ve kurumla paylaşmaktan imtina eder. Ancak bazı bilgiler her ne kadar özel de olsa sosyal yardımı etkileyebilecektir. Bu durumda uzmanın bunu kurumla paylaşmaması kuruma karşı dürüst olmaması sonucunu doğurabilir.

Uzmanların ötekileştirileceği korkusuyla müracaatçısına dair bilgileri kurumla paylaşmamaktan ve müracaatçının içinde bulunduğu duruma yönelik bir sosyal hizmet uygulaması geliştirememekten dolayı etik ikilemler yaşadıkları görülmüştür:

“Şöyle bir durumda etik ikileme çok düşünüyordum: Bizim müracaatçılarımızdan bazılarının çalıştıkları sektörler bağlamında. Çünkü benim müracaatçılarımın kurduğum ilişki biraz daha güvene dayalıydı. Ben biliyordum yaptıkları işleri. Mesela fuhuş sektöründe çalışan, ama aynı zamanda çocukları olan bir aileyle çalışırken, çocuklar açısından düşünüp yardımları çok rahat yapabiliyordum, ama... Ahlaki olarak da düşünmüyordum, sadece yaptığının doğru olup olmadığı konusunda... Yani ben yardım veriyordum, ama sadece çocukları düşünüyordum; mesela kadının o sektörden nasıl çıkartılacağıyla alakalı bir düzenleme yapmıyorum, yapamıyorum. Kadının yaptığı o işten dolayı yönetim tarafından ötekileştirilmesinin önüne geçmek için bunu da paylaşamıyorsunuz. Bu mesela bana çok ikilem yaşatıyordu, yani bu konuda bir çalışma yapamamak.”(SHU-14)

Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının kimi zaman müracaatçısı ile kurduğu güven ilişkisinin bozulmaması için yardımı etkileyebilecek durumunu, kurumun gizliliğe riayet etmeyeceği endişesi ile paylaşmadığı da görülmektedir:

“Bir de şöyle bir durum olabiliyor: Bazen kişi orada size kendini yakın hissediyor ve güven oluşturuyor, size kendisiyle alakalı bir durumu açıklıyor. Bu, yardımı da etkileyebilecek bir durum oluyor. Onun da güveni var. Şimdi ben bunu kuruma nasıl açıklamalıyım ki kişi o yardımı alabilsin? Doğrudan açıklayamıyorum; çünkü inanın, tek bir kişiyle muhatap olmuyorsunuz. Bizim müdürlüğümüzün çatısı altında 300-400 kişi çalışıyor, en büyük müdürlük, yani kulaktan kulağa gidebiliyor. Bu tarz şeylerle sık sık karşılaşabiliyorum.”
(SHU-29)

İkram ve Hediyeler Alma

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğinin (2003) Etik İlke ve Sorumluluklar Belgesinde hizmetler için ödemeler başlığı altında “sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılardan hediye almasının ya da müracaatçının ürettiği mal ve hizmetlerden ücretsiz yararlanmasının veya bunları kabul etmesinin söz konusu olamayacağı” bilgisine yer verilmiştir. Öte yandan ev ziyareti yaparak sosyal incelemeye giden sosyal hizmet uzmanları, eve gelen bir misafir olarak algılandığından kimi zaman Türk kültüründeki misafirperverlik, müracaatçı tarafından yansıtılmak istenmektedir. Bu durumda müracaatçısıyla güven ilişkisi kurmak isteyen sosyal hizmet uzmanları ikramı reddetme ve bunu müracaatçıya açıklama noktasında zorluk çekebilmektedir. Müracaatçının evinde sosyal inceleme esnasında yapılan bir ikramın kabulü veya reddi, sosyal hizmet uzmanlarında ikilem yaratmaktadır.

Bazı uzmanlar müracaatçıdan gelen ikramın tamamen reddedilemeyeceğini düşünmektedir:

“Bir gittiğimizde de yanımda uygulama öğrencileri vardı, birlikte gittik. O kadar ısrar ettiler ki. Ayran yapmışlar, yaz ayıydı da, haydi kırmayalım dedik. Artık orada içmek zorundayız diye düşündük. Ama bir ayran geldi, koyun sütünden yapılmış, acayip ağır bir ayran. Ben, tabii, uygulama öğrencileriyle konuşmuştum, “Böyle, böyle olabilir, kabul etmiyoruz, ama çok da ısrar ederlerse reddetmeyelim” falan diye. Bir tanesi, daha kokuyu duyar duymaz içemeyeceğini anladı, bana da öyle acıklı bir şekilde bakıyor ki, neyse, “Midem rahatsız” diye geçiştirdi, ama ben kendimi feda etmek durumunda kaldım. Yani bu tür şeylerle de karşılaşabiliyorsunuz.” (SHU-24)

Alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki deneyiminin artmasıyla bu konudaki ikilemlerle baş etme stratejisi geliştirdiği görülmektedir:

“Sizi oraya davet ediyor, oraya oturuyorsunuz ya da bazı yerlerde ikram çok önemli. Ufak da olsa geri çevirmemeye çalışıyorsunuz. Bunlar mesleki deneyime bağlı olarak geliyor tabii. Ben 8 yıllık mezunum. İlk mezun olduğum zamanı hatırlıyorum; biraz yadırgıyordum tabii o süreçleri, “Acaba yapmalı mıyım, yapmamalı mıyım?” şeklinde.

Ama şu anki görüşmelerim daha rahat oluyor, gözlemlerim daha rahat oluyor. Tabii, bu biraz deneyimle alakalı bir şey olmuş oluyor.” (SHU-12)

Çay ve su gibi ikramların reddedilmesinin müracaatçıda, kendisinin beğenilmediğine dair düşünceleri tetikleyebileceği algısının, güvene dayalı bir ilişki kurmak isteyen uzmanı, ikramları kabul etmeye mecbur bıraktığı görülmektedir:

“Genelde ikramda bulunmak istiyorlar. Ben su istiyorum o zaman, “Bir bardak su verirseniz yeterli” diyorum, kırılmamaları açısından, onun dışındaki diğer ikramların hepsini geri çeviriyorum. Ya da çay getirmiş oluyor artık, yani sormadan getirmiş oluyor, o çayı içmemek de şey oluyor, yani benim çayımı beğenmedi veya benim evimi beğenmedi, beni beğenmedi gibi oluyor, o yüzden o çayı mecbur içiyoruz hocam.” (SHU-11)

Uzmanlar açısından müracaatçıların kendilerine sunduğu ikramın maddi değeri ve buldukları bölgenin sosyokültürel özellikleri de ikramın kabulü veya reddini etkileyebilmektedir. Uzmanlar, maddi değeri olmayan ikramların kabul edilmesinde bir sakınca görülmemesi gerektiğini düşünmektedir.

“Bu, aslında yaşanan çevreye göre değişecek bir şey. Mesela, kiraz, vişne, bunlar pahalı meyveler olarak düşünülürse, herhangi bir yerde müracaatçıdan bunları almak aslında çok doğru değildir; ama X şehrinde çalışırken, herkesin bahçesi bunlarla doludur. Onun için, bunu ikram ettiği zaman almanızda bir sakınca görmüyorum. Yani yaşanan çevreyle alakalı, oranın ikram kültürüyle alakalı. Şehirde bir yere gittiğiniz zaman, şehir içerisinde bir apartman dairesine veya bir eve gittiğiniz zaman, orada verilen ikramı geri çevirebilirsiniz; ama köyde verilen bir ikram veya el emeği sonucu verilen bir ikram, bir yiyecek, bir çay, bunları aslında çok fazla geri çevirmemek gerekiyor. Bu da müracaatçıya saygıyı gösteriyor biraz. Tabii ki, her verilen şeyi kabul edelim demiyorum, ama müracaatçı için maddi değeri olmayan bir ikram kabul edilebilir.” (SHU-17)

Sosyal Medyadan Müracaatçıların Bilgisini Toplama

Sosyal inceleme müracaatçının açık rızası ve bilgilendirilmiş onamıyla yürütülen bir bilgi toplama etkinliğidir ve hangi bilgi kaynaklarının kullanılacağı sürecin etik ilkelere uygunluğu açısından önemlidir. Müracaatçının sosyal medya hesaplarının bilgi kaynağı olarak kullanılıp kullanılmayacağı hususu sosyal incelemeye giden uzmanların ikilemde kaldığı, etik boyutuna dair kaygılarının olduğu bir husustur. Sosyal medya, bugün yaygın bir şekilde kullanılmakta, açılan sosyal medya hesaplarında kişilere ait pek çok yazılı ve görsel bilgiler yer almakta ve kişilerin yaşantılarına ilişkin doğru veya yanlış bir izlenim edinilmesini sağlamaktadır. Bu durumda sosyal medya bilgi toplama aracı olarak sosyal hizmet uzmanlarına cazip görünmektedir.

Kimi zaman uzmanların kendilerine gelen ihbarlarda sosyal medya verilerini kabul ettikleri, bu durumdan hareketle yardıma ihtiyacı olduğunu beyan eden kişilerin bilgilerinin sosyal medya

üzerinden kontrol edilmesini olağan karşıladıkları ve etik olup olmadığından ziyade kullanışlı olup olmadığına baktıkları görülmüştür:

“Ben ediyorum. Facebook’tan ediyorum özellikle. Onunla ilgili de birkaç şey yaşadım. Bir kişinin Facebook hesabına baktım ben, mesela 10 farklı arabayla fotoğrafı vardı. Sonra öğrendik ki araba alıp satıyor. Araba alıp sattığını, lüks bir arabaya bindiğini falan öğrendik. Ya da farklı bir yaşantısı var mı yok mu, onu da kontrol etmek için bakıyoruz. Mesela bize gelen ihbarlarda da şey oluyor. Geçenlerde mesela bir adam geldi, karısından boşanmış, karısı bizden yardım alıyor, karısının farklı kişilerle görüştüğünü, evde içki içtiğini, çocuklarının da evde olduğunu söyledi, açtı bize Facebook’tan gösterdi bunu. Müracaatçılar da bunu yapabiliyor bize yani, video izletiyor, gösteriyor falan. Etik midir, değil midir, bilmiyorum; ama bizim işimize yarayan şeylerden biri de sosyal medya bence. Çünkü öyle bir duruma geliyoruz ki kimseye inanmıyoruz. İnanıyoruz, ama hep şüpheli davrandığımız için, hep başka kanallarda bir şey arıyoruz yani. Belki de o yüzden bu şekilde bilgi arıyoruz etraftan.” (SHU-2)

Sosyal medyanın bilgi alabilme anlamında önemli bir konuma geldiğini belirten uzmanlar kurumun yetkisine ihtiyaç duymaktadır; zira ilgili bakanlık bu konuda bir açıklama yapmamıştır.

“Hocam, sonuçta insan çok çok özel bir şey olsa sosyal medyasında paylaşmaz. Bence bakabilmeliyiz; yani bu konuda elimiz güçlendirilirse, bize bu şekilde yazılı bir talimat gelirse bence bakabilmeliyiz. Sonuçta kişi... Yani artık buna gidiyor; insanlar yanındaki insanlarla görüşmezken, sosyal medyadan mesajlaşıyorlar. Tabii ki özel mesajlarını okumak değil de, herkesle paylaştığı veriyi ben de görebilmeliyim. Yani nerelere gitmiş, ne iş yapmış, nerelerde paylaşımında bulunmuş, bunu ben de görürsem tabii ki de yararlı olur, yani devletin olanağını daha verimli kullanmak açısından önemli.” (SHU-11)

Bilgi kaynaklarına erişim açısından kamuda çalışan uzmanlarının uygun konum ve yeterlilikte olduğunu belirten bazı sosyal hizmet uzmanları ise sosyal medya kaynaklarından bilgi edinmenin özel yaşamın mahremiyetine aykırılık teşkil eden etik bir ihlal olduğunu düşünmektedir:

“Bunu kullanmıyoruz; çünkü kişi mahremiyeti, kişinin özel hayatının gizliliği söz konusu. Bence etik ihlallerden bir tanesi bu. Yani devletin bir memuru olarak, bir çalışanı olarak, bütün bilgi kaynaklarına ulaşabilecek konumda ve yeterlilikteyiz biz. Bunu kişilerin özel mahremiyeti olan sosyal hayatından, oradan değerlendirmemek gerekir diye düşünüyorum.” (SHU-34)

Müracaatçılara Karşı Önyargı

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğinin (2003) yayınladığı Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlke ve Sorumlulukları Belgesinin dördüncü bölümünde “sosyal hizmet uzmanları mesleki uygulamalarında ırk, etnik ve ulusal köken, renk, cinsiyet, cinsel tercih, yaş, medeni durum, siyasal görüş, dinsel inanç,

zihinsel ya da fiziksel özür temeline dayanan ayrımcılığın herhangi bir biçimine yer vermemeli; göz yummamalı, kolaylaştırmamalı ve ayrımcılık yapanlarla iş birliğine girmemelidir” denilmiştir. Lisans eğitimleriyle sosyal hizmet uzmanları, farklı gruplarla çalışma konusunda belirli bir bilgi ve bilinç seviyesine gelmiş ise de sahadaki uygulamalarında, toplumsal yapılar tarafından biçimlendirilen önyargıları ile yüzleştiklerinde, etik ihlallere sebebiyet verebilmektedirler.

Alandaki bazı çalışanların müracaatçılarla yaşadıkları olumsuz deneyimleri genelledikleri ve bazı gruplara karşı ayrımcı tutum ve önyargılı yaklaşım sergiledikleri görülmektedir:

“Mesela kâğıtçı aileler. Mesela böyle bir ayırım var, hepsi normal aile işleri kâğıtçılık. Mesela o gruplardan da pek hoşlanmazlar, personellerimiz o gruplardan hoşlanmazlar. Onları üçkâğıtçı olarak görüyor, dolandırıcı olarak görüyor, ihtiyacı yok olarak görüyor. Yaşayış biçiminden dolayı, hani evi pis, evet. Ama kötü o ya, bu onun tercihi değil. Arkadaşlarımız onu değerlendirmede çok başarısızlar. O, onun tercihi değil. Bunu onun tercihi olarak görüyor arkadaşlarımız.” (SHU-5)

Ayrıca mesleki etik ilke ve öğretilere rağmen vakalara ilişkin toplantılarda etnik kökenden dolayı ötekileştirici söylemde bulunanların olduğu görülmektedir:

“Ama bazen biz kendi aramızda toplantılar yapardık; kişilerin geldikleri, göç ettikleri yerlerle alakalı ya da etnik kökenleriyle alakalı, “Onlar şöyle” ya da “Bunlarda şey olur mu?” falan deyip ötekileştirici bir söylemle eleştirdikleri çok durumlara da şahit oldum. Yani daha net söylemek gerekirse, “Onlar Kürt. Bu Kürtler de zaten çok çocuk yapıyor, niye yardım veriyoruz ki” deyip ötekileştirici söylemlerle yardım verilmesine karşı çıkanlar oluyordu. Gerçi en sonunda orada çalışan ve tepki gösteren meslek elemanlarının ya da bir grubun şeyiyle ‘Tamam, verelim’e dönüyorlardı, ama bu tür ötekileştirici söylemler de toplantılarda çok fazla oluyordu. Ya da Suriyeliler yeni gelmişti mesela, Suriyeliler hakkında çok da ahlaki olmayan söylemlerle yardımlar yapılıyordu.” (SHU-14)

Sosyal hizmet uzmanlarının bu sorunlarla mesleki deneyim kazandıkça daha rahat baş ettikleri anlaşılmaktadır:

“Şöyle: Mesleki bilgi ve birikimin oluşması tabii ki önemli. Okulda belli teorik bilgilerle yetişiyoruz hepimiz, sonuçta her meslek elemanının mutlaka bir altyapısı var; ama biraz da alanda çalıştıkça, alanda farklı gruplarla, farklı insanlarla, belki çok farklı milliyetlerden, farklı dinden, farklı kültürlerden insanlarla çalıştığı zaman belli bir şablon oturuyor kafanızda.” (SHU-22)

Alternatifsizlik ve Hizmet Niteliğinin Yetersizliği

Sosyal hizmet, müracaatçının güçlendirilmesini hedefleyen uygulamaların yürütülmesini gerektirse de kurumların yürüttüğü politika ve programlar bazı durumlarda sosyal hizmet uzmanlarını çaresiz bırakabilmektedir. Hizmet niteliğinin yetersizliği ve alternatif bir hizmet sunulamadığı durumlarda ikilemlerin yaşandığı görülmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları bazı vakalarda mevcut politika ve programların müracaatçıya yarardan çok zarar vereceğini düşünmektedir. Bu durumlarda müracaatçının yararına olacak bir alternatif hizmet sunma kapasitesine de sahip olmadıklarında yasal yükümlülükleri yerine getirmekten imtina edebilmektedirler.

“Mesleki ikilem ise, özellikle sosyoekonomik düzeyi daha düşük bölgelerde, özellikle Romanların yaşadığı mahallelerde bu erken yaşta birliktelikler konusunda yaşadım. Baktığınızda, 18 yaş altında bu cinsel istismara giriyor. Ama birliktelik olmuş, çocuk olmuş... Yani bu tür ikilemler yaşadığımız oluyordu. Gerçi onda da şuna dikkat ediyorduk: Genelde iki taraf da çok küçük yaşta, yani hem erkek çocuk, hem kız çocuk, erken yaşta birlikte olmuşlar. Zaten çok kalabalık yaşıyorlar, biliyorsunuz ve genelde de daha erken uyarılıyorlar bu nedenle, mahremiyet koşulları da çok uygun olmuyor onların. Kimi zaman orada ikilem yaşıyorduk. Baktığımızda, aslında ihbar etmemiz lazım, orada bir yaş sınırı var; ama bunu ihbar ettiğimiz durumlar da oldu tabii; arada yaş farkı varsa ya da erken gebelik söz konusu olduysa... Bu tür durumlarda etik olarak sıkıntılar yaşayabiliyoruz.” (SHU-24)

Sosyal hizmet uzmanları bazı hizmetleri sunarken ikilemde kalmakta bunun sebebi ise kurum tarafından sunulan hizmet programına güvenmemeleri ve bu program ve hizmetlerin sürdürülebilirliğinden endişe duymalarıdır:

“Bu kadın gerçekten çocuğuna bakabilir mi? Oralarda biraz aslında ikilemde kaldığımız oluyor. “Bu kadın çocuğa bakamaz” dersin ne olacak, o zaman yuvaya mı alacaksın? “Yuvaya almak son çare” deniliyor. Ne yapacaksın o zaman? Mecbur vereceksin, yani bu en azından denenmeli. Çocuğun eğitimine daha çok önem veriyorum ben. Mesela, notları çok kötü olan çocuklar oluyor. Bazen diyorum ki, bunlara da devlet para veriyor, ama bilmiyorum. Bu para çocuk için harcanacak mı, bu kadın bu yetiye sahip mi?” (SHU-13)

Müracaatçıları Yargılama

Sosyal hizmet uzmanının kendi kişisel tutumu ve dünya görüşü mesleki sorumluluklarını yerine getirmede sorun oluşturmamalıdır. Sosyal hizmet mesleki değerleri müracaatçılara saygıyı ve müracaatçıların bireysel amaçları, sorumlulukları ve farklılıklarının kabul edilerek onlara karşı ayırım yapılmamasını gerektirmektedir.

Mesleğe yeni başlayan meslek elemanlarının kimi zaman müracaatçıların sosyokültürel farklılıklarına ilişkin olumsuz yaklaşımlar sergileyebildikleri görülmüştür:

“Bazen yeni başlayan arkadaşlarımız veya stajyerlerimiz diyor; tırnak içinde söyleyeyim, Roman vatandaşı mesela, Çingene falan deriz ya, “Hocam, oraya gitmeyelim, o evde şöyle var” ya da “Onun üç tane hanımı varmış, dördüncü de geri dönmüş, ne biçim...”

Bunu bizim deme şansımız yok. Biz, uzman olarak, orada mesleki bir müdahale yapmaya gitmişiz. Arkadaşlara da hep bunu telkin ediyorum: “Arkadaşlar, bizim işimiz yargılamak değil, buna bir hizmet modeli belirlemek. Zaten bir destek elemanı olarak bunlara alışkın olmanız lazım, yani bunlarla baş edebiliyor olmanız lazım, baş etme yöntemleri geliştirmeniz lazım. O yüzden, farklı siyasi görüşü olan, farklı etnik gruba dâhil olan, farklı sosyokültürel düzeye sahip olan insanlara o şekilde yaklaşamayız, bizim yaklaşımımız şu şekilde olmalıdır” diye arkadaşlara süpervizörlük yapmaya çalışıyorum. Ama olabilir tabii, yani bu çok normal, yeni başlayan arkadaşlarda böyle bir eğilim olması normal.”(SHU-26)

Sosyal hizmet uzmanlarının birlikte çalıştığı müracaatçısının kültürüne dair bilgisi olması ve kültüre duyarlı uygulamalar geliştirmesi önemlidir; çünkü kültür insan davranışını etkileyen bir unsur olarak müracaatçı-sosyal hizmet uzmanı arasındaki iletişim ve etkileşimin güçlenmesini sağlayabilecek bir anahtardır. Ayrıca kültürel yetkinlik ve sosyal farklılıklara saygı, birer etik sorumluluktur ve bu sorumluluk gereği sosyal hizmet uzmanları müracaatçıları sosyokültürel farklılıklarından dolayı yargılamamalı ve buna sebebiyet verecek uygulamalardan kaçınmalıdır. Fakat göçmenlerin kültürel normlarına dair ikilemlerin yaşandığı örneklerin olduğu görülmektedir:

“Mesela, özellikle Afgan ve Suriye göçmeni olan bireylerde, ailelerde çocuk sayısı çok fazla olabiliyor. Ekonomik yoksulluk had safhada, fakat çocuk yapmaya devam ediyorlar. Bu, kültürel kaynaklı bir etik ikilem doğuruyor. O kökenli müracaatçılara, “Artık çocuk yapmamanız gerekiyor” deyip, doğum kontrolünü falan anlatmaya kalktığımızda, onlar olaya farklı bir boyuttan bakıp, bunun onların kültürlerine göre uygun olmadığını, doğru olmadığını bize belirtiyorlar. Tabii ki bizim de, müracaatçıları değerlendirirken, kendi kişisel görüşlerimiz veya normlarımızın dışında, onların da içinde yetiştikleri topluma bağlı bir birey olarak kültürel veya inançsal normları olduğunu kabul edip ona göre hareket etmemiz gerekiyor. Onu da dikkate alıyoruz tabii ki.”(SHU-31)

Mahremiyet İhlali

Müracaatçının mahremiyetinin korunması sosyal hizmette önemli bir ilkedir ancak ev ziyareti olarak gerçekleşen sosyal incelemelerde bu çok daha hassas bir konuya dönüşmektedir. Zira ev kişinin mahrem bilgilerinin dile getirilmeden de gözlemlenebileceği özel bir alandır. Bundan dolayı evin müracaatçının mahrem ve özel alanı olduğunun dikkate alınarak incelemeye gidildiğinde, müracaatçıdan izin alınarak eve girilmesi gerekmektedir. Öte yandan dışarıya aktarıldığında müracaatçıyı utandıracak ve onurunu zedeleyebilecek sır niteliğindeki bilgilerin, özel yaşamının gizliliği ve mahremiyeti çerçevesinde korunması esastır.

Alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının kimi zaman kişinin medeni durumuna ilişkin bilgiyi doğrulamak için mahremiyetlerini ihlal edecek şekilde inceleme yaptıkları, yatak odasına, gardıroba ve hatta kapı arkalarına bile bakma ihtiyacı duydukları görülmektedir:

“Gireriz yatak odasına, buzdolabını açarız. Bu, bazı vatandaşlar tarafından olumsuz olarak karşılanırsa, değerlendirilse, belki mahremiyete giriliyor olarak görülse de, mesela buzdolabının boş olması ona ekstra avantaj sağlayan bir durumdur. Yatak odasına da şöyle giriliyor: Mesela kişi yalnız yaşadığını iddia eder, ama evde başka biri vardır, şüphelenilmiştir, ayakkabısı görülmüştür, montu görülmüştür, saklanma ihtimaline karşı bakılıyor yani. Gardıroba da bakılır, kapı arkalarına da bakılır, daha netleştirmek için durumu. Çünkü o kişinin üzerine kayıtlı araba oluyor, gelir oluyor; bu da o kişinin yardım almasını değiştirir.” (SHU-28)

Kimi durumlarda müracaatçının telefonundaki yatak odasında çekilen özel fotoğrafların bile dikkate alınarak mahremiyetin ihlal edildiği görülmektedir:

“Telefonundan bir şey almak zorundaydık bir müracaatçının; bir rapor, ilaç raporu olabilir, başka bir rapor da olabilir, bir şey almak zorundaydık. Telefonundaki fotoğraflardan onun biriyle yaşadığını tespit etmiştik mesela, bir adamla yatak odasında sarmaş dolaş çekilmiş fotoğraflarını yakalamıştık.” (SHU-28)

Sosyal incelemenin kimi uzmanlarca mahremiyeti ihlal edercesine ‘baskın’ şeklinde yapıldığı ve yalnız olduğunu beyan eden müracaatçıların, evinin önünde erkek ayakkabısı görmeyen bile değerlendirmeyi değiştirdiği anlaşılmaktadır:

“Şey oldu mesela, eşinden boşandığını söyleyen çokça müracaatçının evinde eşiyle ilgili eşyalar gördük, hatta eşini evinde gördük, baskın şeklinde. Mesela kapının önündeki ayakkabılar bizim için önemli. Kadın tek başına yaşıyor, eşinden boşanmış, çocuklarıyla beraber tek başına yaşıyor, ama kapının önünde erkek ayakkabısı gördük çok kez mesela. O bizim için önemli. Mesela buna dikkat ediyoruz. Zile basıp beklerken, kapının önüne, etrafa şöyle bir bakıyoruz. Gerekirse zaten komşularla da görüşülüyor.” (SHU-2)

Öte yandan bazı uzmanların deneyim kazandıkça müracaatçının mahremiyetine saygı konusunda da kendilerini geliştirdikleri görülmektedir:

“Ama evde bakımda çalışırken, ilk yıllarda, tabii, biraz da deneyimsizlikten, izinsiz girdiğiniz zaman, ailenin, mahremiyete önem verilmediğini düşünerek itiraz ettiği oldu. Ama onun dışında, çok fazla böyle durumlarla karşılaşmadım. Ben sadece bir defa yaşadım bunu. Dediğim gibi, o da meslekteki ilk yıllarımda.” (SHU-22)

Müracaatçı Üzerinden Reklam Yapma

Sosyal hizmet insanı odağa alan bir meslektir ancak hizmet sunumunda hak temelli yaklaşımdan uzaklaşıldığında insan değeri odak olmaktan çıkmaktadır. Yardımların lütuf olarak sunulduğu sistemlerde, müracaatçılar, kimi zaman kurum veya çalışanların reklam aracı olarak kullanılarak istismar edilmektedir. Müracaatçının rızası olmadan, ona ait görsellere yer vererek kurumun veya çalışanın tanıtımının yapılması hem gizliliğin ihlal edilmesi hem de sosyal hizmet uzmanlarının ya

da kurumlarının “*kişisel, dinsel, siyasal ya da iş konularındaki çıkarları doğrultusunda müracaatçıları kullanmasına*” (Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, 2003, s.5) yol açmaktadır. Bu, sosyal hizmet mesleğinin etik ilke ve sorumluluklarından biri olan çıkar çatışmalarını gündeme getirmektedir.

Bazı yerlerde, sosyal hizmet uzmanlarının, damgalayıcı şekilde müracaatçıların oturduğu yerlerde kurumsal kimliklerini gösteren yekek ve montlarla hizmet verdikleri, yardımlarını görünür kılmaya zorlandıkları görülmektedir:

“Biz, yekeklerimiz, montlarımız var, onları giyerek orada bulunuyoruz. Amaç sadece orada görünmek diyeyim yani. Biz mesela koli de dağıttık, erzak da dağıttık, ne bileyim, basında çıkan bir habere de gittik, bir yere gidip haber de yaptırıldı. Yani biraz işin reklam boyutu var. Bana kalırsa, bir şehit cenazesinde bulunmak da önemli. Onu zaten ayrı bir yere koyuyorum, o toplumsal bir olay. Ama işte, basında çıkan bir habere gitmek ya da ne bileyim, koli dağıtmak, erzak dağıtmak, bunlar çok doğru şeyler değil yani. Amaç biraz görünmek yani aslında.” (SHU-2)

Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının yardımların üzerinden reklam yapılmaması için kimi zaman mücadele etmek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır:

“Ama ister istemez, kişi elinde yardım kolisiyle eve geliyor ve yardım kolisinin üzerinde kocaman bir X. Belediyesi yazıyor. İster istemez fark ediliyor ve bu da damgalanmaya, etiketlenmeye yol açıyor. Ama bunu olabildiğince en aza indirmeye çalışan bir sistem de yok dersem yalan olur. Yerel yönetimler reklamı çok severler, aşırı seviyorlar. Çok acımasız uygulamalar... Mesela tekerlekli sandalye, medikal desteklerde. Ben buna olabildiğince direniyorum ve bugüne kadar hiç fırsat vermedim. Şey teklif edenler de oluyor: “Tekerlekli sandalye mi aldık; hemen o engelli bireyin tekerlekli sandalyeyle görselini çekip sosyal medya hesabına koymamız gerekiyor.” Bu tarz şeyler bizim belediyede çok olmuyor. Ama dediğim gibi, tamamen gizlilik esasıyla da verilmiyor.” (SHU-29)

Mesleki bilgi ve birikimi yetersiz kişilerin hizmet verdiği müracaatçıların gizliliğini ihlal ederek müracaatçı üzerinden kendi reklamını yapmada sorun görmediği anlaşılmaktadır:

“Mesela bizde öyle biri vardı, açık öğretim okuyup sahaya giden. Bir bakıyordum, kendi sosyal medyasında, görüşmeye gittiği evde çektiği ya da o vakayla görüştüğü anın fotoğrafını paylaşmış. İnsan ne diyeceğini şaşırıyor yani, şok oluyorsun. Anlatıyorsun da, anlama gibi bir şeyi yok; “Ben de okumuşum, ben de senin gibi sosyal hizmet uzmanıyım” diyor yani, “Sen bana anlatamazsın, öyle bir şeyin yok” diyor.” (SHU-23)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmaya göre sosyal incelemenin tamamlayıcı unsuru olarak kabul görmüş olan çevre araştırması, müracaatçının bilgisi olmadan, özel yaşamına dair bilgilerin üçüncü kişilerle

paylaşılması şeklinde yürütüldüğünde ciddi etik bir sorun haline dönüşmektedir. Araştırma sosyal yardım alanında çevre araştırmasının uzmanlar tarafından müracaatçıların 'muhtaçlık' durumlarını teyit etmek ve hatta kimi zaman müracaatçının "yalan beyanını" ortaya çıkarmak için özel bilgilerinin ifşası şeklinde yapıldığını ortaya koymaktadır. Sosyal yardımların gerçekten zor durumdaki müracaatçılara sunulmasını sağlamak için yalan beyanların ortaya çıkarılması amacını taşıyan bu eylem, yardımın hak etmeyene verilmemesi gibi bir sonuca hizmet etse de deontolojik açıdan etik olarak değerlendirilemez; çünkü Özateş'in (2010 s. 90) de belirttiği gibi mahremiyet ve gizliliğin ihlali ödeve aykırı bir eylemdir ve eylemden kaynaklanan sonuçlar eylemi belirlemez.

Araştırmanın bir diğer sonucu ise sosyal yardım alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yaşadığı idari ve siyasi baskının, mesleki değerlere bağlılıklarını azalttığı ve mesleki değersizlik hissini artırdığıdır. Bu araştırmada elde edilen bulgular, 18 ilde 41 sosyal hizmet uzmanı, 8 sivil toplum örgütü temsilcisi ve 10 anahtar/uzman ile görüşülerek yürütülen "sosyal hizmetlerde yanlış uygulamalar, etik ihlaller ve sorunlar" konulu araştırma sonuçları ile de paraleldir. Söz konusu araştırmanın bulgularında belirtildiği gibi "*siyasi iradenin sosyal hizmet uzmanları üzerinde etkisi son derece ağırdır. Siyasi irade ile o anda buldukları mevkilere gelenler, mevkilerini korumak adına uzmandan etik dışı uygulamalar yapmasını beklemektedir ve bu durum uzmanların kendilerini baskı altında hissetmelerine yol açmaktadır*" (Acar, İçağasioğlu Çoban ve Polat, 2017, s.35).

Karataş'ın (2003b) yıllar önce dile getirdiği '*ihtiyaç değerlendirmesinin nasıl yapılacağıının netleşmediğine*' dair ifadesi bugün halen geçerliliğini korumaktadır. Araştırmaya göre ulusal mevzuattaki muhtaçlık sınırı ve ölçütlerindeki belirsizlik ve yetersizlikler sosyal hizmet uzmanlarını değerlendirme yaparken ikilemde bırakmakta ve uzmanların kişisel düşüncelerindeki farklılıklar, aynı durumdaki ihtiyaç sahiplerine ilişkin farklı değerlendirmelere yol açabilmektedir. Öte yandan uzmanların muhtaçlık sınırı konusunda yasalarla katı bir şekilde sınırlandırılmış olmaları, hizmetlerin bireyselleşmesine engel olmakta ve yoksullukla mücadelede genel geçer ancak vaka özelinde işlevsiz çözümlere mecbur bırakmaktadır. Bu durum uzmanların eylemlerinde hem deontolojik ve hem de teleolojik etik bağlamında etik ikilemlerde kalmasına neden olmaktadır.

Araştırmaya katılan bazı sosyal hizmet uzmanlarının yaşadığı bir diğer etik sorun ise uzmanların müracaatçıyı korumak motivasyonu ile bazı bilgileri kurumdan gizlemeleri veya çarpıtmak zorunda kalmaları ya da bunları yapacak kadar çalıştıkları kuruma güvenmiyor olmalarıdır. Uzmanların müracaatçıların ötekileştirilmesine engel olmak, ayrımcı bir muameleye tabi tutulmasının önüne geçmek amacıyla müracaatçıların yardım kararını etkileyebilecek bilgilerine raporda yer vermemeleri, etik bir sorun olmakla beraber, bu sorunu yaratan temel sebebin müracaatçıları ötekileştirmekten ve ayrımcılıktan koruyacak yasal dayanakların olmaması olduğu değerlendirilmektedir. Burada, sosyal hizmet uzmanlarının kimi zaman deontolojik kuram bağlamında hareket etmenin müracaatçıya vereceği zararı önlemek için teleolojik kuram bağlamında müracaatçı yararına etik davranmaya çalıştığı görülmektedir. Benzer bir sonuç Almanya'da 20

sosyal yardım ve sosyal hizmet uzmanıyla yapılan müracaatçı bilgi sistemi üzerinden sosyal hizmetlerde mahremiyet ve gizliliğin sağlanması konulu nitel bir araştırmada (Schneider, 2022) da ortaya çıkmıştır. Bu araştırmaya katılan uzmanların kimi zaman müracaatçıları sadece yabancılara ve üçüncü kişilere değil kendi meslektaşlarına karşı da korumakla görevli bekçiler gibi gördükleri ve inceleme raporlarında bu doğrultuda bazı bilgilere yer vermekten imtina ettikleri ifade edilmiştir.

Ayrıca araştırma sonuçlarına göre alanda çalışan bazı sosyal hizmet uzmanlarının “müfettiş rolüne” girdikleri, sosyal incelemeyi bir denetim faaliyeti olarak yürüttükleri, bu nedenle ‘baskın’ yaparcasına evlere gidildiği, kapı arkası, banyo ve yatak odası gibi alanların arandığı, müracaatçının medeni durumuna ilişkin bir ‘açık’ aradıkları görülmektedir. Bu tür uygulamalar sosyal hizmet ilkelerinin özüne ters düşmekle beraber müracaatçı mahremiyetine de aykırıdır. Kişinin medeni durumuna veya birlikteliğine ilişkin bilginin sosyal yardımlarda esas alınması bir başka tartışma konusu olsa da, bu bilgilere erişim müracaatçı ile güvene dayalı bir ilişki çerçevesinde etkili bir sosyal hizmet görüşmesi ile mümkündür. Aksi durumda müracaatçı beyanlarının esas alınması gerekmektedir. Sosyal incelemede müracaatçı hakkında hiçbir bilgiye yatak odasına izinsiz girilerek, gardırobu karıştırılarak, kapı arkalarına bakılarak, meslek etiği bu denli ihlal edilerek erişim sağlanmamalıdır. Bilgilendirilmiş onam olmaksızın adeta “baskın yaparak” eve girmek, mahremiyet ihlali olarak ele alındığında, bunun deontolojik olarak etik bir eylem olmadığı görülmektedir. Söz konusu eylem erdem etiği açısından da ele alındığında yalnızca bir görev veya ödevde uygunluk değil insani olarak da sağduyu, ölçülülük ve anlama gibi erdemlere sahip bireylerin yapmayacağı etik dışı bir eylemdir.

Sosyal inceleme bir yanıyla önemli bir bilgi toplama etkinliğidir ancak hangi bilgi kaynaklarının kullanılacağı etik olarak önemlidir. Kişilerin kendilerine ait bilgilere Facebook, Instagram, Youtube, Twitter gibi sosyal medya platformlarında herkese açık veya kendi belirledikleri sınırlı ölçüde yer verdikleri düşünüldüğünde sosyal medyanın da bir bilgi kaynağı olarak ele alınması mümkündür. Sosyal medyanın kamusal alan mı mahrem alan mı olduğu sorusunun cevabı ise bu bilgi kaynağının ne ölçüde esas alınabileceğini gösterebilir ancak bu konuda net bir yanıt henüz oluşmamıştır. Ayten’in (2020, s.16) belirttiği gibi “*mahrem alanın kültürlere ve bireysel farklılıklara göre değişiklik göstermesi, yeni medya ortamlarının sürekli devinim içinde olması mahremiyet ile ilgili tüm keskin tanımları geçersiz kılmaktadır*” ve bu yüzden sosyal medyanın kamusal veya mahrem alan olarak tanımlanmasını güçleştirmektedir. Ayrıca sosyal medyada gerçek kişilerin sanal kimlikler oluşturduğu, kimi zaman kişilerin kendilerine ait bilgileri çarpıtılabildiği ve yeni bir kişilik imajı çizmek isteyebileceği dikkate alındığında, sosyal medyadaki bilgilerin güvenilir olmaktan uzak yanıltıcı bilgiler olabileceği bilinmektedir. Araştırmaya göre uzmanların bazılarının müracaatçının onayı olmadan sosyal medya hesaplarını kontrol ettikleri, buralardaki bazı bilgileri teyit etmeden sosyal inceleme için esas aldıkları görülmektedir. Güvenilir bilgi kaynağı olmayan bu platformlarda müracaatçıya ait görsellerden ve bildirimlerden müracaatçının ekonomik durumu veya medeni durumuna dair ya da partneri olup olmadığına hakkında “dedektiflik” yaparak çıkarımlarda bulunmak ciddi bir etik sorundur. Zira 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Yasası 6’ncı maddesi yorumlandığında, sosyal medyada yer alan müracaatçıya ilişkin görseller özel nitelikli kişisel verilere

girmektedir ve yasanın 2'nci maddesine göre bu verilerin, ilgilinin açık rızası olmaksızın işlenmesi yasaktır. Diğer bir deyişle, sosyal medya üzerinden toplanan müracaatçı bilgilerinin dosyalara işlenmesi yasaya aykırıdır. Öte yandan sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçının bilgilerini kendi sosyal medyası üzerinden, onun rızası olmadan kullanması da etik değildir. Nitekim Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği de 2021 yılında gözden geçirdiği etik kodlar rehberine (NASW, 2021) bir ekleme yaparak sosyal hizmet uzmanlarının internet üzerinden müracaatçı hakkında bir araştırma yapmadan önce, onun rızasını alması gerektiğini belirtmiştir ve bunun istisnasının müracaatçıyı veya diğer kişileri ciddi, öngörülebilir, ani bir olası zarardan koruma veya diğer zorunlu mesleki sebepler olabileceğine yer vermiştir.

Araştırma bulguları sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılardan gelen ikram ve hediyeler konusunda ikilemde kaldıklarını göstermektedir. Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonunun Etik İlkelerine İlişkin Küresel Bildirisinde (IFSW,2018) küçük olmak kaydıyla hediye alıp vermenin bazı kültür ve ülkelerde sosyal hizmet uygulamasının bir parçası olabileceği ancak ulusal düzeyde etik ilkelerin dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Öte yandan ülkemizde Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlkeleri ve Sorumlulukları belgesinde (Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, 2003) sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılardan hediye almasının söz konusu olamayacağı ifade edilmiştir. Bu araştırmada sosyal inceleme esnasında müracaatçının ikram ettiği bir bardak su veya çayı içmek bile bazı uzmanlarca adeta 'mesleki bir günah' olarak kabul edilirken bazı uzmanlar bu tür ikramların reddedilmesinin müracaatçı ile kısıtlı zamanda kurulmaya çalışılan güven ve ilişkiyi zedelediğini düşünmektedir. Barsky'nin (2010, s.67) de değindiği gibi sosyal hizmet uzmanları mesleki ilişkilerinde, kişisel ilişkilerindeki ile aynı davranış kalıplarını sergileyemez; çünkü mesleki ilişkilerindeki davranışları etik karar alma sürecinden geçerek ortaya çıkmaktadır. Barsky'nin verdiği örnek tam da bu konuda aydınlatıcıdır. Sosyal hizmet uzmanı, açken bir müracaatçısına ev ziyaretinde bulunduğu ve o esnada müracaatçı yiyecek bir şeyler ikram ettiğinde, kendi fizyolojik ihtiyaçlarını değil ama davranışının müracaatçıdaki sonucunu düşünerek etik bir karara varmalıdır: ikramı kabul etmek müracaatçı ile güvene dayalı ilişkiye katkı da mı bulunur yoksa müracaatçı yiyeceği bir tür rüşvet olarak kullanmış mı olur? Benzer şekilde onun da belirttiği (2010, s.67) gibi sosyal hizmet uzmanı fizyolojik ihtiyaçlarını gidererek incelemeye gitmeli ki bu tür durumlarda kendi ihtiyacına göre değil müracaatçının ihtiyacına göre karar verebilsin. Bir fincan kahve veya çay ikramı bazı kültürlerde çok önemli ve bu kültürlerde bunların geri çevrilmesi kişinin geri çevrilmesine eşdeğer iken bazı kültürlerde böyle yorumlanmamaktadır. Bu bağlamda eyleme, genel sonuca odaklanan teleolojik etik kuram açısından bakmanın sosyal hizmet uzmanlarına etik ikileme baş etme konusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir. Diğer bir deyişle sosyal hizmet uzmanı burada Barsky'nin belirttiği gibi müracaatçının buna yüklediği anlam ve beklentilerine göre hareket etmelidir.

Araştırmanın bir diğer sonucu ise bazı meslek elemanlarının sosyal hizmet mesleki etik ilke ve değerlerini tamamen içselleştiremedikleri ve bu yüzden farklı sosyokültürel değerleri olan bazı gruplarla çalışırken zorlandıklarıdır. Bu meslek elemanlarının, farklı kültürel değerlere sahip veya

farklı yaşam tarzlarına sahip müracaatçılarla çalışırken, önyargıyla yaklaştıkları, müracaatçıların sosyokültürel farklılıklarını sorun olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda Ankara'da çocuk hizmetleri alanında çalışan 13 sosyal hizmet uzmanı ile görüşülerek yürütülen sosyal hizmet uzmanlarının etik karar verme süreçlerini etkileyen faktörlerin incelenmesi konulu nitel araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Nitekim söz konusu çalışmada (Aldoğan, 2018, s.127) da özellikle Roman ailelere yönelik uygulamalarda uzmanın kendine ait uygun şablonun ön plana çıktığı ve bu kişilerin onur kırıcı ifadelerle etiketlendikleri uzmanlarca da ifade edilmiştir. Sosyal hizmet uzmanının bir birey olarak ele alındığı erdem etiği yaklaşımına göre özel yaşamlarında bazı değer ve erdemleri içselleştiremeyen kişiler mesleki yaşamlarında da önyargılar taşıyabilir ve erdemli sosyal hizmet uzmanlarında etik kararlar alabilmelerini sağlayan cesaret, sağduyu ve muhakeme gibi pratik erdemler bulunur (Parrot, 2010, s.58). Bu yüzden erdemli insan olmak erdemli sosyal hizmet uzmanı olmanın önkoşuludur ve uzmanlar kendilerini bu yönde geliştirilmelidir.

Araştırmaya göre alanda yaşanan bir diğer etik ihlalin ise aynı veya nakdi yardım teslim edilirken müracaatçıların fotoğraflarının çekilerek kurum veya meslek elemanınca reklam amacıyla kullanılmak istenmesidir. Bu durum, müracaatçının insandışılaştırılarak 'muhtaç' bir varlık, kurum veya meslek elemanının ise güç ve hakimiyet sahibi bir unsur olarak resmedilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW, 2021) gözden geçirilmiş etik kodlar rehberinde resmi web sitelerinde veya diğer sosyal medya ortamlarında sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının kimliğini veya gizli bilgilerini ifşa edebilecek bilgileri paylaşmaması gerektiğinin altını çizmektedir.

Araştırma sonuçları dikkate alındığında ihtiyaç değerlendirmesinde yaşanan etik ikilem ve sorunlara ilişkin aşağıdaki önerilerin önemli olduğu düşünülmektedir.

- Mevzuatta ihtiyaç değerlendirmesi yeniden düzenlenmeli ve ayrıca uygulamanın nasıl olacağına ilişkin detaylı bilgilere yer verilen rehberler hazırlanmalı ve sosyal hizmet uzmanlarına mesleki bilgi, beceri ve tekniklerini geliştirebilecekleri periyodik eğitimler verilmelidir.
- Çevre araştırmasına ihtiyaç duyulduğunda müracaatçıya gerekli bilgi verilmeli ve izni alınmalı, enformel kaynaklardan alınacak bilgilere son çare olarak başvurulmalı ancak bu durumda da müracaatçı ile arasının kötü olduğu ve bu sebeple çevre araştırması yapan uzmanı bilerek yanlış yönlendirebilecek kişilerle görüşmeden kaçınılmalıdır. Ayrıca çevre araştırmasında, müracaatçıya ait gizli ve mahrem bilgiler, üçüncü kişilerle paylaşılmamalıdır.
- Kurumsal ve idari yapılanmada sosyal hizmet uzmanları güçlendirilmeli ve işlerini yaparken idari ve siyasi baskıya karşı durabilecekleri bir konumda konumlandırılmalıdır.
- Müracaatçıların sosyal medya profillerinden sosyal inceleme esnasında verdikleri beyanların doğruluğu kontrol edilmemeli ve sosyal medya bilgilerinin sosyal incelemede esas alınmayacağına ilişkin gerekli yasal ve idari düzenlemeler yapılmalıdır.

- Gizlilik, mahremiyet ve kişisel verilerin korunması gibi sosyal inceleme için hassas olan hususlarda müracaatçıyı korumak üzere yasal ve idari düzenlemeler yapılmalı ve bu hususlar yasal metinlerde güvence altına alınmalıdır.
- Sosyal hizmet uzmanları, sosyal inceleme için gittikleri evlerde, müfettiş gibi davranıp müracaatçıyı sorguya çekmemeli, onun açığı ve yalanını yakalamaya çalışmamalıdır. Ayrıca uzman, müracaatçının yaşam tarzını eleştiren ve onu küçük düşüren bir tutum sergilememeye azami özen göstermelidir.
- Mesleki tecrübesizliğin, alanda karşılaşılan olumsuz deneyimlerin bazı mesleki değerlerin uygulamaya geçirilmesinde güçlük yaşattığı düşünüldüğünde, alanda çalışan uzmanlara süpervizyon desteği sağlanmalıdır.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Muhtaçlık tespiti ve değerlendirmesine yönelik sosyal incelemenin nasıl yapıldığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan bu nitel çalışma için 25 Ağustos 2020 tarihinde 35853172-300 sayılı Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyon kararı ile izin alınmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarlar tarafından çalışmaya sağlanan katkılar eşit orandadır. Çalışmanın veri toplama aşaması olan yarı yapılandırılmış görüşmeler birinci yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, H., İçağasioğlu Çoban, A. ve Polat, G. (2017). *Sosyal hizmetlerde yanlış uygulamalar, etik ihlaller ve sorunlara ilişkin bir araştırma*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Derneği.
- Aktaş, A. (2017). *Sosyal hizmet biliminin dili üzerine bir değerlendirme*. T. E. Gencer ve İ. Cılgı (Ed.), Sosyal Hizmeti Yeniden Düşünmek (s.65-81) içinde. Ankara :Nika Yayınevi.
- Aldoğan, S. N. (2018). *Sosyal hizmet uzmanlarının etik karar verme süreçlerini etkileyen faktörlerin incelenmesi* (Yüksek Lisans tezi). Ankara:Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Australian Government AusAİD. (2011). *Targeting the Poorest:An Assessment of the Proxy Means Test Methodology*. Canberra:Australian Agency for International Development.
- Ayten, A. (2020). Farklı Etik Yaklaşımlar: İnternetteki Her Şey Kamusal Mı? A. Ayten, B. Kandemir, H. H. Kayış, M. Binark, ve E. Ş. Dikmen (Dü) içinde, *Yeni medya araştırmalarında etik bakış açısı ve uygulamalar* (s. 9-34). Ankara: Alternatif Bilişim. Erişim adresi:<https://ekitap.alternatifbilisim.org/pdf/yeni-medya-arastirmalarinda-etik-bakis-acisi.pdf>.
- Bağır, Y. K., Küçükbayrak, M. ve Torun, H.(2021). *Declining labor market informality in Turkey: unregistered employment and wage underreporting*.(Working Paper No:21/19). Ankara:Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.

- Barnard, A. (2008). *Values, ethics and professionalization: a social work history*. A. Barnard, N. Horner ve J. Wild (Ed.), *The Value Base of Social Work and Social Care* (s 8-21) içinde. New York:Open University Press.
- Barsky, A. E. (2010). *Ethics and values in social work*. New York: Oxford University Press.
- Barsky, A. E. ve MSW, JD. (2010). The virtuous social work researcher. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 7 (1). 1-10.
- Castenada, T. ve Lindert, K. (2005). *Designing and implementing household targeting systems: lessons from Latin America and United States*. Washington D.C: The World Bank.
- Dlugosch, D., Gönenç, R., Bağır, Y. K., Torun, H. ve Kim, E. J. (2021). *Unleashing the full potential of the Turkish business sector*. (Economics Department Working Papers No. 1665). Paris:OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/3a64ce1c-en>
- Erkul, E. (2022). *Genelci sosyal hizmet uygulama ilkeleri*. Y. Özkan ve O.Selçuk (Ed.), *Genelci Sosyal Hizmet Uygulaması* (s.67-91) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gezer, E. ve Üçdoğruk Birecikli, Ş.(2016). Türkiye’de kamu kaynaklı sosyal yardımlar: sansürlü regresyon analizi. *Türk İdare Dergisi*, 482, 59-92.
- Gökçearslan Çiftçi, E. ve Gönen, E. (2011). Sosyal hizmet uygulamalarında etik karar verme süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22 (2),149-160.
- Günaydın, D. (2020). Yoksulluk damgalama ve utanma: sosyal yardım ağı çerçevesinde bir araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20 (49) , 837-860.
- IFSW, (2018,07,02). Global social work statement of ethical principles.,<https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>
- Karataş, K. (2001). Toplum merkezlerinde sosyal hizmet araştırması, K. Karataş (Ed.), *Toplum merkezlerinin desteklenmesi* (29-39). Ankara: Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ve UNICEF Ortak Yayını.
- Karataş, K. (2003a). Yoksulluk, yoksullukla savaşmada sivil toplum ve etik boyut: bir sosyal hizmet yaklaşımı. *Yoksulluk. 1.Cilt* İstanbul: Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği.
- Karataş, K. (2003b) Yoksullukla mücadele: bir sosyal politika aracı olarak sosyal yardımlar, Gül Erdost (Yayına Hazırlayan), 5. *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri: Yoksulluk ve İnsan Hakları içinde*, Ankara: İnsan Hakları Derneği ve İnsan Hakları Vakfı Ortak Yayını.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi*.1(1), 62-80.
- Kişisel Verileri Koruma Yasası. (2006,7 Nisan). *Resmi Gazete* (Sayı:29677). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6698.pdf>
- Kuçuradi, İ. (2003). Etik ve "etikler". *Felsefe Söyleşileri I-II* (23-26). İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- NASW National Association of Social Workers. (2021). *National Association of Social Workers Code of Ethics*. Erişim adresi: <https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English>.

- Ortakaya, F. A. (2010). Sosyal yardım yararlanıcılarının belirlenmesine yönelik olarak kullanılan hedefleme yöntemleri: Latin Amerika ve Türkiye örneği. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 1(1), 69-79.
- Özateş, Ö. S. (2010). Sosyal hizmet etiğinin felsefi temelleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21 (1). 86-97.
- Parrott, L. (2010). *Values and ethics in social work practice* (2nd Ed.) U.K: Learning Matters.
- Reamer, F.G.(2005). Ethical and legal standards in social work: consistency and conflict. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, (86) 2,163-169.
- Schneider, D. (2022). Ensuring privacy and confidentiality in social work through intentional omissions of information in client information systems: a qualitative study of available and non-available data. *Digital society*, 1, 1-26. <https://doi.org/10.1007/s44206-022-00029-9>
- Sheafor, B. W. ve Horejsi, C., J. (2016). Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler (A. Bilgen, B. Kaynarkaya, ve D. Gülmez, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi. (2003). Sosyal hizmet mesleğinin etik ilkeleri ve sorumlulukları. Ankara:SHUDER.
- Thomspson, N.(2007). *Güç ve güçlendirme*. Ankara :Nika Yayınevi.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

AİLE TEMELLİ SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDAN YARARLANAN EBEVEYNLERİN STRESLE BAŞ ETME BİÇİMLERİ*

*Parents That Benefit From Family Based Social Work Application Stress Coping Styles*Ümran CİHAN DÜNDAR, Sunay İL²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi
İİBF, ucihan@firat.edu.tr
ORCID:0000-0003-0873-5776

² Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi
İİBF, suil@hacettepe.edu.tr
ORCID:0000-0002-6034-5794

Başvuru: 29.12.2022
Kabul: 27.02.2024

Atıf:
Cihan Dündar, Ü. ve İl, S. (2024).
Aile temelli sosyal hizmet
uygulamasından yararlanan
ebeveynlerin stresle baş etme
biçimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,
35(2), 201-225.
DOI:10.33417/tsh.1220683

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, aile temelli sosyal hizmet uygulamasından (Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti) yararlanan ebeveynlerin stresle baş etme biçimlerini keşfetmektir. Mevcut çalışma, niteliksel yöntemin fenomenolojik yaklaşımı benimsenerek kurgulanmıştır. Bu kapsamda destekten yararlanan 30 ebeveyn amaçlı örneklem seçme yöntemi ile çalışmaya dahil edilmiştir. Ebeveynlerle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler sayesinde elde edilen veriler, tematik analiz yöntemiyle (iki tema ve altı alt tema bağlamında) analiz edilmiştir. Katılımcılar, problem odaklı baş etme yöntemi olarak psikiyatrik ve psikolojik destek alma ve sosyal destek mekanizmalarından yararlanma stratejilerini kullanmışlardır. Diğer taraftan duygu odaklı baş etme yönteminin çoğunlukla tinsel temelli olduğu görülmüştür. Özellikle kadercilik ve "ben ne yapabilirim ki" algısının öznel arasındaki yaygınlığı, dikkat çekicidir. Kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olmadığını düşünen öznelerde bu durum, özyeterlilik becerisinin geliştirmesine neden olmuştur. Ayrıca çocukların varlığı, öznelin sorunlarla baş etmelerini kolaylaştıran en önemli faktör olarak yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Aile temelli sosyal hizmet, baş etme biçimleri, sosyal ve ekonomik hizmet

ABSTRACT

The purpose of this study is to explore the ways cope with stress parents who benefit from family-based social work practice (Social and Economic Support). The present study was constructed with the qualitative method. In this context, in-depth interviews were conducted with 30 parents who benefited from the support. The data obtained as a result of the interviews were analyzed in the context of two themes and six sub-themes Participants used the strategies of receiving psychiatric and psychological support and benefiting from social support mechanisms as a problem-focused coping method. On the other hand, it has been observed that emotion-focused coping method is mostly spiritually based. Especially the prevalence of fatalism and the perception of "what can I do" among the subjects is remarkable. In subjects who think that they do not have the right to self-determination, this situation has led to the lack of development of self-efficacy skills. In addition, the presence of children has been interpreted as the most important factor facilitating the subjects' coping with problems.

Keywords: Family-Based social work, the coping styles, social and economic support

* Bu çalışma, ilk yazarın Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunduğu "Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) Alan Ebeveynlerin Aile Süreçlerinin İncelenmesi: Elazığ Örneği" adlı doktora tezinin bir bölümünü içermektedir.

GİRİŞ

Türkiye’de çocukların korunmasını sağlayan resmi kurumların başında *Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı*’na bağlı *Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü* gelmektedir. Kurumun faaliyetleri, çocukların bakımı ve korunması, çocuğun ailesi yanında bakılması, kurum bakımı, koruyucu aile hizmetleri, evlat edindirme gibi hizmetleri içermektedir. Bu hizmetlerin sunulmasında küresel anlamda gerçekleşen gelişmelere uygun olarak devlet eliyle gerçekleştirilen kurum bakımı da değişime uğramış ve öncelikle çocuğun ailesi yanında desteklenmesi gerektiği sosyal politikalara yansımıştır. Dünyada ve ülkemizde çocuğa yönelik refah politikaların temel odağı, çocukların öz ailesi yanında bakılmasını destekleme yönündedir. Çocuğun ailesi yanında desteklenmesi, ailenin güçlendirilmesini sağlayacak uygulamaları ve politikaları gerekli kılmaktadır.

Kurum bakımı yönteminin, özellikle erken gelişim dönemindeki çocukların güvenlik, ait hissetme, bağlanma ve sevgi ihtiyaçlarını karşılama konusunda işlevsel olmadığı yapılan pek çok araştırma (Çayır, 2020; Yüceer-Kardeş, 2018; Karataş, 2017; Baykara, 2011; Kalaycı, 2007) tarafından kanıtlanmıştır. Literatürdeki tartışmalar (Yulaf ve Gümüştas, 2019; Abdullah, Cudjoe ve Frederico, 2018; Erol vd., 2017; Ayaz vd., 2012; Bowlby, 1980) aile ortamından yoksun bir şekilde büyüyen çocukların ekonomik, ruhsal ve sosyal psikopatolojilerle karşılaşma ihtimallerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Aile yoksunluğunda ortaya çıkan bu olumsuz sonuçlar, çocukların optimal bir gelişim sergileyebilmesi için ebeveynleriyle ilişki içinde olması savına dayanmaktadır (Bee ve Boyd, 2020).

Yukarıda ifade edilen ulusal ve uluslararası literatür, çocuğun sağlıklı gelişimi için ev tabanlı, esnek, entegre ve çok bileşenli hizmetlerin daha işlevsel olacağını savunmaktadır (MacLeod ve Nelson, 2000; MacMillan vd., 2009; Mikton ve Butchart, 2009; Thoburn, Cooper, Brandon ve Connolly, 2013). Çocuğun yetiştirilmesinde ailenin önemini vurgulayan araştırmalar ve hukuki metinler, aile temelli hizmetlere zemin oluşturmuştur. Günümüzde çocuğun aile içinde desteklenmesini sağlayan hizmet modellerinden en yaygın olanı, Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) hizmetidir. Bakanlığın ilgili raporlarında, yaklaşık olarak 144 bin çocuğun SED hizmetinden yararlandığı görülmektedir (ASHB, 2019). Bu uygulama, aileyi çocukların bakımı için en temel kurum olarak kabul etmektedir. SED hizmetinin amacı, bu hizmetten yararlanan ailelere çocukları adına farkındalık oluşturmak, ailenin işlevselliğini arttırmak, çocukların akranları ile eşit fırsatlara sahip olmasını sağlamak ve onları her türlü riskten korumaktır. Böylece çocuklar, ailenin şartları uygun görüldüğü takdirde, kurum bakımına alınmadan ailesi yanında sosyal ve ekonomik olarak desteklenmektedir. Fakat ilgili bakanlığın raporları, sosyal desteğin yetersiz olduğunu göstermektedir. Nitekim destek verilen ailenin sadece %15’ine (18.722) hane ziyareti yapılmıştır. Bu veriler, ailelerin biyopsikososyal ihtiyaçlarının göz ardı edildiğini göstermektedir.

Hem ülkemizde hem de bazı ülkelerde çocuk refah hizmetleri tarafından desteklenen bu aileler, ebeveynlerin yetersiz sosyoekonomik kaynakları, düşük eğitim seviyesi, annelerin tek ebeveyn olması, ebeveynlerin geçici ve güvencesiz işlerde çalışması ve çoklu sosyal hizmet kurumlarından

yararlanma eğiliminde olmaları (Edebali, 2020; Alvarez, Byrne ve Rodrigo, 2020; Yıldız, 2019; Bülbül, 2019; Ayala-Nunes vd., 2018; Atalar, 2018; Bulu, 2018; Kırlioğlu, 2015; Bagdasaryan, 2005; Pope, Tillman ve Snyder, 2005; Little, Axford ve Morpeth, 2004) ile karakterize edilmektedir. Bunların yanında aile içi şiddet, ebeveyn ruh sağlığı sorunları, madde bağımlılığı ve ceza adalet sistemi içinde yer alma, diğer paylaşılan özellikler arasındadır (McLoyd, 2006; Bradley ve Corwyn, 2002; McLoyd, 1998). Söz konusu bu risk faktörlerinin birikimi ve çözümsüzlüğü ile, çocuğun fiziksel, bilişsel, dilsel, duygusal ve sosyal gelişimi tehlike altında olabilmektedir (Appleyard vd., 2005). Sonuç olarak yukarıda yer alan araştırmaların bulguları, bu ailelerin maddi anlamda desteklense dahi, çocukların risk altında olma durumlarının devam ettiğini göstermektedir. Bu noktada söz konusu ailelerin baş etme biçiminin keşfedilmesi, çocuğun refahı ile ilgili önemli bilgiler verebilecektir.

ÇOCUK REFAH SİSTEMİ İÇİNDE SED'İN KONUMU VE SOSYAL HİZMETİN ROLÜ

SED, çocukların refahını ve iyilik halini gerçekleştirebilmek için aile temelli hizmet sunan bir sosyal hizmet uygulamasıdır. Çocuk koruma sistemi içinde yer alarak, aile temelli hizmetlerin sunumunda önemli bir rol oynayan sosyal hizmet, korunma ihtiyacında olan çocuklara insani hizmetler sunar ve sağlıklı gelişimini engelleyen faktörleri ortadan kaldırmayı amaçlar. Ayrıca sosyal hizmetin bu alandaki görevi, baskı, ötekileştirme ve diğer ayrımcılık üreten, hak ve adalet karşıtı kalıplarla mücadele etmektir (Zastrow, 2013, s.19). Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu (IFSW, 2008) sosyal hizmetin sosyal adalet ve insan hakları prensipleri üzerine şekillendiğini, temel amacının birey, grup, aile ve toplulukların refahını sağlamak olduğunu belirtir. NASW sosyal hizmetin bu görevlerini şöyle aktarmaktadır:

“Sosyal hizmet mesleğinin birincil görevi, savunmasız, ezilmiş ve yoksulluk içinde yaşayan insanların ihtiyaçlarına ve güçlendirilmesine özellikle dikkat ederek, insan refahını artırmak ve tüm insanların temel insani ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmaktır. Sosyal hizmetin tarihi ve tanımlayıcı bir özelliği, mesleğin sosyal bağlamda bireysel refaha ve toplumun refahına odaklanmasıdır. Sosyal hizmetin temeli, yaşamdaki sorunları yaratan, katkıda bulunan ve ele alan çevresel güçlere dikkat etmektir.” (NASW, 1999, s. 1)

Sosyal hizmet, bir meslek olarak başlangıcından itibaren, çocukların ve ailelerin yaşamlarında önemli değişimler sağlayan temel mesleklerden biri olmuştur (Petr, 2004).

Ailelerin, çocuklarının gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu argümanını destekleyen veriler, küçük ve odaklanmış araştırma projelerinden çok sayıda büyük veri setinin meta-analizlerine kadar yüzlerce çalışmada görülmektedir (Head ve Abbeduto, 2007; Warren ve Brady, 2007; Guralnick, 2005). Bununla birlikte aile temelli hizmetler, erken çocukluk eğitimi ve çocuk bakımı hizmetinin de dahil edildiği aile ve çocuklara yönelik tüm hizmetleri kapsamaktadır. Bu uygulamalar, çeşitlenmekle beraber temelde anne baba eğitimi ve sosyal desteği odak noktası olarak kabul etmektedir.

Aile temelli yaklaşımın temel ilkeleri ise şunlardır:

- Çocuğun ve ailenin yaşamının bir özelliği olarak dayanıklılığa dikkat eden, güçlü yönlere dayalı bir bakış açısını yansıtmak (Bailey, Raspa, Humphreys ve Sam, 2011),
- Çocukların isteklerine, duygularına, güvenliğine ve esenliğine net bir şekilde odaklanmak (Dolan, Pinkerton ve Canavan, 2006),
- Aile çeşitliliğine ve değerlerine saygı duymak (McWilliam, Tocci ve Harbin, 1995),
- Ailede karar vermeyi ve yetkilendirmeyi teşvik etmek (Brewer, McPherson, Magrab ve Hutchins, 1989; Dunst, 2000),
- Aile işleyişini güçlendirmek için tasarlanan müdahale hizmetlerini etkinleştirmek (Dunst, 2002),
- Etkin müdahalelerin enformel destek ağlarını güçlendiren müdahaleleri de içerdiği görüşünü desteklemek (Dolan, Pinkerton ve Canavan, 2006),
- Tüm aileleri ve ailelerin ihtiyaçlarını karşılama misyonuna sahip olmak (Karataş ve Baykara-Acar, 2011).

Çocukların aile içinde refahlarını sağlayabilmek için psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalan pek çok ailenin toplumdaki formel ve enformel destek ağlarıyla desteklenmesi ve ailedeki sosyal ve duygusal gelişimin teşvik edilmesi gerekmektedir (Baker vd., 2018). Söz konusu bu aileler, bu zorlukları aşabilmek ve çocuklarına yeterli ölçüde bakım sağlayabilmek için çok çeşitli hizmetlere ve desteğe ihtiyaç duyabilmektedir (McCroskey ve Meezan, 1998).

Korunma ihtiyacında olan çocuğun sağlıklı gelişimi için ailesi yanında desteklenmesi önemsenirken, söz konusu ailelerin çocukların gelişimine ne derecede katkı sunduğu pek dikkate alınmamaktadır. Her ailenin çocuğuna destekleyici ve teşvik edici bir ortam sunmadığı bilindiğinden dolayı, çocuğun sağlıklı bireyler olarak topluma kazandırılabilmesi için ailenin hem ekonomik hem de psiko-sosyal yaşam koşullarının yeterli olması gerekmektedir. Sağlıklı toplumlar ancak sağlıklı bireyler yetiştirir. Bir diğer ifadeyle çocuğun refahını sağlamak, ailenin bir bütün olarak refahı ile ilgilidir. Bu nedenle çocuğun aile içinde desteklendiği uygulamaların refah hedefine ulaşabilmesi için bu aileler hakkında daha fazla bilgiye sahip olunması ve aile yapısının ve süreçlerinin hizmetlerle ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

Sosyal hizmetin benimsediği “çevresi içinde birey” yaklaşımı, çocuğun gelişimsel süreçleri üzerinde ailenin ve çevresinin etkisini anlayabilmek için işlevsel bir bakış açısı sunar. Sosyal hizmetin çocuklara ve onların ailelerine yönelik bu özel ilgisi hiç kuşkusuz, Türkiye’de ve küresel dünyada çocuk haklarının mevcut gelişiminden bağımsız düşünülemez. Türkiye’de çocuk hakları bildirgesinin imzalandığı 1990’lardan itibaren çocukların korunması ve bu noktada devletin çeşitli sorumluluklar üstlenmesi gerektiği alanın temel gündemini oluşturmuştur (UNİCEF, 2004). Ailelerle birlikte çalışan sosyal hizmet uzmanları, aile üyeleri “içinde ve arasında” meydana gelen ilişkisel kalıplarını anlamaya çalışmaktadır (Andreae, 2011). Böylece çocuk koruma sistemi içinde çalışan sosyal hizmet uzmanının, yoksulluğun çocuğun gelişimi üzerindeki olumsuz etkisinin farkında

olması ve aileleri güçlendirecek politika ve uygulamalara katkı sunması beklenmektedir. Ayrıca koordinasyonu sağlamak ve işbirliği halinde süreci yürütmek, sosyal hizmet uzmanının ana görevlerinden birini oluşturmaktadır. Maddi desteğin yanında ailelerin farklılaşan sosyopsikolojik ihtiyaçlarına karşı da duyarlı olunmalıdır. Çocuk refahı alanında çalışan profesyonel meslek elemanlarının önleyici, işbirlikçi, savunucu, öğretici ve güçlendirici rol üstlenmeleri, bu alandaki mağduriyetin giderilmesine katkı sunacaktır.

Stresle Baş Etme Yöntemleri

Ailenin çocuğun *iyi olma halini* gerçekleştirebilmesi için stresli durumlarda baş etme yönteminin işler olması elzemdir. Stresin aile üyelerinin fiziksel, zihinsel ve duygusal sağlığı üzerindeki etkisini inceleyebilmek için *başta çıkma yöntemlerinin* bilinmesi gerekmektedir (Stanislawski, 2019). Söz konusu stresli durumlarla etkin bir biçimde mücadele edilmediğinde; ailenin dengesi ve uyumu bozulabilmektedir. İlgili alanda en fazla referans verilen Lazarus ve Folkman, (1984, s. 141) başta çıkma/baş etme kavramını, “*kişinin kaynaklarını zorladığı veya aştığı değerlendirilen belirli dış ve/veya iç talepleri yönetmek için sürekli değişen bilişsel ve davranışsal çabalar*” olarak tanımlamıştır. Onlar, sosyal hizmetin “çevresi içinde birey” yaklaşımıyla paralel bir şekilde baş etme stratejilerinde çevrenin etkisini vurgulamaktadır. Böylece baş etme yönteminin bağlam ve durum vurgusuyla ailelerin stresle nasıl baş ettikleri anlaşılabilir.

Lazarus ve Folkman’ın teorisinde, başta çıkma stratejileri ikiye ayrılır. İlki, *problem odaklıdır*; doğrudan stres etkenini yönetmeyi amaçlar. Diğeri, *duygu odaklıdır*; stresli durumun bir sonucu olarak ortaya çıkan duyguları düzenlemeyi amaçlar. Öznelerin baş etme ve/veya edememe yöntemleri bu sınıflandırma çerçevesinde tartışılmaktadır (Corr, Nabe ve Corr, 2009, s.130).

Problem Odaklı Baş Etme Yöntemleri

Problem odaklı başta çıkma, stresli ortamın kendisine müdahale edilerek sıkıntılı bir durumdan kurtulma yöntemlerini içermektedir. Dolayısıyla problem odaklı başta çıkmanın görev odaklı olduğu söylenebilir (Corr, Corr ve Doka, 2018; Tamres, Janicki ve Helgeson, 2002; Lazarus, 1999).

Duygu Odaklı Baş Etme Yöntemleri

Duygu odaklı başta çıkma, stres durumu aynı kalsa bile, strese atfedilen anlamının değiştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Lazarus, 1993). Duygu odaklı başta çıkma bu nedenle duyguları değiştirmek ve böylece duygusal sıkıntıyı çözmek anlamına gelmektedir (Lazarus ve Folkman, 1984).

Çocuk refah sistemi içinde aile temelli hizmetler, aileye, özelliklerine ve işleyişine daha fazla dikkat edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu sistem içindeki aileler çeşitli risklerle ve streslerle karşı karşıya kalırlar ve çocuklarının refahını sağlamak için çeşitli desteklere ihtiyaç duyabilirler. Sosyal hizmet uzmanları, sosyal adaleti sağlamak amacıyla çocuk ve aile refahı konusunda en fazla uygulama yapan profesyonel meslek elemanları arasındadır. Bu çalışmada ise, aile temelli hizmetlerden

yararlanan ebeveynlerin karşılaştığı stresli durumlarla nasıl baş ettiği, hangi araçları ve/veya yöntemleri kullandığı keşfedilecektir. Böylece söz konusu aileler hakkında hem sosyal politika uygulamalarına hem de sosyal hizmet uzmanlarına çeşitli bilgiler sunulacaktır.

YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, SED hizmetinden yararlanan ebeveynlerin karşılaştıkları stresli durumlarla nasıl baş ettiklerini keşfetmektir. Niteliksel bir model ile kurgulanan çalışmada, ailelerin deneyimlerini anlamlandırabilmek için fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir. SED hizmetinden yararlanan ailelere yönelik derinlemesine bilgiye ulaşabilmek için *mülakat (derinlemesine görüşme)* tekniğinden yararlanılmıştır. Gabb, (2010, s.42) derinlemesine görüşmeyi “nitel araştırmanın simgesi” olarak tanımlamıştır. Görüşmeler, *yarı-yapılandırılmış soru formu* aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme formları, nitel yöntemin kullandığı teknikler arasında en yaygın olanlardır. Nitekim nitel araştırmalarda yarı yapılandırılmış soru formunun diğer yöntemlerden daha işlevsel olduğunu ifade edilmektedir (Elliott ve Timulak, 2005). Bu sayede görüşmecinin, katılımcıyı belirli bir kalıp içine yerleştirmeden konuya odaklanması sağlanmıştır.

Araştırmanın Özneleri

Fenomenolojik bir çalışmada örneklem, ilgilenilen fenomenle ilgili deneyimleri olan bağlamı ve/veya katılımcıları seçme sürecidir. Bu noktada derinlemesine bilgi elde edebilmek için fenomenin bütün boyutlarını ortaya koyacak öznelerin çalışmaya dahil edilmesi çok önemlidir (Creswell, 2013). Böylece *amaçlı örneklem seçme yöntemi* kullanılmış ve bu bağlamı yansıtan içerme ve dışlama kriterleri (Elliott ve Timulak, 2005) oluşturulmuştur. Bu kapsamda SED hizmetinden en az 6 aydır yararlanan, katılmaya gönüllü olan ve farklı aile krizleri yaşamış ebeveynler araştırma örnekleminde yer almıştır. Aile temelli sosyal hizmet uygulamasından (SED) yararlanan ebeveynlerin bu uygulamadan yararlanmalarına neden olan *farklı* aile krizleri bulunmaktadır. Örneklem grubu seçilirken özellikle farklı aile krizleri yaşamış aile üyelerinin sürece dahil edilmesi önemsenmiştir. Bununla birlikte krizlerin nispeten eşit düzeyde temsil edilmesine özen gösterilmiştir. Böylece çocukların korunma ihtiyacında olmasına neden olan krizlerde ailelerin bununla nasıl baş ettiği ortak bir söylemde oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu ailelerin yaşadığı krizler incelendiğinde 10 ebeveynin eşini kaybettiği; 9 ebeveynin eşinin/kardeşinin/oğlunun cezaevi süreci yaşadığı ve 11 ebeveynin de eşinden boşandığı görülmüştür.

Nitel araştırmada örneklem sayısı, verilerin tekrar eden bir döngüye ulaştığını gösteren doyumluk kriteri (Strauss ve Corbin, 1990) sayesinde belirlenir. Doyumluğun tespit edilmesi, araştırmacının alan hakimiyetine ve problemin doğasına bağlı olarak değişebilmektedir. Mevcut araştırmada ise, doyumluğu sağlayabilmek için yaklaşık doksan ebeveynle telefon aracılığıyla etkileşim kurulmuş ve araştırmaya katılma konusunda gönüllü olan yaklaşık 20 özne ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen veriler deşifre edildikten sonra araştırmacı tarafından amaç-problem-yaklaşım uygunluğu değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirme süreci, veri eksikliğine

işaret ettiğinden dolayı araştırma sahasına tekrar çıkmıştır. Moser ve Korstjens, (2017) her çalışmanın doygunluğunun birbirinden farklı olduğunu ifade etmesine rağmen son zamanlarda nitel araştırmanın 25-30 görüşme arasında olması gerektiğine dair algılayışları belirtmektedir. Bu referanslar ve araştırmacının verilerin doygunluğu noktasındaki kanaatinden sonra -toplamda 30 özne- örneklem sonlandırılmıştır.

Verilerin Toplanması ve İnşa Süreci

Görüşmeler, *Görüşme Formu Yönergesi* aracılığıyla, öznelerin gösterilen bilgilendirilmiş onamları alınarak gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış form hazırlanırken yapısal aile sistemi yaklaşımı, aile stres modeli ve aile dayanıklılığı yaklaşımı temel alınmıştır. Böylece aile süreçlerinin eklektik bir yaklaşımla incelenmesi sağlanmıştır.

Ağustos 2020 tarihinde görüşmelere başlanmıştır. Birkaç özne yapılan görüşme sonrasında üç ay alana çıkmamıştır. Nitel araştırma alanındaki öncü isimler, (Lincoln ve Guba, 1985; Maxwell, 1996; Miles ve Huberman, 1984) görüşmecilerin öncelikle bir dizi görüşme yapmasını ve soruların çerçevesini gözden geçirdikten sonra görüşmelere devam etmesini önerir. Bu öneri temelinde, analiz edilen beş görüşme ile araştırmanın problemi karşılaştırılmıştır. Böylece tespit edilen eksikliklere yönelik literatür okumaları sayesinde yarı-yapılandırılmış soru formundaki sorular revize edilmiştir. Bu revizasyon sürecinden sonra alana tekrar çıkmış ve Şubat 2021'e kadar yaklaşık 6 ay hem görüşmeler hem de yazıya aktarma işlemleri eş zamanlı yürütülmüştür. Görüşme süresi en kısa 50 dakika; en uzun 2 saat olmak üzere ortalama 1,5 saat sürmüştür.

Görüşmelerin yirmi beşi öznelerin kendi evlerinde; üçü kendi ebeveynlerinin evinde; ikisi ise öznelerin işyerlerinde gerçekleştirilmiştir. Kişisel güvenliğin ve öznelerle kurulacak güven bağının kurulabilmesi için genellikle kendilerini rahat hissedecekleri ortamlar ayarlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan öznelerin duygu yükünün fazla olması nedeniyle gün içinde sadece bir özne ile görüşülmüştür. Ayrıca araştırmacının zihinsel yorgunluğunu önlemek amacıyla haftada sadece birkaç görüşme yapılmıştır. Öznelerin kendilerini sorgu içinde hissetmeden rahatça cevaplayacakları samimi ve güvenilir bir ortam oluşturmaya özen gösterilmiştir. Görüşme sonunda öznelerden gelen olumlu geri dönüşler, bu ortamın sağlandığını ispatlar niteliktedir:

“Abla ele iyi geldi ki sana anlattım ya..bi insanın yanına gideyim böyle konuşayım içim ferahlansın iyi olayım istiyorum. Allah razı olsun senden valla eyiki geldin.” (Özne 7, 30 yaşında, iki çocuğu var, eşinden boşanmış, gizlilik kararı var)

“Ben teşekkür ediyorum (içten ve samimi bir gülümseme ile) Allah razı olsun bana da iyi geldi biliyor musun? Anlatmaya ihtiyacım varmış.” (Özne 16, anne, 42 yaşında, iki çocuğu var, eşi cezaevinde)

“Keşke siz öncede gelseydiniz. Sizinle konuşmak şuan o kadar iyi geldi ki bana. Çok teşekkür ederim iyi ki varsınız. Allah yuvanızı şen etsin. Evladınızı size bağışlasın.”(Özne 19, anne, 34 yaşında, üç çocuğu var, eşi vefat etmiş)

Görüşmeler esnasında tüm mimikler, duygu durumları ve alışılmamış kavramlar, araştırmacı tarafından saha notları olarak kaydedilmiştir. Öznelerin yerel dillerine ve hassasiyetlerine özen gösterilmiştir. Öznelerin çoğunluğunun düşük eğitim seviyesine sahip olması ve yaşamlarının büyük çoğunluğunu kırsal alanda geçirmiş olmaları, yerel dil özelliklerine dair bilgiyi daha önemli hale getirmiştir. Araştırmacının bu kültüre ve dile aşina olması, araştırmanın kalitesine katkı sunmuş ve anlamlandırmayı kolaylaştırmıştır.

Etik Konular

Araştırmaya katılım tamamen gönüllülük esası ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırma için öznelerin bilgilendirilmiş onamları alınmıştır. Özneler, istedikleri zaman çalışmayı sonlandırabilecekleri, yarıda bırakabilecekleri ve yanıtlamak istemedikleri noktada cevap vermeme hakları olduğu konusunda bilgilendirilmişlerdir. Soruların sırası ve esnekliği, “öznenin bulunduğu yere” bağlı olarak her özne de değişmiştir.

Diğer taraftan araştırmanın etik hassasiyeti açısından öznelerin mahremiyetine ve özel hayatın gizliliğine dikkat edilmiştir (Neuman, 2020, s. 274). Öznelerin her biri, kod isimleri ile kaydedilmiş ve deşifre kayıtları bu rumuzlarla dosyalanmıştır. Bununla birlikte öznelerin gerçek isimler kullanılmamakla birlikte yaşam olaylarında çok dikkat çekici ve onların kimliklerini ele veren ayrıntılara da yer verilmemiştir.

Verilerin Analizi

Görüşmelerin analizi için MAXQDA 12 nitel veri analizi yazılım programı kullanılmıştır. Söz konusu bu nitel veri yazılım aracının kullanımı sayesinde, kodlar arasındaki bağlantıların fark edilmesi kolaylaşmıştır (Castleberry ve Nolen, 2018). Diğer taraftan veriler, *tematik analiz tekniği* (Holloway ve Todres, 2003; Ryan ve Bernard, 2000) kullanılarak analiz edilmiştir. Tematik analiz kurallarına göre elde edilen veriler tanımlanmış, analiz edilmiş ve raporlanmıştır. Ailelerin karşılaştıkları streslerle nasıl baş ettiklerini bulabilmek için *Aile Dayanıklılığı Modeli'nin* (Walsh, 2016) bakış açısı yansıtılarak oluşturulmuştur.

Temalar ve alt temalar, krizi yaşama deneyimi zemininde, ailelerin baş etme biçimleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Bu nedenle krizlerin ortaklığından ziyade çocuğun refahını etkileyen baş etme biçimleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Alt temalardan temalara ulaşma yolculuğu ise, aşağıdaki örnekte olduğu gibi gerçekleştirilmiştir:

Özne 23 ile yapılan görüşmede eşinin ölümünden sonra içinde bulunduğu duygusal durumunu aktardığı şu cümle: *“İlk zamanlar hep diyordum nasıl onsuz yaşayacağım. Hep böyle intihar etmeyi falan bile düşündüm ama bir çocuğum var.”* “Çocuğa tutunma” koduyla kodlanmıştır. Özne 5’in *Bu krizle nasıl baş ettiniz?* sorusuna *“Namaz kıldım kuran okudum zaten odadaydım bi yere*

çıkamıyodum..” şeklinde verdiği cevap ise, “tinsellik” olarak kodlanmıştır. Bu iki kod, “Duygu Odaklı Baş Etme Yöntemi” olarak ortak bir temaya yansıtılmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bulguları, iki tema (problem odaklı ve duygu odaklı baş etme yöntemleri) ve altı alt tema (Psikolojik ve/veya psikiyatrik destek alma, sosyal destek, tinsellik, çocuklara için güçlü durmak, başkasını suçlama ve sorunları çevreden gizlemek) ile analiz edilmiştir.

Problem Odaklı Baş Etme Yöntemleri

Stresli durumlarla baş edebilmek için neler yaptınız? Kimlerden destek aldınız? Öznelere yöneltilen bu soruların analiz edilmesiyle bazı öznelere stres karşısında *problem odaklı baş etme yöntemlerini* kullandıkları anlaşılmıştır. Öznelere kullandığı söz konusu bu problem odaklı baş etme yöntemleri ise, psikolojik destek alma ve sosyal destek mekanizmalarından yararlanma alt temaları ile karşımıza çıkmaktadır.

Psikolojik ve/veya Psikiyatrik Destek Alma

Öznelere, aile üyelerinden birinin ölümü, babanın cezaevinde olması ve aile içinde kadına yönelik şiddet durumlarında psikolojik destek aldıklarını ifade etmişlerdir. Yaşam süreçlerinden biri olan ölüm, herkes için çok zorlu bir deneyimdir. Fakat özellikle ebeveynini kaybeden çocuklar, bu süreçte en hassas grubu oluşturmaktadır. Görüşme yapılan öznelere, ölümün çocuk üzerindeki travmatik etkisini azaltabilmek için psikolojik destek aldıklarını aktarmıştır.

“Valla psikoloğa götürdüm onu. Sonra dedi ki; “Götürün mezara gösterin ki baban öldü burda bilsin.” dedi. Yoksa her gün sorar. Götürdük işte M’ye mezara götürdüm dedi; “Yok yalan söylüyorsunuz, benim babam burda napacak? Bura toprak ya dedi anne dedi, toprak bu toprak burda adam duramaz burda. Adam olmaz” inanmadı. (Özne 4, anne, 50 yaşında, bir oğlu var, eşi vefat etmiş)

“Psikologa gittik. O, annesinin öldüğünü söyledi. Annen baban dedi bir kaza dolayısıyla aralarında tartışma olmuş dedi. Bize dedi zamanla hepsini söyleyeceğiz.” (Özne 27, babaanne, oğlu gelinini öldürdüğü için cezaevinde, torununa bakıyor)

Küçük bir çocukken ebeveynin ölümünü yaşamak, bakım veren kişinin ve bağlanma figürünün kaybı anlamına gelmektedir (Fitzgerald, 1992). Bu durum, çocuğun ileriki yaşamını etkileyebilecek en önemli yaşam olaylarından biridir. Babasının ölümünde 2,5 ve 1 yaşlarında olan çocukları için o dönemde psikolojik destek almayan ve bunun pişmanlığını yaşayan Özne 3’ün paylaşımları, desteğin gerekliliğine işaret etmesi bakımından değerlidir.

“Babayı hatırladı galiba. Annemgilleri çok kabullenemedi, orda hani bu küçüktü babası öldü, babaanesi öldü. On beş gün sonra babam bizi getirdi, bizim köye annelere. Hep beyninde, beyninde o kaldı, babama bunlar bişey yaptılar, o şey vardı aklında. Bizi

alıp getirdiler, hep aynı ben de o zamanlar hiç düşünemedim yani. Ben görümcelerime diyorum, hele ben hani okumamıştım, bilmiyodum. Siz niye demediniz ki bunu bi psikoloğa bi yere götürelim, bu çocuğu.” (Özne 3, 48 yaşında, 2 çocuğu var, eşi öldürülmüş)

Görüldüğü gibi, çocuğun baba kaybının bilinçaltında yerleşmiş olan etkisi, yıllar sonra travmatik bir olayla açığa çıkmıştır.

Ölüm, aynı zamanda eşini kaybeden kadınlar açısından da çok zorlayıcı bir durumdur. Çocukların sorumluluklarını almak ve kaybedilen eşin rolünü üstlenmek, geride kalan ebeveyn için aşırı bir yük anlamına gelmektedir. Özne 4, yas süreci ile baş edebilmek için psikiyatrik ilaç tedavisi gördüğünü paylaşmıştır.

"Psikoloğa gittim, 6 ay gittim ilaç verdiler. O verdikleri ilaç da bütün bedenimi yara etti, benim kıpkırmızı yüzümden tut da ta. Dediler (psikiyatrist) ki sıkıntıyı içine atmışım. İçine iyi gelmemiş yaralar dışına atmışın dediler, doktor dedi. Bunu bırak dedi kendi kendine teselli ol dedi. Kendi kendine dedi hani biz de öleceğiz benim annem gidebilir ölebilir babam gidip ölebilir dedi görmeyebilirim dedi insanlar için ölüm dedi anlattı böyle işte.” (Özne 4, anne, 50 yaşında, bir oğlu var, eşi vefat etmiş)

Cezaevi süreci de tıpkı ölüm gibi aile üyelerini derinden etkilemektedir. Eşi cezaevinde olan Özne 16, kızı için psikolojik destek aldığını ve bu desteğin faydalarından şöyle bahsetmektedir:

"Çok asabiydi (kızından bahsediyor) mesela hiç konuşmazdı, çok sessiz kalırdı. Konuştuğu zaman da bağırarak konuşurdu. Biraz şey yapardı. Baba cezaevine düşünce yalnız kalınca kendisini koruma şeyine aldı. Hani anneyi kardeşi koruyayım gibisinden. Böyle biraz erkeksi hareketler yapmaya başladı. Baba durumuna düştü. Ben de hani sen bayansın hep birlikte biz bu birey kuracağız. Biz birbirimize destek çıkacağız, sürekli işte konuşuyordum. Biraz da doktorun desteği ile biraz biraz kendini gelmiş durumda.” (Özne 16, anne, 42 yaşında, iki çocuğu var, eşi cezaevinde)

Evlilik ilişkisi içinde şiddet öyküsü olan kadınlar da psikolojik destek aldıklarını ifade etmişlerdir.

"Aldım yani şey de yaptım tedavi de gördüm, yani böyle hemen hemen bi sene falan hablardan dolayı biraz şey oldu hani kendime şey yaptım” (Özne 5, anne, 35 yaşında, bir kızı var, eşi vefat etmiş)

"Çok doktora gittim ilaç verdiler ben dedim içmek istemiyorum. İçenler aptallaşıyor bir de mantıklı karar veremiyor. İlaça bağımlı olmak istemiyorum.” (Özne 11, 41 yaşında, üç çocuğu var, eşinden boşanmış)

Şiddet gördüğünü aktaran kadınların psikiyatrik ilaç tedavisi gördükleri yukarıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ilaç kullanımının bazı sorunlara neden olduğunu aktaran özneler, bu tedaviyi kısa süre sonra bıraktıklarını paylaşmıştır. Problem odaklı başa çıkma davranışları,

durumu değiştirmek için doğrudan gösterilen çabalar şeklinde olabileceği gibi, sorunun çözümüne yönelik serinkanlı, mantıklı ve incelikli çabalar şeklinde de olabilir. Özne 16, sorunu aktif olarak çözme süreci içinde olmasa dahi, sakin bir tavırla stresin olumsuz etkisini azalttığını aktarmıştır.

"Stres yaratmamaya çalıştım, çünkü zaten benim psikolojim ayakta kalması lazımdı. Psikolojim yıkılsaydı, çocuklar daha kötü olacaktı. Hiç şey yapmadım, hep dedim zaten çocukları aldım karşıma zaten biz böyleydik, böyle devam edeceğiz. Zaten aileler arkamızda ne mutlu bize ki aileler arkamızda. Farzedin ölmüş." (Özne 16, anne, 42 yaşında, iki çocuğu var, eşi cezaevinde)

Sonuç olarak her aile, yaşadığı her bir krize farklı ve biricik şekilde tepki vermiştir. Bazı aileler kurallarını dönüştürüp, işlevsel hale getirirken; diğer bazı aileler yukarıda aktarıldığı gibi tıbbi veya psikiyatrik hizmetlere ihtiyaç duymuştur.

Sosyal Destek: Enformel ve Formel Kurumlardan Yardım Alma Durumu

Stresli durumun üstesinden kendi çabalarıyla gelmekte başarısız olan bireyler için enformel ve formel destek kaynakları, bir baş etme yöntemi haline gelmektedir. Böylece aile, akraba, yakın çevre ve formel kurumlardan aldığı sosyal destek, problemlerin kaos haline gelmesini engelleyebilmektedir (Goldenberg ve Goldenberg, 2012). Çalışmanın bu başlığında, öznelere enformel ve formel yardım kurumları ile olan etkileşimine ve bunların stresli durumun çözümü üzerindeki olumlu (veya olumsuz) etkisine değinilmektedir. Ailelerin maddi yetersizlikle baş edebilmek için kullandığı yöntemlerinden biri, enformel destek ağlarıdır. Görüşülen öznelere, akraba, komşu ve yakın çevrenin maddi destek sağladığını şöyle aktarmıştır:

"...Bazen çocuklar ac yatıyorlar ben doğru söyleyem onu diyem yani gerçek söyleyem yine de sesini çıkartmıyorlar. Mesela akşama kadar buraya geliyoruz hiç bi daha siffah etmemişiz ha. Allah razı olsun millet hayrına bazen ekmek alıyolar, bize bişey alıyolar, çevreden mesela et met tavuk bişeyler alıyolar." (Özne 6, baba, 52 yaşında, 10 çocuğu var)

"Gelip gitmemiz yok, maddi destekleri yok. Sadece amcam işte ramazanlarda fitremi verir, bu kadar." (Özne 17, anne, iki çocuğu var, eşi cezaevinde)

Psikososyal risk faktörlerine sahip aileler için maddi temelli sosyal destek, hayati niteliktedir. Bununla birlikte çoklu streslere sahip bu aileler için maddi destek tek başına yeterli olamamaktadır. Öznelere çevresinden aldıkları sosyal destek ise, aile bağlılığı ve yakın ilişki ile bağlantılı olarak aktarılmıştır.

"Çok iyi bi ilişkilerimiz var kardeşlerimizle çok bağlıyız birbirimize Allah onlardan raazı olsun her zaman bana destek oldular. Çok iyi bi ilişkilerimiz var kardeşlerimizle çok bağlıyız birbirimize Allah onlardan razı olsun. Her zaman bana destek oldular. Babam da öyle elinden geleni yapar. Emekli babam da. Şimdi de hayat zor herkes kendi

gaylesinde. Herkes kendi telaşında." (Özne 13, anne, 44 yaşında, 6 çocuğu var, eşi cezaevinde)

Özneler, yakın çevrenin ve ailenin manevi desteğini güçlendirici bir unsur olarak ifade etmektedir. Diğer taraftan ailelerin sosyal destek mekanizmalarını sorunun çözümü noktasında bir araç olarak kullanması, işlevsel bir strateji olarak değerlendirilebilir (Hines, 2015). Maalesef her aile için bu işlevsellikten söz etmek mümkün ol(a)mamaktadır. Bazı özneler, enformel destek ağlarının zayıf olduğunu ve bunun baş etme durumunu zorlaştırdığını ifade etmektedir:

"3 kız 3 oğlan kardeş var. Heç açmıyorlar bana telefon, dargınlık yoğ aramızda açmıyorlar. Yani fagire kim sorir? Fagir düştüsse sormirler." (Özne 28, babaanne, 65 yaşında, iki torununa bakıyor, torunlarının babası cezaevinde)

Sosyal destek eksikliğinin özneleri kırılğan ve daha savunmasız hale getirdiği ifadelerden anlaşılmaktadır. Bu aileler için sorunların çözümünün güçleştigi söylenebilir. Aile içindeki çözümsüzlük, çocuğun refahını doğrudan etkilemektedir.

Mevcut çalışma kapsamında görüşülen ebeveynlerin özellikle maddi yetersizlikle baş edebilmek için kullandıkları en temel strateji, formel yardım kurumlarından yararlanmaktır. Matos ve Sousa (2004) sosyal refah hizmetlerinden yararlanan aileleri 7 tipoloji (dışarıdan, istifa etmiş, ısrarcı, aşırı muhtaç, dengeli, tedbirsiz ve görmezden gelinen aileler) ile kategorize etmiştir. Bu kategorilerden "ısrarcı aileler" çeşitli sosyal kurumlardan destek almakta ısrar eden aileleri tanımlamaktadır. SED hizmetinden yararlanan ebeveynlerin önemli bir kısmı çoklu yardım alan ısrarcı ailelerdir.

"Bide çocuk eğitim parası bura ne diyolar, sosyal hizmetleri soruyosan sosyal hizmetler burda yukarda var. O da çocuk eğitim parası veriyo 140 lira mı 100 lira mı eğitim başına veriyo orası" (Özne 8, biri engelli iki çocuğu var, 37 yaşında, eşinden boşanmış)

"Aldığım yardım yetmiyor, ek destek alıyorum yardımlaşmadan (SYDV).....2 ayda bir dulluk maaşı alıyorum, bir de Ramazanda fitre zekat veriıyorlar bana, elektrik indirimi alıyorum, birde çocuklara iki ayda bir şartlı sağlık yardımı alıyorum." (Özne 19, anne, 34 yaşında, üç çocuğu var, eşi vefat etmiş)

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere yetersiz kaynaklara sahip ebeveynler için formel kurumlar *kurtarıcı* konumdadır. Torunlarına bakan Özne 25'in aktarımı, çoklu yardımlara ulaşma noktasında, farklı formel kaynakları işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir.

"Eski vali bizi 4 sefer ankaraya gönderdi (torununun ameliyatı için)." (Özne 25, babaanne, 67 yaşında, iki torununa bakıyor, oğlu vefat etmiş)

Bu ailelerin en önemli özelliği, aşağıda araştırmacıya yöneltilen sorudan anlaşılacağı üzere "sosyal kurumlardan destek arama noktasında ısrarcı" olmaları ve "herkesten yardım isteme" özellikleridir.

"Kızım siz bize nasıl bir yardım ediyorsunuz? Yani bu nele ilgilidir? Şimdi sen bu yazdıklarını versen içeri acaba veririler mi bana yardım oruçluğtan önce?" (Özne 28, babaanne, 65 yaşında, iki torununa bakıyor, torunlarının babası cezaevinde)

Bu aileler, çok sayıda meslek elemanı ve sosyal kurumla etkileşim halinde oldukları için çoklu yardımlı aileler olarak nitelendirilebilmektedir. Ailelerin yardım arama davranışı elbette verilen desteğin yetersizliğinden de kaynaklanabilmektedir. Diğer taraftan görüşme yapılan özneler, özellikle şiddet nedeniyle, bir başka formel kurum olan sığınma evlerine başvurduklarını ifade etmişlerdir.

"Kendi hallerinde hep kendini düşünen aileler. Hiç sahip çıkmadılar bana. İlk eşimden ayrıldığım zaman. Karakolluk filan olduk biz eşimin darpından dolayı. Dedim ben kadın konukevine yerleşmek istiyorum. Ailem geldi dedi biz göndermek istemiyoruz biz kızımıza bakıcaz. Neyse gittik. Gözdarlık yaptılar tabi dört tane de çocuğum var. Tekrardan ben karakolu aradım kadın sığınmaevine gitmek istediğimi söyledim." (Özne 29, üvey anne, 31 yaşında, birlikte yaşadığı kişinin çocuklarıyla birlikte yedi çocuğa bakmaktadır, ilk eşinden boşanmış mevcut partneri cezaevinde)

Görüldüğü gibi sığınmaevi ve kolluk kuvvetlerine başvuran kadınlar, çoğunlukla aile içi şiddet mağdurudur. Yapılan çalışmalar, şiddete maruz kalmış kadınların daha az problem odaklı başa çıkma tarzlarını kullandıklarını (Matheson vd., 2007; Clements, Sabourin ve Spiby, 2004) ifade etmesine rağmen, mevcut çalışmada bazı öznelerin şiddetle baş edebilmek için başarılı bir çözüm stratejisi kullandıkları söylenebilir.

Bazı özneler ise, yardımlara ulaşma noktasında sorun yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

"Biz bu tablet için okula başvurduk zaten Ablam her şeyi belli yetimdir yani. Ben de hiçbir şey yapmak istemiyorum, gerek yok yani ablam. Ya ablan şimdi zaten Sosyal Hizmetler okulda yazı yazıyorlar her şeyi belli isteseler görürler. Bir şey olsa öncelik bu çocukların. Bizim çocukların okullarında arkadaşlarına verdiler." (Özne 24, amca, 45 yaşında, yeğenleriyle birlikte 6 çocuğa bakıyor)

Yardıma ulaşma noktasında sorun yaşayan bu aileler ise, yukarıda belirtilen *görmezden gelinen aileler* kategorisine dahil edilebilmektedir.

Duygu Odaklı Baş Etme Yöntemleri

Özneler, yaşadıkları psiko-sosyal sorunlarla baş edebilmek için duygu odaklı bazı stratejiler kullanmıştır. Bu stratejiler, tinsellik, çocuklara için güçlü durmak, sorunları çevreden gizlemek ve başkasını suçlama alt temalarıyla değerlendirilmiştir.

Tinsellik: "Hep Allaha Sığındım, Namazımı Giliyodum Kendi Kendime Kuran Okumaya Başladım Namazımı Kıldım Kuran Okudum Öyle Dedim Allah'ım Bi Kapı Açarsın İnşallah Bu Kuranların Hürmetine Dedim."

Tinsellik, karşılaşılan stresli durumlarda bireylerin yaşamlarını anlamlandırmasını sağlayan soyut bir destek mekanizmasıdır (Tuncay, 2007). Araştırma kapsamında görüşülen öznelere şükretme, başına gelene razı olma, dini inanışlara bağlanma ve kaderci anlayışlara sığınma, sıklıkla kullandıkları tinsel baş etme biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailelerin inanç sistemlerini (önyargılar, tutumlar, varsayımlar) keşfetmek, direnç kaynaklarını öğrenmek açısından önemlidir. Çünkü inanç, kim olduğumuzun ve deneyimlerimizi nasıl anlamlandırdığımızı göstermektedir (Walsh, 2016, s.39). Yüksek güce olan inanç ve bağlılık, görüşülen ebeveynlerin psiko-sosyal sorunlarla baş etmek için kullandıkları araçlardır:

"Namaz kıldım kuran okudum namaz kıldım zaten odadaydım bi yere çıkamıyodum, abdest alırdım namazımı beş vakit böyle her saniye a beyle hiç o secdeden galkmıyodum o başımı, hep Allaha sığındım, namazımı gılıyodum kendi kendime kuran okumaya başladım namazımı kıldım kuran okudum öyle dedim Allah'ım bi kapı açarsın inşallah bu kuranların hürmetine dedim." (Özne 5, anne, 35 yaşında, bir kızı var, eşi vefat etmiş)

Ebeveynlerin sahip olduğu inançlar, karşılaşılan zorlukları çözümlenmede onlar için koruyucu önemli bir faktör olduğu anlaşılmıştır. Walsh (2016) maneviyat temelli olumlu bakış açısının, zorluklara karşı aile dayanıklılığını geliştiren bir yardımcı olarak tanımlamıştır. Zor zamanları atlatmak için dinin ve maneviyatının bir strateji olarak kullanılması, mevcut çalışmada çoğu ebeveynin ortak stratejisiydi. Ayrıca dini araçlardan (toplumsal olarak şifa vermesi beklenen hocalar) yardım istemek de bir başka baş etme yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır:

"Nerelere götürmedim C. Efendi nur içinde yatsın belki bin defa oraya götürmüşüm daha adam usanmıştı götürdüm şeye hastaneye akıl hastanesine yatırdım orda ben yanında durdum dedim bu içkiyi bıraka böyle 1 ay sanki ben cennetin ortasındaydım cennet hiç böyle her şeyi unuttuğum bir aydan sonra bi daha başladı (başetme biçimleri-dini duygulara yaslanma)" (Özne 1, anne, 45 yaşında, üç kızı var, eşinden boşanmış)

"Daha düşünün gecesini deli olduğunu gösterdi (bakım verdiği yeğeninin annesinden bahsediyor). Bayılıyor sonra kalkıyor ha ha gülüyor. Bayılıyor kalkıp gülüyor. Kadir efendiyi bilir misin? Burda kadir efendi var ona götürdük, dedi yok bunun bişesi yok kalkın bunu eve götürün. Ne diyeyim. psikoloğa götürmediler." (Özne 26, hala, 42 yaşında)

Öznelere hatırı sayılır bir kısmı, stres durumunu pasif bir kabulleniş çerçevesinde "kader" olarak nitelendirmiştir. Buradaki kabulleniş ve kadercilik güçsüzlüğün ve sorunun çözümü için yetersizliğin sonucudur. Walsh (2014) bu ailelerin sahip olduğu kaderci bakış açısının stresli durumla yüzleşmesinin önündeki engel olarak tanımlamıştır.

"Oğlan yoğtu oğlan oldu gine çoğ şükür.Oldu işte bele oldu. Deme bizi bi tarafa gomuş gurban olduğum Allah. Kadere karşı gelinmez, alında ne yazılırsa onu görürsün."
(Özne 22, sekiz çocuğu var, kağıt topluyor, 42 yaşında, eşi intihar etmiş)

"Bilmiyorum kader mi diyelim." **(Özne 10, dört çocuğu var, 41 yaşında, eşi vefat etmiş)**

"Allah zaten o senin gaderine yazdırmışsa isyan edemisin. Allaha mı isyan edecen. ağlardım tabi canın ağrıdısa ağlamimisin? insanın canı ağrıdığı zaman tabi ağlisin. Tepki de vermezdim Çünkü şiddetten göğtuğüm için. ne tepkisini verecem." **(Özne 20, anne, 39 yaşında, bir çocuğu var, partnerinden ayrılmış)**

Sabırlı olmak, tevekkül etmek ve mucize olmasını beklemek bu anlamlandırmaya verilen duygudurumsal karşılıklardır.

"İmtihan düşündüm aynen hani derler ya kötüler iyilere düşer iyiler de kötülere düşer öyle bi imtihan dedim herhalde bu benim imtihanım dedim çekmek zorundayım" **(Özne 5, anne, 35 yaşında, bir kızı var, eşi vefat etmiş)**

Bu neden benim başıma geldi? şeklindeki ifadeler, dini temelli pesimist bakış açısının sonucu olarak değerlendirilebilmektedir. Böylece başa çıkma yollarına dini inancın doğrudan veya dolaylı katkısı görülmektedir. Dini inançların duyguları yönetme konusunda işlevsel oldukları görülse dahi, sorunun çözümü için herhangi bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bouchard ve Theriault, (2003) ailesel refahın elde edilebilmesi için mucize bekleyen kaderci yaklaşımın terk edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Başkasını Suçlama

Stresin meydana getirdiği duygusal yükü baş edebilmek için öznelerin kullandığı bir diğer strateji, *bir başkasını suçlamaktır*. Stresin nedenini başkalarına yükleyerek kendisini iyi hissetmeye çalışmak, aslında sorunla yüzleşmekten ve probleme dair sorumluluk almaktan kaçınma davranışı olarak ifade edilebilir (Folkman vd., 1986, s. 995). Eşi ikinci kez uyuşturucu satıcılığı nedeniyle tutuklanan Özne 17, bu durumun sebebi olarak eşini ihbar eden kişiyi göstermektedir:

"İhbar eden, ona çok üzüldüm, kimsenin çocuğunu kınamıyorum. Ama şu anda Allah korusun biri benim çocuğuma bişe verse ben gidip onu şikayet etmem. Çünkü benim çocuğun ondan almaz başkasından alacak, yolu o değil yani. Bana gelip deseydi bak Benim çocuğuma vermesin, ben hemen eşime söyledim, önünü keserdim. Kim yapmışsa kötülük, kötü bişey. Kendiliğinden yakalanaydı ne istedin yani. Çocuklarıyla biraz oturaydı. Çocuklarl bir şeyini yemedi babasının ona çok üzüldüm. **(Özne 17, anne, iki çocuğu var, eşi cezaevinde)**

Aile süreçlerinin zayıf işlediği aileler tek bir nedene bağlanmaya ve başkasını suçlamaya eğilimlidirler (Wright ve Bell, 2009).

Çocuklar için Güçlü Durmak

Çalışma kapsamında görüşülen öznelerin çoğunluğu tek ebeveynlidir. Boşanma, ölüm ve cezaevi stresleri nedeniyle tek ebeveyn haline gelen özneler, genellikle çocukların sorumluluğunu alan tek ebeveyn niteliğindedir. Bu sorumluluk, bazı durumlarda strese neden olsa da özneler, çocuk sahibi olmayı sorunlarla baş etmeyi kolaylaştıran bir strateji olarak nitelendirmişlerdir. Çocuğa tutunmak, çocuğun varlığından güç almak ve çocuk sahibi olmaya şükretmek, öznelerin anlatımında sıkça söz edilmiştir.

"Torunlarla tutunim, çocuğumun nefesini alim." (Özne 25, babaanne, 67 yaşında, iki torununa bakıyor, oğlu vefat etmiş)

"Benim hayatım sadece çocuklarım." (Özne 11, 41 yaşında, üç çocuğu var, eşinden boşanmış)

"Evet aynen yani ben kendimi çocuklara daha şey yaptım yani. Onu daha gözüm görmüyordu, ne yapsa da çocuklarım var derdim." (Özne 1, anne, 45 yaşında, üç kızı var, eşinden boşanmış)

Çocuk sahibi olmak, özneler açısından güçlendirici bir faktör olarak görülmüştür. Fakat tek sorumluluk sahibi olmanın verdiği zorunlu bir durum olarak da görülebilmektedir. Eşi cezaevine girdiğinde intihar etmeyi düşünen Özne 23, babası olmadığı için çocuğunun sorumluluğunu başkasına vermekten korkmasından dolayı intihardan vazgeçtiğini belirtmektedir:

"Hep böyle intihar etmeyi falan bile düşündüm. Ama bir çocuğum var. Çocuğum bensiz nasıl olacak, nerede kalacak. Hani bile kendim onları yaşadığım için bir annede bir baba da sürekli. Hep yani onlar gözümün önüne geliyordu. Ben olmasam çocuğuma kötü davranacak lar. Hiç kimse annesi gibi tabii bir insan sevemez. Sonuçta çocuğumu itip bakacaklar. Çocuğum hasta oluyor, kusuyor. Ben severek temizliyorum çocuğumun kustuğunu ve altına yaptığını. Ama bir başkası çocuğumu öyle davranmayacak. Zaten eşimi yokluğundaki o dönemde büyük oğlum yani çok öyle ona tutundum böyle." (Özne 23, anne, 28 yaşında, iki çocuğu var, eşi cezaevinde)

Sorunu Gizleme

Ailelerin kullandığı sorunları gizleme stratejisi, onları dışlanma ve damgalanmaya maruz kalmaktan korumaktadır. Aynı zamanda çocukların olumsuz durumlardan etkilenmelerini engellemek isteyen annelerin de ortak stratejisidir. Özneler, çocukların sorunlara şahit olmamaları için olumsuz olay ya da durumu nasıl gizlediklerinden bahsetmektedir.

"Yani inanki hiç yani babaları içip geldiği zaman hiç deyişdim, çocuklarımı uyutayım. Hiç görmesinler çocuklarım, hani hiç bilmesinler babalarının alkol aldığı. Ama ne yapsam da görüyordu çocuklar hissediyodular beni. Asla ne babalarına karşı ne kışkırtma ne şey asla babaları da diyodu." (Özne 1, anne, 45 yaşında, üç kızı var, eşinden boşanmış)

"Çocukken babam geç geç gelirdi. Babamın o hali annemle kavgalarına şahit olidim ele huzursuz olidim. Biz eşimle o gadar çoğ kavga etmezdik. Çünkü çoğ şeyi kapatmaya çalışıyordum. Çocuklara yansıtmamaya çalışıyordum (fedakarlık) çünkü ben çok üzülürdüm annem babam kavga etse" (**Özne 10, dört çocuğu var, 41 yaşında, eşi vefat etmiş**)

Diğer taraftan sorunu gizlemek, şiddete maruz kalan kadınların da ortak stratejisiydi. Bu çalışmada "sessizlik" stratejisinin kullanımının temel nedeni, aileleri ile partneri arasında olası çatışmayı engellemeye çalışmaktır. Öznelerin paylaşımları, *daha büyük sorunlara* neden olmaktan korktuklarını göstermektedir:

"Bir de eve gelirdi şiddet uygulardı bana. Her gün her gün daha gorğumdan aileme söylemidim. Ailemden de gizlidim ben. Ya dedim babam öğrenirse, kardeşlerim öğrenirse hani vururlar. Kanı beş kuruş etmez, neden katil olsunlar. Niye kardeşimin başı yansın? gibisiden insan gorhi. Tabii ki sürekli sustum ben." (**Özne 20, anne, 39 yaşında, bir çocuğu var, partnerinden ayrılmış**)

"Yoğ kim ne verecek. Bir de ben öyle çok yansıtmazdım dışarıya." (**Özne 15, babaanne, 57 yaşında**)

"Yağ bulidin şeker bulamidin, şekeri bulamidin. Allaha şükür, idare edidim. Ama heç kimseye hissetmidim. Babam gelse dese neyin var neyin yoğ. Diyidim baba herşem var, şükür edidim. Yani söylemek istemedim kaçtım diye. (ağlıyor) istemedim." (**Özne 25, babaanne, 67 yaşında, iki torununa bakıyor, oğlu vefat etmiş**)

Yukarıda aktarılan pasif başa çıkma, şiddete uğrayan kadınlarda sıklıkla görülmektedir.

TARTIŞMA

Bu araştırmanın özneleri, çoklu streslere sahip ebeveynlerden oluşmaktadır. Ebeveynlerin çalışma açısından bulunduğu ortak payda ise, çocuk refah sistemi içinde aile temelli bir sosyal hizmet uygulamasından yararlanıyor olmalarıdır. Bu aileler için baş etme biçimi, çocukların refahı açısından kritik bir öneme sahiptir. Çalışma kapsamında söz konusu bu ailelerin her bir stres durumuna verdiği tepkinin, stresin durumuna ve ailenin yapısına göre farklılaştığı görülmektedir. Bu çalışmada ebeveynlerin problem odaklı ve duygu odaklı baş etme yöntemlerini kullandıkları anlaşılmıştır. Ebeveynlerin hem kendileri hem de çocukları için psikiyatrik veya psikolojik destek alma baş etme yöntemini kullandıkları görülmüştür. Özellikle ebeveyn kaybının çocukla paylaşılması konusu, katılımcıların en fazla destek aldığı stres durumu olmuştur. Ebeveyn kaybı karşısında çocukların verdiği tepki, ebeveynlerin profesyonel bir yardım almaya yönlendirmiştir. Bowlby, (1988) çocuğun gelişimsel sorunlarının bakıcı ve çocuk arasında kurulan ilk bağlardan kaynaklandığını savunur. Ebeveyn kaybı yaşayan çocukların davranışsal, duygusal ve psikolojik açıdan savunmasız ve hassas hale geldiği bilinmektedir (Uluğ, 2008). Bu nedenle çocuğa ebeveyn

kaybının aktarımı, mutlaka psikolog/psikiyatr eşliğinde veya desteği ile gerçekleştirilmelidir. Bu kaybı kabullenmesi ve en az duygusal zararla atlatabilmesi için psikolojik destek almak, yapılabilecek en doğru yöntemdir. Bu anlamda öznelerin stresle baş edebilmek için işlevsel bir yöntem seçtiği söylenebilir.

Ailelerin stres karşısında kullandığı problem odaklı bir başka baş etme biçimi, formal ve enformel destek ağlarından yararlanmaktır. Benzer örneklem grubuyla çalışan ilgili diğer çalışmalarda benzer sonuçlarla karşılaşmıştır. Nitekim Edebalı, (2020) SED hizmetinden yararlanan ailelerin aldıkları maddi desteği yeterli bulmadıklarını ve diğer formal yardım (SYDV ve il, ilçe belediyeleri vb.) kurumlarına da başvurduklarını belirtmiştir. Minuchin'de (1974) benzer şekilde yoksul ailelerin sorunlarla başa çıkabilmek için çok sayıda sosyal kuramla temas halinde olduklarını ifade etmiştir. *Ana etki* (The Main Effect) modeli, stres altında olup olmamasına bakılmaksızın sosyal desteğin bütün aile üyeleri için faydalı bir etkiye sahip olacağını savunmaktadır (Caplan, 2000). Sosyal destek, yaşam sürecinde karşılaşılan stresli durumlara dayanma gücünü sağlamasının yanında ailenin genel refahını ve mutluluğunu da önemli ölçüde arttırmaktadır (Segrin ve Flora, 2018). Nitekim The Psychosocial Working Group (2003) yayınladığı raporda, sosyal destek ağları ve bu ağların işlevliliğini, çocuğun psikososyal göstergelerinden biri olarak tanımlamıştır.

Ebeveynlerin bir diğer baş etme biçimi duygu odaklı baş etme yöntemidir. Araştırmanın sonucuna göre duygu odaklı baş etme yönteminin çoğunlukla tinsel temelli olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle kadercilik ve "*ben ne yapabilirim ki*" algısının özneler arasındaki yaygınlığı, dikkat çekicidir. Özneler arasında yer alan ve şiddete maruz kalan kadınlar arasında boyun eğme davranışı çok yaygındır. Waldrop ve Resick (2004) tarafından yapılan çalışmada, benzer şekilde şiddete maruz kalan kadınların daha pasif başa çıkma yöntemi kullandıkları görülmüştür.

Boyun eğme ve kadere karşı gelmeme davranışı, yoksulluk kültürüyle de ilgili olabilmektedir. Green, Mcallister ve Tarte (2004), ekonomik olarak dezavantajlı ebeveynler arasında kadere boyun eğme davranışının yaygın olduğunu aktarmıştır. Yoksul doğmuş bir kişinin yoksulluktan kurtulmak için daha az seçeneğinin olduğu bir döngüden bahsedilir (Seccombe vd., 2007). Bu kültür nedeniyle değişime çaba göstermedikleri ve bunun yerine yoksulluğu bir yaşam biçimi olarak kabul ettikleri savunulmaktadır. Araştırmalar, yoksul ailelerde yetişen çocukların yetişkinlik döneminde de aynı şartlar içinde yaşama eğilimi gösterdiklerini ortaya koymaktadır (Zastrow, 2013). Bu eğilim, yoksulluk kültürü içindeki çocukların söz konusu yoksulluk tutum ve davranışlarıyla sosyalleştikleri düşüncesine dayanmaktadır (Mayer ve Leone, 1997; Deglau, 1985). Bouchard ve Theriault, (2003) ailesel refahın elde edilebilmesi için mucize bekleyen kaderci yaklaşımın terk edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan Walsh (2012) "*Dünya bize karşı*" inancının oldukça zorlayıcı bağlamlarda bir hayatta kalma stratejisi olabileceğini söyler. Ancak aileler için izolasyon, dışlanma ve güvensizliğe neden olabilmektedir.

SONUÇ

Araştırmanın sınırlı sonuçlarından yola çıkarak, başa çıkma yöntemlerinin işlevselliğinin, bireysel karakter ve sorunun bağlamı ile ilintili olduğu ifade edilebilir. Bir başka bakış açısıyla hangi yöntemin daha iyi olduğunu söylemek oldukça zordur (Folkman vd., 1986). Bu araştırma kapsamında duygu odaklı başa çıkma yönteminin daha fazla kullanıldığı anlaşılmıştır. Araştırmalar, sürekli duygu odaklı başa çıkma yöntemini kullanmanın duygusal tükenmeye neden olabileceğine dikkat çekmektedir (Boyd, Lewin ve Sager, 2009). Nitekim duygu odaklı başa çıkma yöntemleri, bireylerin problemden kopmasına neden olarak stres etkeninin doğrudan ele alınmasına engel olabilmektedir (Ben-Zur, 2009; Semmer, 2006).

Ailenin baş etme biçimlerinin bilinmesi, refah uygulayıcılarına çocuğun refahı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Çünkü ailenin dengesi ve çevresi ile uyumu karşılaştığı stres durumuyla etkin bir şekilde baş etme durumuyla ilintilidir. Bir başka ifadeyle ailenin sağlıklı olabilmesi için sağlıklı baş etme stratejileri geliştirmesi gerekmektedir. Bu çalışmada duygusal odaklı baş etmenin daha sık kullanılmış olması, sosyal hizmet uzmanlarına önemli bir bilgi verecektir. Aile refahında çok önemli görevleri olan sosyal hizmet uzmanlarının etkin olmayan stratejileri görüp “o noktaya” müdahale etmesi, ailenin bütün refahı için elzemdir. Çocuğu aile içinde sağlıklı ve dengeli bir şekilde korumanın en etkin yolu, aileyi iyileştirmek, aileyi tanımak ve bu stratejiyle müdahale etmektir. Bu nedenle verilen hizmetin birey ve aile üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu belirli aralıklarla izlenmeli ve mesleki bilgi ve beceri temelinde müracaatçı ile kurulacak güçlendirici bir ilişki önemsenmelidir. Böylece müdahaleler, öznelerin sosyal destek ağlarına genişletilmeli, ailelerin sorunlarına özel kaynaklar sağlamalı ve bunları yaparken kültürel değerlere ve inançlara uygun bir müdahale planı tasarlanmalıdır. Bu noktada sosyal hizmet uzmanının görevi, müdahale sürecinde ailelerin karşılaştıkları sorunlarla baş etme kapasitelerini işler hale getirmektir. Özellikle yaşanan streslerin ve aile kaynaklarının bağlamı gözden geçirilmelidir. Problem odaklı, müracaatçıyı özne konumunda değerlendiren, stratejilerin kullanılması konusunda yardımcı olunmalıdır. Bu çalışma, sınırlı bir bölgede, sınırlı bir örneklem grubuyla gerçekleştirilmiştir. Ülkenin farklı bölgeleri ve farklı örneklem grubuyla gerçekleştirilmesi daha somut ve gerçekçi veriler sunması bakımından önemli olacaktır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın soru yönergesi, tez izleme komitesinde yer alan üç akademisyen ve alanda çalışan profesyonel meslek elemanları tarafından desteklenmiştir. Ayrıca Hacettepe Üniversitesi Etik Kuruluna başvurulmuş ve ilk başvuru neticesinde 04.03.2020 tarihli ve 12908312-300/00001033092 sayılı kararla araştırmanın etik izni alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışmaya birinci yazar %60, ikinci yazar, %40 oranında katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdullah, A., Cudjoe, E., ve Frederico, M. (2018). Barriers to Children's Participation in Child Protection Practice: The Views and Experiences of Practitioners in Ghana. *Children Australia*, 43(4), 267-275.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2019). Çocuk Hizmetlerine İlişkin İstatistiki Bilgiler. Ankara: Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. <https://www.aile.gov.tr/media/87499/kurumsal-istatistikler.pdf>
- Alvarez, M., Byrne, S., ve Rodrigo, M. J. (2020). Patterns of Individual Change and Program Satisfaction in A Positive Parenting Program For Parents At Psychosocial Risk. *Child & Family Social Work*, 25(2), 230-239.
- Appleyard, K., Egeland, B., van Dulmen, M. H., ve Alan Sroufe, L. (2005). When more is not better: The role of cumulative risk in child behavior outcomes. *Journal of child psychology and psychiatry*, 46(3), 235-245.
- Atalar, S. (2018). Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocukların Okul ile İlişkilerini Etkileyen Psiko-Sosyal Faktörlerin İncelenmesi: Kahramanmaraş Hatice Tanrıverdi Sosyal Hizmet Merkezi Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayala-Nunes, L., Jiménez, L., Jesus, S., Nunes, C. ve Hidalgo, V. (2018). A Ecological Model of Well-Being in Child Welfare Referred Children. *Social Indicators Research*, 140(2), 811-836.
- Ayaz, M., Ayaz, A. B., Başgöl, Ş. S., Karakaya, I., Şişmanlar, Ş. G., Yar, A. ve Dikmen, S. (2012). 3-5 Yaş Grubu Kurum Bakımındaki Çocuklarda Ruhsal Hastalık Sıklığı Ve İlişkili Etmenler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23(2), 82-88.
- Bagdasaryan, S. (2005). Evaluating Family Preservation Services: Reframing the Question of Effectiveness. *Children And Youth Services Review*, 27(6), 615-635.
- Bailey Jr, D. B., Raspa, M., Humphreys, B. P. ve Sam, A. M. (2011). Promoting Family Outcomes in Early Intervention. In *Handbook of Special Education*, Routledge.
- Baykara A. Y. (2011). Çocuğun Suçluluğunda Aile İlgili Risk Faktörleri ve Ailenin Güçlenmesinin Önemi. Özkan, Y. (ed.), *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet*.
- Bee, H., ve Boyd, D. (2020). Child Development Psychology (21.Baskı). UK: Pearson
- Ben-Zur, H. (2009). Coping Styles and Affect. *International Journal of Stress Management*, 16(2), 87.
- Bouchard, G. ve Theriault, V. J. (2003). Defense Mechanisms and Coping Strategies in Conjugal Relationships: An Integration. *International Journal of Psychology*, 38(2), 79-90.
- Bowlby, J. (1980). Attachment and Loss: Volume III: Loss, Sadness and Depression. London: *The Hogarth Press and The Institute of Psycho-Analysis*, 1-462.
- Bowlby, J. (1988). Developmental Psychiatry Comes of Age. *The American Journal of Psychiatry*.

- Boyd, N. G., Lewin, J. E., ve Sager, J. K. (2009). A Model of Stress and Coping and Their Influence on Individual and Organizational Outcomes. *Journal of Vocational Behavior*, 75(2), 197-211.
- Bradley, R. H. ve Corwyn, R. F. (2002). Socioeconomic Status and Child Development. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 371-399.
- Brewer Jr, E. J., McPherson, M., Magrab, P. R. ve Hutchins, V. L. (1989). Family-centered, Community-Based, Coordinated Care for Children With Special Health Care Needs. *Pediatrics*, 83(6), 1055-1060.
- Bulu, M. (2018) Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti Kapsamında Çocukların Desteklenme Nedenlerinin Araştırılması: Cizre Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bülbül, S. (2019) Sosyal ve Ekonomik Destek Alan Ailelerde Yoksulluk Olgusunun Değerlendirilmesi: Ümraniye Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Caplan, P. (2000). *Risk Revisited*. Pluto Press.
- Castleberry, A. ve Nolen, A. (2018). Thematic Analysis of Qualitative Research Data: Is It as Easy as It Sounds?. *Currents in Pharmacy Teaching and Learning*, 10(6), 807-815.
- Clements, C. M., Sabourin, C. M. ve Spiby, L. (2004). Dysphoria and Hopelessness Following Battering: The Role of Perceived Control, Coping, and Self-Esteem. *Journal of Family Violence*, 19(1), 25-36.
- Corr, C. A., Corr, D. M. ve Doka, K. J. (2018). *Death and Dying, Life and Living*. Cengage Learning.
- Corr, C., Nabe, C. ve Corr, D. (2009). *Death and Dying, Life and Living*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Creswell, J. W. (2013). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (4. Baskı). Thousand Oaks, Ca: Sage.
- Çayır, H. (2020). Kurum Bakımında Kalmış Kişilerin Aileye Dair Düşünceleri. *Kadim Akademi SBD*, 4(1), 75-96.
- Dolan, P., Canavan, J. ve Pinkerton, J. (2006). *Family Support As Reflective Practice*. Jessica Kingsley Publishers.
- Dunst, C. J. (2002). Family-Centered Practices: Birth Through High School. *The Journal of Special Education*, 36(3), 141-149.
- Edebalı E. F, (2020) Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalandırılanların Yaşam Memnuniyeti ve Yaşam Kalitesi; Sincan Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elliott, R. ve Timulak, L. (2005). Descriptive and Interpretive Approaches to Qualitative Research. *A Handbook of Research Methods for Clinical and Health Psychology*, 1(7), 147-159.

- Erol, N., Şimşek, Z., Oskay, A. ve Münir, K. (2017). Divergent Developmental Pathways of Children and Adolescents Reared in Long-Term Residential Protective Care in Turkey. I *Child Maltreatment in Residential Care içinde*, Cham: Springer, 241-267.
- Fitzgerald, W. (1992). Training Versus Development. *Training & Development*, 46(5), 81-84.
- Gabb, J. (2010). Home Truths: Ethical Issues in Family Research. *Qualitative Research*, 10(4), 461-478.
- Gilgun, J. F. (2010). Methods for Enhancing Theory and Knowledge About Problems, Policies, and Practice. *The Sage Handbook Of Social Work Research*, 281-297.
- Goldenberg, H. ve Goldenberg, I. (2012). *Family Therapy: An Overview*. Brooks/Cole Cengage Learning.
- Gooding, J. S., Cooper, L. G., Blaine, A. I., Franck, L. S., Howse, J. L., ve Berns, S. D. (2011). Family Support And Family-Centered Care, In The Neonatal Intensive Care Unit: Origins, Advances, Impact. In *Seminars İçinde, Perinatology*, WB Saunders.
- Green, B. L., Mcallister, C. L. ve Tarte, J. M. (2004). The Strengths-Based Practices Inventory: A Tool for Measuring Strengths-Based Service Delivery in Early Childhood and Family Support Programs. *Families in Society*, 85(3), 326-334.
- Guillemin, M. ve Gillam, L. (2004). Ethics, Reflexivity, and "Ethically Important Moments" in Research. *Qualitative Inquiry*, 10(2), 261-280.
- Guralnick, M. J. (2005). Early Intervention for Children with Intellectual Disabilities: Current Knowledge and Future Prospects. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 18(4), 313-324.
- Head, L. S., ve Abbeduto, L. (2007). Recognizing the Role of Parents in Developmental Outcomes: A Systems Approach to Evaluating the Child With Developmental Disabilities. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13(4), 293-301.
- Hines, L. (2015). Children's Coping With Family Violence: Policy and Service Recommendations. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 32(2), 109-119.
- Holloway, I. ve Todres, L. (2003). The Status of Method: Flexibility, Consistency and Coherence. *Qualitative Research*, 3(3), 345-357.
- International Federation of Social Workers (IFSW) (2008) IFSW Policy Statement on Health at: <http://www.ifsw.org/p38000081.html>.
- Kalaycı, H. (2007). Yetiştirme Yurtlarındaki Çocuklarda Sosyal Dışlanma Riski (Tokat ve Turhal Örneği) (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, K. ve Baykara-Acar, Y.(2011). Aile Destek Hizmetlerinde Kalite Standardı Geliştirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 26(26), 9-32.
- Karataş, Z. (2017). Bağlanma Kuramı Açısından Kurum Bakımının Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Journal of International Social Research*, 10(54).
- Kıriloğlu, M. (2015). *Sosyal ve Ekonomik Destek Alan Ailelerde Yoksulluk, Sağlık ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi: Konya Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Lazarus, R. S. (1993). Coping Theory and Research: Past, Present, and Future. *Fifty Years of the Research and Theory of Lazarus R.S.: An Analysis Of Historical And Perennial Issues*, 366-388.
- Lazarus, R. S. (1999). The Cognition-Emotion Debate: A Bit of History. Dalglish T. ve Power M. J. (ed.), *Handbook of Cognition and Emotion içinde* (s. 3–19). New York: John Wiley
- Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer
- Lichtman, M. (2010). *Understanding and Evaluating Qualitative Educational Research*. Sage Publications.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Sage.
- Little, M., Axford, N. ve Morpeth, L. (2004). Research Review: Risk And Protection in the Context of Services for Children In Need. *Child & Family Social Work*, 9(1), 105-117.
- Macleod, J. ve Nelson, G. (2000). Programs For the Promotion of Family Wellness and The Prevention of Child Maltreatment: A Meta-Analytic Review. *Child Abuse & Neglect*, 24(9), 1127-1149.
- Macmillan, H. L., Wathen, C. N., Barlow, J., Fergusson, D. M., Leventhal, J. M. ve Taussig, H. N. (2009). Interventions to Prevent Child Maltreatment and Associated Impairment. *The Lancet*, 373(9659), 250-266.
- Matheson, K., Skomorovsky, A., Fiocco, A. ve Anisman, H. (2007). The Limits of 'Adaptive' coping: Well-Being and Mood Reactions to Stressors Among Women In Abusive Dating Relationships. *Stress*, 10(1), 75-91.
- Matos, A. R. ve Sousa, L. M. (2004). How Multiproblem Families Try to Find Support In Social Services. *Journal of Social Work Practice*, 18(1), 65-80.
- Maxwell, S. (1996). Food Security: A Post-Modern Perspective. *Food Policy*, 21(2), 155-170.
- Mayer, S. E. ve Leone, M. P. (1997). *What Money Can't Buy: Family Income and Children's Life Chances*. Harvard University Press.
- McCroskey, J. ve Meezan, W. (1998). Family-Centered Services: Approaches and Effectiveness. *The Future of Children*, 54-71.
- Mcloyd, V. C. (1998). Socioeconomic Disadvantage and Child Development. *American Psychologist*, 53(2), 185.
- Mcloyd, V. C. (2006). The Legacy of Child Development's 1990 Special Issue on Minority Children: an Editorial Retrospective. *Child Development*, 77(5), 1142-1148.
- McWilliam, R. A., Tocci, L. ve Harbin, G. (1995). Services Are Child-Oriented and Families Like it That Way-But Why. *Findings: Early Childhood Research Institute on Service Utilization*, Chapel Hill: University of North Carolina.
- Mikton, C. ve Butchart, A. (2009). Child Maltreatment Prevention: A Systematic Review of Reviews. *Bulletin of the World Health Organization*, 87, 353-361.

- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1984). Drawing Valid Meaning From Qualitative Data: Toward a Shared Craft. *Educational Researcher*, 13(5), 20-30.
- Minuchin, S. (1974). *Families and Family Therapy*. Cambridge, Ma: Harvard University Press.
- Moser, A. ve Korstjens, I. (2017). Series: Practical Guidance to Qualitative Research. Part 1: Introduction. *European Journal of General Practice*, 23(1), 271-273.
- National Association of Social Workers. (1999). *Code of Ethics of the National Association of Social Workers*. Washington.
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (Çev. Özlem Akkaya). Ankara: Siyasal Kitabevi
- Petr, C.G. (2004). *Social Work With Children and Their Families*. New York. Oxford University Press.
- Pope, A. W., Tillman, K. ve Snyder, H. T. (2005). Parenting Stress in Infancy and Psychosocial Adjustment in Toddlerhood: A Longitudinal Study of Children With Craniofacial Anomalies. *The Cleft Palate-Craniofacial Journal*, 42(5), 556-559.
- Rubin, E. L. (1996). The Phenomenology of Contract: Complex Contracting in the Entertainment Industry. *Journal of Institutional and Theoretical Economics (Jite)/Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft*, 123-139.
- Ryan, G. W. ve Bernard, H. R. (2000). Techniques to identify themes in qualitative data. *Handbook of Qualitative Research*. (2.Baskı). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Secombe, K., Hartley, H., Newsom, J., Hoffman, K., Marchand, G. C., Albo, C. ve Pope, C. (2007). The Aftermath of Welfare Reform: Health, Health Insurance, and Access to Care Among Families Leaving Tanf in Oregon. *Journal of Family Issues*, 28(2), 151-181.
- Segrin, C. ve Flora, J. (2018). *Family Communication*. Routledge
- Stanisławski, K. (2019). The Coping Circumplex Model: An Integrative Model of the Structure of Coping With Stress. *Frontiers in Psychology*, 10, 694.
- Strauss, A. ve Corbin, J. M. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*: New Delhi: SAGE Publications.
- Tamres, L. K., Janicki, D. ve Helgeson, V. S. (2002). Sex Differences in Coping Behavior: A Meta-Analytic Review and an Examination of Relative Coping. *Personality and Social Psychology Review*, 6(1), 2–30.
- Thoburn, J., Cooper, N., Brandon, M. ve Connolly, S. (2013). The Place of “Think Family” Approaches in Child And Family Social Work: Messages From a Process Evaluation of an English Pathfinder Service. *Children And Youth Services Review*, 35(2), 228-236.
- Tuncay, T. (2007). Kronik Hastalıklarla Baş Etmede Tinsellik. *Sağlık ve Toplum*, 17(2), 13-20.
- Uluğ, Ö. Ş. (2008). Üniversite Öğrencilerinde Depresyon Düzeyine Ebeveyn Kaybının ve Anne Baba Ayrılığının Etkisi (Master's Thesis, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
- UNICEF. (2004). *Dünya Çocuklarının Durumu 2005, Çocukluk Tehdit Altında*. Ankara: UNICEF Yayınları.

- Waldrop, A. E. ve Resick, P. A. (2004). Coping Among Adult Female Victims of Domestic Violence. *Journal of Family Violence*, 19(5), 291-302.
- Wallerstein, I. (2005). After Developmentalism and Globalization, What
- Walsh, F. (2014). A Family Resilience Framework: Principles And Applications. *Symposium On Family Resilience içinde* (s. 11-29).
- Walsh, F. (2016). Family Resilience: A Developmental Systems Framework. *European Journal of Developmental Psychology*, 13(3), 313-324.
- Warren, S. F. ve Brady, N. C. (2007). The Role of Maternal Responsivity in the Development of Children With Intellectual Disabilities. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13(4), 330-338.
- Wright, L. M. ve Bell, J. M. (2009). *Beliefs and Illness: A model for Healing*. Calgary, Alberta, Canada: 4th Floor Press.
- Yaldız, Ü. (2019), Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmet Modelinden Faydalanan Ailelerin Yaşam Kalitelerinin Değerlendirilmesi: Kayseri İli Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi.
- Yulaf, Y. ve Gümüştaş, F. (2019). Kurum Bakımında Yaşayan ve Evlat Edinilen Çocuk ve Ergenlerin Ruhsal Bozukluklar Açısından Karşılaştırılması. *Cukurova Medical Journal*, 44(3), 904-910.
- Yüceer Kardeş, T. (2018), Çocukluk Çağında Kurum Bakımı Deneyimi Olan Evli Bireylerin Bağlanma Stilllerinin ve Aile İlişkilerinin İncelenmesi. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş* (D. B. Çiftçi, ed.). Ankara.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Tek Ebeveyn Annelere Yönelik Psikolojik Sağlamlığı Geliştirme Psiko-Eğitim Programı

Resilience Psychoeducation Program for Single-Parent Mothers

Emine ÜLKEN¹, Hatice ODACI²

¹ Uzm., Merkez Ortaokulu,
efnam_beren@hotmail.com,
ORCID: 0000-0003-4763-9939

² Prof. Dr., Karadeniz Teknik
Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,
Psikoloji Bölümü,
hatodaci@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-2080-6269

Başvuru: 24.04.2023
Kabul: 05.03.2024

Atıf:
Ülken, E. ve Odacı, H. (2024). Tek
ebeveyn annelere yönelik psikolojik
sağlamlığı geliştirme psiko-eğitim
programı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,
35(2), 227-251.
DOI:10.33417/tsh.1287235

ÖZ

Bu çalışmada psikolojik sağlamlık psiko-eğitim programının tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu ve umut düzeylerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmada ön test-son test kontrol gruplu desen uygulanmıştır. Araştırmanın deney ve kontrol gurubu Trabzon ilinde yaşayan 32 tek ebeveyn anneden ($\bar{X}= 41.53$, $SS=5.41$) oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ), Yetişkin Yaşam Doyumu Ölçeği (YYDÖ) ve Sürekli Umut Ölçeği (SUÖ) kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde bağımsız gruplar t testi, iki faktörlü varyans analizi gibi istatistiksel analizlerden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçları psikolojik sağlamlık psiko-eğitim programının tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu ve umut düzeylerinin yükselmesinde anlamlı etkisinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca araştırma sonuçları psikolojik sağlamlık psiko-eğitim programına katılan tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu ve umut düzeyi son test puan ortalamalarının kontrol grubuna göre daha yüksek olduğu yönündedir.

Anahtar kelimeler: Psikolojik sağlamlık psiko-eğitim programı, psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu, umut, tek ebeveyn anne.

ABSTRACT

This study aimed to examine the effects of resilience psychoeducation program on single-parent mothers' resilience, life satisfaction and hope. The experimental and control group of the research consists of 32 single-parent mothers ($\bar{X}=41.53$, $SD=5.41$) living in Trabzon province. Personal information form, Brief Resilience Scale, Adults Life Satisfaction Scale and Dispositional Hope Scale were used as data collection tools in the study. In this study, pretest-posttest control group design was applied. Analysis of the obtained data used statistical analyses such as the independent groups t-test and two-factor analysis of variance. The results obtained in the research showed that the resilience psychoeducation program had a significant effect on resilience, life satisfaction and hope in single-parent mothers. In addition, the research results show that the psychological resilience, life satisfaction and hope level post-test score averages of single parent mothers who participated in the psychological resilience psychoeducation program were higher than the control group.

Keywords: Resilience psychoeducation program, resilience, life satisfaction, hope, single-parent mother.

GİRİŞ

İnsan neslinin devamlılığını sağlayan; insanların psikolojik, sosyal ve fiziksel temel ihtiyaçlarını karşılayan aile kurumu zamanla değişime uğramaktadır. Geniş ailenin çekirdek aileye dönüşümünden sonra tek ebeveynli ailelerin gündemde yer aldığı görülmektedir. Tek ebeveynli aile; boşanma, ayrı yaşama, eşin ölümü gibi sebeplerle tek ebeveynin çocuk ya da çocuklarıyla kurduğu aile yapılarıdır (Tawnley, Edmondson ve Meszaros, 1991). TÜİK'in (2022) verilerine göre Türkiye'de nüfusun %10,1'i tek ebeveynli ailelerden; bu ailelerin %7,8'i ise tek ebeveyn annelerden oluşmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2022). Ayrıca babaların tek ebeveyn olduğu hane sayısı ise sadece %2,3'tür. Diğer yandan, 21 Mart'ın Ulusal Tek Ebeveyn Günü olarak ilan edilmesi de tek ebeveynli ailelerin ulusal anlamda yaygınlığının bir göstergesidir. Amerika'da 18 yaşından küçük çocukları olan ailelerin yaklaşık %30'u (on milyon hane) tek ebeveyninden oluşmaktadır (Chamie, 2022) ve bu ailelerin %80'inde tek ebeveynin anne olduğu görülmektedir (U.S. Census Bureau, 2016). Almanya'da da tek ebeveynli ailelerin sayısının giderek arttığı (Struffolino ve Bernardi, 2017) ve 2020'de iki buçuk milyondan fazla sayıda olan bu ailelerin %83'ünde kadın ebeveynlerin yer aldığı bildirilmektedir (Federal Statistical Office, 2021). En az kırk beş farklı ülkede ortalama beş aileden birinde tek ebeveynin varlığından söz edildiği belirtilmektedir (Maldonado, 2018).

Tek ebeveyn annelerle yaşamak erken çocukluk ve ergenlik döneminde daha fazla içki tüketme, daha depresif olma ve uyum problemleri yaşama ile ilişkili bulunmuştur (Stritzel ve Crosnoe, 2023). Ekonomik durum, sınırlı sosyal destek ile çocuğun tek bakımı ve yetiştirilmesi ile ilgili sorunlar tek ebeveynli ailelerin spesifik stres sebeplerindedir (Dor, 2021). Ayrıca bu kadınlar tek ebeveyn anne olmanın getirdiği sosyal baskı ve damgalanmayı da yaşamak zorunda kalmaktadırlar (Bashir, Tariq, Khan, Ali ve Azman, 2023). En yaygın olarak kullandıkları başa çıkma stratejileri ise aile ve arkadaşlardan destek, dini inanç ve kendi kendine başa çıkmayı içermektedir. Tek ebeveyn annelerle ilgili önceki araştırmalar çoğunlukla eksiklik üzerine odaklanmıştır. Yani bu araştırmalarda genellikle tek ebeveyn anne olmalarından kaynaklanan sorunlar ele alınmıştır. Bu sorunlardan biri, tek ebeveyn annelerin eşleriyle birlikte yaşayan kadınlara ve toplam nüfusun geneline kıyasla daha düşük sosyoekonomik statüye sahip olduğudur. Ayrıca bu araştırmalarda tek ebeveyn annelerin fiziksel ve ruhsal sağlıklarında daha fazla problem yaşadıkları, bu sağlık problemlerinden dolayı daha fazla hastaneye yatış ve daha yüksek ölüm oranına sahip oldukları belirtilmektedir (Liang, Berger ve Brand, 2019; Murry, Bynum, Brody, Willert ve Stephens, 2001; Ringbäck Weitof, Haglund ve Rosén, 2000). Tek ebeveyn annelerin yaşadıkları bu zorluklar sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyduklarının da göstergesidir. Bununla beraber çok yönlü problemlerle karşılaşma riski karşısında tek ebeveyn annenin zorlukların üstesinden nasıl geleceği, bu zorluklara nasıl uyum sağlayacağı yani psikolojik sağlamlık düzeyi asıl merak konusudur. Tek ebeveyn annenin psikolojik sağlamlık düzeyi geliştikçe hem geleceğiyle ilgili hedefler belirleme ve bu hedeflere ulaşma motivasyonunun hem de hayatından memnun olma durumunun gelişme sağlayacağı düşünülmektedir. Bir anne için tek ebeveyn olmak zorlu bir süreçse, bu süreci en iyi şekilde yönetmesi hem kendi sağlığı hem de

çocuğunun sağlığı için faydalı olacaktır. Bu amaçla ele alınacak olan ilk kavram psikolojik sağlık olacaktır.

Psikolojik Sağlık

Esneklik anlamına gelen psikolojik sağlık, Latince bir kelime olan *resilience* kelimesinden türetilmiştir (Hunter ve Chandler, 1999). Bu kelimenin Türkçe’de farklı şekillerde kavramsallaştırıldığı görülmektedir; kendini yeniden toparlayabilme yeteneği, yılmazlık, dayanıklılık ve psikolojik sağlık. Araştırmalarda yaygın şekilde ele alınan psikolojik sağlık kavramının kullanımı bu araştırma için uygun görülmüştür.

Yoksulluk veya yas gibi zorluklara maruz kalma, psikolojik işlevsellikteki bozulmaların güçlü bir göstergesidir. Bununla birlikte insanlar zorluklara verdikleri tepkilerde büyük farklılıklar gösterirler; bazıları ciddi uzun vadeli kesintiler yaşarken diğerleri minimum düzeyde kesintiler ve hatta iyileşmeler yaşarlar. İkinci grubun yaşadığı sonuçlara yani zorluk durumunda beklenenden daha iyi ilerlemeye psikolojik sağlık denilmektedir (Troy vd., 2023). Psikolojik sağlık, bir kişinin sıkıntıya uyum sağlamasını ve geri sıçrayarak tepki vermesini sağlayan bir özelliktir (Ballesteros, Poleacovschi, Weems, Zambrana ve Talbot, 2023). Connor ve Davidson (2003)’a göre psikolojik sağlık kişinin olumsuz koşullarla başa çıkmasına yardımcı olan, uyumu teşvik eden ve stresin olumsuz etkisini azaltan bireysel düzeyde bir özellik olarak kavramsallaştırılmaktadır. Özetle psikolojik sağlamlığın kişinin zorluklar karşısında sebat etme ve kendini toparlama kapasitesi olduğu ifade edilebilir.

Ekonomik güçlük, düşük psikolojik işlevsellik gibi alanlarda özellikle dezavantajlı olan tek ebeveyn annelerin “anne” olmaları süreci daha da zorlaştıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Taylor ve Conger, 2017). Bu çok yönlü zorluklar karşısında tek ebeveyn olan annenin en temel psikolojik ihtiyacının psikolojik sağlamlığını geliştirmek olduğu düşünülmektedir. Öyle ki nerede zorlayıcı bir yaşam olayı olsa ve elinden tutup kaldırsanız karşınıza psikolojik sağlık kavramı çıkacaktır. Depresif ruh hali, yalnızlık, mutsuzluk ve üzüntü gibi artan duygusal semptomların düşük psikolojik sağlamlıkla ilişkili olduğu sonucu (Li ve Luo, 2023) insanların psikolojik sağlık düzeylerinin arttıkça duygusal semptomlarının azalacağı mesajını vermektedir. Önceki bir araştırma da mutluluk algısına göre psikolojik sağlamlığın farklılaştığını belirtmektedir (Doğan ve Yavuz, 2020). Diğer yandan psikolojik sağlamlıktaki gelişimin yaşam doyumunu da arttırdığı (Karagöz, Durak ve Mutlu, 2021; Martínez-Martí ve Ruch, 2017) ve psikolojik sağlamlığın yaşam doyumunun öncülü konumunda olduğu (Bajaj ve Pande, 2016; Kong, Wang, Hu ve Liu, 2015) alan yazın tarafından desteklenmektedir.

Yaşam Doyumu

Pozitif psikolojinin kavramlarından biri olan yaşam doyumunu, insanların yaşamlarını kendi kişisel ölçütlerine dayanarak olumlu anlamda ele almasıdır. Bu duygusal bir değerlendirmeden ziyade yaşamdan memnun olma tutumunu barındıran bilişsel bir değerlendirmedir (Heller, Watson ve Ilies,

2006). Benzer şekilde Pavot ve Diener (1993), yaşam doyumunun bir bilişsel süreç olduğunu vurgulamaktadır. Yaşam doyumunu kavramı olumsuz duygulanım ve olumlu duygulanım ile birlikte öznel iyi oluşun üçüncü bileşenini oluşturmaktadır (Diener, 1984). Anlaşılacağı üzere yaşam doyumunu kavramı öznel iyi oluşun bilişsel bileşenini oluşturmaktadır (Pavot ve Diener, 1993). Yaşam doyumunu kavramı iş doyumunu (Liu vd., 2023), evlilik doyumunu (Matalon, Turliuc ve Mairean, 2022) ve diğer doyum alanlarıyla ilişkili genel bir tutumu temsil etmektedir.

Zorlu yaşam koşullarına sahip olan tek ebeveyn annelerin yaşamlarından doyum elde etmelerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Öyle ki yaşam memnuniyetinin ruhsal bozukluğu etkilediğine ve ruhsal bozukluğun yaşam memnuniyetini etkilediğine dair alan yazın kanıtlar sunmaktadır (Fergusson, 2015). Stavrova ve Fetchenhauer (2015) bir ailede tek ebeveyn olmanın, özellikle anne babanın aynı çatı altında yaşamasını destekleyen toplumlarda, düşük yaşam doyumuna yol açtığını belirtmektedir. Başka bir çalışmada ise Pollmann-Schult (2018), tek ebeveyn annelerin aile desteği, çocuk bakım yardımı aldıklarında; yaşadıkları toplumun kadına ve erkeğe yükledikleri rollerin eşitliği sağlandığında yaşamlarından daha fazla doyum sağlayacaklarını dile getirmektedir. Tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlık ve yaşam doyumunu sürecine farklı bir açıdan bakıldığında ise, boşanarak tek ebeveyn olmuş annelerin psikolojik sağlık ve iyi oluş düzeylerinin umut terapisi ile geliştirildiği göze çarpmaktadır (Abbasi, Mahmoodi, Ziapour, Dehghan ve Parvane, 2017). Buna göre umut terapisi danışanların hedefler belirledikleri, bu hedeflere varmak için seçenekler yarattıkları ve kendilerini motive ettikleri, bu süreçteki engelleri belirleyip bunları aşılabilecek güçlükler olarak yorumladıkları bir tedavi metodudur. Umudun psikolojik sağlıkla (Oktan, 2012) ve yaşam doyumunu (Aydın, Odacı ve Kahveci, 2017) ile olan ilişkisi; tek ebeveyn annelere verilen psikolojik sağlık psiko-eğitim programının tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlıklarıyla ve yaşam doyumlarıyla birlikte umut düzeylerinde de etkili olacağı hipotezini desteklemektedir.

Pozitif psikoloji kapsamında değerlendirilen umut kavramı kişinin belirlediği amaçlara ulaşmada farklı yollar üretebilmesi ve bunun için kendi motivasyonunu sağlaması şeklinde tanımlanmaktadır (Snyder, 2002). Bu tanıma göre umut iki bileşenden oluşan amaca yönelik bir davranış olarak değerlendirilmektedir: eylemliliği içeren motivasyonel bileşen (kişinin hedeflerine ulaşabileceği algısı) ve yolları içeren bilişsel bileşen (gerekirse bu hedeflere ulaşmak için alternatif yollar bulabileceği algısı). Scioli, Ricci, Nyugen ve Scioli'ye (2011) göre umut bir duygu ağı iken; Luthans ve Jensen'e (2002) göre pozitif psikolojik sermaye; Bruiniks ve Malle'ye (2005) göre ise bireyin önemli bir olumlu gelecek sonucuna odaklandığında gözlenen duygusudur.

Umut antik çağlardan beri insan gelişiminin temel taşlarından biri olarak görülmüştür ve çağdaş kanıtlar umudun sağlığın belirleyicisi olduğunu göstermektedir (Frumkin, 2022). Neyi umduğumuz, nasıl hissettiğimiz ve davrandığımız üzerinde büyük bir etkiye sahiptir (Pleeging, Van Exel ve Burger, 2022). Umut, insanları bir iş, eğitim, sağlıklı yaşam, bir hastalık için tedavi kabul etme veya toplumsal sorunları çözmek için başkalarıyla işbirliği yapma gibi yollarla geleceklerine yatırım yapmaya teşvik edebilir (Snyder, 2000). Önceki çalışmalardan birinde umut terapisi alan boşanarak tek ebeveyn

olmuş annelerin psikolojik sağlık ve iyi oluş düzeylerinin yükseldiği bildirilmektedir (Abbasi vd., 2017). Diğer bir çalışmada ise üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık düzeylerinin umudun yordayıcısı olduğu; psikolojik sağlamlığın öznel iyi oluş ile ilişkisine umudun tam aracılık ettiği vurgulanmaktadır (Satici, 2016). Bu ve benzeri çalışmalar umut kavramının psikolojik sağlamlıkla ve pozitif psikolojinin diğer kavramlarıyla olan ilişkilerine ışık tutmaktadır.

Mevcut Çalışma

Tek ebeveyn annelerin zorlayıcı yaşam öyküleri alan yazın tarafından da desteklenen toplumsal bir gözlem durumundadır. Boşanma, eşin ölümü, herhangi bir sebeple ayrı yaşama gibi durumlar birçok kadın için travmatik yaşantı içeren deneyimleri yansıtmaktadır. Zorlayıcı yaşam olaylarında ise akla gelen ilk kavram “psikolojik sağlık” olmaktadır. Bu bağlamda tek ebeveyn annelerin bu güç yaşam şartları karşısında ihtiyaçlarının psikolojik sağlamlıklarını geliştirmek olduğu düşünülmüş ve bu amaçla mevcut çalışma kapsamında tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlamlıklarını geliştirmek amacıyla bir psiko-eğitim programı hazırlanmıştır. Böylece, tek ebeveyn annelerin yalnızca psikolojik sağlık düzeylerinde değil aynı zamanda yaşamdan aldıkları doyum ve umut düzeylerinde de değişim olacağı öngörülmektedir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

1. Psikolojik sağlık psiko-eğitim programına katılan tek ebeveyn annelerin, kontrol grubunda yer alan tek ebeveyn annelere kıyasla psikolojik sağlık düzeylerinde anlamlı bir yükseliş olacaktır.
2. Psikolojik sağlık psiko-eğitim programına katılan tek ebeveyn annelerin, kontrol grubunda yer alan tek ebeveyn annelere kıyasla yaşam doyum düzeylerinde anlamlı bir yükseliş olacaktır.
3. Psikolojik sağlık psiko-eğitim programına katılan tek ebeveyn annelerin, kontrol grubunda yer alan tek ebeveyn annelere kıyasla umut düzeylerinde anlamlı bir yükseliş olacaktır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, psikolojik sağlık psiko-eğitim programının tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlık, yaşam doyum ve umut düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla tasarlanmış yarı deneysel bir araştırmadır. Bilim insanlarının neden ve sonuç üzerindeki araştırmaları için en kuvvetli yöntemlerden birisi olan deneysel araştırma, araştırmacıların bağımsız değişkeni kontrol altına alabilmesiyle diğer araştırma şekillerinden ayrılmaktadır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Bu araştırmada rastlantısal ön test-son test kontrol gruplu desen uygulanmıştır. Bu modelde rastlantısal şekilde katılımcılar deney ve kontrol gruplarına alınarak, her iki gruba da bağımlı değişkenlere ilişkin ön test uygulanır. Daha sonra deney grubuna müdahalede bulunulurken, kontrol grubuna hiçbir işlem yapılmaz. Sonuç olarak her iki grubun bağımlı değişkenlere ilişkin son test ölçümleri yapılır ve karşılaştırılır (Gürbüz ve Şahin, 2018). Araştırmanın bağımsız değişkeni deney grubuna uygulanan psikolojik sağlık psiko-eğitim programıyken; bağımlı değişkenleri psikolojik sağlık, yaşam doyum ve umut düzeyleridir.

Katılımcılar

Araştırma grubunu Trabzon ilinde yaşayan yaşları 33 ile 53 arasında değişen ($\bar{X}=41.53$, $SS=5.41$), araştırmaya katılmaya gönüllü tek ebeveyn anneler oluşturmaktadır. Tek ebeveyn annelerin 16'sı deney grubuna, 16'sı kontrol grubuna rastlantısal olarak dâhil edilmiştir. Psikolojik sağlamlık psiko-eğitim programı deney grubuna 2022 Ekim ayında uygulanmıştır. Deney ve kontrol grubunun tanımlayıcı özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Araştırma Grubuna Yönelik Tanımlayıcı Bilgiler

Değişkenler	Deney grubu		Kontrol grubu	
	N	%	N	%
Eğitim düzeyi				
Ortaokula kadar	6	37.5	5	31.3
Lise ve sonrası	10	62.5	11	68.8
Çalışma durumu				
Evet	4	25	11	68.8
Hayır	12	75	5	31.3
Gelir düzeyi				
Gelir giderden az	8	50	8	50
Gelir gidere denk	7	43.8	7	43.8
Gelir giderden fazla	1	6.3	1	6.3
Psikolojik destek alma durumu				
Evet	9	56.3	6	37.5
Hayır	7	43.8	10	62.5
Psikiyatrik ilaç kullanma durumu				
Evet	9	56.3	7	43.8
Hayır	7	43.8	9	56.3
Tek ebeveyn olma nedeni				
Boşanma	6	37.5	9	56.3
Ölüm	1	6.3	1	6.3
İş	8	50	2	12.5
Diğer	1	6.3	4	25

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmanın deney grubunu oluşturan 16 tek ebeveyn annenin sayıca fazlasının (N = 10) lise ve sonrası eğitim düzeyine sahip olduğu; çoğunluğunun (N = 12) çalışmadığı ve büyük çoğunluğunun (N = 15) gelir düzeyinin gidere denk ya da giderden az olduğu görülmektedir. Ek olarak, sayıca fazlasının daha önce psikolojik bir destek aldığı (N = 9) ve psikiyatrik ilaç kullandığı (N = 9); çoğunluğunun iş ve boşanma sebepleriyle tek ebeveyn olarak yaşadığı (N = 14) anlaşılmıştır.

Araştırmanın kontrol grubunu oluşturan 16 tek ebeveyn annenin ise sayıca fazlasının (N = 11) lise ve sonrası eğitim düzeyine sahip olduğu; çoğunluğu (N = 11) çalıştığını ve büyük çoğunluğu da (N = 15) gelir düzeyinin gidere denk ya da giderden az olduğunu bilgisini vermiştir. Ayrıca, sayıca fazlasının daha önce psikolojik bir destek almadığı (N=11) ve psikiyatrik ilaç kullanmadığı (N = 9); çoğunluğunun iş ve boşanma sebepleriyle tek ebeveyn olarak yaşadığı (N=11) gözlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu (KBF): Hazırlanan bu form aracılığıyla yaş, çalışma durumu, eğitim ve gelir düzeyi, psikiyatrik/psikolojik yardım alma durumu, psikiyatrik ilaç kullanma durumu, çocuklarını tek ebeveyn olarak yetiştirme sebebi gibi sorular sorulmuştur.

Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği (KPSÖ) : Doğan'ın (2015) Türkçe'ye uyarlaması, geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yaptığı ölçek, Smith vd. (2008) tarafından geliştirilmiştir. Beş derecelendirmeli likert tarzında olan ölçek altı maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınacak puanların artışı ölçülen değerlerin yükseldiğine işaret etmektedir. KPSÖ ile diğer ölçekler arasındaki ilişkiler ölçüt bağıntılı geçerlik yoluyla değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerin sonucunda olumlu başa çıkma stratejileri, yaşam amaçları, iyimserlik, ego sağlamlığı, olumlu duygular ve sosyal destek ile arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ek olarak algılanan stres, olumsuz başa çıkma stratejileri, depresyon, olumsuz duygular, anksiyete ve kötümserlik ile arasında olumsuz yönde anlamlı ilişkiler gözlenmiştir. İç tutarlık yöntemiyle ölçeğin güvenilirliği değerlendirilmiştir. İç tutarlılık kat sayısı .83 olarak bulunmuştur. Yürütülen yapı geçerliği çalışmalarında tek faktörlü yapıya toplam varyansın %54'ü açıklanarak ulaşılmıştır. Maddelere ait faktör yükleri incelendiğinde .63 ile .79 aralığında değişmekte olduğu gözlenmiştir.

Yetişkin Yaşam Doymu Ölçeği (YYDÖ) : Kaba, Erol ve Güç (2017) tarafından geliştirilmiş olan ölçekte toplam 21 madde bulunmaktadır. Ölçek ikert tarzında beşli derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte bulunan 6. madde tersinden puanlanan maddedir. Ölçekten en az 21, en fazla 105 puan elde edilebilmektedir. Bu puan 105'e yaklaştıkça yetişkinin yaşam doymu düzeyi yükselmektedir. YYDÖ'de beş faktörlü bir yapı gözlenmektedir: genel yaşam doymu, ilişki doymu, benlik doymu, sosyal çevre doymu ve iş doymu. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı .89'dur. Açımlayıcı faktör analizi çalışmalarında ölçeğin beş faktörlü yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca toplam varyansın %65.98'lik kısmını açıkladığı belirlenmiştir.

Sürekli Umut Ölçeği (SUÖ) : Tarhan ve Bacanlı'nın (2015) Türk kültürüne uyarlama çalışmasını yaptığı ölçek, Synder vd. (1991) tarafından geliştirilmiştir. Sürekli umut düzeyini ölçmek için geliştirilen ölçek 15 yaş ve üstündeki bireyler için tasarlanmıştır. Likert tarzında sekiz derecelendirmeli bir ölçektir. Ölçek 12 maddeden ve iki boyuttan oluşmaktadır: alternatif yollar (1, 4, 6, 8. maddeler) ve eyleyici düşünce (2, 9, 10,12. maddeler). Bu maddelerin ikisi şimdiki zamana, biri geleceğe, diğeri de geçmişe dönük ifadeleri içermektedir. Arda kalan maddeler dolgu maddeleridir ve puanlamada kullanılmaz. Ölçekten alınabilecek puanlar 8-64 arasında değişebilecek olup, alınan puanlar yükseldikçe umut düzeyinin de yükseldiği düşünülmektedir. Ölçeğin güvenilirlik çalışmalarında test tekrarı güvenilirliği toplam puan için .86, Cronbach Alpha katsayısı ise .83'tür. Geçerlik çalışmalarında ölçeğin toplam varyansın % 61'ini açıkladığı belirtilmektedir.

İşlem Yolu

Araştırmaya dahil edilen gönüllü 32 tek ebeveyn annenin 16'sı deney grubuna 16'sı da kontrol grubuna rastlantısal olarak yerleştirilmiştir. Her bir grup üyesine bilgilendirilmiş onam formu

imzalatılmıştır. Her iki gruptaki tek ebeveyn annelere KPSÖ, YYDÖ ve SUÖ uygulanmıştır. Ön test ölçümlerinden sonra deney grubuyla psikolojik sağlık psiko-eğitim programı yürütülmüştür. Programdan önce, deney grubundaki katılımcılara eğitimin verileceği gün, mekan ve saat ile ilgili bilgi verilmiştir. Uygulanan psikolojik sağlık psiko-eğitim programı haftada belirli bir gün olmak üzere, 85-90 dakika süren 8 oturumluk bir süreci içermektedir. Bu süreçte kontrol grubuna hiçbir müdahalede bulunulmamıştır. Psiko-eğitim programı alanında uzman bir lider tarafından yardımcı lider olmadan yürütülmüştür. Program bitiminde aynı gün, deney ve kontrol gruplarına KPSÖ, YYDÖ ve SUÖ yeniden uygulanmıştır.

Müdahale Programı

Psikolojik sağlık psiko-eğitim programı uzman psikolojik danışman tarafından süpervizör eşliğinde hazırlanmış ve uygulanmıştır. Programı hazırlanırken alan yazın taranarak, psikolojik sağlıkla ilgili yapılmış olan deneysel çalışmalar incelenmiştir (Örn., Jntema, Burger ve Schaufeli, 2019; Joyce vd., 2018; Mealer, 2017; Özçetin ve Hiçdurmaz, 2020). Uygulanan programın her oturumunun kendine has bir konusu ve amacı vardır. Her oturumun sonlandırma aşamasında oturum sürecinde işlenen kazanımları pekiştirici ev ödevi verilmiş ve sonraki oturumun başlangıç aşamasında ev ödeviyle ilgili dönütleri alınmıştır. Ek olarak, her oturumun sonunda katılımcılara yapılan çalışmaya ilişkin kazanımlarını yazacakları bir günce verilerek duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri sağlanmıştır. Bu programın amacı tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlık düzeylerini geliştirerek zorlayıcı yaşam şartlarına uyum sağlamalarını, zorlukların üstesinden gelmelerini dolayısıyla yaşamdan doyum elde etmelerini ve umutlu olmalarını sağlamaktır. Bu amaçla deney grubundaki tek ebeveyn annelere uygulanan psikolojik sağlık psiko-eğitim programının oturumları aşağıda özetlenmiştir:

1. Oturum: Tanışma ve Gruba İşlerlik Kazandırma

Katılımcılara grup süreci hakkında bilgi verilmiştir. Tanışma amaçlı etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Grup kuralları üzerinde çalışılmıştır ve gruba özgü kurallar devamlılık, gizlilik ve saygı ekseninde oluşturulmuştur. Psikolojik sağlıkla ilgili bilgilendirme formunu içeren etkinlik uygulanmıştır. Katılımcıların bu gruba katılma amaçları "Sekizinci oturumun sonunda kendinde neyin değişmesini bekliyorsun?" sorusuyla yazılı hale getirilmiş ve en son oturum açılmak üzere saklanmıştır.

2. Oturum: İletişim Becerileri ve Empati

İkinci oturumun amacı katılımcıların iletişim becerilerini ve empatik eğilimlerini geliştirmektir. İletişim becerileri geliştirme ve doğru iletişim kurmanın önemini kavrama ile ilgili etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Ardından vaka incelemesi yoluyla sen dili ve ben dili farkındalığı geliştirilmiş ve ben dili ile ilgili cümleler kurmaları sağlanmıştır. Empati ile ilgili oyun oynanarak empati hakkında bilgi formu paylaşılmıştır.

3. Oturum: Duygusal Farkındalık

Bu oturumda katılımcıların duygularını tanımları ve ifade etmeleri amaçlanmıştır. İsmi söylenen katılımcı “burada” demek yerine “şimdi ve burada nasıl hissettiğini” dile getirmiş ve böylece duyguların keşfine başlanmıştır. Her bir yüzüne farklı bir duygu yazılmış olan zar, her bir katılımcı tarafından atılmış ve gelen yüzdeki duygusuna uygun bir paylaşımda bulunması sağlanmıştır. Bilgilendirme formları ve drama etkinlikleriyle süreç işlenmiştir.

4.Oturum: Problem Çözme ve Başa çıkma

Dördüncü oturumda katılımcıların hayatlarındaki problemlerin çözüm yollarını keşfetmeleri, etkili karar verme ve başa çıkma becerileri geliştirmeleri hedeflenmiştir. Üyelerin günlük hayattaki problemlerini yazıp, duvara yapıştırması sağlanarak grubun problem haritası; çözüm yollarını da beyin fırtınası tekniğiyle yazıp, duvara yapıştırması sağlanarak grubun çözüm haritası elde edilmiştir. Kendi problemlerine benzer önceden hazırlanmış problemlere bir ‘Güzin abla’ gibi çözümler üretmeleri sağlanmıştır.

5. Oturum: Benlik Saygısı

Beşinci oturumun amacı katılımcıların benlik saygılarının desteklenmesidir. Bu oturumda her bir katılımcının önüne bir satranç takımı konulmuş, oyun ve taşlar üzerinde konuşulmuştur. Böylece “Önümüzdeki satranç tahtası senin hayatın olsa hangi taş seni temsil ederdi?” sorusuyla hayattaki rollerini analiz etmeleri sağlanmıştır. Benlik saygısı bilgilendirme formu paylaşılmış ve diğer etkinliklerle süreç işlenmiştir.

6. Oturum: Umut Bekçileri

Altıncı oturumda grup üyelerinin geleceğe yönelik umut geliştirmeleri amaçlanmıştır. Katılımcıların dinlendirici bir müzik eşliğinde gözlerini kapatarak hayal kurmaları sağlanmıştır. Böylece grup üyelerinin olumlu hayaller kurmaları, bu anlamda gevşemeleri ve geleceği düşünmeleri sağlanmıştır. Umut kavramına ilişkin kültürel bakış açısı irdelenmiştir. Başka bir etkinlikte ise uçlarında “yaşam zor” ve “yaşam kolay” noktaları olan bir hatta katılımcıların konumlarını belirlemeleri istenerek gelecekte bu hat üzerinde nerede olacakları sorulmuştur. Böylece şimdi ve gelecekteki konumlarını düşünmeleri sağlanmıştır.

7.Oturum: Film izleme

Bu oturumda amaçlanan katılımcılara psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek bir başrolün örnek teşkil etmesi ve katılımcıların psikolojik sağlamlıklarının desteklenmesidir. Orijinal ismi “Music of The Heart” olan film, yaklaşık iki saat sürmektedir. Filmin başrol oyuncusu yakın zamanda kocası tarafından terk edilen, iki çocuğa annelik yapan tek ebeveyn bir kadındır. Ne yaparsa yapsın çocukları için dimdik durmak ve çalışmak zorundadır. Filmde azim, inanç ve çalışma bir insanı nasıl başarıya götürür, bir insan her şeyin üstesinden nasıl gelir, çok güzel anlatılmaktadır. Film izlendikten sonra film ile ilgili katılımcıların duygu ve düşünceleri konuşulmuştur.

8. Oturum: Sonlandırma

Sekizinci oturumun amacı son yedi oturumu grup üyeleriyle gözden geçirme, grup üyelerinin grup sürecine ilişkin bireysel amaçlarına ulaşma düzeylerini incelemektir. Grup üyelerinin ilk oturumdan şu ana kadar çalışılan konuları hatırlamaları istenmiştir. Diğer etkinliklerde, ilk oturumda yazdıkları hedefleri yeniden okumaları ve hedeflerine ulaşma düzeylerini değerlendirmeleri sağlanmıştır. Oturumda drama etkinlikleri yürütülmüştür.

Veri Analizi

Ulaşılan verilerin analizleri SPSS 23.0 programıyla yapılmıştır. Veriler analiz edilirken bağımsız gruplar t testi ve iki faktörlü varyans analizi gibi istatistik tekniklerden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın hipotezlerini test etmeden önce, deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test ölçümlerindeki psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu ve umut puanlarına dair tanımlayıcı istatistik analizleri yapılmıştır. Sonuçlar, Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Deney ve Kontrol Gruplarının Ön Test ve Son Test Ölçümlerindeki Tanımlayıcı İstatistik

	Grup	Deney		Kontrol	
		Ölçüm	Ön test	Son test	Ön test
Psikolojik sağlamlık	Ort.	17.94	22.31	21.50	21.38
	SS	5.196	4.586	4.320	3.704
	Çarpıklık	-.549	-.263	-.051	.866
	Basıklık	.404	-.414	-.451	.464
Yaşam doyumu	Ort.	83.50	96.571	76.19	76.81
	SS	9.041	16.279	13.227	13.232
	Çarpıklık	-.831	.377	-.845	-.928
	Basıklık	.958	-.035	.541	-.217
Umut	Ort.	46.69	59.56	40.56	41.88
	SS	14.393	4.885	15.174	17.029
	Çarpıklık	-.510	-1.308	-.955	-.719
	Basıklık	-.966	.854	-.052	-.803

Deney ve kontrol gruplarındaki katılımcıların psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu ve umut düzeylerine dair puan dağılımlarının normalliğini sınamak hedefiyle puanların çarpıklık ve basıklık

değerleri analiz edilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde çarpıklık değerlerinin -1.308 ile .866 aralığında, basıklık değerlerinin ise -.966 ile .958 aralığında değiştiği göze çarpmaktadır. Kline (2011) bir dağılımın normalliğini $-3/3$ arasındaki çarpıklık değeri ile $-10/10$ arasındaki basıklık değerinin yansıttığını belirtmektedir. Böylece araştırma verilerinin normal bir dağılımı yansıttığı söylenebilir.

Programının tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu ve umut düzeyleri üzerindeki etkisini belirleme işlemlerinden önce; her iki grubun program uygulanmadan önceki denliğini test etmek niyetiyle ön test puan ortalamaları ile ilgili gerçekleştirilen bağımsız gruplar t testi bulguları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Deney ve Kontrol Gruplarının Ön Test Puan Ortalamaları İle İlgili Analiz Bulguları

	Gruplar	N	Ort.	SS	t	p
Psikolojik sağlamlık	Deney	16	17.94	5.19	-2.10	.043
	Kontrol	16	21.5	4.32		
Yaşam doyumu	Deney	16	72.25	12.71	-.85	.39
	Kontrol	16	76.19	13.22		
Umut	Deney	16	46.69	14.39	1.17	.25
	Kontrol	16	40.56	15.17		

Tablo 3'e göre, uygulanan bağımsız gruplar t testi sonucunda; grupların psikolojik sağlamlık ($t = -2.10, p < .05$) ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Yani deney ve kontrol grubundaki tek ebeveyn annelerin, program uygulanmadan önce psikolojik sağlamlık düzeylerine ilişkin puan ortalamaları birbirinden farklılık göstermektedir. Bu farkın kaynağının deney grubunun ön test puan ortalamalarının ($\bar{X} = 17.94$), kontrol grubunun ön test puan ortalamalarına ($\bar{X} = 21.5$) göre daha düşük olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Diğer taraftan, deney ve kontrol gruplarının yaşam doyumu ($t = -.85, p > .05$) ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı belirlenmiştir. Benzer şekilde deney ve kontrol gruplarının umut ($t = 1.17, p > .05$) ön test puan ortalamaları arasında da anlamlı bir farklılık yoktur. Dolayısıyla deney ve kontrol gruplarının, program uygulanmadan önce, yaşam doyumu ve umut değişkenleri açısından birbirine denk olduğu söylenebilir.

Psikolojik Sağlamlık Psiko-Eğitim Programının Katılımcıların Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci hipotezi kapsamında, programın tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlamlık düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek için tekrarlı ölçümler için iki faktörlü varyans analizinden

yararlanılmıştır. Bu doğrultuda, psikolojik sağlık düzeyine ilişkin ön test ve son test puanları deney ve kontrol gruplarına göre değerlendirilmiştir. İki faktörlü varyans analizinin uygulanabilmesi için varyansların homojen dağılımı şartı aranmaktadır. Bu sebeple gerçekleştirilen Levene Testi sonucunda psikolojik sağlık ölçümleri varyanslarının homojen dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır ($p > .05$).

Deney ve kontrol gruplarındaki tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlık ölçeğinden aldıkları ön test ve son test ortalama puan ve standart sapma değerleri daha önce paylaşılmış olan Tablo 2' de gösterilmiştir. Buna göre, deney grubundaki tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlık ön test ortalama puanı 17.94 iken, son test ortalama puanı 22.31'dir. Kontrol grubundaki tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlık ön test ve son test ortalama puanı incelendiğinde ise sırasıyla 21.5 ile 21.37 olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle hiçbir müdahalede bulunulmayan kontrol grubunun ön test ve son test psikolojik sağlık puan ortalamaları neredeyse benzerlik taşıırken programın uygulandığı deney grubunun ön test ve son test psikolojik sağlık puan ortalamalarında bir artış gözlenmektedir. Grupların ön test ve son test ölçümlerine ilişkin psikolojik sağlık puan ortalamaları arasındaki bu değişimin anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesi hedefiyle gerçekleştirilen iki yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Psikolojik Sağlık Düzeyine İlişkin İki Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p	ηp^2
Gruplar arası	27639.062	1	27639.062	852.728	.000	.966
Grup	27.563	1	27.563	.850	.364	.028
Hata	972.375	30	32.412			
Gruplar içi						
Ölçüm (ön-son)	72.250	1	72.250	9.273	.005	.236
Ölçüm*Grup	81.000	1	81.000	10.396	.003	.257
Hata (zaman)	233.75	30	7.792			

Ölçüm ve grup faktörlerinin etkileşimli etkisi incelendiğinde deney ve kontrol gruplarından ön test ve son test ölçümlerinde sağlanan psikolojik sağlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir ($F(1, 30) = 10.396, p < .05, \eta p^2 = .257$). Bu noktada Ölçüm*Grup ortak etkisinin anlamlılığı, deney grubuna sunulan programın katılımcıların psikolojik sağlık düzeylerinde etkili olduğunu göstermektedir. Yani deney grubundaki tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlık ön test ve son test puanları arasındaki değişim, hiçbir müdahalede bulunulmayan kontrol grubuna göre

anlamli bir değişim göstermektedir. Ayrıca tabloda kısmi eta karenin (η^2) ifade ettiği etki büyüklüğü .257 olarak yer almaktadır. Green ve Salkind' e (2013) göre, .00 ile 1.00 aralığında değer alabilen etki büyüklüğünde, .01, .06, .14 değerleri küçük, orta ve geniş etki büyüklüğü olarak yorumlanmaktadır. Böylece uygulanan programın psikolojik sağlamlık üzerinde geniş etki büyüklüğüne sahip olduğu söylenebilir.

Psikolojik Sağlamlık Psiko-Eğitim Programının Katılımcıların Yaşam Doymu Düzeyleri Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci hipotezine göre tek ebeveyn annelere uygulanan programın tek ebeveyn annelerin yaşam doymu düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek hedefiyle tekrarlı ölçümler için iki faktörlü varyans analizi uygulanmıştır. Bu yolda yaşam doymu düzeyine ilişkin ön test ve son test puanları deney ve kontrol gruplarına göre değerlendirilmiştir. İki faktörlü varyans analizinin uygulanabilmesi için gerçekleştirilen Levene Testi sonucunda, yaşam doymu ölçümleri varyanslarının homojen dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır ($p > .05$).

Daha önce sunulmuş olan Tablo 2'ye göre, deney grubundaki tek ebeveyn annelerin yaşam doymu ön test ortalama puanı 83.50 iken, son test ortalama puanı 96.571'dir. Kontrol grubundaki tek ebeveyn annelerin yaşam doymu ön test ve son test ortalama puanı incelendiğinde ise sırasıyla 76.19 ile 76.81 olduğu görülmektedir. Böylece, müdahale dışı bırakılan kontrol grubunun ön test ve son test yaşam doymu puan ortalamaları neredeyse aynı düzeydeyken, programın uygulandığı deney grubunun ön test ve son test yaşam doymu puan ortalamasında bir artış izlenmektedir. Ön test ve son test ölçümlerine ilişkin, grupların yaşam doymu puan ortalamaları arasında gözlenen bu değişimin anlamli bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin iki yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 5'te paylaşılmıştır.

Tablo 5: Yaşam Doymu Düzeyine İlişkin İki Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p	η^2
Gruplar arası	381306.250	1	381306.250	1511.021	.000	.981
Grup	30.250	1	30.250	.120	.732	.004
Hata	7570.500	30	252.350			
Gruplar içi						
Ölçüm (ön-son)	564.063	1	564.063	12.729	.001	.298
Ölçüm*Grup	451.562	1	451.562	10.190	.003	.254

Tablo 5: Yaşam Doymu Düzeyine İlişkin İki Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları (Devamı)

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p	η^2
Gruplar içi						
Hata (zaman)	1329.375	30	44.313			

Tablo 5'teki bilgilerden ölçüm ve grup faktörlerinin ortak etkisi incelendiğinde yani deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test ölçümlerinden elde edilen yaşam doyumu puan ortalamaları karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmıştır ($F_{(1, 30)} = 10.190$, $p < .05$, $\eta^2 = .254$). Dolayısıyla deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test yaşam doyumu puan ortalamaları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı olan bu değişim, deney grubuyla yürütülen programın bu gruptaki tek ebeveyn annelerin yaşam doyumu düzeylerinde etkili olduğunu göstermektedir. Yani, deney grubundaki tek ebeveyn annelerin yaşam doyumu ön test ve son test puanları arasındaki değişimin, müdahale dışı bırakılan kontrol grubuna göre anlamlı olduğu söylenebilir. Ayrıca .254 olarak hesaplanan etki büyüklüğüne göre, uygulanan program tek ebeveyn annelerin yaşam doyumu düzeyleri üzerinde geniş bir etki büyüklüğüne sahiptir.

Psikolojik Sağlık Psiko-Eğitim Programının Katılımcıların Umut Düzeyleri Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü hipotezi çerçevesinde, uygulanan programın tek ebeveyn annelerin umut düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla istatistiksel analiz tekniği olarak tekrarlı ölçümler için iki faktörlü varyans analizi yapılmıştır. Bunun için, deney ve kontrol gruplarındaki tek ebeveyn olan annelerin umut düzeylerine ilişkin ön test ve son test puanları işleme alınmıştır. Grup varyanslarının eşit olduğu sonucu Levene Testinden elde edilmiştir ($p > .05$).

Tablo 2'ye göre deney grubundaki tek ebeveyn annelerin umut ön test ortalama puanı 46.69 iken, son test ortalama puanı 59.56'dır. Kontrol grubundaki tek ebeveyn annelerin ise umut ön test ve son test ortalama puanı sırasıyla 40.56 ile 41.88 şeklindedir. Bu gözlem, hiçbir işlem yapılmayan kontrol grubunun ön test ve son test umut puan ortalamalarının birbirine çok yakın değerlerde olduğunu, programın uygulandığı deney grubundaki tek ebeveyn annelerin ise deney öncesindeki umut ortalama puanlarının deney sonrasında yükseldiğine işaret etmektedir. Ön test ve son test ölçümlerine ilişkin, deney ve kontrol gruplarının umut puan ortalamaları arasında gözlenen bu değişimin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin iki yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Umut Düzeyine İlişkin İki Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p	ηp^2
Gruplar arası	142411.891	1	142411.891	562.710	.000	.949
Grup	2268.141	1	2268.141	8.962	.005	.230
Hata	7592.469	30	253.082			
Gruplar içi						
Ölçüm (ön-son)	805.141	1	805.141	6.570	.016	.180
Ölçüm*Grup	534.766	1	534.766	4.364	.045	.127
Hata (zaman)	3676.594	30	122.553			

Görüldüğü üzere ölçüm ve grup faktörleri bir arada incelendiğinde, yani grupların ön test ve son test ölçümlerinden elde edilen umut puan ortalamaları karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($F_{(1, 30)} = 4.364$, $p < .05$, $\eta p^2 = .127$). Dolayısıyla deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test umut puan ortalamaları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı olan bu değişim, deney grubuyla yürütülen programın bu gruptaki tek ebeveyn annelerin umut düzeyleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Öyle ki deney grubundaki tek ebeveyn annelerin umut ön test ve son test puanları arasındaki değişimin, programın uygulanmadığı kontrol grubuna göre anlamlı bir değişim olduğu söylenebilir. Sonuç olarak etki büyüklüğünün .127 olarak hesaplanması, uygulanan programın tek ebeveyn annelerin umut düzeyleri üzerinde geniş bir etki büyüklüğü sağladığını göstermektedir.

TARTIŞMA

Psikolojik Sağlık Psikolojik Eğitim Programının Tek Ebeveyn Annelerin Psikolojik Sağlıkları Üzerindeki Etkisine Yönelik Bulguların Tartışılması

Bu çalışmada birinci hipoteze dayalı olarak, psikolojik sağlık psikolojik eğitim programına katılan tek ebeveyn annelerin, katılmayanlara göre psikolojik sağlık düzeyleri yükselmiştir. Benzer şekilde alan yazında, uygulayıcılar tarafından hazırlanan sınırlı sayıda psikolojik sağlık programına rastlanmıştır. Özçetin ve Hiçdurmaz (2020), kanser hastaları için psikolojik sağlamlığı ve travma sonrası büyümeyi destekleyici bir program geliştirerek paylaşmışlardır. Türkiye’de alan yazında psikolojik sağlamlıkla ilgili programların genellikle lisansüstü tezlerle sınırlı kaldığı görülmektedir. Hazırladıkları psikolojik sağlık programının Özkan (2021) yetişkinlerin, Akar (2018) ergenlerin ve

Tatarer (2020) baba kaybı yaşamış çocukların psikolojik sağlık düzeylerini geliştirdiğini bildirmektedir. Diğer yandan, psikolojik sağlamlığı geliştirmek için farklı konularda yürütülen bazı eğitimler göze çarpmaktadır: sanat uygulamalarına dayalı psiko-eğitim (Çınar, 2019), bilişsel davranışçı temelli psiko-eğitim (Şahin ve Türk, 2021), internet aracılığıyla farkındalık temelli eğitim (Joyce, Shand, Bryant, Lal ve Harvey, 2018), Türk müziği yoluyla eğitim (Cömert ve Özbey, 2021). Ancak daha dikkat çekici olanı, tek ebeveyn annelere uygulanan yoga eğitim programının bu annelerin psikolojik sağlamlıklarını arttırdığı ve depresyonlarını azalttığı yönündeki bulgudur (Kim ve Lee, 2022). Yine, psikolojik sağlamlığı geliştirmek amacıyla hazırlanan programların sistematik bir incelemesine ve meta analizine yönelik yürütülen bir çalışmada, bilişsel davranışçı terapi tekniklerinin ve farkındalık temelli tekniklerin bir kombinasyonuna dayanan müdahalelerin psikolojik sağlamlık üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu vurgulanmaktadır (Joyce vd., 2018).

Programın oturumlarında çalışılan iletişim kurmak, empatik davranmak, problemlerle başa çıkabilmek, duygularını fark ve kontrol etmek, kendine saygı ve güven duymak, geleceğe umutla bakmak gibi konuların psikolojik sağlamlığı destekleyici alanlar olduğu görülmektedir. Ayrıca deney grubundaki katılımcılara yedinci oturumda, boşanarak tek ebeveyn olmuş bir annenin psikolojik sağlamlığına örnek olabilecek bir film izletilmiştir. Sonuç olarak tek ebeveyn annelerle psikolojik sağlamlıkla ilişkili değişkenler ekseninde hem bilişsel hem de davranışçı temelli oturumlar yürütmek onların psikolojik sağlamlık düzeylerini geliştirmiştir.

Programın tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlamlıkları üzerinde geniş bir etki bırakmasının sebepleri farklı bir açıdan yorumlanacak olursa, bir grup olmanın tek ebeveyn anneler üzerindeki etkileri dikkat çekici olmaktadır. Boşanarak, eşi vefat ederek ya da diğer sebeplerle tek ebeveyn olmuş kadınların bir grup oluşturmaları, bu grup sürecindeki paylaşımları, birbirlerine yönelik verdikleri destekleyici ve olumlu dönütler yalnız olmadıklarına, onların yaşadıklarını yaşayan ve anlayan birilerinin olduğuna dair algı geliştirmelerini sağlamıştır. Grup yaşantısının tek ebeveyn anneler açısından bir sosyal destek mekanizmasını temsil ettiği düşünülmektedir. Sosyal destek mekanizması güçlü olan insanların psikolojik sağlamlıklarının da daha iyi olduğu bilinmektedir (Kılınc ve Sis Çelik, 2021). Benzer şekilde araştırmanın diğer değişkenlerini oluşturan yaşam doyumu (Uygur, 2018) ile umut kavramının (Zhou, Wu ve Zhen, 2018) da sosyal destek ile olan olumlu ilişkisi bilinmektedir. Ek olarak oturumları yürüten grup liderinin tek ebeveyn annelerle ilgili daha önce çalışmalar yürütmüş olması (Odacı, Ülken ve Bülbül, 2022a; 2022b) ve onların yaşantılarına ve mücadelelerine ilişkin yıllar içerisindeki gözlemleri çalışma grubuyla ilgili liderlik becerilerini geliştirmiştir. Bunun da katılımcılar üzerinde olumlu bir etki bıraktığı düşünülmektedir.

Psikolojik Sağlamlık Psiko-Eğitim Programının Tek Ebeveyn Annelerin Yaşam Doyumları Üzerindeki Etkisine Yönelik Bulguların Tartışılması

Araştırmanın ikinci hipotezi kapsamında, psikolojik sağlamlık psiko-eğitim programına katılan tek ebeveyn annelerin, katılmayanlara göre yaşam doyumu düzeylerinin yükseldiği bulgulanmıştır. Araştırmacıların tek ebeveyn annelerle ilgili önceki çalışmalarının birinde, tek ebeveyn annelerin

psikolojik sağlık düzeylerinin artmasıyla yaşam doyumlarının da yükseldiği gözlenmiştir (Odacı vd., 2022a). Covid korkusunun aracı rolünün araştırıldığı bir çalışmada psikolojik sağlık düzeyindeki artışın yaşam doyumunu da olumlu anlamda etkilediği; covid korkusundaki artışın ise her ikisini birlikte düşürdüğü bildirilmektedir (Karagöz vd., 2021). Yaşlı yetişkinler üzerinde yürütülen diğer bir çalışmada da, evlat desteğini teşvik eden ve topluluk duygusunu geliştirmeyi amaçlayan müdahaleler ve programlar, yaşlı yetişkinlerin hem psikolojik sağlıklarına hem de yaşam doyumlarına katkıda bulunmuştur (Zheng, Huang ve Fu, 2020). Yine önceki bir çalışmada, öğrenci hemşirelerin yaşam doyumunu ve psikolojik iyi oluşları üzerindeki pandemi ile ilişkili stresin olumsuz etkilerinin psikolojik sağlık aracılığıyla azaldığı sonucu elde edilmiştir (Labrague, 2021). Yani öğrenci hemşirelerin psikolojik sağlıklarını desteklemek aynı zamanda yaşamdan aldıkları doyum ve psikolojik iyi oluşlarını da desteklemek anlamına gelmektedir. Tek ebeveyn annelerle ilgili yürütülen bir çalışmada da psikolojik sağlamlığın getirilerinden biri olarak yaşam doyumunu kavramından bahsedilmektedir (Deepak ve Annalakshmi, 2021). Özetle, pozitif psikolojinin koruyucu özellikteki bu iki kavramı çalışmaların çoğunda birbirini destekler niteliktedir (Örn., Çelik, Sanberk ve Deveci, 2017; Gündoğan, 2021; Reyes, Satorres ve Meléndez, 2020; Tamarit, Barrera, Schoeps, Castro-Calvo ve Montoya-Castilla, 2023; Uz Baş ve Yurdabakan, 2017).

Tüm bu verilerin ekseninde, psikolojik sağlık psikolojik eğitim programının tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlıklarının yanında yaşam doyumlarını da geliştirmesi anlaşılır hale gelmektedir. Bir birey yaşadığı zorluklara uyum sağlamaya, onların üstesinden gelmeye, stresten daha az etkilenmeye yatkınsa hayatından doyum elde etmesi de beklenilir bir durum olmaktadır. Psiko-eğitim programı kapsamında üzerinde çalışılan oturumlarda yaşam doyumunu ile ilişkili içerikler göze çarpmaktadır. Öyle ki iletişim becerileri, problem çözme becerileri, benlik saygısı ve umudu gelişmiş bir bireyin yaşantısından daha fazla doyum elde etmesi muhtemel görünmektedir. Diğer yandan programın bilişsel ve davranışçı tekniklerle ele alınmış olmasının da öznel iyi oluşun bilişsel yönünü temsil eden yaşam doyumunun gelişmesine destek olduğu düşünülmektedir.

Psikolojik Sağlık Programının Tek Ebeveyn Annelerin Umut Düzeyleri Üzerindeki Etkisine Yönelik Bulguların Tartışılması

Araştırmanın üçüncü ve son hipotezi çerçevesinde bu çalışmada, psikolojik sağlık psikolojik eğitim programı uygulanan tek ebeveyn annelerin umut düzeylerinin diğerlerine göre yükseldiği gözlenmiştir. Araştırmacılar tarafından tek ebeveyn annelerle yürütülen bir çalışmada psikolojik sağlık ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkiye umudun kısmi aracılık ettiği tespit edilmiştir (Odacı vd., 2022a). Covid hastalarında travma sonrası stres belirtilerinde psikolojik sağlamlığın ve umudun rolünü araştıran diğer bir çalışmada ise psikolojik sağlık ve umut, travma sonrası büyümenin pozitif ve anlamlı yordayıcıları olarak bulunmuştur (Aras ve Topkaya, 2022). Psikolojik sağlık ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiye psikolojik sağlamlığın umut ile aracılık ettiğini bildiren bir çalışmada, psikolojik sağlamlığın ve umudun psikolojik sağlık ve öznel iyi oluş üzerinde önemli doğrudan etkileri

olduğu vurgulanmaktadır (Yıldırım ve Arslan, 2022). Çocukluk travması yaşayan kişilerde de psikolojik sağlamlığın umut ile birlikte psikolojik gelişmeye katkıda bulunduğu bilinmektedir (Munoz, Hanks ve Hellman, 2020). Satıcı, Kayış, Satıcı, Griffiths ve Can (2020) ise psikolojik sağlamlığın ve umudun ayrı ayrı covid 19 korkusu aracılığıyla öznel mutluluk üzerinde doğrudan ve dolaylı bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedirler. Alan yazında psikolojik sağlamlıkla umut arasındaki pozitif ilişkiyi destekleyen birçok çalışma vardır (Örn., Gao, Yuan, Pan ve Wang, 2019; Karataş ve Tagay, 2021; Sarıçam, Devenci ve Ahmetoğlu, 2020; Vetter, Vetter ve Fowler, 2018; Wu vd., 2021). Bu ve benzeri çalışmaların her biri, zorlayıcı yaşam olaylarında özellikle devrede olan psikolojik sağlamlığın umut ile yol aldığını ve insanların esenlik, psikolojik sağlık, öznel iyi oluş, mutluluk, doyum gibi kavramlarına destek olduğunu vurgulamaktadır.

Umut düzeyi yüksek bireylerin empatik eğilim sergileyebilen, duygularının farkında olan, problemlerini birden çok yolu değerlendirerek çözebilen ve kendi benliğine saygı duyan bireyler oldukları düşünülmektedir. Hazırlanan program kapsamında oluşturulan oturumlarda da katılımcıların bu yönlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Dahası altıncı oturumda umut kavramı ile ilgili hem bilişsel hem davranışçı hem de kültürel öğeleri barındıran etkinliklere yer verilerek umudun motivasyonel ve bilişsel bileşenleri açıklanmıştır. Bireyin belirlediği amaçlara ulaşmada farklı yollar üretebilmesinin, esnek düşünebilmesinin, yapabileceğine inanmasının; bireyin zorlu yaşam olaylarına uyum sağlaması, üstesinden gelebilmesi, kendi psikolojisini koruyabilmesi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Alan yazında desteklenen bu ilişki, mevcut araştırma ile de doğrulanmış görünmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçları psikolojik sağlamlık psiko-eğitim programının tek ebeveyn annelerin psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu ve umut düzeylerini arttırmada anlamlı etkisinin olduğunu altını çizmektedir. Alan yazın incelendiğinde tek ebeveyn annelere yönelik geliştirilmiş program sayısının çok sınırlı olduğu ve psikolojik sağlamlık üzerine olmadığı bilinmektedir. Bu amaçla hazırlanan ve uygulanan programdan tek ebeveyn annelere yönelik çalışma yapmak isteyen bilim insanları ve uygulamacılar faydalanabilirler.

Araştırmanın sınırlılıklarından söz etmek gerekirse, ilk olarak izleme çalışmasının yapılmamış olması dikkat çekmektedir. Bu araştırmanın deney ve kontrol grubundaki bazı üyeleri iş sebebiyle bulunulan yerden taşınmışlardır. Yeniden bir araya gelinerek çalışma yapılmasının uygun olmadığı bu durumda izleme çalışması yapılamamış, ön test ve son test ölçüt alınarak bir çalışma yürütülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmanın uzun süreli etkililiği ile ilgili bir yorumda bulunulamamaktadır. İzleme çalışmasının yer aldığı araştırmalar ile tek ebeveyn annelere uygulanan psikolojik sağlamlık psiko eğitim programının psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu ve umut düzeyi üzerindeki uzun süreli etkisine yönelik alan yazına katkıda bulunulabilir. Araştırmada tek ebeveyn annelerden, tek ebeveyn olmalarının yanı sıra sahip olabilecekleri diğer zorlayıcı yaşam olayları ile ilgili bilgi alınmamıştır. Örneğin, tek ebeveyn olmasının yanında annenin kendisi bir engele sahip olabilir ya da bakmakla

yükümlü olduğu yaşlı ebeveynleri olabilir. Bunun dışında tek ebeveyn annelerin kaç yıldır tek ebeveyn olduklarının da önemli olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki çalışma grubunda yer alan yeni boşanmış ya da eşi yeni vefat etmiş bir kadının psikolojik durumu ile söz konusu sürecin üzerinden zaman geçirmiş olan diğerinin psikolojik durumunun aynı olmadığı gözlenmiştir. Uygulama sürecinde fark edilmiş olan bu durum, gelecekte yürütülecek olan çalışmalara yol gösterici olması adına paylaşılmaktadır. Aynı zamanda tek ebeveyn annelerle ilgili çalışma yapacak olan araştırmacıların karma desenli araştırmalar kapsamında nitel ve nicel veri toplama yöntemlerini birlikte uygulaması önerilmektedir.

Mevcut araştırmada psikolojik sağlamlık psiko-eğitim programının uygulandığı tek ebeveyn annelerin çoğunluğunun çalışmadığı ve gelir düzeyinin gidere denk ya da giderden az olduğu dikkat çekmektedir. Araştırmacıların yürüttüğü önceki çalışmalardan birinde ise çalışan ve gelir düzeyi giderden yüksek olan tek ebeveyn annelerin gerek psikolojik sağlamlık gerekse yaşam doyumu düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Odacı vd., 2022a). Dolayısıyla tek ebeveyn annede psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu ve umut kavramlarının mercek altına alındığı böyle bir çalışmada tek ebeveyn annelerin çalışma ve gelir düzeyine dair önerilerde bulunulması önemli görülmektedir. Ülkemizde tek ebeveyn annelere yönelik Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sunulan bazı maddi hizmetler mevcuttur. Bu hizmetlerin diğer sosyal hizmet çalışmalarıyla desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Küçük yaşta çocuğa sahip olan tek ebeveyn annelerin birçoğu çocuklarının bakımından dolayı çalışmamaktadır. Onlara verilecek olan çocuk bakım desteği bu süreci rahatlatacaktır. Ayrıca bu kadınların iş sahibi olmalarının da önünün açılması gerekmektedir. Tek ebeveyn annelerin istihdam alanlarının devlet tekelinde düzenlenmesi ve desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Örneğin tek ebeveyn annelere eğitim durumlarına göre kurumlarda ek kadro düzenlenebilir. Özetle tek ebeveyn annelere sunulan hizmetlerin ya da politikaların, bu kadınların temel sorun ve zorlukları üzerine kurulu olduğunda daha nitelikli ve işlevsel bir hal alacağı öngörülmektedir. Daha da önemlisi bu grubun yaşantısal zorluklarının diğerleri tarafından fark edilmeye ihtiyaç duymasıdır.

Yürütülen araştırmada tek ebeveyn annelerin birçoğunun iş sebebiyle bu eğitim programlarına katılmadıkları görülmektedir. Buradan hareketle tek ebeveyn olan çalışan annelere Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde hazırlanacak programlarla destek olunabilir. Öncelikle tek ebeveyn annelere psikolojik sağlamlık eğitimleri planlanabilir ve iş yerlerinden yasal izinler alınarak eğitimlere katılmaları sağlanabilir. Ayrıca okullarda çalışan ruh sağlığı uzmanları velilerinden tek ebeveyn olanları tespit ederek, ihtiyaçlarına göre bireysel ya da grupta psikolojik danışma hizmeti sunabilirler. Böylece psikolojik anlamda iyi olan ebeveynin çocuğuna ve topluma etkisinin de olumlu olacağı öngörülmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma ile ihtiyaç duyulduğu kadar çalışılmamış bir grup olan tek ebeveyn annelere ışık tutulmuş, alana bir psikolojik sağlamlık psiko-eğitim programı kazandırılmış ve psikolojik sağlamlığın yaşam doyumu ve umut kavramıyla olan ilişkisinde yeni bir ivme yakalanmıştır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın yürütülebilmesi için öncelikle kullanılması planlanan ölçekleri Türkçe'ye uyarlayan ya da geliştiren bilim insanlarından e-mail yoluyla kullanım izinleri alınmıştır. Trabzon Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 19.12.2022 tarihli ve E 81614018-000-2200054590 sayılı izni alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbasi, P., Mahmoodi, F., Ziapour, A., Dehghan, F. ve Parvane, E. (2017). The effectiveness of group hope therapy training on psychological well-being and resilience in divorced women. *Middle East Journal of Family Medicine*, 7(10), 116-121. doi: 10.5742/MEWFM.2017.93149
- Akar, A. (2018). *Psikolojik sağlık programının ergenlerin psikolojik sağlamlık düzeyine etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Aras, N. Y. ve Topkaya, N. (2022). Yeni koronavirüs hastalığını (Covid-19) geçirmiş bireylerde travma sonrası büyümede travma sonrası stres belirtileri, psikolojik sağlamlık ve umudun rolü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(Ek 1), 110-120. doi: 10.18863/pgy.1078789
- Bajaj, B. ve Pande, N. (2016). Mediating role of resilience in the impact of mindfulness on life satisfaction and affect as indices of subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 93(1), 63-67. doi: 10.1016/j.paid.2015.09.005
- Ballesteros, L. M. S., Poleacovschi, C., Weems, C. F., Zambrana, I. G. ve Talbot, J. (2023). Evaluating the interaction effects of housing vulnerability and socioeconomic vulnerability on self-perceptions of psychological resilience in Puerto Rico. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 84(1), 103476. doi: 10.1016/j.ijdr.2022.103476
- Bashir, A., Tariq, A., Khan, A., Ali, I. ve Azman, A. (2023). The challenges and coping strategies of single mothers caring for children with special needs: Experiences from Kashmir, India. *Asian Social Work and Policy Review*, 17(1), 15-26. doi: 10.1111/aswp.12265
- Bruininks, P. ve Malle, B. F. (2005). Distinguishing hope from optimism and related affective states. *Motivation and Emotion*, 29, 324-352. doi: 10.1007/s11031-006-9010-4
- Chamie, J. (2022). America's Single Parent Families. *Population Levels, Trends, and Differentials, Online*, 197-199. doi:10.1007/978-3-031-22479-9_42
- Connor, K. M. ve Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76-82. doi: 10.1002/da.10113
- Cömert, S. ve Özbey, S. (2021). Türk Müziği Destekli Psikolojik Sağlamlık Programı: Okul Öncesi

- Dönemdeki Çocukların Psikolojik Sağlık Düzeyleri Üzerine Etkisi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(11), 366-393. doi: 10.21733/ibad.947566
- Çelik, M., Sanberk, İ. ve Deveci, F. (2017). Öğretmen adaylarının yaşam doyumlarının yordayıcısı olarak psikolojik dayanıklılık ve umutsuzluk. *İlköğretim Online*, 16(2), 654-662. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.304725>
- Çınar, M. N. (2019). *Sanat uygulamalarına dayalı psiko-eğitim programının psikolojik sağlık üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Deepak, K. ve Annalakshmi, N. (2021). Virtues as predictors of resilience among single women. *Indian Journal of Positive Psychology*, 12(3), 288-298.
- Diener, E. (1984). Subjective Well-being. *Psychological Bulletin*, 95(1), 542-575. doi: 10.1037/0033-2909.95.3.542
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Dor, A. (2021). Single motherhood by choice: Difficulties and advantages. *Journal of Educational and Developmental Psychology*, 11(1), 18-27. doi: 10.5539/jedp.v11n1p18
- Federal Statistical Office (2021, Aralık). *Comparison of families with children by living arrangements in Germany over time*. <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Haushalte-Familien/Tabellen/2-4-lr-familien.html?nn=209096> adresinden elde edildi.
- Fergusson, D. M., McLeod, G. F. H., Horwood, L. J., Swain, N. R., Chapple, S. ve Poulton, R. (2015). Life satisfaction and mental health problems (18 to 35 years). *Psychological Medicine*, 45(11), 2427-2436. doi: 10.1017/S0033291715000422
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8. baskı). New York: McGraw-hill.
- Frumkin, H. (2022). Hope, health, and the climate crisis. *The Journal of Climate Change and Health*, 5(1), 1-7. doi: 10.1016/j.joclim.2022.100115
- Gao, Y., Yuan, L., Pan, B. ve Wang, L. (2019). Resilience and associated factors among Chinese patients diagnosed with oral cancer. *BMC Cancer*, 19, 1-9. doi: 10.1186/s12885-019-5679-0
- Green, S. B. ve Salkind, N. J. (2013). *Using SPSS for windows and macintosh: analyzing and understanding data* (7. baskı). Upper Saddle River, NJ: Pearson/Prentice Hall
- Gündoğan, S. (2021). The mediator role of the fear of COVID-19 in the relationship between psychological resilience and life satisfaction. *Current Psychology*, 40(12), 6291-6299. doi: 10.1007/s12144-021-01525-w
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- IJntema, R. C., Burger, Y. D. ve Schaufeli, W. B. (2019). Reviewing the labyrinth of psychological

- resilience: Establishing criteria for resilience-building programs. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 71(4), 288–304. doi: 10.1037/cpb0000147
- Joyce, S., Shand, F., Bryant, R. A., Lal, T. J. ve Harvey, S. B. (2018). Mindfulness-based resilience training in the workplace: Pilot study of the internet-based Resilience@ Work (RAW) mindfulness program. *Journal of Medical Internet Research*, 20(9), 1-13. doi: 10.2196/10326
- Joyce, S., Shand, F., Tighe, J., Laurent, S. J., Bryant, R. A. ve Harvey, S. B. (2018). Road to resilience: a systematic review and meta-analysis of resilience training programmes and interventions. *BMJ Open*, 8(6), 1579-1598. doi: 10.1136/bmjopen-2017-017858
- Kaba, i., Erol, M., Güç, K. (2017). Yetişkin yaşam doyumu ölçeğinin geliştirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 1-14.
- Karagöz, Y., Durak, İ. ve Mutlu, H. T. (2021). Türkiye'deki sağlık çalışanlarının psikolojik sağlamlığı ve yaşam doyumu: COVID korkusunun aracı rolü. *Türk Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 11 (62), 403-417. doi: 10.17066/tpdrd.1001724
- Karataş, Z. ve Tagay, Ö. (2021). The relationships between resilience of the adults affected by the covid pandemic in Turkey and Covid-19 fear, meaning in life, life satisfaction, intolerance of uncertainty and hope. *Personality and Individual Differences*, 172, 1-7. doi: 10.1016/j.paid.2020.110592
- Kılınç, T. ve Sis Çelik, A. (2021). Relationship between the social support and psychological resilience levels perceived by nurses during the COVID-19 pandemic: A study from Turkey. *Perspectives in Psychiatric Care*, 57(3), 1000-1008. doi: 10.1111/ppc.12648
- Kim, S. J. ve Lee, Y. H. (2022). Effectiveness of yoga training programs to reduce depression and improve resilience of single mothers. *Journal of Exercise Rehabilitation*, 18(2), 104-109. doi: 10.12965%2Fjer.2244110.055
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (3. Baskı). New York: The Guilford Press.
- Kong, F., Wang, X., Hu, S. ve Liu, J. (2015). Neural correlates of psychological resilience and their relation to life satisfaction in a sample of healthy young adults. *Neuroimage*, 123 (1), 165-172. doi: 10.1016/j.neuroimage.2015.08.020
- Labrague, L. J. (2021). Resilience as a mediator in the relationship between stress-associated with the Covid-19 pandemic, life satisfaction, and psychological well-being in student nurses: A cross-sectional study. *Nurse Education in Practice*, 56, 1-6. doi: 10.1016/j.nepr.2021.103182
- Li, M. ve Luo, Y. (2023). Physical disability, psychological resilience and COVID-related changes in depressive symptoms among US older adults. *The Journals of Gerontology: Series B*, gbad025. doi: 10.1093/geronb/gbad025
- Liang, L. A., Berger, U. ve Brand, C. (2019). Psychosocial factors associated with symptoms of depression, anxiety and stress among single mothers with young children: A population-based study. *Journal of Affective Disorders*, 242(1), 255-264. doi: 10.1016/j.jad.2018.08.013
- Liu, Y., Yang, X., Wu, Y., Xu, Y., Zhong, Y. ve Yang, S. (2023). The Relationship between Job

- Satisfaction and Depressive Symptoms among Chinese Adults Aged 35–60 Years: The Mediating Role of Subjective Well-Being and Life Satisfaction. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(3), 1-13. doi: 10.3390/ijerph20032023
- Luthans, F. ve Jensen, S. M. (2002). Hope: A new positive strength for human resource development. *Human Resource Development Review*, 1(3), 304-322. doi: 10.1177/1534484302013003
- Matalon, C., Turliuc, M. N. ve Mairean, C. (2022). Children's opposition, marital and life satisfaction: the mediating role of parenting stress. *Family Relations*, 71(4), 1785-1801. doi: 10.1111/fare.12670
- Mealer, M., Hodapp, R., Conrad, D., Dimidjian, S., Rothbaum, B. O. ve Moss, M. (2017). Designing a resilience program for critical care nurses. *AACN Advanced Critical Care*, 28(4), 359-365. doi: 10.4037/aacnacc2017252
- Maldonado, L. C. (2018). *Doing better for single-parent families, the US compared to 45 countries*. (Unpublished Doctoral thesis). University of California, Los Angeles.
- Munoz, R. T., Hanks, H. ve Hellman, C. M. (2020). Hope and resilience as distinct contributors to psychological flourishing among childhood trauma survivors. *Traumatology*, 26(2), 177–184. doi: 10.1037/trm0000224
- Murry, V. M., Bynum, M. S., Brody, G. H., Willert, A. ve Stephens, D. (2001). African American single mothers and children in context: A review of studies on risk and resilience. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 4(1), 133-155. doi: 10.1023/A:1011381114782
- Odacı, H., Ülken, E. ve Bülbül, K. (2022a). Tek ebeveyn olan annelerin psikolojik sağlamlıkları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkide umut ve affetmenin aracı rolü. *Ege Eğitim Dergisi*, 23(1), 1-17. doi: 10.12984/egeefd.939069
- Odacı, H., Ülken, E. ve Bülbül, K. (2022b). Tek ebeveyn olan annelerin bilişsel esneklikleri ve yaşam doyumları arasındaki ilişki: psikolojik sağlamlığın aracı rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(55), 305-338. doi: 10.21560/spcd.vi.926494
- Özçetin, Y. S. Ü. ve Hiçdurmaz, D. (2020). Kanser Deneyiminde Psikolojik Sağlamlık ve Travma Sonrası Büyümeyi Artırıcı Yapılandırılmış Grupla Güçlendirme Programı. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 17(1), 51-58. doi:10.5222/HEAD.2020.051
- Özkan, M. S. (2021). *Psikolojik sağlamlık odaklı psiko-eğitim programının bir grup yetişkinin psikolojik sağlamlık, duygusal zeka ve toplumsal ilgi düzeylerine etkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Pavot, W. ve Diener, E. (1993). Review of the Satisfaction with Life Scale. *Psychological Assessment*, 5(2), 164–172.
- Pleeging, E., Van Exel, J. ve Burger, M. (2022). Characterizing hope: An interdisciplinary overview of the characteristics of hope. *Applied Research in Quality of Life*, 17(3), 1681-1723. doi: 10.1007/s11482-021-09967-x

- Pollmann-Schult, M. (2018). Single motherhood and life satisfaction in comparative perspective: Do institutional and cultural contexts explain the life satisfaction penalty for single mothers?. *Journal of Family Issues*, 39(7), 2061-2084. doi: 10.1177/0192513X17741178
- Reyes, M. F., Satorres, E. ve Meléndez, J. C. (2020). Resilience and socioeconomic status as predictors of life satisfaction and psychological well-being in Colombian older adults. *Journal of Applied Gerontology*, 39(3), 269-276. doi: 10.1177/0733464819867554
- Ringbäck Weitoft, G., Haglund, B. ve Rosén, M. (2000). Mortality among lone mothers in Sweden: a population study. *Lancet*, 355(9211), 1215-1219. doi: 10.1016/S0140-6736(00)02087-0
- Sarıçam, H., Deveci, M. ve Ahmetoğlu, E. (2020). The examination of hope, intolerance of uncertainty and resilience levels in parents having disabled children. *Global Journal of Psychology Research: New Trends and Issues*, 10(1). doi: 10.18844/gjpr.v10i1.4398
- Satıcı, S. A. (2016). Psychological vulnerability, resilience, and subjective well-being: The mediating role of hope. *Personality and Individual Differences*, 102, 68-73. doi: 10.1016/j.paid.2016.06.057
- Satıcı, S. A., Kayış, A. R., Satıcı, B., Griffiths, M. D. ve Can, G. (2020). Resilience, hope, and subjective happiness among the Turkish population: Fear of COVID-19 as a mediator. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-16. doi: 10.1007/s11469-020-00443-5
- Scioli, A., Ricci, M., Nyugen, T. ve Scioli, E. R. (2011). Hope: Its nature and measurement. *Psychology of Religion and Spirituality*, 3(2), 78-97. doi: doi/10.1037/a0020903
- Snyder, C. R. (2000). The past and possible futures of hope. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(1), 11-28. doi: 10.1521/jscp.2000.19.1.11
- Stavrova, O. ve Fetchenhauer, D. (2015). Single parents, unhappy parents? Parenthood, partnership, and the cultural normative context. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 46(1), 134-149. doi: 10.1177/0022022114551160
- Stritzel, H. ve Crosnoe, R. (2023). Unpacking the linkages between single parent households and early adolescent adjustment. *Social Science Research*, 110(1), 102841. doi: 10.1016/j.ssresearch.2022.102841
- Struffolino, E. ve Bernardi, L. (2017). Vulnerability of single mothers in Switzerland from a life course perspective. *Zeitschrift für Soziologie der Erziehung und Sozialisation*, 37(2), 123-141. doi: 10.3262/ZSE1702123
- Şahin, H. ve Türk, F. (2021). The impact of cognitive-behavioral group psycho-education program on psychological resilience, irrational beliefs, and well-being. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 39(4), 672-694. doi: 10.1007/s10942-021-00392-5
- Tamarit, A., De la Barrera, U., Schoeps, K., Castro-Calvo, J. ve Montoya-Castilla, I. (2023). Analyzing the role of resilience and life satisfaction as mediators of the impact of COVID-19 worries on mental health. *Journal of Community Psychology*, 51(1), 234-250. doi: 10.1002/jcop.22900

- Tarhan, S., Bacanlı, H. (2015). Sürekli umut ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 1-14.
- Tatarer, Z. (2020). *Çocuk ve ergenler için psikolojik sağlık programının baba kaybı yaşamış çocukların psikolojik sağlık düzeyine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul.
- Tawnley, K. F., Edmondson, M. E. ve Meszaros, P. S. (1991). Self sufficiency for single parent families. *An Integrated Approach. Journal of Home Economics*, 83(2), 16-19.
- Taylor, Z. E. ve Conger, R. D. (2017). Promoting strengths and resilience in single-mother families. *Child Development*, 88(2), 350-358. doi: 10.1111/cdev.12741
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2022, Mayıs). *İstatistiklerle Aile, 2021*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2021-45632> adresinden elde edildi.
- U.S. Census Bureau. (2016). *America's families and living arrangements*. <https://www.census.gov/data/tables/2016/demo/families/cps-2016.html> adresinden elde edildi.
- Uygur, S. S. (2018). Yaşam doyumunun yordanmasında kendini açma ve sosyal desteğin rolü. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, 2(1), 16-33.
- Uz Baş, D. D. ve Yurdabakan, D. D. İ. (2017). Psikolojik sağlık ve okul ikliminin ortaokul öğrencilerinin yaşam doyumunu yordama gücü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(41), 202-214. doi: 10.21764/efd.32175
- Vetter, M. H., Vetter, M. K. ve Fowler, J. (2018). Resilience, hope and flourishing are inversely associated with burnout among members of the Society for Gynecologic Oncology. *Gynecologic Oncology Reports*, 25, 52-55. doi: 10.1016/j.gore.2018.06.002
- Wu, X., Xu, H., Zhang, X., Han, S., Ge, L., Li, X. ve Zhang, X. (2021). Self-efficacy, hope as mediators between positive coping and resilience among patients with gastric cancer before the first chemotherapy. *Cancer Nursing*, 44(1), 79-85. doi: 10.1097/NCC.0000000000000753
- Yıldırım, M. ve Arslan, G. (2022). Exploring the associations between resilience, dispositional hope, preventive behaviours, subjective well-being, and psychological health among adults during early stage of COVID-19. *Current Psychology*, 41(8), 5712-5722. doi: 10.1007/s12144-020-01177-2
- Zheng, W., Huang, Y. ve Fu, Y. (2020). Mediating effects of psychological resilience on life satisfaction among older adults: A cross-sectional study in China. *Health & Social Care in the Community*, 28(4), 1323-1332. doi: 10.1111/hsc.12965
- Zhou, X., Wu, X. ve Zhen, R. (2018). Self-esteem and hope mediate the relations between social support and post-traumatic stress disorder and growth in adolescents following the Ya'an earthquake. *Anxiety, Stress, & Coping*, 31(1), 32-45. doi: 10.1080/10615806.2017.1374376

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Cinsel İstismar Olgularına Yaklaşımın Travma Bilgili Hizmet Sunumu Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of Approach to Sexual Abuse Cases in Terms of Trauma-Informed Service Delivery

Zeynep ŞİMŞEK¹, Leyla SAMANCI ÖNCEL²

¹ Prof. Dr. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ruhsal Travma ve Afetlerde Uygulamalı Ruh Sağlığı Programı
zeynep.simsek@bilgi.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4572-7137

² Uzm. Psk. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Ruhsal Travma ve Afetlerde Uygulamalı Ruh Sağlığı Programı, smnci_leyla@hotmail.com,
ORCID: 0000-0003-4708-9172

Başvuru: 24.01.2023
Kabul: 11.03.2024

Atıf:
Şimşek, Z. ve Samancı Öncel, L. (2024). Cinsel istismar olgularına yaklaşımın travma bilgili hizmet sunumu açısından değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(2), 253-268. DOI: 10.33417/tsh.1241704

ÖZ

Cinsel istismar çocuğun fiziksel, ruhsal ve sosyal iyiliğini bozan ciddi travmatik yaşantılardan biridir. Çocuğun tam iyilik halini ve güvenliğini temel alarak kontrol ve güçlenme duygusunu yeniden kazandırmak ve başa çıkma becerilerini geliştirmek için travmanın etkilerini tanıma ve değerlendirme adımıyla başlayan travma bilgili bakım geliştirilmiştir. Bu çalışmada bir sosyal hizmet merkezinde çocuk istismarı olgularının travma bilgili hizmet sunumu açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Niteliksel araştırma yöntemi ile 2019 yılında tamamlanarak arşive kaldırılmış 22 olgunun dosyası incelenmiş ve 10 sosyal çalışma görevlisiyle yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bulgulara dayalı olarak travma bilgili sistem açısından; ihbar ve müdahale arasında geçen zaman, ruh sağlığı hizmetine erişim ve yaklaşım, travmatik yaşantılara bağlı tepkileri anlamlandırma ve yaklaşım, vaka çalışması ve yükü, kurumlar arası koordinasyon, olası travmatik deneyimleri önleme, bilgi sistemi ile çalışan sağlığı ve güvenliği alanlarında iyileştirmelerin yapılması gerektiği saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: çocuk istismarı, travma bilgili sistem, sosyal hizmet merkezi, çocuk koruma hizmetleri

ABSTRACT

Sexual abuse is one of the serious traumatic experiences that impair the physical, mental and social well-being of the child. Trauma-informed care has been developed, starting with the step of recognizing and evaluating the effects of trauma, in order to regain a sense of control and empowerment and develop coping skills based on the child's full well-being and safety. In this study, it was aimed to evaluate child abuse cases in a social service center in terms of trauma-informed service delivery. With the qualitative research method, the files of 22 cases, which were completed and archived in 2019, were examined and semi-structured in-depth interviews were conducted with 10 social work staff. Based on the analysis, in terms of trauma-informed system; It has been determined that improvements should be made in the areas of time between reporting and intervention, access and approach to mental health services, approach to traumatic experiences, case work and case load, coordination between institutions, prevention of possible traumatic experiences, information system and occupational health and safety.

Keywords: child abuse, trauma-informed system, social services center, child protection services

GİRİŞ

Çocuğun cinsel istismarı gelişim geriliği, depresyon, post travmatik stres bozukluğu, madde kullanım bozukluğu, obezite, kanser, yüksek tansiyon, riskli cinsel davranışlara bağlı üreme sağlığı sorunları gibi kısa ve uzun dönemli fiziksel, zihinsel, sosyal ve ruhsal sonuçları kanıtlanmış bir travmatik yaşantıdır (WHO, 2022). Cinsel istismar fiil türlerinin farklılığı, çocuğun korkma, utanma, suçlanma kaygısı ve istismarı anlamlandırabilecek yaşta olmamasına bağlı istismar öyküsünü verememesi, istismar eden kişinin aile içinden veya tanıdık biri olması nedeniyle kişiyi koruma çabası, ailenin istismarı açığa vurmaktan kaçınması gibi nedenler yanı sıra, temsili olmayan örnekleme yöntemi, anketi doldurma şekli (öz bildirim/yüz yüze görüşme), akran istismarının dahil edilip edilmemesi gibi doğrudan araştırmayla ilgili metodolojik sorunlar istismarın gerçek görülme sıklığını saptamada güçlükler neden olmaktadır (Murray ve ark., 2014). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 5 kadından birinin ve 13 erkekte birinin 0-17 yaşları arasında cinsel istismara uğradığı ve cinsel istismarın 'sessiz sağlık acili' olduğu bildirilmiştir (WHO, 2018). Bu nedenle travma bilgisinin tüm sisteme veya kuruma uygulandığı bir yaklaşım kullanılmaya başlamıştır (Bein, 2011,4; Bosk ve ark., 2020). Bu çalışmada da cinsel istismar olgusuna mevcut yaklaşım sosyal hizmet merkezi örneğinde travma bilgisi sistemin ilkeleri açısından incelenmiştir.

Bedensel ve ruhsal bütünlüğü bozan deneyimler olarak tanımlanan travmatik yaşantıların, toplumdaki kopuşa, temel güven duygusunun kaybına ve benlik algısının bozulmasına neden olduğu, özellikle çocukluk çağında anne, baba gibi bakım veren kişiler tarafından istismara ve ihmale maruz kalan çocukların ileriki yaşlarda duygusal düzenleme yeteneklerinin gelişmediği, davranışsal ve duygusal sorunların görüldüğü bildirilmektedir (Herman, 2016, 63-164). Psikiyatrik tanı kriterlerinin yer aldığı DSM V'te de cinsel istismara maruz kalma travma tanımı içerisinde yer almıştır (American Psychiatric Association, 2013). Literatürde travmatik yaşantılardan sonra gelişen stres tepkilerinin gelişimsel, nörolojik, epigenetik ve immünolojik değişiklikleri içeren biyolojik süreçler yoluyla fiziksel, ruhsal ve sosyal sağlığı uzun süreli veya ömür boyu etkileyebilecek şekilde bozması nedeniyle zehirli stres kavramıyla ifade edildiği görülmektedir (Franke, 2014). Bu nedenle 2007 yılında 'Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi' imzalanmış, bu sözleşmeyi Türkiye onaylayarak 'Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi' adıyla 2011 yılında 28050 sayılı Resmi Gazete'de yayınlamıştır. Sözleşmede ulusal yasal düzenlemeler yoluyla önleme, erken dönemde saptama, adli süreçler ve rehabilitasyona yönelik hizmetlerin yapılandırılma şekli açıklanmıştır. Sözleşme kapsamında 'çocuk ve ailelerine destek programlarının geliştirilmesi, terapötik yardım ve acil psikolojik desteğin sağlanması, cinsel sömürü veya cinsel istismar şüphesinin bildirilmesinin teşvik edilmesi, yol göstermek için telefon ve internet yardım hatlarının kurulması, çocuğun güvenliğini, mahremiyetini, kimliğini ve imajını korumaya yönelik çocuk dostu adli işlemlerin gerçekleştirilmesi, ihtiyaçlarına yönelik, çocukların ve ailelerinin haklarına saygı duyan tedbirlerin alınması görüşmelerinin sayısının sınırlandırılması ve güven verici ortamların oluşturulması' yer almaktadır. Türkiye'de 2005 yılında yürürlüğe giren 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) ile de koruyucu

ve destekleyici tedbirler yanı sıra danışmanlık, eğitim, sağlık ve bakım tedbirleri öngörülmektedir. Çocuk koruma sistemi içerisindeki işleyişte, Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. maddesinde psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun mesleklerin tümü sosyal çalışma görevlisi olarak tanımlanmış ve aynı sorumlulukları yerine getirmeleri öngörülmüştür. Sosyal çalışma görevlilerinin 'çocuk refahı alanı ile ilgisi olmayan alanlardan' istihdam edilmesi nedeniyle zaman zaman karar verme konusunda zorluklar yaşadıkları, hizmet içi eğitim ve denetim yetersizliği olduğu, çalışanların yetersiz sayıda ve süpervizyon desteği almadan hizmet verdikleri, sürdürülebilir bir ekip çalışmasının eksik olduğu, kurum ve kuruluşlar arası koordinasyonun yeterli düzeyde sağlanamadığı bildirilmiştir (Karataş ve ark., 2020, 113-114).

Son yıllarda tekrar eden zarar görmenin önlenmesi ve yaşanan duruma müdahale kapsamında sosyal hizmet alanında 'travma bilgili bakım sistemi' ilkeleri geliştirilmiştir (Child Welfare Information Gateway, 2015). Travma bilgili bakım; iyileştirmeye odaklanan, birey merkezli, travmanın etkisinin farkında olan, hizmet sağlayıcılar ile hayatta kalanlar için fiziksel, psikolojik ve duygusal güvenliği vurgulayan, güçlü yönler vurgu yaparak kontrol ve güçlenme duygusunu yeniden inşa etme fırsatları yaratan, 'sorunun ne?' yaklaşımından, 'sana ne oldu?' yaklaşımına geçen, ilgili tüm tarafların işbirliği içerisinde çalıştığı hizmet sunum biçimidir (SAMSHA, 2014; Fredrickson, 2019; Shern ve ark., 2016). Ayrıca ikincil travmatizasyon riskini azaltmaya çalışarak, çalışanları öz bakıma teşvik ederek iyileşme ve dayanıklılığı artırmayı amaçlamaktadır (Ranjbar ve Erb, 2019). Dolayısıyla travma bilgili sistem, danışanların yaşamlarındaki travmatik deneyimlerin yaygınlığını ve travmanın dünya hakkındaki temel inançları nasıl şekillendirdiği ve etkilediği konusunda sürekli farkındalık içeren, ortaya çıkan davranışsal, duygusal ve sosyal sorunların olumsuz başa çıkmanın belirtileri olarak görülüp empatik tepkinin daha sağlıklı geliştiği bir hizmet sunma yöntemidir (DeCandia ve ark., 2014; Levenson, 2017). Travma bilgili sistem yaklaşımına geçiş yapabilmek aşağıdaki adımlar önerilmiştir;

- Uzmanların travmatik stres tepkilerini anlamlandırma düzeyinin ve yaklaşımlarının belirlenmesi,
- İstismar olgusuyla ilgili tüm tarafların istismara yaklaşımlarının belirlenmesi (istismarı doğrulamak mı yoksa ek travmaları önlemek ve iyileşmeyi sağlamak mı?)
- Tüm taraflar arasında 'iyileşme odaklı' işbirliğinin nasıl sağlanacağına belirlenmesi,
- Hâkim ve uzmanların erken müdahale şeklinin belirlenmesi,
- Ailelerin travma bilgisinin değerlendirilmesi,
- Nitelikli ruh sağlığı hizmetine acil erişimin belirlenmesi,

- Hizmet veren uzmanların zorlayıcı olgular karşısında 'kendi travmalarına' karşı istem dışı tepkilerin olabileceğini fark etmeleri ve süpervizyon almalarını sağlayacak sistemin kurulmasıdır.

Son yıllarda çocuk koruma sisteminde travma bilgili hizmet sunumunun iyileşme ve travmatik büyümede etkisinin ortaya konulması nedeniyle, bu çalışmada bir sosyal hizmet merkezindeki cinsel istismar olgularına yaklaşımın travma bilgili sistem açısından incelenmesi ve elde edilen bulgulara dayalı öneri geliştirilmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı ve yüksek lisans tezinden üretilen bu çalışmada, bir sosyal hizmet merkezine başvurmuş cinsel istismar olgularının dosyaları incelenmiş ve fenomenolojik yaklaşımla sosyal hizmet merkezinde sosyal çalışma görevlisi kadrosunda çalışanlarla (sosyal çalışmacı, psikolog, çocuk gelişim uzmanı ve sosyolog) derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmaya katılanların bilgilendirilmiş onamları alınmıştır.

Dosya incelemesi kapsamında, 2019 yılı içerisinde tamamlanan toplam 22 çocuk cinsel istismar dosyası incelenmiş ve sayı, yüzde, ortalama şeklinde tanımlayıcı istatistikler elde edilmiştir. Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (YFA) yöntemi ile zoom uygulaması kullanılarak 10 sosyal çalışma görevlisiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşmelerde sosyal çalışma görevlilerinin demografik bilgileri, lisans eğitimleri, çocuk istismarı ile ilgili deneyim süreleri sözel olarak sorulmuş ve yarı-yapılandırılmış görüşme aracı kullanılarak 30 - 45 dakika arasında süren derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme aracında travma bilgili yaklaşımın bileşenleri temel alınarak; 1- travma ve travmatik stres belirtileri farkındalığı (*Örnek: Cinsel istismara uğrayan çocuklara neler oluyor, biraz paylaşalım mı?*), 2-travmaya maruz kalmış olguların değerlendirilmesi ve müdahale (*Örnek: Cinsel istismar vakarına hemen ulaşıp, etkili şekilde vakayı yönetme sürecinde neler yaşıyorsunuz?*), 3- travma bilgili hizmet sunumu ile ilgili işleyiş (*Örnek: Cinsel istismara uğrayan çocuğa hizmet veren hakim, avukat, sağlık personeli gibi kişilerin yaklaşımları konusunda neler söylemek istersiniz?*) ve 4- sosyal çalışma görevlilerinin kendini güvende hissetmesi, tükenmişlik ve ikincil travmatizasyon yaşaması (*Örnek: Çocuk İstismarı vakalarını yönetirken size neler oluyor, kendinizi güvende hissediyor musunuz? (Evet ise, neler sizi daha fazla güvende ve iyi hissetmenizi sağlıyor? Hayır ise açıklayabilir misiniz?)*) şeklinde 4 başlık oluşturulmuştur.

Araştırmanın amacı doğrultusunda yapılan görüşmelerde aktarılanlara dayalı ana temalar üzerinden yorumlanmıştır. Yorumlamalarda elde edilen bilgi ve veriye bağlı kalınmış, temayla doğrudan ilgili olacak şekilde bazı katılımcıların ifadeleri de olduğu gibi aktarılmıştır. Katılımcılara sıra numarası verilerek demografik özelliklerin yer aldığı bir tablo hazırlanmış ve katılımcıların ifadelerinin yanına tabloda yer alan katılımcı numarası yazılmıştır. Örnek: (*1. katılımcı*).

BULGULAR

Dosyalardan Elde Edilen Bulgular

Toplam 22 çocuğun %81,2'si kız ve yaklaşık yarısı 13 yaş ve altındadır. Olguların %36,4'ü okulun rehberlik servisi, %22,7'si aile üyelerinden biri, diğerleri ise hastane ve komşu tarafından ihbar edilmiştir. Faillerin %18,2'i çocuğun tanımadığı kişiler iken, çoğunluğu aile üyesi, akraba ve yakınlarıdır. Her iki babadan birinin ortaokul ve altında eğitimi olup, işsizdir. Sosyal inceleme raporlarında annenin öğrenim durumu bilgisi yer almamıştır. İncelenen olguların %9,1'inin anne ve babasının ayrı yaşadığı, %31,8'inin boşandığı ve %59,1'inin ise halen evli ve birlikte yaşadığı raporlanmıştır.

İhbardan sonra her 5 çocuktan birine ilk bir ay içerisinde ulaşıldığı, ortalama müdahale süresinin 3,5 ay olduğu ve her beş çocuktan birine ise müdahalenin başlama zamanının 10-12. aylara kadar uzayabildiği saptanmıştır. Çocukların %54,5'inin psikiyatrik destek aldıkları, her 3 dosyadan ikisinde çocuğun ruhsal durumuna yönelik bilginin yer almadığı, ruhsal duruma ilişkin bilgilerin yer aldığı dosyalar incelendiğinde sıklıkla çocukta korku (%54,5), kendine zarar verme (%36,4), unutkanlık ve öfke (%31,8), intihara eğilim (%22,7), uykuya dalma güçlüğü (%18,2), dikkat eksikliği (13,6) ve idrar/dışkı kaçırma (%4,5) rapor edilmiştir. Çocukların %50'sine sağlık, %13,6'sına eğitim, %9,1'ine bakım ve %81,8'ine ise danışmanlık tedbiri uygun görülmüştür. Dosyalarda yer alan bilgiler travma bilgili sistem açısından değerlendirildiğinde, çocuğun kısa sürede fiziksel ve psikolojik güvenliğinin sağlanması açısından müdahale için geçen zamanın uzun olduğu, ruhsal durum bölümünde her çocuk için travmanın yaygın etkisinin anlaşıldığını gösterir şekilde fiziksel, bilişsel, duygusal ve davranışsal stres tepkilerinin belirtilmediği, ayrıca stres tepkilerinin düzenlenmesine yönelik öneri ve uygulamaların yer almadığı saptanmıştır.

Derinlemesine Görüşmelerden Elde Edilen Bulgular

Derinlemesine görüşme yapılan sosyal çalışma görevlilerinin demografik bilgileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Sosyal Çalışma Görevlilerin Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Eğitim düzeyi	Mesleği	SHM 'de görev süresi	Toplam çalışma süresi
1	29	Kadın	Yüksek Lisans	Sosyolog	4,5 Yıl	4,5 Yıl
2	32	Kadın	Lisans	Sosyolog	4,5 Yıl	4,5 Yıl
3	30	Kadın	Lisans	Sosyolog	4,5 Yıl	4,5 Yıl

Tablo 1: Sosyal Çalışma Görevlilerin Demografik Bilgileri (Devam)

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Eğitim düzeyi	Mesleği	SHM 'de görev süresi	Toplam çalışma süresi
4	24	Erkek	Yüksek Lisans	Sosyal Hizmet Uzmanı	1 Yıl	1 Yıl
5	25	Kadın	Lisans	Sosyal Hizmet Uzmanı	1 Yıl	1 Yıl
6	25	Kadın	Lisans	Psikolog	6 Ay	2 Yıl
7	36	Kadın	Yüksek Lisans	Çocuk Gelişimi Uzmanı	5,5 Yıl	6,5 Yıl
8	39	Kadın	Lisans	Psikolog	10 Yıl	15 Yıl
9	32	Kadın	Yüksek Lisans	Psikolog	6,5 Yıl	7 Yıl
10	42	Kadın	Lisans	Çocuk Gelişimi Uzmanı	15 Yıl	20 Yıl

Travma bilgili yaklaşımın basamaklarını içerecek şekilde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yapılan görüşmelere dayalı ortaya çıkan temalar ve katılımcı ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Travmatik stres belirtileri farkındalığı ve yaklaşım

Görüşülen on sosyal çalışma görevlisinden yedisi lisans eğitimlerinde çocuklarda ve yetişkinlerde travmanın etkileri ve travma sonrası stres bozukluğu belirtileri ile ilgili teorik bilgiye kısmen sahip olduklarını, uygulamalı eğitimde vaka görme sıklığına göre bilgileri pekiştirdiklerini, üç katılımcı ise göreve başladıktan sonra bu kavramları öğrendiğini belirtmiştir. Travmatik stres belirtilerine yaklaşım konusunda ise yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, hizmet içi eğitimler sırasında bilgi sahibi olmaya çalıştıklarını, eğitimlerde genellikle teorik bilgiler verildiği için uygulama becerisinin kazanılmadığını ifade etmişlerdir. Sosyal çalışma görevlilerinden yedisi, çoğunluğu sosyolog olmak üzere travmatik stres tepkileri, nedenleri ve başa çıkma becerilerini içeren psikoeğitim yapmadıklarını, doğrudan psikiyatri kliniğine yönlendirdiklerini ifade etmişlerdir.

'İnsan olarak gözlemediğim yanlış ebeveyn tutumlarına yönelik bir şeyler yapmaya çalışırım. Ebeveynlerin nihayetinde ne olursa olsun, ortada bir istismar varsa ve bu durum süregelen bir istismar ise illaki ebeveynlerin ihmali sonucunda da olabiliyor. Ancak bu durumu nasıl ele alıp onlara ifade edebileceğimi bilmiyorum. Ayrıca travmatik stres belirtilerine hâkim olmadığım için yönlendirme yapmayı tercih ederim' (3. katılımcı).

'Ailenin yalnız olmadığını, ne kendilerini ne de çocuklarını suçlamamaları gerektiğini söylerim. Çocuklarının maruz kaldığı cinsel istismarın görmezden gelinemeyeceğini ve

hukuksal sürecin başlatılması gerektiğini anlatarak gerekli yerlere yönlendirmelerimi hemen yapar, vakayı izlerim (5. Katılımcı).

Sosyal çalışma görevlilerinin üçü çocuklara ve ailelere travmatik stres belirtilerini açıkladıklarını ve ailenin çocuğa nasıl yaklaşması gerektiğine yönelik psikososyal destek verdiklerini ifade etmişlerdir.

'Çocuğun yaşadığı travma ile ilgili elimden geldiğince aileye ve çocuğa açıklama yaparım. Ailenin çocuğa karşı nasıl yaklaşım sergilemesi gerektiğini anlatmaya çalışırım' (5. katılımcı).

'Genelde danışmanlık tedbiri olan vakalarda uygulamaya çalışıyorum. Sadece çocuklara anlatmakla yetinmiyor, aileleri de bilgilendirmeye çalışırım. Çünkü istismar mağduru çocukların aile tutumları önemli. Sonuçta bu çocuklar (aile tehdit teşkil etmiyorsa ve istismar eden aile içerisinde birisi değil ise) eve aile yanına dönüyorlar' (9. katılımcı).

Müdahale süreci

Sosyal çalışma görevlilerine "Çocuğa hizmet veren hâkim, avukat, sağlık personeli gibi çalışanlar, çocuğun iyilik halini ve güvenliğini ön plana alarak süreçleri hızlandırıyorlar mı?" sorusuna yedisi müdahale ve değerlendirmelerin aksadığını, üçü ise müdahalelerin hızlı yapıldığını (1, 3 ve 10. katılımcılar) ifade etmiştir.

'Keşke kurumlararası ortak bir sistemimiz olsa, sistem üzerinden hangi işlemler/müdahaleler yapılmış görmek güzel olurdu. Vaka ile ilgili dosya bize gelene kadar çocuk ile ilgili sağlık, adli ve eğitim anlamında neler yapılmış, nasıl müdahalelerde bulunulmuş bilmiyoruz.' (2. katılımcı).

'Özellikle adli sistemde görev alan avukatlar, savcılar, hâkimler çocuk istismarı ile ilgili detaylı bir eğitim almadıklarından çocukları yetişkin gibi sorgulamaktalar. Bu kişilerin istismar sonrası çocuğun ruhsal durumuyla ilgili yeterli bilgi sahibi olmadıklarını düşünüyorum. Bu nedenle müdahalede hızlı olursa bile çocuğun örselenmesi söz konusu olabiliyor' (4. katılımcı).

'Çocuk bir şekilde emniyete geliyor ve sorguya tabi tutuluyor. Daha sonra çocuk savcılığa sevk ediliyor ve orada tekrar sorgulanıyor. Sürekli birilerine mağduriyetini tekrar tekrar anlatmak zorunda kalarak örseleniyor. Bu nedenle amacın çocuğu korumak ötesi istismarın varlığını kanıtlamaya yönelik bir dosya olarak görüldüğünü düşünüyorum' (5. katılımcı).

'Çocuk genellikle karakolda, savcılıkta, hâkime ve bize olmak üzere en az 4 kez mağduriyeti anlatmak zorunda kalıyor. Bu durumun hem kurumlar arası koordinasyonun yeterli olmadığı hem de müdahale ve değerlendirme konusunda geç kalmamıza sebep olduğunu düşünüyorum' (8. katılımcı).

'Vakitli bir müdahale yapılmadığını düşünüyorum, olay basına düşerse aynı gün işlem yapılıyor ve hukuksal yönünden hızlı bir işleyiş oluyor, yoksa hızlı olduklarını düşünmüyorum. Birinin yaptığı işlemlerden, ötekinin haberi olmuyor. Birbirlerinden kopuk kopuk müdahaleler ve değerlendirmeler yapmaktalar' (9. katılımcı).

Sosyal çalışma görevlilerin dördü çocuk istismarı konusunda yasaların yeterli olduğunu ve istismar şüphesi ya da istismarın tespit edildiği anda hukuki ve sağlık alanında çocuğun güvenliği, iyilik halinin ön planda tutulması sebebiyle olabildiğince hızlı bir şekilde müdahalede bulunulduğuna değinmişlerdir (katılımcı; 1, 3 ve 10). Özellikle Çocuk İzlem Merkezinin (ÇİM) bu süreç içerisinde oldukça hızlı işlem yapmakta olduğunu belirtmişlerdir.

Vakaya Hızlı Ulaşma

Genel olarak sosyal çalışma görevlileri kurumlararası işbirliğinin eksikliğinden kaynaklanan sorunların önlenmesi için; bakanlıklar arası çocuğun ve ailenin dahil olduğu bir sistemin bütünlüğünün sağlanması, birinin yaptığı çalışmayı diğerinin görebilmesinin çocuğu ve aileyi hızlı değerlendirme ve müdahale etme açısından yararlı olacağını belirtmişlerdir.

Sosyal çalışma görevlilerin bazı referans ifadeleri şu şekildedir;

'Dosya bize olaydan çok sonra geliyor. Tedbir kararı alınıyor ve o şekilde geliyor. Bu nedenle vakalara hemen ulaşamıyoruz ve etkili bir yönetim yapamıyoruz. Bakanlıklar arası koordinasyonu sağlayacak hızlı bir sistem kurulmalı. Güven duygusunu, kontrol duygusunu kazandırmaya yönelik etkili bir rehberlik yapamıyorum, arada belli bir vakit geçmiş oluyor, çocuk ve aile o süreç içerisinde zaten belli bir uyum sağlamış, olayın üzerini örtmüş oluyorlar (9. katılımcı).

'Vakaya ve aileye yapılacak ilk müdahale konusunda hem kendim hem de başarılı arkadaşlarımla varlığını biliyorum. İş yükünden dolayı görüşmeler yüzeysel oluyor'' (10. katılımcı).

'Dosya yoğunluğundan dolayı hemen ulaşamadığımız oluyor' (1. katılımcı).

'İstismar vakası bize ulaştığı anda koordineli bir şekilde çalışmaya başlayıp, vakayı etkili bir şekilde yönetir ve aileyi istismar sonrası oluşabilecek sorunlar ile ilgili bilgilendirme yaparım. Ayrıca adli süreçten ve SHM'deki süreçten de bahsederim, böylece yalnız olmadıklarını anlıyorlar' (4. Katılımcı).

Bilgi Sistemi

Vakayı değerlendirmek için veriye zamanında ulaşamadığı tüm görüşülenler tarafından bildirilmiştir. Sosyal çalışma görevlilerin bu temadaki bazı referans ifadeleri aşağıdaki şekildedir;

'Elde edilen veri ile vakayı değerlendirmek yeterli olmuyor. Öncelikle kurumlar arası koordinasyon iyi değil. Uzmanın kişisel çabasına bırakılmış. Çoğu bilgi aileden alınıyor. Teyit etmek istersek kurumlar arası yazışmalar çok uzun sürüyor, bu nedenle ailenin bize

gerekli evrakları ulaştırmasını talep etmek durumunda kalıyoruz. Evrak toplama süreci de örseliyor' (4. katılımcı).

'Farklı bir il ya da ilçede bir işlem yapılmış ise o anda ihtiyacım olduğunda görüntüleyebileceğim bir sistem yok. Ancak dosya naklini istemem gerekiyor, o da aşağı yukarı 1 hafta ya da daha fazla sürüyor' (6. katılımcı).

Kurumlararası İşbirliği ve Dosyalama Sistemi

Bu tema altında sosyal çalışma görevlileri, cinsel istismar olgusu tespit edildikten sonra emniyetin, sağlık birimlerinin ve adliye çalışanları ile koordineli çalışabilmek için kişisel bir çaba sarf ettiklerinden bahsetmişlerdir. ÇİM'deki sosyal inceleme sonrasında ayrıca bir de SHM'ye yönlendirilen vaka için tekrar sosyal inceleme yapılmasının iş gücü ve zaman kaybı olduğunu belirtmişlerdir.

Sosyal çalışma görevlilerin bazı referans ifadeleri şu şekildedir;

'Çocuk şube ile koordineli çalışıyoruz ancak diğer kurumlar ile işbirliği yapmada zorlanıyoruz. Bunun için kişisel bir çaba sarf etmemiz ve ciddi bir zaman, enerji harcamamız gerekiyor' (10.katılımcı).

'Kamu kurum ve kuruluşlar arası iletişim ağı zayıf olduğundan, çocukla ilgili farklı kamu kurumlarında işlemler yapılmış ise bilgi sahibi olamıyoruz. Ancak aileye ve çocuğa sorduğumuzda öğreniyoruz' (4. katılımcı).

Sosyal çalışma görevlileri kendi arşivleme/dosyalama sistemleri olduğunu, yani her sosyal çalışma görevlisinin vakaya özgü dosyalama yöntemi olduğunu, ancak tümü kendi arşivini kendisinin oluşturduğunu belirtmiştir.

Sosyal çalışma görevlilerin bazı referans ifadeleri şu şekildedir;

'Arşiv ile ilgilenen ayrı bir görevli olsa daha düzenli ve tertipli bir arşivleme sistemi oluşturulabilse' (2. katılımcı).

'Arşivleme sistemi kişisel bir sistem olarak devam ediyor. Keşke elektronik bir ortamda toplansa ne güzel olurdu. Bu şekilde mükerrer dosya oluşması da önlenmiş olur. Ancak keşke bu tüm Türkiye genelinde yapılırsa' (3. katılımcı).

'Arşivleme kişisel bir hal almıştır ve uzmanlar kendi arşivleme sistemini oluşturmuştur. Ancak bu durum kişisel bir çaba gerektiğinden, o kişinin tayini çıktığında ya da görev yeri değişikliği olduğunda yerine gelen uzman bu durumda çok zorlanıyor. Ben çok zorlanmıştım, çünkü benden öndeki uzmanın arşivleme sistemini açıkçası anlayamamıştım' (10. katılımcı).

Çalışan Sağlığı ve Güvenliği

Belirtilen tema altında tükenmişlik, kendini güvende hissetme, ikincil travmatizasyon ve yönetici farkındalığına ilişkin görüşmeler yapılmıştır. Sosyal çalışma görevlilerinin yedisi kendilerini tükenmiş

ve yorgun hissettiğini belirtirlerken (katılımcı; 2, 3, 4, 7, 8, 9 ve 10), üçü kendisini tükenmiş hissetmediğini, ikisi yeni atandığını belirtmiştir (katılımcı 5 ve 6). Aşağıda tükenmişlikle ilgili bazı ifadelere yer verilmiştir.

'Kendimi bazen çok çaresiz, hiçbir faydam dokunmuyormuş gibi hissediyorum. Çok yorgun ve tükenmiş hissediyorum' (3. katılımcı).

'Motivasyon çok az, dosya yoğunluğu, gerekli süpervizyonlar uygulanmıyor. Kendi aramızda akran süpervizyonu yapmak istemiştik, ancak iş yoğunluğundan vakit oluşturulup başlayamadık. Yeni başlayan arkadaşlar ile yıllardır çalışan arkadaşlar arasında inanılmaz bir fark olduğunu gözlemliyorum. Bariz tükenmişlik, bıkkınlık, yorgunluk ve çaresizlik gözlemlenebiliyor. Bu konuda çok eksikliklerimizin olduğunu düşünüyorum' (4. katılımcı).

Sosyal çalışma görevlilerinin altısı vakaları yönetirken kendilerini güvende hissetmediklerini (katılımcı; 2, 3, 6, 7, 8 ve 10) dördü ise kendini güvende hissettiğini (katılımcı; 1, 4, 5 ve 9) ifade etmiştir. Aşağıda bazı referans ifadeleri yer almıştır;

'Hayır güvende değilim. Neden? Çünkü kolluk kuvvetlerinden gerekli desteği alamıyoruz. Gittiğimiz evlerde madde kullanımı olabiliyor, tehditlere maruz kalabiliyoruz. Bu durumu ilettiğimizde ne yazık ki çalışanını sahiplenme konusunda çok destekleyici olmadıklarını görüyorum (3. katılımcı).

'Asla güvende hissetmiyorum. Vakanın sürekliliği, gizliliği, vakaya ayrılması gereken zaman, çocuğun yüksek yararı adına alınması gereken tedbir kararları, yetersiz ve bilgisiz personelle iş birliği yapılmak zorunda olunması, yönetimin bilimsel olmayan ve meslek elemanını zorlayıcı istekleri, aşırı iş yükü gibi sebeplerden dolayı güvende hissetmem mümkün değil' (10. katılımcı).

'Yasal düzenlemeler dahil sistemi iyi biliyorum, nerede ne yapacağımı biliyorum. Çocuğun biran önce toparlanması hedefim. Mesleki bilgi ve becerimin yeterli olduğundan emin olduğum için güvende hissediyorum (5. katılımcı).

Sosyal çalışma görevlilerinden sekizi yöneticilerin ikincil travmatizasyon ile ilgili bir bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bir sosyal çalışma görevlisi bilgileri olduğunu (katılımcı 1) ve bir başka sosyal çalışma görevlisi de yöneticilerin bilgisi olup olmadığı konusunda bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir (5. katılımcı).

'Hayır, yöneticiler kesinlikle bilgi sahibi değiller, çünkü geçen haftalarda 3 çocuğu aile yanından aldım ve kurum bakımı için ilk kabul birimine yerleştirdim. Sonrasında kimse nasılsın, nasıl geçti çocuklar ile yolculuğun, kuruma yerleştirmekte zorluk yaşadın mı diye sormadı. İşimin başına geri döndüm ve kaldığım yerden yeni bir vaka üzerinde çalışmam beklendi benden'(6. katılımcı).

‘İkincil travmatizasyon ile ilgili afet eğitimlerinde çok vurgulandı ve nasıl önlenmesi ile ilgili bilgileri de var’ (1. katılımcı).

TARTIŞMA

Araştırmada bir sosyal hizmet merkezi'ne başvuran cinsel istismar olgularına yaklaşım travma bilgili hizmet sunumu açısından incelenmiştir. Travma bilgili çocuk koruma sistemi, travmatik deneyimlerin çocuklara, ailelerine/yakınlarına ve onlara hizmet sunanlara etkisi ve iyileşme için yapılması gerekenler konusunda sürekli farkındalık kazandıran bir hizmet modelidir (Shern ve ark., 2016). Dosya taraması ve derinlemesine görüşmelerle hizmet sunum sistemini değerlendiren bu araştırmanın bulguları sistemin iyileştirilmesine yönelik önemli bilgi sağlamıştır.

Travma bilgili çocuk koruma sisteminin ilk basamağını sistemde yer alan tüm çalışanların çocukta, yakınlarında ve kendilerinde ortaya çıkan duygusal, davranışsal, fiziksel, bilişsel ve sosyal stres tepkilerini ve bu tepkilere doğru yaklaşımı bilmeleri oluşturmaktadır. Sosyal inceleme raporları ve derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkan ilk bulgu, çalışanların çocuklarda ve yetişkinlerde travmatik yaşantı sonrası ortaya çıkan tepkiler ve bu tepkilere yaklaşım konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları, görüşmelerde zorlandıkları, kendilerini yetersizlik hissettikleri, işe başladıktan sonra vakalar ile karşılaştıkça bilgi sahibi olmaya başladıklarıdır. Sosyal inceleme raporlarının yarısında çocuklarda ortaya çıkan duygusal ve davranışsal sorunlarla ilgili bilgi yer aldığı, çocukların yaklaşık yarısında korku, üç çocuktan birinde unutkanlık, saldırgan davranışlar, öfke, yaklaşık dört çocuktan birinde içe kapanma, beş çocuktan birinde uykuya dalma güçlüğü, yaklaşık beş çocuktan birinde intihara eğilim ya da intihar girişimi not edilmiştir. Bu bulgu cinsel istismarın olumsuz gelişimsel, psikolojik, bilişsel, nörobiyolojik ve ilişkisel sonuçları ve bakım verenle ilişkinin bozulmasına bağlı travma bilgili bakım sistemine ihtiyacı göstermektedir (McCauley, 2020). Bu sonuç en ağır travmatik yaşantılardan olan cinsel istismara müdahale ve vaka yönetiminde sosyal çalışma görevlisi ünvanıyla, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmen, aile ve tüketici bilimleri mezunu ve sosyal hizmet uzmanı/sosyal çalışmacı gibi farklı disiplinlerin aynı görevi yapmalarının çocuğun üstün yararı açısından yeniden değerlendirilmesinin önemini göstermektedir.

Travma bilgili yaklaşımda çocuğun iyi olma hali için ihbarın alındığı zaman ile müdahale edilen zaman arasında geçen süre önemlidir. Literatürde travmanın etkilerinin 'klinik düzeye ulaşmadan' erken dönemde doğru müdahaleyle hafifletilebileceği bildirilmiştir (Murray ve ark., 2014). Bu nedenle en ağır travmatik yaşantılardan biri olan cinsel istismara yönelik Türk Ceza Kanunu'nda ihbar yükümlülüğü ile ilgili ceza hükümleri tanımlanmıştır. Özellikle TCK'nın 278. maddesinde belli suçların ihbar edilmesi herkese bir yükümlülük olarak yüklendikten sonra, TCK'nın 279. maddesinde kamu görevlileri, 280. maddesinde ise sağlık mesleği mensupları bakımından özel ihbar yükümlülükleri öngörülmüştür. TCK'nın 279. maddesinde kamu görevlileri (TCK m. 6/f. 1, bent c), kamu adına soruşturma ve kovuşturmayı gerektiren bir suçun işlendiğini görevleriyle bağlantılı olarak

öğrendiklerinde, durumu yetkili makamlara bildirmekle yükümlü kılınmışlardır. Dosya incelemesinde bildirimlerin ağırlıklı olarak okulun rehberlik servisi tarafından yapıldığı görülmüştür. Olguların yaklaşık %80'inde ihbarın fark edilir edilmez hemen yapıldığı, yaklaşık %20'sinin ise 1 ay-1 yıl arasında yapıldığı, bir dosyada da zamanın belirtilmediği görülmüştür. Dosya taramalarında bir olguya iki gün içerisinde müdahale edilirken, çoğunlukla diğer olgulara 1 ay ve daha uzun sürede müdahale edildiği görülmüştür.

Travma bilgili sistemde ruhsal girişimin niteliği önemlidir. Bu araştırmada iki olgudan birinin ailesi tarafından ruhsal ve davranışsal değişimler nedeniyle ruh sağlığı hizmetine başvurdıkları ve tamamına ilaç başlandığı bildirilmiştir. Travma bilgili çocuk koruma sistemi açısından, travmanın yarattığı fiziksel, duygusal, bilişsel, ilişkisel ve sosyal etkileri dikkate alarak olguya ve bakım verene hızlı erişim, doğru psikolojik ilk yardım ve psikoeğitimle fiziksel, ruhsal ve sosyal açılardan güvende olmayı / iyilik durumuna erişmeyi sağlama kritiktir (Epstein ve ark., 2014).

Hizmetin sürekliliği ve girişimlerin değerlendirilmesi açısından 'bilgi sistemi ve bilgiye hızlı erişim' bir başka ifadeyle doğru, güvenilir ve zamanında kayıt tutmak ve arşiv oluşturmak büyük önem taşımaktadır. Sosyal hizmet merkezi tarafından cinsel istismara yönelik program geliştirme sürecinde önemli olan annenin öğrenim bilgisi, annenin çalışma durumu gibi sosyal belirleyicilerin sosyal inceleme raporlarında tam olmadığı saptanmıştır. Bu nedenle standart formların geliştirilmesi ve elektronik ortamda dosyalama sistemleri önem taşımaktadır.

Travma bilgili sistemde çocuğun üstün yararı yani istismarın tekrarını önlemeye ve iyileşmeye odaklı kurumlararası iş birliği kritik basamaklardan bir diğeridir. Özellikle yapılan müdahaleler ve değerlendirmelerin hizmet sunanlar tarafından erişilebilir olması, sosyal hizmet müdahalesinin belirlenmesi ve uygulanması için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle veri toplama sistemi travma bilgili sistemin temel ilkelerindedir. Ayrıca bir çocukla ilgili tüm hizmet sağlayıcılar (ruh sağlığı, eğitim/okul, sosyal hizmet birimleri, koruyucu aileler, adli ve hukuksal süreçler gibi) belirlenmiş gizlilik ilkeleri çerçevesinde doğru girişimin yapılması ve işgücünün etkili kullanılması açısından önemlidir. Bu doğrultuda T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2016 yılında 'Arşiv Hizmetleri Genelgesi' yayınlamış olmakla birlikte uygulamaya tam olarak yansımadağı görülmektedir. Sosyal çalışma görevlilerinin kendi kişisel çabaları ile arşivlerini oluşturmaya ve muhafaza etmeye çalışmaları nedeniyle bilgiye erişim ve paylaşımında engeller ortaya çıkmaktadır.

Travma bilgili sistemde güven oluşturma ve şeffaf olma ilkeleriyle kurumlar arası koordinasyon ve iş birliğinin çocukları ve bakım verenleri güçlendirdiği, olumsuz sağlık etkilerini azalarak koruyucu faktörlerin gelişmesine yardımcı olduğu bildirilmiştir (McCauley, 2020; Güneş Aslan, 2022). Bu nedenle çocuk koruma sisteminde adalet, eğitim, sağlık başta olmak üzere tüm sektörlerin ortak hedefi, çocukların ve ailelerin iyileşmesini sağlamak için iş birliği içerisinde hareket edilmesi olmalıdır. Buna karşın derinlemesine görüşmelerde sosyal çalışma görevlileri yapılan girişimlerin/görüşme sonuçlarının SHM'ye iletilmediğini, işyükü başta olmak üzere çeşitli faktörlerin etkisiyle olgulara 'dosya' olarak yaklaşıldığını açıklamışlardır.

Travma bilgili hizmet sunum modeli, istismara uğramış çocuk ve aileler yanı sıra vakayı yöneten uzmanları da tükenmişlik ve ikincil travmatik strese karşı koruyan, çalışan sağlığı ve güvenliği kapsamında ruhsal sorunların kontrolünü önceleyen bir sistemdir. Yapılan araştırmalarda sosyal çalışmacıların tükenmişliğinin yüksek, iş doyumunun düşük olduğu, iş yükünün tükenmişliğin gelişmesinin nedeni olduğu ve ikincil travmatizasyonun yaygınlığı bildirilmiştir (Ceylan ve ark., 2006; Zara ve İçöz, 2015; Eroğlu ve Arıkan, 2016). Bu çalışmada da iş doyumunun düşük, aşırı iş yükü sebebiyle tükenmişlik yaşadıkları, vakayı yönetirken zaman baskısı nedeniyle zorlandıkları, yöneticilerin ikincil travmatizasyon ve önleme konusunda bilgi yetersizliği ve çalışanların ruh sağlığını koruyan ve güçlendiren bir sistemin olmadığı ifade edilmiştir. Çocuk koruma sisteminde özellikle toplum içinde travmatik olgularla çalışanların fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve geliştirilmesi için iş sağlığı ve güvenliği kapsamında sağlık izlemlerinin düzenli yapılması, hizmet-içi eğitim ve süpervizyonla desteklenmeleri önemlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, cinsel istismar çocuğun fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik halini bozan, zamanında ve doğru müdahale edilmediğinde ömür boyu fiziksel ve ruhsal sonuçları ağır travmatik yaşantılardan biridir. Bu çalışma bir SHM ile sınırlı olmakla birlikte, travma bilgili hizmet sunumuna geçiş açısından yapılması gerekenler konusunda profesyonellere ve araştırmacılara yön verici nitelik taşımaktadır. Çocuk koruma sisteminin travma bilgili hizmet sunumu açısından öncelikle 'Travma Bilgili Bakım'ın ilkelerini yansıtan politika ve prosedürleri geliştirmesi önemlidir (Mersky ve ark., 2019; Güneş Aslan, 2022). Bu çalışmanın bulgularına dayalı olarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir;

- Cinsel istismar olgusuna müdahale eden tüm çalışanların göreve başlamadan önce travmanın biyopsikososyal etkilerine dayalı ortaya çıkan travmatik stres tepkileri ve iyileşmeye götüren girişimleri içeren bir eğitim almasının sağlanması,
- İstismara müdahale sürecinde travma bilgili hizmet sunumu açısından avukat, hâkim, öğretmen, kolluk kuvvetleri dahil tüm tarafların dahil olduğu, kurumlar arası sürekli birlikte çalışmayı sağlayacak bir sistemin kurulması,
- Cinsel istismarın en ağır travmatik yaşantılardan biri olması nedeniyle, vaka yönetimi anlayışıyla ekip çalışmasının yapılması, vaka yöneticisinin sosyal hizmet uzmanı/sosyal çalışmacı olması, vakanın ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirmesi ve izlemesi önemlidir. Dolayısıyla Çocuk Koruma Kanunu'nda belirtilen sosyal çalışma görevlisi tanımının kaldırılarak, her mesleğin görev ve sorumluluklarının belirlenmesi,
- Hizmetiçi eğitimlerin teorik bilgi ile sınırlı kalmayıp, beceri kazandırma temelli ve sürekli olmasının sağlanması,
- Süpervizyon sisteminin kurulması,

- Çocuk koruma sistemindeki tüm yöneticilerin ikincil travmatizasyon konusunda bilgili olmaları ve çalışanların ruh sağlığını koruma ve geliştirme konusunda risk değerlendirmesi başta olmak üzere çalışan sağlığı / güvenliği çalışmalarını yürütmesi,
- Elektronik ortamda erişilebilir veri sisteminin kurulması ve vaka yöneticilerinin erişimine açılması önemlidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun '*pandemi döneminde klinik ve deneysel olmayan araştırmalar için*' oluşturduğu alt komisyon tarafından 30.01.2021 tarihinde etik açıdan uygun bulunmuştur.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- American Psychiatric Association (APA). (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.). Arlington, VA: Author.
- Anda, R.F., Felitti, V.J., Bremner, J.D., Walker, J.D., Whitfield, C., Perry, B.D., Dube, S.R., Giles, W.H. (2006). The enduring effects of abuse and related adverse experiences in childhood. A convergence of evidence from neurobiology and epidemiology, *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci*. 2006 Apr;256(3):174-86. doi: 10.1007/s00406-005-0624-4.
- Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi, Resmi Gazete Tarihi: 10.09.2011, Resmi Gazete Sayısı: 28050
- Bein, K. (2011). Action, engagement, remembering: services for adult survivors of child sexual abuse. https://www.nsvrc.org/sites/default/files/Publications_RSP_Action-engagement-remembering-services-for-adult-survivors-child-sexual-abuse.pdf. adresinden 29 Ocak 2024'de alınmıştır.(s.4).
- Bosk, E.A., Williams-Butler, A., Ruisard, D., MacKenzie, M.J. (2020). Frontline staff characteristics and capacity for trauma-informed care: implications for the child welfare workforce. *Child Abuse Negl*, 110(3),104536. doi: 10.1016/j.chiabu.2020.104536
- Ceylan, H., Gül, N. ve Öksüz, M. (2006). Sosyal çalışmacılarda iş doyumunu ve tükenmişliğe etki eden faktörlerin sosyal hizmet alanlarında göre karşılaştırmalı incelenmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/269731> adresinden alındı.
- Child Welfare Information Gateway. (2015). Developing a trauma-informed child welfare system. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau, Administration for Children and Families. <https://www.childwelfare.gov/pubs/issue-briefs/trauma-informed> adresinden alındı.

- DeCandia, C.J, Guarino, K. ve Clervil, R. (2014). Trauma-informed care and trauma specific servise: a comprehensive approach to trauma intervention. American Institutes for Research, <http://www.air.Org/sites/default/files/downlolads/report/traum-> adresinden alındı.
- Epstein, K., Speziale, K., Geber, E., Loomis, B. (2014). Trauma Informed Systems Initiative, San Francisco Department of Public Health, CA.
- Eroğlu, B.S. ve Arıkan, S. (2016). Acil yardım çalışanlarında travma, tükenmişlik ve yaşam doyumu ilişkilerinde stresle başa çıkmanın moderatörlük rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 31(78), 45-57.
- Güneş, Aslan, G. (2022). Travma bilgili bakım ve sosyal hizmet. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(54), 87-106. DOI: 10.21560/spcd.vi.982968
- Franke, H.A. (2014). Toxic stress: Effects, prevention and treatment. Children (Basel). 2014 Nov 3;1(3):390-402. doi: 10.3390/children1030390.
- Fredrickson, R. (2019). Trauma-informed care for infant and early childhood abuse. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 28(4), 389-406. doi.org/10.1080/10926771.2019.1601143
- Herman, J.L. (2016). *Travma ve iyileşme*. Gözden geçirilmiş 4. Basım Literatür Kitapevi, İstanbul.
- Karataş, K., Aslan, H., Öztürk, A.B. ve Albayrak, H. (2020). Cinsel istismara maruz kalan türk vatandaşı ve mülteci çocukların durumları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 107-132.
- Levenson, J. (2017). Trauma-Informed Social Work Practice. *Soc Work*, 62(2), 105-113. doi.org/10.1093/sw/swx001
- McCauley, S. (2019). The importance of trauma informed child welfare system. Child Welfare Information Gateway, www.childwelfare.gov adresinden alındı.
- Mersky, J.P., Topitzes, J. ve Britz, L. (2019) Promoting evidence-based, trauma-informed social work practice. *Journal of Social Work Education*, 55(4), 645-657. doi.org/10.1080/10437797.2019.1627261
- Murray, L.K., Nguyen, A. ve Cohen, J.A. (2014). Child sexual abuse. *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am*, 23(2), 321–337. doi: 10.1016/j.chc.2014.01.003
- Ranjbar, N. ve Erb, M. (2019). Adverse childhood experiences and trauma-informed care in rehabilitation clinical practice. *Arch Rehabil Res Clin Transl*, 21, 1(1-2). doi: 10.1016/j.arrct.2019.100003
- Shern, D.L., Blanch, A.K. ve Steverman, S.M. (2016). Toxic stress, behavioral health and the next major era in public health. *American Journal of Orthopsychiatry*, 86(2):109-23. doi: 10.1037/ort0000120
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration (2014) SAMHSA's concept of trauma and guidance for a trauma-informed approach. HHS Publication No. (SMA) 14-4884.
- World Health Organization (11 Kasım 2022). Child maltreatment. Key facts. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment> adresinden

alındı.

World Health Organization (4 Haziran 2021). Child sexual abuse: a silent health emergency: report of the Regional Director. <http://www.who.int/iris/handle/10665/1878> adresinden alındı.

Zara, A. ve İçöz, F.J. (2015). Türkiye’de ruh sağlığı alanında travma mağdurlarıyla çalışanlarda ikincil travmatik stres. *Klinik Psikiyatri*, 18, 15-23.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Adalet Savunuculuğunun İncelenmesi

Examination of Social Justice Advocacy by Social Workers

Elif GÜRHAN DURAN¹, Emel YURTSEVER²

¹Öğr. Gör., Çağ Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler Programı, elifgurhan@cag.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4310-2790

²Doç. Dr., Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, emel.yesilkayali@izu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2616-2641

Başvuru: 07.07.2023
Kabul: 24.04.2024

Atıf:
Gürhan Duran, E. ve Yurtsever, E. (2024). Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğunun incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(2), 269-290.
DOI:10.33417/tsh.1324204

ÖZ

Bu çalışma sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuk düzeylerinin belirlenmesi ve sosyal adalet savunuculuk düzeylerinin sosyodemografik değişkenlerle ortaya konması amacıyla taşınmaktadır. Araştırmanın evrenini Mersin’de çeşitli kurumlarda görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanları oluşturmakta olup araştırma örneklemini kapsamında 202 sosyal hizmet uzmanına ulaşılmıştır. Verilerin toplanmasında sosyodemografik bilgi formu ve Dean (2009) tarafından geliştirilen Serpen, Duyan ve Aldoğan (2014) tarafından Türkiye’de geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan “Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizinde Sperman Korelasyon Katsayısı, Mann Whitney U testi, Kruskal Wallis H testi, Kruskal Wallis 1-way ANOVA (Çoklu Karşılaştırma) testi uygulanmıştır. Araştırmada sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuk yetkinliği yüksek düzeyde bulunmuştur. Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuk düzeyi ile yaş, cinsiyet, sivil toplum üyeliği, çalışılan sektör, çalışma alanı ve çalışma süresi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet, sosyal adalet savunuculuğu, sosyal hizmet uzmanı

ABSTRACT

This study aims to determine the social justice advocacy levels of social workers and to reveal the social justice advocacy levels of social workers with sociodemographic variables. The population of the research consists of social workers working in various institutions in Mersin, and 202 social workers were reached within the scope of the research sample. A sociodemographic information form and the “Social Justice Advocacy Scale” developed by Dean (2009) and the validity and reliability study in Turkey by Serpen, Duyan and Aldoğan (2014) were used to collect the data. In the analysis of the data collected within the scope of the research, Sperman Correlation Coefficient, Mann Whitney U test, Kruskal Wallis H test, Kruskal Wallis 1-way ANOVA (Multiple Comparison) test were applied. In the study, social justice advocacy competence of social workers was found at a high level. A significant relationship was found between the level of social justice advocacy of social workers and age, gender, civil society membership, sector, field of work and working time.

Keywords: Social work, social justice advocacy, social worker

*Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Sosyal hizmet, birey ve toplum sorunlarına çözüm bulmak amacıyla ortaya çıkmış bir mesleki disiplin ve uygulama alanıdır. Adil ve eşit bir toplum yaratmak için mücadele ederken toplum içerisinde sosyal adaleti sağlamak ve geliştirmek adına yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde savunuculuk yapar ve savunuculuğu teşvik eder.

Sosyal adalet, toplum içerisindeki her bir bireyin aynı hak ve fırsatlara sahip olmasıdır. Sosyal adalet insanların diline, dinine, rengine, cinsiyetine, statüsüne bakmaksızın her insanın toplumda aynı değeri görmesi gerektiğini temel alır. Her insan adaletli davranılmayı, adaletsizlikler karşısında korunmayı hak eder. Sosyal hizmet, sosyal adaleti sağlamak üzere toplum içerisinde ihtiyaç duyulan sosyal değişimi gerçekleştirmekle yükümlüdür (Sheafor ve Horejsi, 2014, s. 42).

Toplumsal sorunların çözümüne ilişkin tüm meslek grupları, tarih boyunca ayrımcılıkla mücadele etmeyi ve çözümü toplumun tamamına yönelik sosyal değişim sağlamakla mümkün olan sorunlara ilişkin savunuculuk faaliyetleri yürütmeyi ilke edinmişlerdir. Sosyal adalet savunuculuğu, birey ve toplumun ihtiyaçlarını ve toplumun ilerlemesine katkı sağlayacak sosyal değişimi engelleyen bireysel ve toplumsal faktörleri belirler ve değiştirmeyi hedefler (Greenleaf ve Williams, 2009, s. 8).

Sosyal hizmet uzmanları mesleki amaçları doğrultusunda sosyal adalet savunuculuğu kapsamında (www.ifsw.org, 2022):

- Birey, grup ve toplulukların sorunlarla baş etme kapasitesini geliştirmek için kısa ve uzun vadeli eylemlerde bulunur.
- Bireylerin sosyal çevreleri içinde ihtiyaç duyduğu hizmet ve kaynaklara ulaşmasını sağlar.
- Sosyal refahı arttıran, toplumsal kalkınmayı ve insan haklarını destekleyen, sosyal uyum ve istikrarı destekleyen politikalar ve programlar geliştirir.
- Toplumsal sorunlara yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde savunuculuk yapar ve savunuculuğa teşvik eder.
- Sosyal hizmet etik ilkeleriyle uyumlu politikalar oluşturulmasını ve bu politikaların savunulma ihtiyacı olan kişi ve gruplara uygulanmasını sağlar.
- Korunmaya ihtiyacı olan çocuklar, gençler, yaşlılar, engelliler gibi özel gereksinimli bireylere yönelik koruma programları geliştirir.

Bu ilkeler doğrultusunda sosyal hizmet uzmanlarının toplum içerisinde sosyal adaletsizliklerle mücadele etmesi kaçınılmazdır. Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğunu etkileyen faktörlerin belirlenmesi, savunuculuk rollerini en iyi şekilde yerine getirmesine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle çalışmada sosyal adalet savunuculuğu kavramı ve sosyal hizmet ilişkisi ele alındıktan sonra sosyal hizmet uzmanlarının yaşı, cinsiyeti, yaşamının büyük çoğunluğunu geçirdiği yerleşim birimi, medeni durumu, eğitim durumu, çalışma alanı, çalıştığı sektör, çalışma süresi ile sosyal adalet savunuculuk becerileri arasında ilişki olabileceği düşünülmüş ve bu değişkenler açısından sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuk düzeyleri değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal hizmet uzmanlarının sosyodemografik özellikleri nelerdir?
2. Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu ne düzeydedir?
3. Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu sosyodemografik özelliklerine göre farklılaşmakta mıdır?

Sosyal Adalet Savunuculuğu

İnsan haklarını koruyan ve saygı duyan, toplum içerisinde en uçta kalmış dezavantajlı gruplara duyarlı olan adil bir toplumun oluşturulmasına yönelik eylemler içeren sosyal adalet savunuculuğu kavramı, toplum içerisindeki adaletsizliklerden etkilenen nüfusa yönelik sosyal değişim yaratmayı hedefler (Chen, 2001, s. 191). Sosyal adaletsizlikleri gidermeye yönelik savunuculuk faaliyetleri gerçekleştirmek için mesleki anlamda bir takım beceri ve yetkinliklerin var olması gerekir. Dean'ın sosyal adalete ilişkin savunuculuk yetkinlikleri sınıflandırması şu şekildedir (Dean,2009, ss. 8-21):

Müracaatçının Güçlendirilmesi: Güçlendirme, müracaatçıların yaşadıkları bireysel sorunlar karşısında güçsüzlük duygusunun giderilmesine yönelik eleştirel bir bakış açısı kazandırmayı ve bu sorunlarla baş etme kapasitesini arttırmayı, müracaatçıların öz yeterliliğini ve bunun sonucunda kendi haklarını savunabilir hale gelmelerini amaçlayan ve bu amaçla bireylerin kendi kaderini tayin hakkını temel alan bir yaklaşımdır. Sosyal adalet savunuculuğu bağlamında güçlendirme ise bireylerin öz yeterliliğini arttırmaktan ziyade sosyal, kültürel, ekonomik ve politik anlamda bireylerin çevresindeki kaynakları fark etmesine ve bu kaynaklara erişebilme becerisini elde etmesine odaklanır.

Müracaatçı Savunuculuğu: Müracaatçı savunuculuğu müracaatçı adına hareket etmek için meslek elemanının mesleki gücünü kullanması olarak ifade edilir. Müracaatçının meslek elemanına bağımlılığını azaltmak ve istenmeyen baskıyı önlemek adına savunuculuk eylemleri, güçlendirme faaliyetleriyle dengelenmelidir. Her ne kadar müracaatçının güçlendirilmesi genellikle tercih edilmesi gereken müdahale türü olsa da pek çok sorunla mücadele eden, bilgi-beceriden yoksun, haklarından mahrum bırakılmış müracaatçılara savunuculuk müdahalesinde bulunmak kritik bir öneme sahiptir. Müracaatçının ihtiyaçları düzeyinde yerel, kamusal ve sivil toplum düzeyinde temsilcilerle iletişim kurmak, müracaatçıyı ihtiyaç duyduğu hizmet ve kaynaklara ulaştırmak meslek elemanlarının savunucu olarak hizmet vermelerinin bir yoludur.

Toplum Ortaklığı: Danışmanlık müdahalelerinde ve psikolojik müdahalelerde toplumsal faktörler ana hedef olmasa da bireyin ait olduğu topluluğu ya da sosyal grupların yapısını bilmeden birey odaklı sorun çözümü istemeden de olsa sorunlar için bireyin suçlanmasına sebep olabilir. Bu suçlamanın önüne geçebilmek için sorun çözümü adına topluma, topluluklara ya da gruplara yönelik müdahaleler geliştirmek ve uygulamak savunuculuğa işbirlikçi bir misyon yükler. Toplum ortaklığı bireylerin gelişimini etkileyen çevresel faktörleri belirleme becerisi olarak ifade edilir. Bireysel bir sorunla ilgili ortak kaygılar taşıyan gruplarda savunuculuk soruna ilişkin nedenlerin belirlenmesi, sorunun

sistemik doğasını anlamaya ve bir müdahale planı belirlemeye, aynı sorundan etkilenen farklı gruplar arasında ilişkiler kurmaya olanak sağlar. Bununla birlikte toplum ortalığı gerçekleştiren savunucu grupların hedeflerini anlamak için etkili dinleme becerisine sahip olmalı ve onların güçlü yanlarını, sahip olduğu kaynakları ortaya çıkaracak yetkinlikte olmalıdır.

Sistem Savunuculuğu: Sistem savunuculuğu müracaatçının gelişimine engel olan sistemik faktörlerin tespit edilmesi ve ortadan kaldırılması olarak tanımlanır. Sistem savunuculuğunu içeren bir müdahalenin basamakları şöyledir:

- Müracaatçının gelişimini etkileyen çevresel faktörlerin tanımlanması
- Değişimin aciliyetini göstermek için verileri sağlamak ve yorumlamak
- Sorunun çözümüne ilişkin çözüm ortaklarıyla işbirliği içinde değişime rehberlik edecek bir vizyon geliştirmek
- Sistem içindeki siyasi güç ve sosyal etkinin kaynaklarını analiz etmek
- Değişim sürecini uygulamak için adım adım bir plan geliştirmek
- Değişime karşı olası tepkilerle başa çıkmak için bir plan geliştirmek
- Direnişi tanımak ve bunlarla başa çıkmak
- Müracaatçının savunuculuk çabalarının sistem ve bileşenler üzerindeki etkisini değerlendirmek.

Lewis ve diğerleri (2002, s. 2) sistemik değişiklikleri ortaya çıkarmada karşılaşılan zorlukları ve değişim için çalışanların sahip olması gereken nitelikleri vizyon, kararlılık, liderlik, iş birliği, sistem analizi ve güçlü veri elde etmek olarak kabul etmiştir. Meslek elemanları, aldıkları eğitim sayesinde, değişimi kolaylaştırmak için bu niteliklere ve müracaatçılarında değişim meydana getirmek için güçlü profesyonel becerilere sahiptir. Meslek elemanları profesyonel rollerinin bir parçası olarak bu çabada liderliği üstlenecek doğru kişilerdir (Lopez ve Paylo, 2009, s. 280).

Sosyal Adalet Savunuculuğu ve Sosyal Hizmet

Bir toplumdaki tüm üyelerin aynı haklara, fırsat eşitliğine sorumluluk ve çıkarlara sahip olabilmesi sosyal adalet kavramını ifade ederken sosyal adalet savunuculuğu müracaatçının güçlendirilmesi ve savunuculuğu, toplum örgütlenmesi ve sistem savunuculuğu işbirlikçi hareket, sosyal savunuculuk ve politika savunuculuğunu içine alır (Erbay ve Tuncay, 2006; Sheafor ve Horejsi, 2014; Thompson, 2016; Yanardağ, 2019). Barker (2003) Sosyal Hizmet Sözlüğü' nde sosyal adalet kavramını bir toplumun tüm üyelerinin aynı haklara, korumaya, fırsatlara, sorumluluklara ve sosyal yardımlara sahip olduğu ideal bir koşul olarak tanımlamıştır. Sosyal adalet; ayrımcılık, baskı, eşitsizlik gibi toplumsal sorunlar karşısında savunuculuğa vurgu yapar. Toplumsal kaynakların ve sorumlulukların o topluma ait üyelere eşit ve adil olarak dağılımını tanımlayan sosyal adaleti sağlamak sosyal hizmet mesleğinin de temel amaçlarından biridir (Erbay ve Tuncay, 2006, s. 56). Sosyal adalet sağlarken sosyal hizmet meslek elemanlarının en temel rollerinin başında savunuculuk rolü gelmektedir. Toplumsal sorunlar karşısında oluşturulan politikaları güncel olarak takip etmek, oluşum

süreçlerindeki temel sebepleri bilmek savunuculuk faaliyetlerinin temelini oluşturur (Hoefler, 2019, s. 21) .

Sosyal hizmet uzmanları, savunuculuk faaliyetlerini yürütürken müracaatçının katılımını ve iradesini göz önünde bulundurmalıdır. Müracaatçının ihtiyaçlarını giderebilmek adına kaynak ve fırsat yaratmak üzere savunuculuk yaparken müracaatçının kendi kendisinin savunucusu olmasını sağlamalıdır (Sheafor ve Horejsi, 2014, s. 77). Sosyal hizmet uzmanları, ulusal ve küresel düzeyde toplumun refahını; birey, grup ve toplulukların gelişimini sağlamalıdır. İnsan hakları temelinde müracaatçıların ihtiyaçlarını karşılayacak yaşam standartlarını oluşturmalı ve sosyal adaletin gerçekleşmesi için kültürel, ekonomik, sosyal ve politik değerleri ve kurumları teşvik etmelidir. Müracaatçıların temel ihtiyaçlarına erişebilmesi için ihtiyaç duydukları hizmetleri, istihdamı, kaynak ve fırsatları temin etmek üzere sosyal ve politik savunuculuk faaliyetleri gerçekleştirmelidir. Savunmasız, dezavantajlı, ihmal ve istismar mağduru birey ve grupları odağına alarak toplum adına gerekli kaynak ve fırsatları geliştirmek üzere çalışmalıdır (NASW,2021).

Bu çalışma ile sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuk düzeyleri ile sosyodemografik özelliklerinin ortaya konması ve sosyodemografik değişkenler açısından sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuk düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi insan hakları savunuculuğunu temeline alan sosyal hizmetin meslek profesyonellerine ilişkin akademik çalışmaları destekleyecektir.

YÖNTEM

Bu araştırma, sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğunun incelendiği betimsel bir araştırmadır. Betimsel araştırmada bir veya daha fazla sayıdaki değişkene ilişkin sayısal değerlerin toplanması, değişkenler arasında var olan ilişkileri, birlikte değişim ihtimallerini veya seviyelerinin betimlenmesi ve sunulmasına olanak sağlayan ilişkiisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada, sosyal hizmet uzmanlarının yaş, eğitim, cinsiyet, medeni hal, yaşamın büyük çoğunluğunun geçirildiği yerleşim birimi, sivil toplum kuruluşuna üye olup olmadığı, çalıştığı sektör, çalışma alanı ve çalışma süresine ilişkin sosyodemografik özellikleri ile sosyal adalet savunuculuk düzeyleri arasındaki ilişki betimsel tarama modeli ile ölçülmüştür (Büyüköztürk, 2020, s. 5).

Katılımcılar ve Süreçler

Araştırmanın evrenini, sosyal hizmet mesleği uygulama alanlarında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanları oluşturmaktadır. Araştırmada, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden yargısal örnekleme kullanılmıştır. Yargısal örnekleme çalışılmak istenen alana ilişkin belirli kriterleri sağlayacak, çalışma alanında deneyimli uzmanlardan oluşan çalışma grubunun ana kitleyi temsil edeceği ve çalışma hakkında derinlemesine sonuçlar elde edileceği varsayımı ile yapılan örneklemedir (İslamoğlu ve Alınacı, 2019, s. 206). Örnekleme çalışmalarında, araştırmaya konu olan evren içerisinde evrenin özelliklerini yansıtmaya açısından evreni temsil etme kabiliyeti yüksek olan bir grup seçilir ve grup hakkında evrenin tamamına ilişkin genellemelere varmak amaçlanır (Akgül, 2022, s. 5).

Araştırmanın çalışma evrenini, Mersin ilinde sosyal hizmet mesleği uygulama alanlarında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanları oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini kapsayan sosyal hizmet uzmanlarının sayılarına yönelik ampirik veriler yetersizdir. Bununla birlikte Türkiye’de sosyal hizmet bölümünden mezun sayısı 32.000 olarak belirlenmiştir (SHOD, 2020, s. 5). Mersin evrenine yönelik örneklem büyüklüğünü hesaplamak için Türkiye’deki sosyal hizmet bölümü mezunlarının sayısı üzerinden örneklem büyüklüğü tablosundan yararlanılarak hesaplama yapılmıştır.

Tabloda 50000 kişilik evrende %95 güven düzeyi için gerekli olan örneklem büyüklüğü 381 kişi olarak belirtilmiştir (Çingir, 1994, s. 25; Neuman, 2009, s. 300). Türkiye evreni için 381 olarak belirlenen örneklem büyüklüğüne bakıldığında Mersin ili evren alındığında 202 katılımcıya ulaşmak %95 güven düzeyinde yeterli bulunmuştur.

Araştırma kapsamında Mersin ilinde görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanları ile yapılan görüşmelerin ardından veriler Ocak-Mart 2022 tarihleri arasında toplanmıştır. Verilerin toplanmasında araştırma sorularının anket formları sosyal hizmet uzmanlarına dağıtılmış, anket soruları doldurulduktan sonra toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanması amacıyla ilk bölümde, araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının sosyodemografik özelliklerini belirlemek üzere oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. İkinci bölümde ise sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğunu ölçmek için “Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği” uygulanmıştır.

Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği Dean (2009) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması Türkiye’de Serpen, Duyan ve Aldoğan (2014) tarafından yapılmıştır. Sosyal adalet savunuculuğu için gerekli olan beceri ve yetkinliklerin niceliksel olarak ölçümünde kullanılan Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği 43 maddeden oluşmakta olup geçerlik ve güvenilirlik çalışmasından sonra ölçek 41 maddelik son halini almıştır.

Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği; İşbirlikçi Hareket, Müracaatçının Güçlendirilmesi, Sosyal/ Politik Savunuculuk, Müracaatçı/Toplum Savunuculuğu olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Likert tipi ölçekte sosyal adalet savunuculuğuna ilişkin ifadeler bireylerin “Kesinlikle Doğru Değil = 1” ile “Kesinlikle Doğru = 7” arasındaki derecelerde görüş bildirmeleri istenmiştir. Ölçekten alınabilecek puanlar minimum 41 maksimum 287 olarak belirlenmiştir. Ölçekte 4, 6, 11, 12, 16, 17, 24, 38, 39, 41 ve 43 numaralı ifadeler olumsuz maddeler olarak hazırlanmış ve tersten hesaplanmaktadır. Sosyal adalet savunuculuk düzeyi Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği’nden alınan puan arttıkça artmaktadır.

Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği uyarlama çalışmasında ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bu araştırmanın Cronbach Alpha (α) güvenilirlik katsayısını belirlemek amacıyla araştırmadan elde edilen verilerle yapılan iç tutarlılık analizine göre işbirlikçi hareket boyutunda 0.89; müracaatçının güçlendirilmesi boyutunda 0.76; sosyal/politik savunuculuk boyutunda 0.79; müracaatçı/toplum savunuculuğu boyutunda 0.71; Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği’ nin tamamında 0.92 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışma kapsamında da araştırmadan elde edilen

verilerin güvenilirliğini belirlemek amacıyla iç tutarlılık analizi yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin iç tutarlılık analizi için yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında Cronbach Alpha (α) güvenilirlik katsayısı işbirlikçi hareket boyutunda 0.92; müracaatçının güçlendirilmesi boyutunda 0.81; sosyal/politik savunuculuk boyutunda 0.76; müracaatçı/toplum savunuculuğu boyutunda 0.72; Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği' nin tamamında 0.93 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilmesinde SPSS 25.0 (Statistical Package for Social Sciences) Programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Parametrik testlerin kullanılabilmesi için örneklemin normal dağılıma uygun olması, varyansların türdeş olması, sürekli ya da aralıklı ölçekle ölçüm yapılmış olması, gözlemlerin birbirinden bağımsız olması, örneklemin ana kitleden tesadüfi seçilmiş olması ön koşulu gereklidir (İslamoğlu ve Alınacı, 2019, s. 277). Bu araştırma kapsamında tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden yargısal örnekleme modeli kullanılmasından dolayı analizlerde parametrik testler için gerekli olan örneklem tesadüflüğü sağlanmamaktadır.

Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde parametrik testler için gerekli olan varsayımlar sağlanmadığı halde parametrik testlerin uygulandığı da görülmüştür. Örnekleme yöntemine bakmaksızın parametrik test uygulanabilmesi için bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin bağımsız gruplar arasında normal dağılması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2020, s. 39). Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği' nden alınan puanlar bağımsız gruplar arasında normal dağılım göstermediğinden dolayı bu araştırmanın analizinde parametrik olmayan testler kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerden alınan puanlar ve yaş gibi sayısal değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymak için Spearman korelasyon katsayısı, ölçeklerden elde edilen puan ortalamalarının bağımsız iki grup arasında farklılaşıp farklılaşmadığını ölçmek üzere Mann Whitney U testi, ikiden fazla bağımsız grup arasında puan ortalamalarının farklılaşıp farklılaşmadığını ölçmek üzere Kruskal Wallis analizi kullanılmıştır. Kruskal Wallis testi sonrası ikiden fazla bağımsız grup arasında puan ortalamaları açısından anlamlı farklılık bulgusu elde edilen durumlarda farkın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek üzere bağımsız gruplar arasında parametrik olmayan çoklu karşılaştırma testi olarak Kruskal-Wallis 1-way ANOVA analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Bu kısımda araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının sosyodemografik özelliklerinden elde edilen verilere ilişkin bulgular, Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden alınan puanlara ilişkin bulgular ve katılımcıların sosyodemografik özellikleri ile Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği' nden aldığı puanlar arasındaki ilişkiye yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1: Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyodemografik Bilgileri

	N	%
Cinsiyet		
Kadın	108	53.5
Erkek	94	46.5
Yaş		
Ortalama±Ss	34.37±8.45	
En düşük-en yüksek	23-71	
Medeni Durum		
Evli	105	52
Bekar	97	48
Eğitim Durumu		
Lisans	171	84.7
Yüksek Lisans	31	15.3
En Uzun Süre Yaşanılan Yerleşim Birimi		
Büyükşehir	100	49.4
Şehir	49	24.3
İlçe	45	22.3
Köy	8	4
Sivil Toplum Üyeliği		
Evet	88	43.6
Hayır	114	56.4
Sektör		
Kamu	136	67.3
Sivil Toplum	13	6.4
Özel Sektör	24	11.9
Yerel Yönetim	29	14.4
Çalışma Alanı		
Çocuk/Genç	49	24.3
Kadın/Aile	42	20.8
Engelli/Yaşlı	42	20.8
Göç	17	8.4
Bağımlılık/Sağlık	39	19.3
Tutuklu/Hükümlü	13	6.4
Çalışma Süresi		
5 yıldan az	101	50
6-15 yıl arası	54	26.7
15 yıldan fazla	47	23.3

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının sosyodemografik özelliklere göre dağılımına bakıldığında yaş ortalaması 34.37 olup çoğunluğu kadın(%53.5), lisans mezunu(%84.7) ve yaşamının büyük çoğunluğunu büyükşehirde(%49.4) geçirmiştir. Sosyal hizmet uzmanlarının çoğunluğunun herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üyeliği bulunmamaktadır(%56.4). Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının çoğunluğu kamu sektöründe(%67.3), çocuk ve genç alanında(%24.3) ve 5 yıldan az süredir(%50) sosyal hizmet mesleğini sürdürmektedir(Tablo 1).

Tablo 2: Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği Toplam Puan Tablosu

N(202)	Min.	Max.	Ort±Ss
İşbirlikçi Hareket Boyutu	43	119	96.00±13.94
Müracaatçının Güçlendirilmesi Boyutu	14	56	46.34±6.06
Sosyal/Politik Savunuculuk Boyutu	12	56	32.99±9.24
Müracaatçı/Toplum Savunuculuğu Boyutu	13	49	39.42±6.28
Toplam Puan	103	287	220.13±30.24

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği' ne verdikleri yanıtlara göre ölçekten aldıkları toplam ve alt boyut puanları aşağıdaki gibidir:

- İşbirlikçi hareket 96.00±13.94 (puan aralığı: 17-119),
- Müracaatçının güçlendirilmesi 46.34±6.06 (puan aralığı: 9-63),
- Sosyal/politik savunuculuk 32.99±9.24 (puan aralığı: 8-56),
- Müracaatçı/toplum savunuculuk 39.42±6.28 (puan aralığı: 7-49),
- Toplam puan 220.13±30.24 (puan aralığı: 41-287) olarak bulunmuştur.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre sosyal hizmet uzmanları yüksek düzeyde sosyal adalet savunuculuğuna sahiptir. Bununla birlikte katılımcıların işbirlikçi hareket, müracaatçının güçlendirilmesi ve müracaatçı/toplum savunuculuğu boyutunda da yüksek yeterlilik düzeyine sahip olduğu görülürken sosyal/politik savunuculuk boyutunda orta düzeyde yeterliliğe sahip olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 3: Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden Alınan Toplam Puan Ortalamalarının Yaş İle İlişkisi

Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği	Yaş İle Korelasyon(r)	p
İşbirlikçi hareket boyutu	.036	.613
Müracaatçının güçlendirilmesi boyutu	-.069	.328
Sosyal/politik savunuculuk boyutu	.200**	.004
Müracaatçı/toplum savunuculuk boyutu	.039	.586
Toplam puan	.072	.309

** p< .01 * p< .05 0-0.3 arası düşük; 0.3-0.7 arası orta; 0.7-1.0 arası yüksek düzey ilişki ifade eder.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının yaşı ile Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden aldığı toplam puan ortalamaları ve işbirlikçi hareket, müracaatçının güçlendirilmesi ve müracaatçı/toplum savunuculuğu boyutlarından aldıkları toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (p> .05). Sosyal hizmet uzmanlarının yaşı ile sosyal/politik savunuculuk boyutundan alınan toplam puan ortalamaları arasında düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur (p< .01).

Tablo 4: Sosyal Hizmet Uzmanlarının Cinsiyet, Eğitim Durumu, Medeni Durum ve Sivil Toplum Üyeliği Değişkenlerine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ort	Ss	U	p
İşbirlikçi Hareket	Kadın	108	95.50	14.18	4961.000	.781
	Erkek	94	96.58	13.71		
Müracaatçının Güçlendirilmesi	Kadın	108	45.94	6.72	4886.500	.647
	Erkek	94	46.79	5.20		
Sosyal/politik Savunuculuk	Kadın	108	32.37	8.44	4730.000	.403
	Erkek	94	33.69	10.09		
Müracaatçı/toplum Savunuculuğu	Kadın	108	38.50	6.19	4036.000	.012
	Erkek	94	40.48	6.24		
Toplam Puan	Kadın	108	217.75	29.96	4721.500	.392
	Erkek	94	222.87	30.50		
Eğitim						
İşbirlikçi Hareket	Lisans	171	96.01	13.55	2527.500	.681
	Yüksek Lisans	31	95.93	16.16		
Müracaatçının Güçlendirilmesi	Lisans	171	46.54	5.52	2522.500	.668
	Yüksek Lisans	31	45.19	8.49		
Sosyal/politik Savunuculuk	Lisans	171	32.50	9.23	2092.000	.062
	Yüksek Lisans	31	35.67	9.01		
Müracaatçı/toplum Savunuculuğu	Lisans	171	39.44	6.24	2611.000	.895
	Yüksek Lisans	31	39.32	6.61		
Toplam Puan	Lisans	171	219.94	29.29	2412.000	.426
	Yüksek Lisans	31	221.19	35.56		
Medeni Durum						
İşbirlikçi Hareket	Evli	97	96.12	13.55	5051.500	.921
	Bekâr	105	95.89	14.36		
Müracaatçının Güçlendirilmesi	Evli	97	46.39	5.71	5021.500	.864
	Bekâr	105	46.29	6.40		
Sosyal/politik Savunuculuk	Evli	97	33.71	9.49	4626.000	.261
	Bekâr	105	32.32	9.00		
Müracaatçı/toplum Savunuculuğu	Evli	97	39.86	5.77	4855.000	.566
	Bekâr	105	39.01	6.72		
Toplam Puan	Evli	97	221.48	29.50	4926.000	.688
	Bekâr	105	218.89	31.01		
Sivil Toplum						
İşbirlikçi Hareket	Evet	88	99.31	12.67	3733.000	.002
	Hayır	114	93.44	14.38		
Müracaatçının Güçlendirilmesi	Evet	88	47.55	5.65	3980.000	.012
	Hayır	114	45.40	6.23		
Sosyal/politik Savunuculuk	Evet	88	35.05	9.37	3993.000	.013
	Hayır	114	31.39	8.86		
Müracaatçı/toplum Savunuculuğu	Evet	88	40.37	6.53	4075.000	.022
	Hayır	114	38.69	6.00		
Toplam Puan	Evet	88	227.86	28.67	3710.500	.002
	Hayır	114	214.17	30.20		

p<.05

Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nin müracaatçı/toplum savunuculuğu boyutundan alınan toplam puan ortalamalarına bakıldığında araştırmaya katılan erkek sosyal hizmet uzmanlarının toplam puan ortalamalarının (\bar{x} =40.48) kadın sosyal hizmet uzmanlarının toplam puan ortalamalarından (\bar{x} =38.50) anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir (p<.05). Herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üyeliği olan sosyal hizmet uzmanlarının Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden alınan toplam puan ortalamaları(p<.05) ve işbirlikçi hareket(p<.05),

müracaatçının güçlendirilmesi($p<.05$), sosyal/politik savunuculuk($p<.05$), müracaatçı/toplum savunuculuğu($p<.05$) boyutlarından alınan toplam puan ortalamalarının sivil toplum üyeliği olmayanlara göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve daha yüksek olduğu görülmektedir(Tablo 4). Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden aldığı toplam ve alt boyut puan ortalamaları ile eğitim durumu ve medeni durum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır($p>.05$).

Tablo 5. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çalıştığı Sektör, Çalışma Alanı ve Çalışma Süresi Değişkenlere Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Sektör	N	Ort	Ss	X ²	p	Farklılık
İşbirlikçi Hareket	¹ Kamu	136	94.41	13.94	13.922	.003	1<4
	² Sivil Toplum	13	101.69	12.11			
	³ Özel Sektör	24	93.45	16.02			
	⁴ Yerel Yönetim	29	103.03	10.05			
Müracaatçının Güçlendirilmesi	Kamu	136	45.84	5.98	7.639	.054	
	Sivil Toplum	13	47.07	5.02			
	Özel Sektör	24	45.54	8.10			
	Yerel Yönetim	29	49.00	4.21			
Sosyal/politik Savunuculuk	¹ Kamu	136	31.50	8.76	16.094	.001	1<4
	² Sivil Toplum	13	38.38	8.00			
	³ Özel Sektör	24	32.91	11.04			
	⁴ Yerel Yönetim	29	37.62	8.32			
Müracaatçı/toplum Savunuculuğu	Kamu	136	39.16	5.64	3.762	.288	
	Sivil Toplum	13	39.92	7.79			
	Özel Sektör	24	39.33	7.98			
	Yerel Yönetim	29	40.48	7.06			
Toplam Puan	¹ Kamu	136	216.36	29.42	13.752	.003	1<4
	² Sivil Toplum	13	232.07	27.20			
	³ Özel Sektör	24	216.41	36.83			
	⁴ Yerel Yönetim	29	235.55	23.85			
Çalışma Süresi							
İşbirlikçi Hareket	5 yıldan az	101	96.09	14.28	.811	.667	
	6-15 yıl arası	54	94.61	14.70			
	15 yıldan fazla	47	97.43	12.34			
Müracaatçının Güçlendirilmesi	5 yıldan az	101	46.86	5.44	1.450	.484	
	6-15 yıl arası	54	45.17	7.54			
	15 yıldan fazla	47	46.57	5.34			
Sosyal/politik Savunuculuk	15 yıldan az	101	31.86	5.34	8.830	.012	1<2
	² 6-15 yıl arası	54	32.04	8.92			1<3
	³ 15 yıldan fazla	47	36.51	9.16			
Müracaatçı/toplum Savunuculuğu	5 yıldan az	101	37.31	6.02	.627	.731	
	6-15 yıl arası	54	36.65	7.24			
	15 yıldan fazla	47	38.79	6.06			
Toplam Puan	5 yıldan az	101	219.64	29.13	1.120	.571	
	6-15 yıl arası	54	216.20	32.82			
	15 yıldan fazla	47	225.72	29.33			
Çalışma Alanı							
İşbirlikçi Hareket	¹ Çocuk/ Genç	49	90.14	17.00	21.128	.001	1<4
	² Kadın/Aile	42	94.71	14.13			
	³ Engelli/Yaşlı	42	97.83	12.73			
	⁴ Göç	17	106.64	6.77			
	⁵ Bağımlılık/Sağlık	39	98.95	10.36			
	⁶ Tutuklu/Hükümlü	13	93.62	10.47			
							6<4

Tablo 5. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çalıştığı Sektör, Çalışma Alanı ve Çalışma Süresi Değişkenlere Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları (devamı)

		N	Ort	Ss	X ²	p	Farklılık
Müracaatçının Güçlendirilmesi	¹ Çocuk/ Genç	49	43.96	8.31	13.395	.020	1<4
	² Kadın/Aile	42	46.21	4.74			
	³ Engelli/Yaşlı	42	48.00	5.37			
	⁴ Göç	17	48.94	4.58			
	⁵ Bağımlılık/Sağlık	39	47.05	4.93			
	⁶ Tutuklu/Hükümlü	13	44.85	3.64			
Sosyal/politik Savunuculuk	Çocuk/ Genç	49	32.02	9.57	6.253	.282	
	Kadın/Aile	42	32.38	9.28			
	Engelli/Yaşlı	42	31.93	10.68			
	Göç	17	35.11	6.76			
	Bağımlılık/Sağlık	39	35.79	8.47			
	Tutuklu/Hükümlü	13	30.85	6.81			
Müracaatçı/toplum savunuculuğu	Çocuk/ Genç	49	38.91	6.31	5.226	.389	
	Kadın/Aile	42	38.45	6.64			
	Engelli/Yaşlı	42	39.35	7.30			
	Göç	17	41.82	4.72			
	Bağımlılık/Sağlık	39	40.61	5.28			
	Tutuklu/Hükümlü	13	38.00	5.59			
Toplam Puan	¹ Çocuk/ Genç	49	210.18	36.17	16.066	.007	1<4
	² Kadın/Aile	42	217.17	30.44			
	³ Engelli/Yaşlı	42	222.50	30.43			
	⁴ Göç	17	238.64	14.08			
	⁵ Bağımlılık/Sağlık	39	228.08	25.30			
	⁶ Tutuklu/Hükümlü	13	211.62	15.69			

p<.05

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının çalıştığı sektör ile Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden alınan toplam puan ortalamaları(p<.05) ve işbirlikçi hareket(p<.05), sosyal/politik savunuculuk(p<.05) boyutlarından alınan toplam puan ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulgusu elde edilmiştir. Yerel yönetimlerde görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarından Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden aldığı toplam puan ortalamaları ve işbirlikçi hareket, sosyal/politik savunuculuk boyutlarından alınan toplam puan ortalamalarının kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmektedir (p<.05).

Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal/politik savunuculuk boyutundan aldığı toplam puan ortalamaları ile sosyal hizmet mesleğinde çalıştığı süre arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulgusu edilmiştir (p<.05) "15 yıldan fazla" süredir sosyal hizmet mesleğinde görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarının; "5 yıldan az" ve "6-15 yıl arası" süreden beri sosyal hizmet mesleğinde görev yapan sosyal hizmet uzmanlarına göre sosyal/politik savunuculuk boyutundan aldığı toplam puan ortalamalarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir (p<.05). Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma alanı ile Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden alınan toplam puan ortalamaları(p<.05) ve işbirlikçi hareket(p<.05), müracaatçının güçlendirilmesi(p<.05) boyutlarından alınan toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu bulgusu elde edilmiştir. "Göç" alanında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarının "Çocuk/Genç",

“Kadın/Aile” ve “Tutuklu/Hükümlü” alanlarında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarına göre işbirlikçi hareket boyutundan aldığı toplam puan ortalamalarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir ($p<.05$). “Göç” alanında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarının “Çocuk/Genç” alanlarında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarına göre müracaatçının güçlendirilmesi boyutundan aldığı toplam puan ortalamalarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir ($p<.05$). “Göç” alanında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarının “Çocuk/Genç” ve “Tutuklu/Hükümlü” alanlarında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarına göre Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği’nden aldığı toplam puan ortalamalarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir ($p<.05$).

TARTIŞMA

Bu araştırma kapsamında sosyal hizmet uzmanlarının sosyodemografik özellikleri betimsel olarak incelenmiştir. Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanlarının sosyodemografik özellikleri ile sosyal adalet savunuculuğu arasındaki ilişki ele alınmıştır.

Bu çalışma kapsamında araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının Sosyal Adalet Ölçeği’nden aldığı puanlara bakıldığında ölçekten alınabilecek en düşük puan 41, en yüksek puan 287’dir. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği’nden aldığı toplam puan ortalaması 220.13’tür. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanları yüksek düzeyde sosyal adalet savunuculuğuna sahiptir. Elmalı’nın (2020) sosyal hizmet uzmanlarının çeşitlilik ve sosyal adalet düzeylerini incelediği araştırmasında, sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet düzeyinin orta seviyede olduğu çeşitli gruplarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki faaliyet süreçlerinde müracaatçılara ön yargılı tutumlar sergileyebildiği, bu durumu gidermek üzere sosyal hizmet lisans eğitimlerinde sosyal adalet ve farklılıklara saygı düzeyini arttıracak eğitim modelleri geliştirilmesi ve çalışma hayatında olan sosyal hizmet uzmanları için süpervizyon desteğinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet düzeylerinin farklılaşabilmesi de sosyal adalet konusu üzerinde daha kapsamlı durulması gerektiğini işaret etmektedir.

Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği’ nin alt boyutlarından işbirlikçi hareket boyutundan alınan toplam puan ortalamalarına göre araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının işbirlikçi hareket düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Sosyal adaletsizlik, insanların haklarını elde etmesine engel olan bir dizi eylem ya da ihmali içerebilir. Sosyal hizmet uzmanları toplum içerisinde özellikle ihmal ve istismara açık olan hassas topluluklar, çeşitli nedenlerden dolayı baskıya maruz kalmış gruplar (cinsiyet, ırk, etnik köken) adına savunuculuk yaparak sosyal adaleti sağlar. Sosyal adaleti sağlamak adına üstlendiği savunuculuk rolü sosyal hizmet uzmanlarına mesleki müdahale ve uygulamalarında işbirlikçi bir misyon yükler (Beaucamp ve Childress, 2001, s. 266). Bu çalışma doğrultusunda, sosyal hizmet uzmanlarının yeterli düzeyde işbirlikçi hareket kabiliyetine sahip olması sosyal hizmetin temel mesleki değerleriyle örtüşmektedir.

Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği' nin alt boyutlarından müracaatçının güçlendirilmesi boyutundan alınan toplam puan ortalamalarına göre araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının yüksek düzeyde müracaatçı güçlendirme yeterliliğine sahip olduğu belirtilebilir. Bireyler toplum içerisinde baskı, damgalama, ayrımcılık gibi farklı nedenlerden dolayı sorunlar yaşayabilmektedir. Genel anlamda her türlü müracaatçı grubunu özellikle de baskı gruplarını güçlendirmek sosyal hizmet mesleğinin temel prensiplerindedir. Sosyal hizmet uzmanları birey, grup ve toplumun yaşanılan her sorun karşısında bu sorunu çözüme kavuşturmak üzere muhakkak bir takım güçlere sahip olduğunu, her sorunun zorluklarla beraber içinde fırsat kaynağı da barındırdığını ve bu fırsatların müracaatçılarla işbirliği yapılarak ortaya çıkarılabileceğini mesleki perspektifinde ilke edinmiştir (Saleebey, 2013, s. 20). Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı güçlendirme yeterliliğine sahip olması meslek profesyonellerinin müracaatçıların güçlü yanlarını ortaya çıkarmak ve geliştirmeyi ilke edindiğini göstermektedir.

Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nin sosyal/politik savunuculuk boyutundan alınan toplam puan ortalamalarına göre araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının orta düzeyde sosyal/politik savunuculuk yeterliliğine sahip olduğu belirtilebilir. Eren'in (2019) sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal adalet savunuculuğu yetkinlikleri ile çocuk ihmal ve istismarına bakış açıları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal/politik alt ölçek sorularından orta düzeyde puan aldığı bulgusu elde edilmiştir. Bununla birlikte Biga'nın (2021) sağlık yöneticilerinin sosyal adalet savunuculuğu düzeylerinin belirlenmesine ilişkin çalışmasında da sosyal/politik savunuculuk düzeyi sağlık yöneticilerinin çalıştığı unvan ve statüye göre farklılaşmakla beraber orta seviyede olduğu görülmüştür.

Sosyal/politik savunuculuk, toplumsal sorunların giderilmesi amacıyla oluşturulması gereken yasal ve politik düzenlemelerin savunuculuğuna odaklanır. Bu savunuculuk biçimi sistematik bir adaletsizlik veya ihmal gerçekleştiğinde yasal veya politik müdahaleyi gerektirir (Toporek vd., 2009, s. 263). Bu çalışmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarında ve diğer çalışmalarda da sosyal/politik savunuculuk düzeyinin orta düzeyde olması bu alanda sosyal hizmet uzmanlarının geliştirilmesine yönelik çalışmaların gerekliliğine işaret edebilir. Sosyal/politik savunuculuk düzeyi yüksek sosyal hizmet profesyonelleri toplumsal sorunlar karşısında hedeflediği sosyal değişimi gerçekleştirmek noktasında daha geniş etki alanına sahip olacaktır.

Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nin alt boyutlarından müracaatçı/toplum savunuculuğu boyutundan alınan toplam puan ortalamalarına göre araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının yüksek düzeyde müracaatçı/toplum savunuculuğu yeterliliğine sahip olduğu söylenebilir. Müracaatçı/toplum savunuculuğu, müracaatçının sorununu çözmeye yönelik ihtiyaç duyduğu kaynak ve fırsatlara erişemediği durumlarda sosyal hizmet uzmanlarının mesleki konumu dolayısıyla müracaatçı adına ulaşabileceği kaynak ve fırsatlara yönelik savunuculuk faaliyetlerini ifade eder. Bu kaynakları müracaatçının ihtiyacı doğrultusunda değerlendirmek, belirlemek ve eylem planı oluşturmak sosyal hizmet uzmanının görevidir (Toporek vd., 2009, s. 263). Bu çalışmada, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı/toplum savunuculuğu yeterliliğinin yüksek çıkması sosyal hizmet

uzmanlarının müracaatçının ihtiyaç duyduğu kaynaklara hâkim olduğunu ve bu kaynakları harekete geçirebilecek kabiliyeti olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı/toplum savunuculuğu boyutundan alınan toplam puan ortalamalarının erkek sosyal hizmet uzmanları ile kadın sosyal hizmet uzmanları arasında anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulgusu elde edilmiştir. Erkek sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı/toplum savunuculuğu yetkinliklerinin kadın sosyal hizmet uzmanlarına göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Müracaatçı/toplum savunuculuğu müracaatçıların öz-savunma çabalarını arttırmayı, güçlü yönlerini ortaya çıkarırken karşılaştığı tehditleri kolaylaştırmayı içerir. Müracaatçının öz savunma becerisini geliştirmenin yanı sıra müracaatçı adına savunuculuk yapmak da müracaatçı/toplum savunuculuğunun bir parçasıdır (Ratts vd., 2007, s. 92). Biga'nın (2021) sağlık yöneticilerinin sosyal adalet savunuculuğuna yönelik çalışmasında, kadın sağlık yöneticilerinin erkek sağlık yöneticilerine göre müracaatçı/toplum savunuculuğu yetkinliklerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bozdemir ve Ceyhan'ın (2020) kamu kurumlarında ve sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğunu ele aldığı çalışmasında, müracaatçı/toplum savunuculuk düzeyi ile cinsiyet arasında bir ilişki bulunmamıştır. Bu çalışma özelinde erkek sosyal hizmet uzmanlarının kadın sosyal hizmet uzmanlarına göre müracaatçı adına savunuculuk faaliyetleri konusunda daha yetkin müdahaleler gerçekleştirebileceğini düşündürse de erkek sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı/toplum savunuculuk düzeyinin kadınlardan farklı çıkmasının sebepleri araştırılabilir.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının yaşı ile Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden aldığı toplam puan ortalamaları ve işbirlikçi hareket, müracaatçının güçlendirilmesi, müracaatçı/toplum savunuculuğu boyutlarından alınan toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanlarının yaşı ile sosyal/politik savunuculuk boyutundan aldığı toplam puan ortalamaları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Reçber'in (2018) çocuk ve kadınlara verilen hizmetlerin insan hakları ve sosyal adalet açısından değerlendirilmesi üzerine sosyal hizmet uzmanı, psikolog, çocuk gelişimi uzmanı ve öğretmenlerden oluşan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çalışanlarına yönelik doktora çalışmasında da Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nin toplam puan ve alt boyut puanları incelendiğinde yalnızca sosyal/politik savunuculuk boyutu ile yaş arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Prior ve Quinn'in (2012) sosyal hizmet öğrencilerinin maneviyat ve sosyal adalet savunuculuğu arasındaki ilişkiye yönelik tutumlarını incelediği çalışmasında, sosyal hizmet öğrencilerinin yaşı ile sosyal adalet savunuculuk düzeyi arasında ilişki bulunmamıştır. Sosyal/politik savunuculuk, toplumda sosyal değişim yaratmak üzere yasal ve politik düzeyde gerçekleştirilen savunuculuk faaliyetlerini içerir. Bu çalışma özelinde sosyal hizmet uzmanlarının yaşı arttıkça toplumsal sorunların makro düzeyde çözümüne yönelik yasal, politik müdahale ve düzenlemeleri geliştirme kabiliyetinin de artacağı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının eğitim durumu ile Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden alınan toplam puan ortalamaları ve işbirlikçi hareket, müracaatçının güçlendirilmesi, sosyal/politik savunuculuk, müracaatçı/toplum savunuculuğu boyut puanlarından alınan toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Eren'in (2019) sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal adalet savunuculuğu yetkinlikleriyle çocuk ihmal ve istismarına bakış açısı arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, sosyal hizmet eğitimi ile sosyal adalet savunuculuk yetkinliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Demirören'in (2021) hemşirelik lisans öğrencilerinde savunuculuk eğitiminin sosyal adalet savunuculuğu becerisi ve etik duyarlılık üzerine etkisini araştırdığı doktora çalışmasında, hemşirelik öğrencilerine verilen vaka çalışmaları ve savunuculuk eğitimi sonrasında çalışmaya katılanların sosyal adalet savunuculuğu becerisinin arttığı ortaya konmuştur. Bu çalışma özelinde sosyal hizmet uzmanlarının yüksek lisans düzeyinde eğitim alıp almaması, sosyal adalet savunuculuğu üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadıysa da meslek tercihleriyle birlikte eğitim durumu sosyal adalet savunuculuğu yetkinliğini etkileyebilir.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının medeni durumu ile Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden aldığı toplam puan ortalamaları ve işbirlikçi hareket, müracaatçının güçlendirilmesi, sosyal/politik savunuculuk ve müracaatçı/toplum savunuculuğu boyutlarından alınan toplam puan ortalamaları açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Biga'nın (2021) sağlık yöneticilerinin sosyal adalet savunuculuğu düzeyine ilişkin araştırmasında da sağlık yöneticilerinin medeni durumları ile sosyal adalet savunuculuğu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının çalıştığı sektör ile Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nin müracaatçının güçlendirilmesi ve müracaatçı/toplum savunuculuğu boyutlarından alınan toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının çalıştığı sektör ile Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden aldığı toplam puan ortalamaları ve işbirlikçi hareket, sosyal/politik savunuculuk boyutlarından alınan toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yerel yönetimlerde görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının kamu kurumlarında görev yapan sosyal hizmet uzmanlarına göre sosyal adalet savunuculuğu, işbirlikçi hareket ve sosyal/politik savunuculuk yetkinlikleri anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bozdemir'in (2020) sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuklarını incelediği çalışmasında, sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğunun ve işbirlikçi hareket düzeyinin kamu kurumlarında çalışanlara göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Biga'nın (2021) sağlık yöneticilerinin sosyal adalet savunuculuğu yetkinliklerine ilişkin çalışmasında, kamu-özel ortaklığı statüsündeki hastanelerde çalışan sağlık yöneticilerinin kamu kurumlarında ve özel sektörde çalışanlara göre işbirlikçi hareket, müracaatçının güçlendirilmesi, sosyal/politik savunuculuk ve sosyal adalet savunuculuğu yetkinliklerinin daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Bu çalışma özelinde kamu kurum ve kuruluşlarında, özel sektörde, yerel yönetimlerde veya sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının her biri kendi içinde farklı tehdit ve fırsatlara sahip olsa da kamu sektöründe çalışan sosyal hizmet

uzmanlarının savunuculuk faaliyetlerini gerçekleştirirken birtakım sınırlamalarla karşılaşabileceği düşünülmektedir.

Çalışılan sektöre göre sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının güçlendirilmesi ve müracaatçı/toplum savunuculuğu yetkinlikleri açısından anlamlı bir farklılık olmaması sektör ayırt etmeksizin sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıları güçlendirerek geliştirdiği ve onların ihtiyaçları doğrultusunda savunuculuk faaliyetlerini başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği söylenebilir. Sosyal hizmet uzmanlarının Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nin müracaatçının/güçlendirilmesi ve müracaatçı/toplum savunuculuğu boyutlarından alınan toplam puan ortalamalarının yüksek olması da bu durumu destekler niteliktedir.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının sivil toplum üyeliği ile Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden aldığı toplam puan ortalamaları ve işbirlikçi hareket, müracaatçının güçlendirilmesi, sosyal/politik savunuculuk, müracaatçı/toplum savunuculuğu boyutlarından alınan toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üyeliği bulunan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu ve işbirlikçi hareket, müracaatçının güçlendirilmesi, sosyal/politik savunuculuk, müracaatçı/toplum savunuculuğu düzeyleri herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üyeliği olmayan sosyal hizmet uzmanlarına göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının çalışma alanı ile Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden aldığı toplam puan ortalamaları ve işbirlikçi hareket, müracaatçının güçlendirilmesi boyutlarından alınan toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. "Göç" alanında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarının "Çocuk/Genç", "Kadın/Aile" ve "Tutuklu/Hükümlü" alanında görev yapan sosyal hizmet uzmanlarına göre işbirlikçi hareket düzeyinin daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir. "Göç" alanında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarının "Çocuk/Genç", alanında görev yapan sosyal hizmet uzmanlarına göre müracaatçının güçlendirilmesi düzeyinin daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir. "Göç" alanında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarının "Çocuk/Genç", "Tutuklu/Hükümlü" alanında görev yapan sosyal hizmet uzmanlarına göre sosyal adalet savunuculuğu yetkinliğinin daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir. Göç alanında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarının çoğunlukla sivil toplum kuruluşlarında görev yapıyor olmasının sosyal adalet savunuculuk becerilerini olumlu açıdan etkileyebileceği düşünülmektedir. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının çalışma süresi ile Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nden aldığı toplam puan ortalamaları ve işbirlikçi hareket, müracaatçının güçlendirilmesi, müracaatçı toplum savunuculuğu boyutlarından alınan toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte "15 yıldan fazla" süredir sosyal hizmet mesleğini yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarının "5 yıldan az" ve "6-15 yıl arası" süredir sosyal hizmet uzmanı olarak görev yapan sosyal hizmet uzmanlarına göre sosyal/politik savunuculuk yetkinliğinin anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve yüksek olduğu görülmüştür. Çalışmada daha önce yer verildiği üzere sosyal hizmet uzmanlarının yaşı ile sosyal adalet

savunuculuğunda arasında da sadece sosyal/politik savunuculuk boyut puanı açısından pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Elde edilen diğer bulgulardan da hareketle sosyal hizmet uzmanlarının yaşı arttıkça sosyal hizmet mesleğinde çalışma süresinin de artmasıyla birlikte mesleki tecrübelerinin ve meslek içerisinde oluşan sorunlara çözüm geliştirme kapasitelerinin genişlemesiyle toplumsal sorunlar karşısında birey ve toplum adına yasal ve politik düzenlemelerde bulunarak değişim yaratma gücünün arttığı söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada, sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu ve işbirlikçi hareket, müracaatçının/güçlendirilmesi, müracaatçı/toplum savunuculuk düzeyinin yüksek olduğu verileri elde edilmiştir. Sosyal hizmet mesleği çeşitli sebeplerden hak mahrumiyeti yaşayan ve toplum içerisinde sosyal dışlanmaya maruz kalmış kişi ve gruplarla çalışır. Sosyal hizmet uzmanları çalışma sahalarında çoğunlukla ihmal ve istismar mağduru bireylere ve topluluklarla sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştirir. Bu nedenle bu çalışmada, yaşamının tamamını sosyal adaletsizliklere karşı savunuculuk yapmak üzere geçirecek sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuk yetkinliğinin yüksek düzeyde bulunması sağlıklı bir toplum inşa edebilmek açısından kıymetlidir.

Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanlarının sosyal/politik savunuculuğu orta düzeydedir. Sosyal/politik savunuculuğun sistematik bir toplumsal sorunun çözümüne yönelik yasal ve politik faaliyetleri içerdiği düşünüldüğünde sosyal hizmet uzmanlarının sosyal/politik savunuculuk faaliyetlerini iyileştirici çözümlerin artırılması topluma makro düzeyde katkı sağlayacaktır.

Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç ise sosyal hizmet uzmanlarının yaşı ve meslekte geçirdiği süre arttıkça sosyal/politik savunuculuk yetkinliğinin de artmasıdır. Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma süresiyle mesleki deneyimlerinin de artması birey ve toplum sorunlarına kalıcı çözümler üretecek politikalar geliştirebilecek yetkinliği kazandırmaktadır. Bu yetkinlikle sosyal hizmet uzmanlarının yasa yapıcı pozisyonda olabilmesi önemlidir. Çalışılan sektör açısından yerel yönetimlerde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının kamu kurumlarında çalışan uzmanlardan daha yüksek sosyal/politik savunuculuğa sahip olduğu görülmüştür. Kamu kurumlarında görev yapan sosyal hizmet uzmanlarıyla birlikte yerel yönetimlerde, sivil toplum kuruluşlarında ve özel sektörde çalışan uzmanların da toplumsal sorunlara ilişkin sosyal politika üretim sürecinde karar alma mekanizmalarına dâhil edilmesi dikkate değer olacaktır.

Araştırmada erkek sosyal hizmet uzmanlarının kadınlara göre müracaatçı/toplum savunuculuklarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Sosyal hizmet uzmanlarının eğitim durumu, medeni durumu, yaşamın büyük çoğunluğunu geçirdiği yerleşim birimi açısından sosyal adalet savunuculuklarının farklılaşmadığı görülmüştür. Bu durum Türkiye’de verilen sosyal hizmet eğitiminin sosyal adalet ve savunuculuk faaliyetlerine duyarlı bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Araştırmada, sosyal hizmet uzmanlarının çalıştığı sektör ile müracaatçının güçlendirilmesi ve müracaatçı/toplum savunuculuğu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının güçlendirilmesi ve müracaatçı toplum savunuculuğu düzeyinin yüksek

olduğu düşünülürdüğü zaman müracaatçı odaklı bir mesleğin uzmanlarının sektör ayırt etmeksizin müracaatçıyı öncelikli tutması memnuniyet vericidir. Bununla birlikte yerel yönetimlerde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının işbirlikçi hareket, sosyal/politik savunuculuk ve sosyal adalet savunuculuğunun kamu kurumlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarına göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür.

Araştırmada, sivil toplum kuruluşlarına üyeliği bulunan sosyal hizmet uzmanlarının işbirlikçi hareket, müracaatçının güçlendirilmesi, sosyal/politik savunuculuk, müracaatçı/toplum savunuculuğu ve sosyal adalet savunuculuğunun sivil toplum üyeliği olmayanlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Sosyal hizmet uzmanlarının sivil topluma katılımının artırılması sosyal adalet ve savunuculuk becerilerini ve yetkinliklerini arttıracaktır.

Araştırmada, sosyal hizmet uzmanlarının çalışma alanı ile sosyal/politik savunuculuk ve müracaatçı/toplum savunuculuğunda anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çocuk/genç, kadın/aile ve tutuklu hükümlü alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarına göre işbirlikçi hareket düzeyinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Yine göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çocuk/genç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarına göre müracaatçının güçlendirilmesi noktasında daha yetkin olduğu görülmüştür. Ayrıca göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çocuk/genç ve tutuklu/hükümlü alanında çalışan uzmanlara göre sosyal adalet savunuculuğunun da daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları son yıllarda en temel toplumsal sorunlardan biri olan mülteci krizi ile toplum içerisinde sosyal uyum sorunu yaşayan ve sosyal dışlanmaya maruz kalan sığınmacılar, düzensiz göçmenlerle çalışmasının diğer alanlara oranla sosyal adalet savunuculuk faaliyetlerinde farklılaşmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın sonuçları ve tartışma amacıyla yapılan değerlendirmeler ile bu çalışma doğrultusunda verilecek öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Sosyal hizmet uzmanlarının yaş, cinsiyet ve çalışma özelliklerine göre sosyal adalet savunuculuk yetkinlikleri farklılaşabilmektedir. Bu farklılıklara neden olan sebepler daha ayrıntılı olarak çalışılmalıdır.
- Sosyal hizmet uzmanlarının toplumsal sorunların çözümüne ilişkin yasal ve politik savunuculuk faaliyetlerini arttıracak çalışmalar yapılmalıdır.
- Sosyal hizmet uzmanlarının yaşı ile birlikte çalışma süresi arttıkça, çalışma alanına ilişkin yetkinliğinin ve çözüm üretme kapasitesinin arttığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adaleti sağlayacak savunuculuk faaliyetlerini gerçekleştirebileceği fırsatlar artırılmalıdır.
- Sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk becerilerini arttıracak sivil toplum kuruluşlarına dahil edilebilmesini sağlayacak uygulamalar hayata geçirilmelidir.
- Her ne kadar savunuculuk faaliyetlerine yönelik yönetmelik gibi yasal düzenlemelerde

çoğunlukla kamu kurumlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları olsa da, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve özel sektörde sosyal hizmet uzmanlarının politika üretim aşamasındaki söz hakkını arttıracak uygulamalar hayata geçirilmelidir.

- Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuk yetkinliklerinin çalışma alanına göre farklılaşmasına neden olan faktörlere ilişkin daha kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır.
- Toplum içerisinde çeşitli sebeplerden dolayı eşitsizliklere maruz kalan gruplarla çalışan farklı meslek gruplarının sosyal adalet savunuculuğuna dair çalışmalar yapılmalı ve elde edilen bulgular karşılaştırılmalıdır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın yapılabilmesi için Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığı'na 31/12/2021 tarihinde başvurulmuş ve çalışma 12/01/2022 toplantıda, E.19919 sayılı kararla etik açıdan uygun bulunmuştur.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırma birinci yazarın yüksek lisans tezinin bir bölümünden oluşmaktadır. İkinci yazar tez danışmanı olarak araştırma sürecinde yer almıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgül, A. (2022). İstatistiksel Analiz Teknikleri: SPSS'te İşletme Yönetimi ve İktisat Uygulamaları, 3. baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Barker, R. L. (2003). The Social Work Dictionary, 5th ed., Washington, D.C.: National Association of Social Workers.
- Beauchamp, T. L. ve Childress, J. F. (2001). Principles of Biomedical Ethics, 5 th ed., New York: Oxford University Press.
- Biga, M. (2021). Sağlık yöneticilerinin sosyal adalet savunuculuğu düzeylerinin belirlenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Bozdemir, R. ve Ceyhan, E. K. (2020). Kamu ve sivil toplumda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeylerinin karşılaştırılması. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(12), 956-970.
- Bozdemir, R. (2020). Kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeylerinin karşılaştırılması (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş. (2020). Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı, 28. baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Chen-Hayes, S. F. (2001). Social justice advocacy readiness questionnaire. *Journal of Gay &*

Lesbian Social Services, 13(1-2), 191-203.

- Çıngır, H. (1994). Örneklem Kuramı, 2. Baskı, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- Dean J. (2009). Quantifying social justice advocacy competency: development of the social justice advocacy scale (PhD Dissertation), Georgia State University, ABD.
- Demirören, N. (2021). Hemşirelik lisans öğrencilerinde savunuculuk eğitiminin sosyal adalet savunuculuğu becerisi ve etik duyarlılık üzerine etkisi: randomize kontrollü çalışma (yayımlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Elmalı, R. R. (2020). Sosyal hizmet uzmanlarının kültürlerarası duyarlılık ile çeşitlilik ve sosyal adalet düzeylerinin incelenmesi: sosyal hizmet uzmanları derneği örneği (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Erbay E. ve Tuncay T. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: sosyal adalet güçlendirmeye retorikten pratiğe, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 17(1), 53-70.
- Eren, G. S. (2019). Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal adalet savunuculuğu yetkinlikleri ile çocuk ihmal ve istismarına bakış açıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Greenleaf, A. T. ve Williams, J.M. (2009). Supporting social justice advocacy: A paradigm shift towards an ecological perspective. *Journal for Social Action in Counseling and Psychology*, 2(1), 1-14.
- Hoefer, R. (2019). *Advocacy Practice for Social Justice*, 4th ed., Oxford: Oxford University Press.
- İslamoğlu, H. ve Alnıaçık Ü. (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Lewis, J., Arnold, M. S., House, R. ve Toporek, R. (2002). *Advocacy Competencies: American Counseling Association Task Force on Advocacy Competencies*.
- Lopez-Baez, S. I. ve Paylo, M. J. (2009). Social justice advocacy: community collaboration and systems advocacy. *Journal of Counseling & Development*, 87(3), 276-283.
- NASW, (2021) Etik Kurallar: İngilizce (socialworkers.org), Code of Ethics: English (socialworkers.org)
- Neuman WL. (2009). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel Ve Nicel Yaklaşımlar*, 2. Cilt, Ankara: Yayınodası.
- Prior, K. ve Quinn, S. (2012). The relationship between spirituality and social justice advocacy: attitudes of social work students. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 31(1-2), 172-192.
- Ratts, M.J. ve DeKruyf LChen-Hayes SF. (2007) The ACA Advocacy Competencies: a Social Justice Advocacy Framework for Professional School Counselors. *Asca Professional School Counseling*, 11(2), 90-97.
- Reçber B. (2018). İnsan hakları ve sosyal adalet açısından devletin çocuklara ve kadınlara yönelik sunduğu hizmetler: aile ve sosyal politikalar bakanlığı çalışanları örneği (yayımlanmamış

- doktora tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Saleebey, D. (2013). Introduction: Power in People, in D. Saleebey (Ed.), *The Strengths Perspective In Social Work Practice*. (6th ed.). MA: Pearson, Boston.
- Serpen, A. S. B., Duyan, V. ve Aldoğan, E. U. (2014). Sosyal adalet savunuculuğu ölçeği güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(1), 21-34.
- Sheafor, W. B. ve Horejsi, J. C. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler*, A. Bilgen vd., Çev., Ankara: Nika Yayınevi.
- Sosyal Hizmet Okulları Derneği (sosyalhizmetokullari.org)
- Thompson, N. (2016). *Güç ve Güçlendirme*, Ankara: Nika Yayınları.
- Toporek R.L., Lewis J.A. ve Crethar H.C. (2009). Promoting systemic change through the ACA advocacy competencies. *Journal of Counseling & Development*, (87): 260-268.
- Yanardağ, U. (2019). *Toplumla Sosyal Çalışmaya Giriş*, Ankara: Maya Akademi.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Sosyal Hizmette Risk Kavramını Yeniden Düşünmek: Risk Rasyonallitelerinden Risk Kültürüne

Rethinking Risk In Social Work: From Risk Rationalities to Risk Culture

Gizemnur KORDALI¹

¹ Araştırma Görevlisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, gizemnur.kordali@cbu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5124-6268

Başvuru: 28.08.2023

Kabul: 19.02.2024

Atıf:

Kordalı, G. (2024). Sosyal hizmette risk kavramını yeniden düşünmek: risk rasyonallitelerinden risk kültürüne. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(2), 291-313.
DOI:10.33417/tsh.1350989

ÖZ

Bilmek ve harekete geçmek ile karakterize olan risk kavramı; özellikle refah devletlerinin eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerinde geliştirilen söylemlerle olumlu değişime erişmek için engellenmesi gereken durumlar olarak kabul edilir. Olası risklerin belirlenmesi, bunların sosyal politikaya dahil olması ve risklere yönelik koruyucu- önleyici hizmetlerin yapılandırılması sosyal refahın önemli bileşenlerindedir. Sosyal hizmet, bireysel ve toplumsal açıdan riskli durumların tespiti ve risk müdahalesinde devletin önemli araçlarından birini temsil etmektedir. Ancak son yıllarda risk kavramı etrafında gelişen sosyolojik tartışmalar, risk tanımlarının merkezi terminolojideki belirsizliklerine dikkat çekmektedir. Risklerin sorgulanabilir birtakım rasyonallitelere endekli olduğu bu yönüyle de kültürel farklılıkları yok saymak, belirli gruplara karşı suçlama zemini oluşturmak, bireylerin kendi kaderini tayin hakkını sınırlandırmak, bireyleri belirli özelliklerine göre kategorize ederek marjinalliği yeniden üretmek gibi çıktıları olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışma, risk hakkındaki güncel tartışmaları sosyal hizmet açısından değerlendirmekte ve riske dair alanyazında yer alan iki farklı söylem alanını birbirine bağlamada Scott Lash'ın risk kültürü kavramını önermektedir. Çalışma, sosyal hizmetin IFSW (2014) tanımında vurgulandığı üzere evrenselden yerele, uygulamadan teoriye ve bireyden topluma doğru değişen doğasına uygun biçimde çağdaş yönelimlerini tartışmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet, risk rasyonallitesi, risk kültürü, düşünümSELLİK.

ABSTRACT

Given the discourses welfare states have created in the areas of education, health, and social services, it is widely acknowledged that risk is something that should be avoided in order to bring about positive change. Important elements of social welfare include identifying potential hazards, incorporating them into social policy, and designing protective and preventative services for risks. Social work represents one of the important tools of the state in the identification of individual and socially risky situations and risk intervention. Nonetheless, discussions about the sociological aspects of risk in recent times have brought to light the imprecision in risk definitions found in common language. Risks are thought to be connected to some questionable logic. As such, they may have unfavorable effects such as disregarding cultural variances, laying blame on particular groups, restricting people's freedom of choice, and perpetuating marginality by classifying people based on traits. This study evaluates the current debates on risk from the perspective of social work and proposes Scott Lash's concept of risk culture to connect two different fields of discourse in the literature on risk. The study discusses the contemporary orientations of social work in accordance with its changing nature from universal to local, from practice to theory and from individual to society as emphasised in the IFSW (2014) definition.

Keywords: Social work, risk rationality, risk culture, reflexivity.

GİRİŞ

Risk kavramı, gerçekleşebilme ihtimali geçmiş deneyimlerden yola çıkılarak hesaplanabilen, esasında bilinmeyen bir gelecekle ilişki kurma biçimidir (Adam ve Van Loon, 2005, s. 16). Risk olumsuz sonuçlardan kaçınmayı ya da bu durumları kabul edilebilir bir düzeye indirmeyi amaçlayan düşünceler ve önlemler dizisidir (Danley, 2005; Gephart vd., 2009). Çağdaş dönemde risk dili ekonomik, sosyal, tıbbi ve politik tüm alanları sarmalamaya devam etmekte; hükümetler, işletmeler, insani yardım kuruluşları ve bireylerin gündelik seçimleri artan şekilde risk çerçeveleri aracılığıyla yönetilmektedir. Riski tespit etme ve kontrol altına alma baskısı, çoğu hükümet ve hükümete bağlı kuruluşlar için zorunluluk halini almıştır (O'Malley, 2000). Sosyal hizmet uzmanları ve sosyal yardım kuruluşları da günlük politika ve uygulamalarında risk konusuyla giderek daha fazla ilgilenmeye başlamıştır (Parton, 2002, s. 98; Stalker, 2003). Sosyal hizmet alanındaki politikalar, hizmetler, prosedürler ve uygulama çerçeveleri bilgi ve becerinin yanı sıra giderek artan bir risk yönetme ihtiyacı çerçevesinde şekillenmektedir. Risk analizi ve risk yönetimi gibi konular, özellikle sağlık ve refah programlarında sosyal hizmetin merkezi düzenleme ilkeleri olarak yer almaktadır (Green, 2007).

Sosyal hizmet her zaman risk hakkında çok fazla fikre sahip olduğu halde genellikle bunu terimlerle ifade etmekten kaçınmıştır. Risk sosyal hizmetin bir meslek olarak kabulünden itibaren görünürlük kazanmaya başlamasına rağmen sosyal hizmet ve risk arasındaki ilişki hiçbir dönemde doğrudan riske güven ya da riskin sorgulanabilirliği açısından bir tartışma konusu haline gelmemiştir (Bearley, 1982; Parsloe, 1999). Ancak 1980'li yılları takiben Barthes, Derrida, Sahlins, Geertz, Foucault gibi isimlerin öncü çalışmalarıyla kültürel ve dilbilimsel dönemeçler olarak değerlendirilen bir kırılma yaşamıştır. Söz konusu kırılma, 90'lı yıllardan itibaren -sosyal çalışmayı da kapsayacak şekilde- sosyal bilimlerde postmodernist bir dalga yaratmış, nedensellik ve açıklama fikirlerine karşı argümanların sayısı giderek artmıştır (Akbaş, 2017, s. 12-13). Sosyal bilimlerde yeni tarzların görünür olmaya başlaması, sosyal hizmetin yüzünü risk terminolojisindeki belirsizliklere dönmesi açısından önemli bir döneme işaret etmektedir.

Bu çalışmada riskin tarihsel ve güncel görünümü riske dair temel argümanlar çerçevesinde ele alınmakta ve sosyal hizmet açısından riskin anlamı tartışılmaktadır. Bu çerçevede risk kavramının sosyal hizmetin mesleki ilke ve değerlerine uygun biçimde yeniden tanımlanmasının ne ölçüde mümkün olabileceği hakkında risk kültürü kavramının güzergahları izlenerek yanıt üretilmeye çalışılmaktadır.

RİSK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE GÜNCEL GÖRÜNÜMÜ

Risk kavramı 17. yüzyılda kumar oyunlarında bir tür olasılık hesaplama biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde risk, bir olayın meydana gelme olasılığı açısından hem olumlu hem olumsuz anlamlar taşımaktadır. Fakat aynı zamanda bir olasılığı olumluya çevirmek üzere olumsuzlukların belirli düzeyde önlenmesi fikrine dayanmaktadır (Rasborg, 2021; Reith, 2004). Profesyonel olarak ilk defa 18. yüzyılda gemi sigortacılığı alanında kullanılan kavram, gemilerin korunaklı biçimde yer

değiştirmesi ve denizde kaybolma olasılıklarının hesaplanması amacıyla kullanılmıştır (Parton, 2002). Bu yönüyle 18. yüzyılın başlarında risk kavramı ilk defa modern düşünme biçimlerine benzerliğiyle dikkat çekmekte, olumsuz olasılıkların öne çıktığı ve bu olasılıklar üzerine çeşitli koruma biçimlerinin harekete geçirildiği formda karşımıza çıkmaktadır. Tehlikelerin kazandığı olumsuz anlam, kültürel homojenleşme sürecinin de etkisiyle dini şüphenciliğe hız kazandırmış ve 18 yüzyılın sonlarında risk, ahlakın hakimiyeti altına girmeye başlamıştır. Douglas'ın (1992) ifadesiyle '*kutsal kitabı yeniden yazmak için dünyevi terimler*' sağlamıştır. Bu andan itibaren risk ve günah kavramları arasındaki mesafe azalmış ve tehlike, günahın eski zamanlardaki rolüne benzer bir işlev üstlenmiştir (Douglas, 1992, s. 26-27). Böylece 18. yüzyıl, risklerin çağdaş suçlama sistemleri içerisine dahil olmasında önemli bir dönem olarak kabul edilmiştir (Parton, 2002, s. 106).

19. yüzyılda bilimsel olanın iktidarını ilanıyla beraber riskleri belirleyebilme gücü ahlaktan bilime geçmiş, ahlakın günah kapsamında ürettiği söylemin yerini bilimin doğru ve yanlışları ışığında üretilen söylemler almıştır. Bilimin güç kazanması ilerleyen süreçlerde metafizik, ahlak, gelenek ve kültürün ötesinde bir hakikat statüsü edinmesiyle sonuçlanmıştır. Bilim, evrendeki her şeyin tersi olduđu² düşüncesinden giderek uzaklaşmış, hesaplanabilir ve aktarılabilir tek bir gerçeklik olduğunu kabul etmiştir (Douglas, 1992, s. 64). Böylece risk '*öngörülemezden öngörülür kılmak üzere tasarlanmış bir dizi tespit ve müdahale aracına*' dönmüş; istatistiksel temsiller, kaza olasılıkları, beklentiler, standartlar gibi unsurları içermeye başlamıştır (Beck, 2005, s. 225). Bu araçlarla modern bilim, belirli nedenlerin ve etkilerin güzergahlarını takip ederek riski konumlandırma yoluna gitmiştir. Riskler bilimsel bilginin nesnel, tekrar edilebilir ve öngörülebilir doğası içinde yeniden değerlendirilmeye başlamış, art arda eklenen bilimsel değerlendirmeler yoluyla tehlikeler sınıflandırılmış ve uzmanlık alanları içerisine yerleştirilmiştir (Boobis vd., 2016; Reddy, 1996; Shi, 2019; Yang ve Haugen, 2015).

Dönemin pozitivist yönelimli risk anlayıřı³ sosyal bilimler üzerinde de etkili olmuş; eylemler, tercihler ve kimlikler değerisen derecelerdeki rasyonalitenin ayırt ediciliğine bağlı olarak yorumlanmaya, sayısallaştırılmaya, hesaplanabilir ve kuramsallaştırılabilir bir şey halini almaya başlamıştır (Adam ve Van Loon, 2005, s. 18-19). Böylece bilimin risk üretme faaliyetleri etkileşim, iletişim, kültür, farklılıklar, çelişkiler gibi hususları dışarıda tutan tek doğru anlayışına entegre bir risk algısı yaratmaya başlamıştır (Lupton, 1999, s. 31). Sosyal bilimlerin evrensel ve hesap verilebilir olana yaslanması aynı zamanda müdahale faaliyetlerine dayanak oluşturmuş, bunun sonucunda ise

² 'Her şeyin tersi olduğu düşüncesi' Platon'a kadar uzanan felsefi düşünme geleneğinin bir parçasıdır. Her şeyin doğası gereği çelişkili olduğu ve bir şeyin doğru anlaşılması için zıttı olarak tanımlananın da incelenmesi gerektiği düşüncesini ifade etmektedir (Maybee, 2016).

³ Risk hesaplamalarında ölçüme dayalı çıkarımların rolünün artması, riskin özelleştirilmesi ve parçalara ayrılarak incelenmesi yerine, riski genelleme/evrenselleştirme taraftarı bir bilimin hakimiyetini ifade etmektedir.

sosyal teorinin üç temel rolü⁴ olan anlamlandırma, politik örgütlenme ve sosyal mühendislik⁵ arasındaki güç dengesi bozulmuştur. Anlamlandırma, bilimin otoritesi ve sorgulanamazlığı kapsamında risk üretirken, bu risklere müdahale etmek sosyal mühendisliğin konusu haline gelmiştir. Böylece bilgi üretildikçe sosyal mühendisliğin etki ve iktidar alanı genişlemiştir (Ritzer, 1975). Söz konusu gelişmeler ışığında sosyal bilimlerde risk, katmanları analiz etmek, altta yatan gerçekliği tespit etmek ve riski yönetmeye ilişkin model geliştirmek olarak kabul görmüştür.

Bilimsel bilginin nesnel temelinin risk adına yapılan her şeyi sorgulanamaz kılması, bilimin ürettiği risk önleme ve müdahale araçlarının insan kontrolüne ortam hazırlaması gibi nedenlerden hareketle bilimin olanakları ilerleyen dönemlerde yönetim faaliyetlerini kapsayacak ölçüde genişlemiştir (Howe, 1994). Örneğin, dönemin önemli isimlerden biri olan Bourdieu bilimin, sembolik düzenin önemli bir parçası olarak *'evrenselin tekeline meşrulaştırmaya giden yolda yeniden üretim aracı'* olduğunu ve aydınlatılmış bir yargı ürettiğini savunmuştur (Bourdieu, 2019, s. 88). Risk, bilim öncülüğünde siyasi tartışmalara konu olmasıyla birlikte tehditkâr bir form kazanmış ve olasılığa dayalı düşünmenin istismar edilebilir bir alanı haline gelmeye başlamıştır (Douglas, 1992, s. 59). 20. yüzyılın başlarından itibaren risk dili hesaplanabilir ve bilimsel izlenimi verirken, güçlü biçimde değer ve ideolojileri içermeye başlamıştır (Parton, 2002, s. 106-107).

Risk kavramının ideolojikleşmesi bir taraftan bilimsel ve ahlaki söylemi yeniden yakınlaşmasına ortam yaratmış (Beck, 2005, s. 224) bu doğrultuda kitlelerin mezhep, eylem, etnik köken açısından çeşitli tehlikelere konu edildiği ve bu yolla şeytanlaştırıldığı bir sosyal düzeni normalleştirmeye başlamıştır (Lash, 2005, s. 58). Dönemin AIDS ve eşcinselliğe yönelik olarak ayrımcı söylemlerinin bilimsel bir temelden beslenmesi bu durumun örnekleri olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan riskler sistematik şekilde iyiyi ve kötüyü belirleyebilme gücü nedeniyle siyasallaşarak yönetsel faaliyetlerin ara elemanı haline gelmiştir (Hardy ve Maguire, 2016). *'Tehlikelerin yönetilmesi vaadi'* moderniteye egemen olan kontrol mantığının makul bir zeminini oluştururken aynı zamanda refah devletinin sosyal kontrol projesi olarak işlevselleştirilmiştir (Foucault, 2015, s. 41-56; Henriqson vd., 2014).

Gelişim sürecindeki güzergahlar değerlendirildiğinde riskin net bir tanımının olmadığı, dönemler ve koşullar itibarıyla değişen kaygan bir zeminde anlamlandırıldığı, sosyal etkileşim ve anlam ağının bir parçası olarak sürekli inşa ve müzakere edildiği görülmektedir (Lupton, 1999, s. 31). Risk bir yandan belirli ölçütlere göre karar verilmesi gereken bir durumu ortaya koyarken diğer taraftan riskin hesaplanabilirliğini devre dışı bırakan söylemler ekseninde muğlaklaşan bir kavram haline gelmiştir

⁴ Sosyal teorinin anlamlandırma, politik örgütlenme ve sosyal mühendislik olarak 3 rolü bulunmaktadır. Anlamlandırma sosyokültürel yapının anlaşılmasını kolaylaştıran yorumlayıcı yaklaşımlardan, politik örgütlenme özgürleştirme ve dönüştürme amacıyla eleştirel yaklaşımlardan, sosyal mühendislik ise var olan düzenin korunması ve sürdürülmesine destek olmak üzere işlevselci yaklaşımlardan temellenen sosyal bilim faaliyetleridir (Adam, 2005). Sosyal yapının anlaşılması için her 3 rolün etkileşimli ve dengeli olarak dağılması gerekmektedir (Ritzer, 1975).

⁵ Sosyal mühendislik belirli toplumsal hedeflere ulaşmak amacıyla normlar, değerler, davranışlar ve diğer sosyal unsurlar üzerinde planlı ve stratejik müdahalelerle değişiklik yapmayı içerir. Sosyal hizmette toplumla çalışma tipolojileri kapsamında yukarıdan aşağıya planlama modellerine dahildir. Sorunların tespiti ve müdahalenin tepeden başlayarak aşağıya indiği tümdengelimci bir yaklaşımdan temellenmektedir (Tuncay ve Tekin, 2021, s.232). Toplumun özgürlükleri, hakları ve doğal dinamikleri üzerinde olumsuz etkisi olduğu yönünde sıklıkla eleştirilmektedir.

(Adam ve Van Loon, 2005, s. 22). Beck, risk toplumu olarak adlandırdığı günümüz toplumlarında somut kanıtların artık geçerli olmadığı, görünen ve görünmeyen birbirine karıştığı, gerçekdışılıktan ve çıkar ilişkilerinden beslenen bir risk anlayışının hakimiyeti altına girildiğini vurgulamıştır (Beck, 2011, s. 63). Risk kavramının varsayımsal alanının genişlemesi ve riskin belirli düşünce biçimlerinin uzantısı haline gelmesi, günümüz risklerini çeşitli iktidar odaklarının konusu haline getirmiştir. Değişen güç ilişkileri kapsamında risk asla çözümlenemez ve sürekli hareket halindeki bir araç olmuştur (Parton, 2002, s. 109). Bu yüzden çağdaş dönemde risk, gündelik hayatın sorunlarından hangilerinin ne şekilde korkutucu olabileceğini ve bu sorunların ne şekilde tehlike olmaktan çıkacağını belirleyen karar vericilerin inisiyatifine bağımlı hale gelmiştir. Bugün tam da bu sebeple nereden geleceği ve nasıl bir etki oluşturacağı kestirilemeyen risk konuları inşa edilmektedir (Beck, 2011, s. 78).

Riske dair tartışmalardaki tüm bu belirsizliklere rağmen karmaşık toplum temelli hizmetlerde sosyal hizmet uzmanları tarafından ele alınan sorun ve ihtiyaçların giderek daha fazla risk olarak nitelendirilmesi, sosyal hizmette risk anlayışının sorgulanmasını bir zorunluluk haline getirmektedir (Lupton, 1999, s. 70). Risklerin değerler ve öznel yargılarla çevrelenen tartışmaları kapsamında değişen rasyonelliklerinin gözden geçirilmesi (Kemshall, 2003), bunların yol açtığı politika tepkileri ve uygulamaların tespit edilmesi ve toplumsal arenada sebep olduğu dönüşümlerin (Kemshall, 2010) belirlenmesi, sosyal hizmetin değişen koşullar kapsamındaki yeni sorumluluk alanlarını oluşturmaktadır.

SOSYAL HİZMETTE RİSK KAVRAMINI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Aydınlanma ve Sanayi Devrimi'nin ardından belirginleşen '*tehlikelerin yönetilebileceği inancı*' (Beck, 1992), ilerlemeyi sürdürmek ve geleceği garanti altına almak gibi hedeflerle riski tüm alanlarda önkoşul haline getirmiştir (Moss ve Peppercorn, 2007). Sosyal hizmet alanı da politika, uygulamalar, programlar, prosedürler ve hedefler açısından risk yönetme ihtiyacının yoğunlaştığı alanlardan birini oluşturmaktadır (Green, 2007). Sosyal hizmet gelişim yıllarından itibaren refahın iyileştirilmesi ve bireylerin güçlendirilmesi önündeki tüm engelleri risk ve yarar analizi kapsamında ele almış, profesyonelleşmesine eşzamanlı olarak da temel aldığı risklerin kapsamı sürekli genişlemeye devam etmiştir.

Modern anlamda sosyal hizmet, özellikle savaş yıllarının etkisiyle yükselen iyileştirme ve geliştirme hedeflerine dayalı olarak şekillenmiştir (Parton, 2002, s. 99). Refahın sağlanması arzusu, sosyal ve psikolojik risklerin tespiti ve engellenmesi üzerine temellenmiştir. Risk ve risk etrafında oluşturulan kavramlar, refahın anlamının yapılandırılması ve sosyal hizmetin konumlandırılmasında anahtar unsurlar olarak rol oynamıştır. Bu ekseninde sosyal hizmetin bilme ve tanımlamaya olan ihtiyacı da güçlü biçimde risk azaltma, potansiyel tehlikeleri görünür kılma ve sorunlara hızlı müdahale etme üzerinden yapılandırılmıştır (Broadhurst vd., 2010; Clarke vd., 2021; Falconer vd., 2009; Gillingham ve Graham, 2016; Munro, 2004).

Günümüzde sosyal hizmet riskler açısından belirli sorumluluklara tabi olan ve risklerin yönettiği sosyal politikaların yoğun şekilde rol oynadığı bir alan olmayı sürdürmektedir (Scourfield, 2007). Toplumsal ve bireysel olarak olası tehditlerin tespit edilmesi, takip edilmesi, kaydedilmesi ve bu tehditleri ortadan kaldıracak önlemlerin harekete geçirilmesi, sosyal hizmetin olumlu değişime erişmek üzere izlediği risk güzergahlarını oluşturmaktadır (Becker ve Becker, 1986). Son yıllarda sosyal hizmet uygulamalarında müracaatçı hakkındaki bilgiye verilen değer artması ve yüksek risk tanımlayan uygulamaların yapılandırılması bu durumun önemli göstergelerindedir (Parton, 2002, s. 100).

Ne var ki mesleklerin neleri risk olarak değerlendirdiği ve bu risklere ne şekilde müdahale ettiği, o mesleğin toplumdaki yerini belirlemede temel bir unsurdur. Çünkü toplum içinde belirlenen her potansiyel tehlike, risk olarak değerlendirildikten sonra, uygulayıcı müdahalesine yeni bir gereklilik eklemekte veya müdahalenin yönünü tayin etmektedir (Beck, 2005). Meslekleşme süreci, bu ihtiyaç ve risklerin bir sonucudur. Örneğin, çocuk suçluluğuna dair bir avukatın ve psikiyatristin risk değerlendirmesi ve müdahale araçları neredeyse tamamen farklıdır. Buna bağlı olarak toplumun bu mesleklerden talepleri de bambaşkadır. Öyleyse risklerin tanımlanma biçimi, profesyonellerle etkileşim kuran ve onlardan öncelik talep eden bir etki mekanizması olarak işlev görmekte, bu da uygulayıcıların rolünü biçimlendirmektedir (Green, 2007).

Riskle sıkı ilişkisine bağlı olarak sosyal hizmetin mesleki açıdan temel aldığı riskler, baskın kimliğini yeniden inşa etmektedir. Risklerin iktidar odakları, normlar ve kültürel değerler, baskı ve otorite, sınıf ve cinsiyet ilişkileri, piyasa, patoloji, dış tehditler gibi çeşitlenen söylemleri çerçevesinde sosyal hizmetin özgürleştirici, savunucu, uyumlaştırıcı, geliştirici, eğitici rolleri çeşitlenmektedir. Riskin mesleki açıdan nasıl anlamlandırıldığı; hizmet sunumu ve mesleki kimlik açısından sosyal hizmette belirleyici bir hususa işaret etmektedir. Örneğin, riske dair söylemlerin patoloji ve sapma üzerinde yoğunlaşması, sosyal hizmette danışmanlık odaklı rollere eğilimi artırırken; riskin baskı ve otorite üzerinde yoğunlaşması, özgürleştirici ve savunucu rollerin önem kazanmasını sağlamaktadır. Bu çerçevede sosyal hizmetin pek çok duruma uygun şekilde konumlanabilme becerisi aynı zamanda onu mevcut riskleri belirleyen iktidarlar odaklarının bir aracı haline getirebilmektedir.

Sosyal hizmet, geçmişten bugüne normların ötesindeki çeşitlilikleri ve deneyimleri temel almış, öznenin toplumsallığını odak noktası olarak benimsemiştir. Ancak günümüzde risk diline ve yönetimine, güvenlik prosedürlerine meyilli olarak, daha mekanik ve yönlendirici bir görünüm kazanma eğilimine girmiştir. Bu durum, mesleki sorumlulukları etkilemekte ve mesleki özneliği dönüştürmektedir (Castel vd., 1991; Culpitt, 1999; Rose, 1998). Sosyal hizmette riske dair tartışmanın önemi buradan gelmektedir.

Risklerin Çoksesliliği ve Profesyonel Özerkliğin Muğlaklaşması

Sosyal hizmet açısından riski tartışmak, riskin çağdaş dönemdeki profilini çıkarmayı gerektirmektedir. Günümüzde risk kavramına dair yapılan tartışmalarda öne çıkan konulardan biri risklerin çoksesliliğidir. Risklerin çoksesliliği çeşitli değerler, ideolojiler, etkiler aracılığıyla riskin

epistemolojik değerinden koparak, görünmeyen ve her yerden gelebilecek tehlike söylemlerine dönüşmesi ihtimalini vurgulamaktadır. Beck, günümüz risklerini şu cümlelerle tanımlamıştır: '*Modern dönemde riskler kadar, risk maskesi takacak olan kişisel düşmanlık ilişkileri, kaçınma ritüelleri, değerler ve önseziler vardır*' (Beck, 2011, s. 111). Örneğin kadın haklarını savunan bir aktivist grubun eylemleri, aile bütünlüğü açısından bir risk faktörü olarak algılanabilirken; kürtajın kadın sağlığı açısından risklerini temel alan bir çalışma, kadın hakları ihlalinin meşrulaştırıldığı şeklinde değerlendirilebilir. Bu bağlamda artık tek başına risk değil, taraflar arasında çatışma ve karşılıklı muharebeler bulunmaktadır.

Görünmeyen ve açıkça değerlendirilemeyen risk ifadelerinin ana akım risk anlayışına dahil edilmesi, kabul edilebilir ve kötüye kullanılabilir risk düzeylerini birbirine yaklaştırmaktadır (Green ve Brown, 1980; Beck, 2011, s.64). Bu çerçevede, korunaksız bir binada tırazanlara doğru ilerleyen bir çocuğun zarar görme riski ile göçmenlerin toplumsal birlik ve bütünlüğe zarar vereceğine yönelik risk arasında belirgin bir fark kalmamaktadır. Görünmeyen risklere kapıların bir kez açılması, insanların düşünceleri ve sosyal pratiğinin ne yöne savrulacağı hakkında kontrolün kaybedilmesi anlamına gelmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, karmaşık toplum temelli sorunlarda görünmeyen riskleri değerlendirirken söz konusu belirsizliklerle başa çıkma konusunda çeşitli zorluklar yaşayabilmektedir.

Sosyal hizmet gibi uzmanlık gerektiren mesleklerin sözde risklerin hakimiyeti altına girmesi, siyasi çıkar açısından eşsiz bir dinamik oluşturmaktadır. Özgürleştirme ve güvenliği sağlama sorumluluklarına dayalı olarak profesyonelliğinin izdüşümünde organize edilen risk önlemleri, tehlikeleri bertaraf etmenin bir yolu olarak kendisi de siyasallaşmakta ve karar vericiliğinin hükümete devrinin sorgulanamaz bir görünüm kazanmasına aracılık etmektedir⁶ (Hardy ve Maguire, 2016; Kemshall, 2010; Rose, 1993). Günümüz refah devletlerinde, risk dilinin liberal ideallerle paralelleşen görünümü bunun en somut örneklerindedir. Modern dönemde hükümetler refah bağımlılığını önlemek, sosyal işlevselliği kazandırmak gibi söylemler çerçevesinde liberal eğilimlerini maskeleymektedir (Culpitt, 1999; Rose, 1996). Örneğin, ailenin merkeze alındığı hizmet modellerinin, günümüz refah politikalarının önemli bir çoğunluğunu oluşturması ve bunun ailenin vazgeçilmezliği ve kutsiyetine dayalı birtakım risk söylemleri üzerinden sürdürülmesi (Brecher, 2012), hükümetlerin liberal çıkarlarını korumalarının bir yolu olarak değerlendirilmektedir. Hizmetlerin aile odağında sağlanmasına dayanak olarak ailenin yokluğunun sebep olabileceği sosyal ve duygusal riskler, profesyoneller aracılığıyla öne çıkarılmaktadır. Ancak bunu yaparken hizmetlerin hak temelinden uzaklaşması, aile üzerindeki sorumluluk yükünün artması, hizmetlerde ölçütsüzlüğün baş göstermesi, cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretilmesi gibi riskler göz ardı edilmiştir. Çünkü aile, neoliberalizm kapsamında devletin hizmetlerini karlılık marjı etrafında yeniden düzenlemekte ve

⁶ Konuyla ilgili detaylı okumalar için bkz: (Foucault, 2019, s. 284-249; Foucault, 2021; Lupton, 1990, s.25; Rose, 1999, s.236).

devletin sosyal güvenlik alanlarından büyük ölçüde çekilmesi ile oluşan boşlukları doldurmaktadır. Dolayısıyla siyasi çıkara dayalı olarak bazı riskler parlatılırken diğerleri görünmez kılınmıştır. Burada 'bir tehlikeyi büyütme ya da bir diğerini gizleme' yoluyla neyin gerçek risk olduğuna dair oluşturulan söylemler, iktidar ve çıkar ilişkilerine mercek tutmaktadır (Harris, 1998; Dake, 1992; Tsui ve Cheung, 2004). Evde bakım uygulaması, SED yardımı vb. uygulamalar, hizmetlerin neoliberalleşmesinin en belirgin örneklerini teşkil etmektedir (Özateş Gelmez, 2014).

Lipsky'nin (2010) "*sokak düzeyindeki bürokratlar*" kavramı; yönetselliğe aracılık eden risk söylemleri ve bu risklere müdahale eden meslek gruplarının kimlik bunalımını vurgulamak üzere elverişlidir. Sokak düzeyinde bürokrat kavramı vatandaşlarla doğrudan etkileşim halinde olan ve onların yaşamlarına dair takdir yetisi bulunan polis, öğretmen, sosyal hizmet uzmanı gibi meslek gruplarını ifade etmektedir. Tanımında ne kadar takdir yetisi ifadesi olsa da Lipsky'e göre bu uygulayıcılar, politika yapıcılarının talepleri ve kaynak kısıtlamaları arasında denge kurmaya çalışırken genellikle doğrudan politikaları uygulamak zorunda bırakıldıklarının altını çizmektedir. Bu durum özellikle, refah programlarının ön saflarında yer alan sosyal hizmet alanında birtakım gerilimler oluşturmaktadır (Başer ve Akçay, 2019; Green, 2007; Rothstein vd., 2006).

Sosyal hizmetin devlet eliyle verdiği hizmetlerin politik anlamlarla çevrelenmesi ve uzmanlardan risk yönetimi hususunda çeşitlenen beklentiler, riskin değerlendirilmesine yönelik aşamayı niteliksizleştirmekte (Kemshall, 2002), uzmanların takdir yetisinin bulanıklaşmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda defansif (savunmacı) sosyal hizmetin yaygınlaşması kaçınılmaz hale gelmektedir (Fallov vd., 2017; Webb, 2006). Defansifleşme, uzmanlık gerektiren mesleklerin üzerindeki dışsal baskılar nedeniyle yalnızca kural ve prosedürlerin izlendiği çekinik ve savunmacı bir mesleki müdahalenin gerçekleştirilmesini ifade etmektedir (Harris, 1987) Defansifleşme, uzmanların önemli bir riski gözden kaçırma endişesini en aza indirmek ve hesap verilebilirliği artırmak amacıyla mesleki müdahalelerinde kontrol listeleri ve teknikçi yaklaşımları benimsemelerine yol açmaktadır (Green, 2007; Pollack, 2008, s.12). Bu durum, uzmanların takdir yetkilerini kullanma ve özerk kararlar alma alanlarını azaltmayı amaçlayan bürokratik süreçler tarafından denetlendiği anlamına gelmektedir (Dominelli, 2004, s.18).

Kararların profesyonel kanaatler yerine prosedürler ve politika hedefleri doğrultusunda alındığı, hizmetlerin formelleştiği ve profesyonelliğin giderek teknik yeterliliğe paralel hale geldiği bu dönüşümde uygulayıcıların daha pasif bir rol almaya başladığı ve yetkinliğin *kutucuk işaretleme uzmanlığına*⁷ indirgenme olasılığının doğduğu vurgulanmıştır (Gillingham, 2011; Munro, 2004). Risklerin bir paket halinde yukarıdan belirlenmesi, uygulayıcı rollerinin muğlaklaşma ve kesintiye uğratma olasılığı taşımaktadır. Bu durum sosyal hizmette çok yönlülüğün kaybı, sosyal değişim

⁷ Değerlendirme aşamasında önceden belirlenmiş risklerin arandığı, yalnızca bu risklerin tespiti üzerinden ve bu riskleri önlemeye yönelik uygulamaların yapıldığı sınırlı mesleki müdahaleyi betimlemektedir.

hedeflerinin sınırlandırılması, yaratıcılık ve sezgiselliğin yitimi, eleştirelliğin azalması, savunucu rollerin sınırlandırılması gibi bir dizi sorunu beraberinde getirmektedir.

Risk elbette vardır ve kaçınılmazdır ancak riskin gerçekliği, çıkar çeşitliliğinin arka planında tehdit edilmektedir. Özellikle piyasalaşmış ve yönetselleşmiş modern toplumlarda risklerin iki yüzlülüğü, risk kavramının istismarının bir sonucudur (Beck, 2011, s. 66). Burada artık iktidar odaklarının temel derdi refahın sağlanması değil, yönetsel bir stratejiye giden yolda belirli meşruiyetler inşa etmektir. Böylece riskin konusu nüfusun kendisi olmaktan uzaklaşarak, nüfusu yönetebilme kabiliyetine yaklaşmaktadır (McDonald, 2006, s. 90; Rose, 1996; Webb, 2006). Çoksesselik kapsamında üretilen ve yönetselliğe aracılık eden risklerin halk ve profesyoneller tarafından sorgulanmaksızın satın alınması hem toplumsal ilişkileri hem de mesleki müdahaleyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Risklerin Tek Anlamlılığı, Toplumsal Kontrol ve Marjinalleştirme

Riske dair tartışmalarda öne çıkan diğer bir önemli konu risklerin tek anlamlılığı üzerinedir. Tek anlamlılık, riske dair kesin yargılara işaret etmektedir. Kesin yargı, tüm yaşam biçimlerine ve değer alanlarına bilişsel ya da normatif aklın iddialarının dayatılmasıdır. Her biri kendi içinde değerlendirilmesi gereken durumların, aynı torbaya atılarak değerlendirilmesi ve öznelliklerin nesnel bir yargıya içerilmesidir (Lash, 2005, s. 64-65). Riskler her ne kadar karmaşık biçimde örgütlense de risklerin çoksesseliliği, içinde her zaman yegane bir tehlikelilik anlamı yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle bir riskin üretilme amacının arka planında hangi çıkar, ideoloji, bilgi yer alırsa alsın, risk aslında tek bir şey söylemektedir: Tehlike (Ericson ve Haggerty, 1997, s. 88).

Douglas'a (1992) göre modern dönemde tehlike kavramı, toplum değerlerini korumak üzere kullanılan tabu düşüncelere dönüşmüş durumdadır (Douglas, 1992, s. 17-18). Bu yönüyle riskler, normların çoğunluk ölçütüne göre hareket etmekte ve çoğunluğun dışında kalanlar tehlikeli addedilmektedir (Oberdiek, 2017). Örneğin, bir ulus devlet içerisindeki etnik azınlıklar, bu grupların kültürel yatkınlıkları ya da üreme alışkanlıkları, toplum tarafından asimilasyon ve sömürge tehlikesi olarak algılanabilir. Normun ürettiği çeşitli ölçütler her seferinde farklı grupları risk söylemine dahil eder ve her birine tehlikelilik gömleği giydirir. Bu kapsamda hastalık taşıyan kişiler halk sağlığı açısından, suç işlemiş olanlar güvenlik açısından, yoksullar refah açısından, eşcinsel bireyler aile kurumu ve toplumsal ahlak açısından tehlikeli olarak değerlendirilir. Normal olmanın giderek zorlaştığı bu ortamda her grup kolayca anormalin, patolojik olanın, ahlaksızın ya da aykırının temsili olan 'tehlikeliler' kategorisine dahil edilebilir. Bu kapsamda riskin, çoğunluğu referans alan bir suçlama mekanizmasına dönüşebilmesi gündeme gelmektedir (Lupton, 2013).

Risklerin çerçevelediği toplumsal okuma özellikle neoliberalleşmenin etkisiyle sorumluluğun bireye yüklendiği, toplumun kategorilerle algılandığı ve yargılandığı bir suçlama sistemini sürdürülebilir kılmaktadır (Green, 2007). Eskiden ahlaki karakterleri ya da tedavi edilebilirlikleri açısından sınıflandırılan bireyler, günümüzde 'yüksek riskli' olma eğilimi kapsamında sosyal sınıflandırma sistemlerinin kilit noktası haline gelmektedir (Houdt ve Schinkel, 2014; Lupton, 2006; Parton, 2002;

Silver ve Miller, 2002). Yüksek risk çerçevesindeki sosyal sınıflandırma, normalin ve anormalin ne olduğuna ve nasıl düzenleneceğine ilişkin rasyonellik iddialarını içermektedir. Modern iktidar mekanizmalarının ırk, sınıf, ulus gibi kavramlar ve 'normal vatandaş' tahayyülü ekseninde yapılandığı söylemler aynı zamanda bireylerin rasyonel ve işlevsel varlıklara dönüştürülmesine dair bir görevi içermektedir (Webb, 2019, s. 115). Hatalara ve suçlara odaklanan risk dilinin sorgusuzca mesleki müdahalenin temeli haline getirilmesi, risklerin gerçekleşmesi durumunda faturanın kime kesileceğini belirlemektedir (Douglas, 1992, s. 15-16).

Günümüzde risklerin suçlama eğilimi, özellikle yardım meslekleri gibi profesyonel alanlarda güvenin azalmasına neden olmaktadır (O'Neill, 2003, s. 6-7). Profesyonellik, riski merkeze alan normleştirici yargılar üretmesi ve riski önlemeye yönelik gözetim işlevi kapsamında toplumu düzenleyici bir aygıt olarak tanınmaya başlamıştır. Bireyler üzerinde risklere odaklanan sürekli gözetimleri ve bireyleri normlara uygunlaştırma çabaları nedeniyle profesyoneller, toplumsal kontrol ve sınıflandırma sistemlerinin bir aracı olmakla eleştirilmişlerdir (Foucault 2019, s.51; Fournier, 1999; Gilbert ve Powell, 2009).

Son yıllarda özellikle ruhsal hastalıklar ve suç konusunda sürdürülen 'yüksek risk' söylemleri ve riski önlemeye yönelik yapılandırılmış araçları profesyonel sosyal hizmetin yüzünü ihtiyaçtan riske dönmesinin bir işareti olarak yorumlanmaktadır (Beddoe, 2010; Park vd., 2020; Pritchard-Jones, 2018; Sharland, 2006; Stenson, 1993). Kişiler ve gruplar hakkındaki bu betimleyici dilin (Vojak, 2009) müdahalenin odağına yerleştirilmesi, sosyal sorunların tanımlanmasına ve çözümlenmesine olanak sağlamış olsa da uzun vadede sosyal hizmeti, sosyal sorunları ve aktörleri norma uygun olarak sınıflandıran bir ideolojinin gölgesi altında kalmaya mahkum etmiştir (Pollack, 2010). Örneğin, suç yasalarda sınırları çizilmiş birtakım eylemleri ifade etmektedir. Bununla beraber mevcut otoritenin meşruiyet anlayışıyla şekillenen ve dönemsel olarak değişen görelî⁸ bir olguya işaret etmektedir (Geçgin, 2019). Ancak suç toplumsal, tıbbi, politik, hukuki, ahlaki açılardan sapma olarak değerlendirilmiş ve normalin dışına itilmiştir. Suçlular yüksek riskli vatandaş kategorisine dahil edilmiştir (Ericson ve Haggerty, 1997, s. 40; Kemshall, 2011; Werth, 2017). Suç ile ilgili olarak ailevi etkenler, psikiyatrik sorunlar, çevresel koşullar gibi pek çok alt risk alanı oluşturulmuştur. Kişi suç işlediğinde riskin dili konuşmaya başlar. Bu kapsamda kişinin bir daha suç işlememesine yönelik olarak yaptırımlar, rehabilitasyon ve farkındalık programları işleme koyulur. Kişi, suçu anlamlandırma biçimine bağlı olarak psikolojik testlere ve danışmanlık hizmetlerine dahil edilir. Kişinin riskli olmasına yol açan tüm uyumsuzluk biçimleri önceden belirlenmiş repertuarlar kapsamında kılı kırk yararak incelenir (Donzelot, 2022, s. 112). Diğer bir ifadeyle suçun ilişkili olduğu varsayılan birtakım risk rasyonelitelere dayalı⁹ bir değerlendirme ve müdahale sürdürülür. Risk üzerinden yapılandırılan ve

⁸ Suç iktidar ilişkisine tabiiyet açısından politik ve kamusal bir hüviyete sahiptir. Yasalarda birini öldürmenin suç olduğu söylenir ancak savaş esnasında yüzbinlerce düşman askerini öldüren kişi kahraman olarak anılabilir (Geçgin, 2019, s. 8).

⁹ Foucault suçu çevreleyen bilimsel, hukuki ve ahlaki statülü söylemlerin, insan ruhu ve bedeni hakkında bir hakikat kurguladığını bu yolla da tabi kılma pratiklerinin meşrulaştırıldığını ileri sürmektedir (Foucault, 1992, s. 29). Tehlikeli/riskli

sosyal hizmetin de içerisinde yer aldığı bu sistematik müdahale yelpazesi suçun önlenmesine, kontrol altına alınmasına ve diğer kişilerin suçtan zarar görmesinin engellenmesine olanak sağlayan güçlü bir hareket noktasını ifade etmektedir (Goddard, 2012; O'malley, 1992). Fakat riskin belirli rasyonelitelere göre belirlenmesi aynı zamanda; kişinin yaşam koşullarından, kültürel değerlerinden, deneyimlerinden, direniş ve mücadelelerinden yalıtılmış bir tehlikelilik mesajı vermektedir. Bu durum kişilerin yaşam öykülerinin sınırlandırılması ve bağlamsızlaştırılmasına, ihtiyaçlarının yerini yol açacakları risklerin almasına, kişilerin risk çerçevesinde kategorize edilmesine ve damgalanmasına yol açabilecek söylemsel zemini oluşturmaktadır.

Evsizlik, bağımlılık, suç, yoksulluk gibi sosyal ve mekânsal marjinalleştirmeye dayalı oluşturulmuş gruplar, devlet müdahalesinde 'yüksek riskli' vatandaş kategorisini ifade etmektedir (Clarke vd., 2021; Monahan, 2017). Bu gruplara dahil olan bireylerin endişe edilmesi gereken veri kümeleri olarak nesneleştirilmesi, toplumsal kutuplaşma ve sosyal dışlama olarak da gündelik pratiklere yansımaktadır (Clarke vd., 2021; Gilman ve Green, 2018; Mello ve Wang, 2020; Van Dijck, 2014). Riske dair oluşturulan rasyonelitelere sosyal hizmet müdahalelerinde temel hareket noktası haline gelmiş olması, sosyal hizmette eleştirel ve baskı karşıtı tavrın sönümlenmesine yol açmaktadır. Mesleğin tanımında yer alan özgürleştirme ve sosyal adalet hedeflerinin aksine sosyal hizmeti riskin ne olduğu ve nasıl önleneceğini belirleyen iktidar odaklarının bir aygıtı haline getirmektedir (Dominelli, 2022, s. 112; Fook, 2015, s.112). Bu aynı zamanda sosyal hizmetin benimsediği bazı temel değerlerle -bireyin biricikliği, koşulsuz kabul gibi- çelişki oluşturmakta ve mesleği sosyal uyum hedefiyle sınırlandırmaktadır (Dominelli, 2021, s. 48).

Diğer taraftan toplumsal kutuplaşma ekseninde 'yüksek riskli' vatandaş tanımlamaları sınıfsal bir kategoriye işaret etmektedir. Dolaşımda olan ve ayrımcılığı tetikleyen yüksek riskler doğrultusunda bireyler arası mesafenin artması, ekonomik ve mekânsal makasın açılması muhtemeldir. Beck (2011) sınıflı toplum ve risk toplumu arasında çok geniş örtüşme alanları olduğunu, risk bölüşümünün de tıpkı servet dağılımı gibi sınıfsal ilişkilere sadık kaldığını ifade etmektedir (Beck, 2011, s. 47). Burada sosyal hizmet açısından önemli olan mesele, servet dağılımının tepede birikmesinin aksine risk dağılımının diplerde birikmesidir. Alt sınıflar hem riski oluşturan hem de risk altında olan grubu temsil etmektedir. Bu gruplar hem güvenliğe erişim açısından sınırlılığın hem de suçlamaya karşı savunmasızlığın yoğunlaştığı gruplardır (Ericson ve Haggerty, 1997, s. 121). Örneğin, çeşitli analizler ile yoksulluğun suç işleme açısından bir risk faktörü olduğu belirlenir. Yoksulluğun yaygın olduğu mahalleler suç alanları olarak kabul görür. Sınıf ve sermaye ilişkileri devreye girerek, üst sınıfların risksiz alanları satın alması gerçekleşir. Kentlerin mekânsal bölünmesi, evlerin yüksek duvarları ve güvenlik sistemleri risksiz alanın satın alınabilen bir şey olduğunu gösterir. Böylece üst sosyo-ekonomik düzeye sahip gruplar hem suça sürüklenme hem de suçtan

birey algısı suçun ve suçlunun sistematik bir tipoloji -nedensellik ağı- içinde anlamlandırılmasının sonucudur (Foucault, 1992, s. 319).

zarar görme riskini büyük ölçüde bertaraf etmiş olur. Alt sosyo-ekonomik gruplar ise risk söylemi çerçevesinde marjinalleştirilmeye ve devlet müdahalesine açık hale gelir. Dolayısıyla kişinin konumu, statüsü ve ait olduğu sosyal sınıfa bağlı olarak riskin etki gücü değişir. Riskle başa çıkma, ondan kaçınma ya da onu telafi etme toplumsal tabakalar arasında eşitsiz biçimde bölünmektedir. Bu durumlarda riskin diliyle konuşmak ve riske uygun olarak konumlanmak sosyal hizmetin kendi müracaatçı kitlesine sırtını dönmesi anlamına gelebilir. Sosyal hizmet öncelik verdiği risklere dayalı olarak eşitsizliği önleyebilir ya da eşitsizliğin bir parçası ve yeniden üreticisi olabilir.

Ana akım sosyal hizmette müracaatçı grubunun sosyal işlevselliği ve uyumuna yapılan vurgu, sisteme uyum sağlayamayan bireylerin davranışlarını şekillendirmeye dayalı davranış yönetimi (Akbaş, 2017, s. 7), sosyal hizmetin bazı grupları ehilleştirmek, makbul birer vatandaş¹⁰ haline getirmek, anormal olarak değerlendirileni normalin sınırlarına çekmeye çalışmak gibi ulus devletin düzenleyici ilkelerine sunduğu katkılarla bazı normatif risk yargıları çerçevesinde hareket ettiğini göstermektedir (Carey ve Foster, 2013). Geleceğe yönelik etki kapasitesi nedeniyle riskin potansiyel unsurları ve yıkıcı etkileri arasındaki farkın silikleştiği bu dönemde (Beck, 2011, s. 44) farklılığın tespiti, risklerin kesin yargılarına karşı düşünsel bir konum almakla mümkündür.

RISK ÜZERİNE DÜŞÜNÜMSEL BİR MODERNİTEYE DOĞRU: 'RISK KÜLTÜRÜ'

Sosyal hizmette risklerin merkezi önemi hızlı, sistematik, hesapverilebilir ve işbirliğine dayalı hizmet sunumunu mümkün kılmış, mesleğe koruma ve önleme faaliyetleri açısından benzersiz bir çerçeve sunmuştur (Gillingham, 2006; Goddard vd., 1999; White vd., 2009). Ancak son 300 yılda dünya görüşüne dair yaşanan büyük kırılmalar göstermiştir ki, riske dair indirgemeci modeller çerçevesinde dünyadaki rastgeleliğin anlaşılması başarısız olmaktadır (Undrill, 2007). Günümüzde risklere karar verme ve riskleri önleme hususlarında bilimsel analizlere ve yapısal mekanizmalara duyulan ihtiyacın artmasının yanı sıra toplumda artan eşitsizliğin ve çeşitlenen söylemlerin sonucu olarak riske dair tartışmaya açık, gri alanlar da genişlemektedir.

Riske dair tartışmalar, bir taraftan sosyal hizmetin büyük resmi görmesine olanak sağlayan düşünme araçları sunarken, diğer taraftan sosyal düzenin üzerine inşa edildiği varsayımları baltalaması nedeniyle gelişim için gerekli rehberleri elinden almaktadır (Adam ve Van Loon, 2005, s. 20-21; Ericson ve Haggerty, 1997, s. 85). Risklerin tanımlanması sosyal refaha dair hedefleri netleştirirken, riske içkin olan yapılandırma mantığı, sosyal hizmete kendi kategorik zorunluluklarını dayatmaktadır. Matruşka biçiminde ilerleyen bilme ve yargılama birbiri üzerine binmekte ve sosyal hizmeti ikili anlatısı içine sıkıştırılmaktadır. Modern düşüncenin karşıt argümanlarla çürütüldüğü ve risk kavramına güvenin giderek azaldığı postmodern çağda sosyal hizmet faaliyetleri de sorgulanabilir bir zemine

¹⁰ "Makbul vatandaş" kavramı, bir toplumun veya devletin belirli normlara, değerlere ve kurallara uygun olarak davranan, kurumsal normları benimseyen, yasalara saygılı ve istenilen davranışları sergileyen bireyleri ifade etmektedir. Kavram; dışlayıcı olması, toplumsal eşitsizliğin gözardı edilmesi, demokratik değerlere aykırı olma durumu, toplumsal değişime direnç, politik manipülasyona açık olması gibi konularda eleştirilmektedir (Üstel, 2016).

çekilmektedir. Bu noktada 'sosyal hizmet merkezi yapılanmanın sertliğine indirilen bir darbe midir?' yoksa 'riski önleme kisvesi altında yurttaşlarını kontrol altına alan bir aygıt mıdır?' (Donzelot, 2022, s. 113-114) soruları sorulmaya başlamıştır. Bu ikili tartışmadan uzaklaşabilmek için sosyal hizmetin ne olduğunu sorgulamanın ötesine geçmek ve riske dair eleştirel değerlendirmelerin kapsamını genişletmek gerekmektedir.

Düşünümselliğe giden bu yolda risk araştırmalarındaki en temel çelişki, bir hareket noktası olarak kabul edilebilir. Risk araştırmacıları öznelci ve nesnelci görüşler çerçevesinde ikiye ayrılmış durumdadır. Riske ilişkin öznelci görüşler en açık biçimde Douglas ve Wildawsky'nin kültürel kuramında ifade bulmuştur. Öznelci görüşü savunan teorisyenler riski sosyal süreçlerin bir sonucu olarak kabul eden 'sosyal inşacı' bir temelden beslenir ve büyük ölçüde kültürel göreceliğe yaslanırlar (Hansson, 2010). Savunucularının ifade ettiği üzere iyi bilimi neyin oluşturduğuna dair bilinemezci bir duruş sergilerler (Bradbury, 1989; Collins, 1981; Douglas, 1992; Wynne, 1992). Nesnelci görüşü savunan teorisyenler ise riske dair sübjektif görüşlerin olabileceği ihtimalini ve bilimsel bilginin yanılma payını yok sayarlar. Fiziksel dünya hakkında objektif bir çizginin takip edilerek risklerin belirlenebileceğini, makul ve eksiksiz bir şekilde kategorize edilebileceğini ve önlenilebileceğini düşünürler (Hansson, 2010). Ancak çağdaş analistler bu iki kutuplu karşıtlığın realist-mutlakiyetçi ya da inşacı- rölativist bir duruşla aşılamayacağını ifade etmektedir (Adam ve Van Loon, 2005, s. 16-17).

Görüşlerin her ikisi de tek başına son derece indirgemeci ve çelişkili olmasına rağmen sorgulanarak umut verici alternatiflere dönüşmesi mümkündür. Foucaultcu bir ifadeyle çeşitlenen söylemlere karşı her zaman bir direniş alanı vardır (McDonald, 2006, s. 87). Sosyal bilimlerin bir durumu açıklayabilmek üzere illaki bir karşı söylem inşa etmesi gerekmez. Sosyal bilimlerin bunun yerine mevcut düzenin çelişkilerini ve hareketliliklerini tespit ederek dahil olduğu genel mantığı açıklayabilir. Dolayısıyla riski satın alırken ya da ona karşı dururken herhangi bir suçlamaya temel sağlamadan ve bir anlatı dayatması yapmadan durumun anlaşılması mümkündür. (Adam ve Van Loon, 2005, s. 31-32).

Bu noktada Beck ve Douglas'ın birbirinden çok farklı noktalara odaklandığı risk analizlerinin izinden gitmek ve onları sorgulayarak yenilikçi bir zeminde birleştirmek işlevsel olabilir (Adam ve Van Loon, 2005, s. 24). Söz konusu teorilerin birleştirilmesi ve mesleki müdahalede yeni ve işlevsel bir bakış açısının yaratılması sosyal hizmetin eklektik bilgi temeline uygundur. Scott Lash 'risk kültürü' kavramsallaştırmasıyla sosyal hizmet uzmanlarının yönünü tayin edebilecek bir düşünme biçimine kapı aralamıştır. Beck'in 'risk toplumu' ve Douglas'ın 'risk ve kültür' ilişkisine dair analizlerinin harmanlanması ile oluşturulmuş olan risk kültürü kavramı; tehlikelerin algılarla sıkı ilişkisini hareket noktası olarak kabul etmektedir (Lash, 2005, s. 60). Risk kültürü kavramı temelde algılanan risklerin çeşitliliğine ve bunların kurucu karakterine vurgu yapmakta, bu yönüyle de risk toplumunun katı yapılandırmacı mantığını esnetmeyi amaçlamaktadır.

Risk kültürü kavramı Beck'in risk toplumunda ifade ettiği üzere; riskli düşünme, riskli yaşam ve riskli söylem olarak bir dizi koşulun hayatımızı çevrelediğini ve bir endişe çağının yaşandığı düşüncesini (Beck, 2011, s. 14) büyük ölçüde kabul etmektedir. Bunun yanı sıra risklerin toplumsal faydaya dayanması nedeniyle birtakım kurumsal, normatif, zorunlu ve hiyerarşik düzeni temel alması gerektiği hususunda da aynı görüşü paylaşır. Ancak bu yapılandırmaları bir kural olarak değil, sembol olarak kabul etmekte ve riskin 'evrensel' olduğu kabulüne karşı bir duruş sergilemektedir (Lash, 2005, s. 42). Lash, risk toplumundaki normatif düzenleme ve dikey yapılandırma temellerini bir eleştiri noktası kabul ederek, risk konusunda öznel deneyimlerin ve kültürel anlamlandırmaların harekete geçirilmesine yönelik ihtiyaca vurgu yapmaktadır (Lash, 2005, s. 50). Riskler hakkındaki evrenselleştirici dilin bağlama duyarlı olmadığını; toplumsal düşünceleri, çatışmaları, inanç ve değerleri, kültürel önyargıları hesaba katma konusunda yetersiz kaldığını ve bu nedenlerle de bireyin seçimlerini göz ardı ederek, sosyo-kültürel olanın izini takip etme konusunda dezavantaj oluşturduğunu savunmaktadır (Douglas, 1992, s. 57-61; Lash, 2005, s. 57). Çünkü her toplumun sosyal yapısına yönelen sosyo-politik riskleri, ekonomik endişe ve başarısızlıklarına dayanan ekonomik riskleri ve hatta bulunduğu coğrafyaya gömülü doğal riskleri birbirinden farklıdır (Douglas ve Wildavsky, 1983). Kültürün düzensizliğine ve toplumsal yaşamın belirsizliğine dayalı olarak risklerin biçim değiştirdiği ve çok çeşitli 'algılanan risklerle' ilişkilendiğini bilmek, riski doğru değerlendirmek açısından önemlidir (Lash, 2005, s. 60). Riski standartlaştırmak ve kültürlerden bağımsız bir yere taşımak, sorunun merkezi kısmını gözden kaçırmak olur. Çünkü riskler tercih edilen ve edilmeyen durumları temel alan bir toplumsal norm sistemi üzerine inşa edilmiştir ve her koşulda bir değer bileşeni içermektedir (Hansson, 2010). Dolayısıyla bir şeyin risk olarak değerlendirilmesi, evrensel bir rasyonalitenin aksine toplumların, grupların, örgütlerin, devletlerin tehlike algıları ve karar verme biçimleri ile ilişkilidir (Douglas, 1992, s. 57-58).

Lash, risk toplumu kavramındaki kültürel eksikliği tamamlamıştır ancak kültürel anlamlandırmaları riskler konusunda odak noktası haline getiren bu çokkültürcü tavrın, riski ölçütlendirme ve riske müdahale etme açısından belirli dezavantajlar oluşturduğunun da farkındadır. Riske dair eleştirel bir tavır düzenin eksiklerini ortaya koysa da, var olan düzenin varsayımlarını çürütmesi nedeniyle ilerlemek ve dönüşmek için gerekli araç ve rehberleri sağlamamaktadır (Lash, 2005). Bu doğrultuda Lash riskin çeşitliliğine duyarlı kalırken aynı zamanda alt kurumsal kaynaklara da bağlılığını savunmaktadır. Yerelden örgütlenen risk yönetimi, risk analizi, risk önleme tedbirleri ile modern mekanizmaların sürdürülmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu yönüyle risk kültürü kavramı ne modernitenin kurucu ilkelerine tamamen bağlı kalmakta ne de postmodernist bir karşı söylem kurmaktadır. Yalnızca arzu edilen değişimin geleneksel modernite yerine düşünümsel moderniteye, evrensellik iddiası yerine yerel bilgiye dayandırılmasını önermekte (Lash, 2005, s. 64-65) ve bu yolla risk hususundaki kesin yargılara bir dizi kendi kendini düzenleyen değer alanı ilave etmektedir. Her bir riski kendi alanına giren nesne, olay ve çıkar ilişkileri kapsamında düşünümselliğe açmaktadır.

Risk kültürü kavramının düşünümsel araçlarıyla yola çıkan bir sosyal hizmet uzmanının iç içe geçmiş iki müdahale sürecini eşzamanlı olarak yürütmesi gerektiğini vurgulamakta yarar vardır. Uzman, ilk

aşamada genelci sosyal hizmetin çerçevesiyle düşünür. Bireysel ve toplumsal sorunların eklendiği riskleri analiz etme, bu riskleri önleme ve yönetme süreçlerini çeşitli müdahale düzeylerinde aktif olarak kullanır. Örneğin, madde bağımlısı bireyle çalışan uzman; bağımlılığın aile içi sorunlar, yoksullaşma, suça sürüklenme gibi risk alanlarının farkındadır. İlk aşama bu riskleri önlemek üzere genellikle bürokratik olarak uzmandan beklenen, hizmet ve kaynakların olanaklarına bağlı olarak gerçekleştirilen temel bir müdahaledir. Bağımlı kişinin ilgili tedavi kurumlarına kaydının yapılması, ihtiyaçlarına yönelik kaynak ve hizmetlerle bağlantılandırılması gibi süreçleri içerir. İkinci aşamada ise uzman eleştirel yaklaşımların çerçevesiyle düşünerek, genelci sosyal hizmetin kendini meşrulaştırdığı sistemin boşluklarıyla yüzleşir. İlk aşamadaki risk iddialarını ve riskle mücadele yöntemlerini düşünömselliğe açar. Burada müracaatçının yaşamına dair büyük risk okumalarının yerini sosyal bağlam, güç ilişkileri, normlar ve kültür gibi ilişki ve göreceli bir düşünme pratiği alır. Riskler politik, kültürel, sosyal, ırksal, cinsiyete dayalı ve örgütsel bağlamlarda anlaşılmaya çalışır. Dolayısıyla ikinci aşamada uzman, bağımlılığın değişmez bir deneyim olmadığını kabul ederek; bağımlılığın hangi toplumsal eşitsizlikler ve kültürel sabitlerden beslendiği, hangi eşitsizlikleri ürettiği, bağımlıların ne şekilde damgalandığı, bağımlılık deneyiminin yatay ekseninde birbirinden nasıl farklılaştığı gibi sorulara yanıt aramaktadır. Bu çerçevede risk kültürü kavramını kullanmak sosyal hizmet müdahalesini tasfiye ve yeniden ikame süreçlerini içeren dönüştürücü bir pratik olarak konumlandırmaktadır. Diğer bir ifadeyle sosyal hizmetin, etkili hizmet kapasitesini düşüren yapılandırılmış düşünme biçimini kademeli olarak azaltma ve bunu daha etkili yeni yollarla değiştirme amacını ön plana çıkarmaktadır.

Risk kültürü kavramı, sosyal hizmette (1) profesyonel anlamda düşünömselliği geliştirmek (2) müracaatçıların politik, sosyal ve kültürel alanlardaki tahakküm deneyimlerine duyarlı olmak ve (3) sosyal yaşamda görünür olmayan ötekileştirilmiş ve marjinalleştirilmiş grupların güçlendirilmesi için stratejiler geliştirmek açısından sunduğu katkılarla (Houston, 2019, s.107) Bourdieu'nun eleştirel geleneğini sürdürmeye aracılık etmektedir. Ayrıca sınıf, ırk, toplumsal cinsiyete bağlı kişisel ve sosyal sorunların doğru analizi, sosyal politikaların çelişkilerine ışık tutması, uzman ile müracaatçı arasındaki hiyerarşik ilişkilerin görünür kılınması, ezilenlerin safına yakınlaşarak bir ortaklık inşa etmesi (Healy, 2001, s.2) açısından sosyal hizmetin eleştirel ve baskı karşıtı yönelimiyle uyum içindedir. Risk kültürü kavramı bu yönüyle sosyal refah ve toplumsal gelişime katkı sunarken, uygulamayı modern devlet aygıtının yönetimselliğine terk etmeden eleştirel geleneği sürdürmektedir. Eleştirel geleneğin olanak sağladığı düşünme araçlarıyla toplumsal yaşamdaki iktidar ilişkilerinden ve toplumsal gerçekliğin derinlerine gizlenen ilişkisellikten (Webb ve McBeath, 1989, s. 505) kopuk olmayan bir analiz çerçevesi sunmaktadır.

Sosyal hizmette risk kültürü kavramıyla düşünmek, bazı evrensel değerlerden sapmadan riskin düşünömselliğini ve düzensizliğini öne çıkarmaya katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede sosyal hizmet uzmanının benimseyeceği en temel kural, amansız bir risk mantığının bulunmadığıdır. 'Hepimiz aynı gemideyiz' retoriği yerine risklerin nasıl kurulduğunun anlaşılması gerekliliğine vurgu söz konusudur.

Bu nedenle '*risk nedir*' sorusunun yerini '*kimin riski*' sorusu almaktadır (Lash, 2005, s. 56). Riskler salt gerçeklik olarak değil, yapısal analiz çerçevesini genişletmek ve esnetmek üzere kullanılmaktadır. Yani 'yaşam kalitesi' hala risk hususunda merkezde yer alırken arka planda işleyen kültürel, ideolojik çarklar da hesaba katılmaktadır (Lash, 2005, s. 20-21). Bu türden bir düşünümsellik, risk rasyonelitesinin sosyal olarak nasıl doğduğunu, kurgulandığını, şüphe uyandırdığını ve ortadan kaldırıldığını sorgulamayı; bunu yaparken de risklerin hata payını ve toplumsal risk algısının referanslarını kullanmayı ifade etmektedir (Beck, 2011, s. 86).

Risk kültürü kavramına içkin olan bu düşünümsellik aracılığıyla; çoksesliliğin istismar edilebilirliği büyük ölçüde önlenmiş olur, çünkü çoksesliliğin tek anlamlılıkla ilişkisi koparılır. Risk her yerden gelebilir ancak bu her zaman riskin rasyonel olarak tehlike oluşturduğu anlamına gelmez. Çoğu zaman toplumun sınıf ve cinsiyet ilişkilerini, değerlerini, çatışmalarını, etkileşimlerini, neleri tehlike olarak gördüğü ya da neleri pazarlık silahı olarak öne sürdüğünü gösterir (Douglas, 1992, s. 61). Eğer sorgulanması ve analiz edilmesi gereken bir risk varsa sosyo-kültürel değişkenler ve ilişkiler de vardır. Diğer bir ifadeyle riskin tek anlamlılığı sorgulandığında, çok sesliliği bir avantaj haline getirilmiş olur. Bu yaklaşım riskin bir söylem mantığında değerlendirilmesi fikrini, riskin nereden hareketlendiği, gündelik yaşamı nasıl etkilediği, kimin çıkarına hizmet ettiği gibi sorularla üretilen ve satın alınan risklerin çok boyutlu olarak sorgulanmasını risk analizleri ve risk yönetiminin merkezine yerleştirmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Riskin potansiyel unsurları ve yıkıcı etkileri arasındaki farkın silikleştiği günümüz koşullarında sosyal hizmet ne riskten vazgeçebilir ne de riskin rasyonellik iddialarına tamamıyla teslim olabilir. Ancak riskin tartışmalı ve çelişkili yanlarının olduğunun kabul edilmesi, rasyonel görünenin ardındaki başarısızlıkların ve uygulamadaki boşlukların tespit edilmesi, mesleki yönelim üzerindeki etkilerinin takip edilmesi yoluyla riske karşı düşünümsel bir tavır geliştirebilir. Riskin hangi düşünme biçimlerine dayalı olarak tanımlandığı, riski inşa eden yapıların ne ölçüde güvenilir olduğu, boşluklarının ne olduğu ve sosyal hizmetin mesleki yönelimini/duruşunu ne yönde etkilediği üzerine düşünmek, mesleki uygulamanın önemli bir bileşeni haline getirilmelidir.

Bu noktada 'toplumu belirli normatif çerçevelerin sunduğu riskler üzerinden değerlendirmek sosyal hizmete ne ölçüde zarar verebilir?' ya da 'risklerin sınıflandırıldığı yapılandırılmış sistemlerimiz olmadığında sosyal hizmete meslek olarak ihtiyaç duyulmaya devam edecek midir?' gibi sorular üzerinden süreci okumak gerekir. Tüm bunlar ışığında riskin sosyal hizmet mesleki ilke ve değerlerine uygun biçimde yeniden tanımlanmasının ne ölçüde mümkün olabileceği hakkında ara güzergahlar oluşturulmalıdır. Bu noktada risk kültürü kavramı; risk yönetimi, analizi ve riski önleme tedbirleri gibi modern unsurların sürdürülmesine ilaveten, her türlü riski kendi alanına giren çıkar ilişkileri kapsamında düşünümselliğe açan bir araç olarak sosyal hizmetin yönünü tayin edebilir.

Risk kültürü yerellik vurgusu, çeşitliliğe saygı ve özgürleştirmeye yüklediği anlam bakımından sosyal hizmetin çağdaş tanımına uygun bir bakış açısı sunmaktadır. Yapıyı öne çıkararak sorun ve

yetersizliklerin değerlendirilmesi ve risk/ ihtiyaçlara yönelik önceden belirlenmiş araçlarla müdahale edilmesi yerine müracaatçının öznelliğini ve deneyimini müdahalenin merkezine yerleştirmektedir. Bu noktada Avrupa merkezli bir epistemolojik bilginin tekelinde olan risk rasyonelitesine karşı, sosyal hizmetin yerel bilgiye yaslanması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca risk kültürü özdeşünümsel pratiklere müdahale içinde süreklilik kazandırarak uygulayıcının sistemi ve kendini aktif biçimde değerlendirmesine olanak sağlamaktadır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adam, B., & Van Loon, J. (2005). The risk society and beyond. In B. Adam (Ed.), *The Risk Society and Beyond* (pp. 1-240). SAGE Publications.
- Akbaş, E. (2017). Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler. SABEV Yayınları.
- Alaszewski, A. (2015). Anthropology and risk: Insights into uncertainty, danger and blame from other cultures—A review essay. *Health, Risk & Society*, 17(3-4), 205-225.
- Başer, D., & Akçay, S. (2019). Araçsal Akıl ve Sosyal Hizmet: Bürokrasi ve Yönetimsellik Bağlamında Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1033-1051.
- Bearley, C. P. (1982). *Risk and Social Work*. Routledge & Kegan Paul.
- Beck, U. (1992). How modern is modern society? *Theory, Culture & Society*, 9(2), 163-169.
- Beck, U. (2005). The risk society and beyond. In B. Adam (Ed.), *The Risk Society and Beyond* (pp. 211-230).
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru* (B. Doğan & K. Özdoğan, Çev.). İthaki Yayınları.
- Becker, N. E., & Becker, F. W. (1986). Early identification of high social risk. *Health & Social Work*, 11(1), 26-35.
- Beddoe, L. (2010). Surveillance or reflection: Professional supervision in 'the risk society'. *British Journal of Social Work*, 40(4), 1279-1296.
- Boobis, A. R., Cohen, S. M., Dellarco, V. L., Doe, J. E., Fenner-Crisp, P. A., Moretto, A., Pastoor, T. P., Schoeny, R. S., Seed, J. G., & Wolf, D. C. (2016). Classification schemes for carcinogenicity based on hazard-identification have become outmoded and serve neither science nor society. *Regulatory Toxicology and Pharmacology*, 82, 158-166.
- Bourdieu, P. (2019). Akademik Aklın Eleştirisi: Pascalca Düşünme Çabaları, (B. Yalım, Çev.). Metis Yayınları.
- Bradbury, J. A. (1989). The policy implications of differing concepts of risk. *Science, Technology, & Human Values*, 14(4), 380-399.
- Brecher, B. (2012). The family and neoliberalism: Time to revive a critique. *Ethics and Social Welfare*, 6(2), 157-167.

- Broadhurst, K., Hall, C., Wastell, D., White, S., & Pithouse, A. (2010). Risk, instrumentalism and the humane project in social work: Identifying the informal logics of risk management in children's statutory services. *British Journal of Social Work, 40*(4), 1046-1064.
- Carey, M., & Foster, V. (2013). Social work, ideology, discourse and the limits of post-hegemony. *Journal of Social Work, 13*(3), 248-266.
- Castel, R., Burchell, G., Gordon, C., & Miller, P. (1991). From Dangerousness to Risk, The Foucault Effect Studies in Governmentality, with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault. In (pp. 281-298). The University of Chicago Press, Chicago.
- Clarke, A., Parsell, C., & Lata, L. N. (2021). Surveilling the marginalised: How manual, embodied and territorialised surveillance persists in the age of 'dataveillance'. *The Sociological Review, 69*(2), 396-413.
- Collins, H. M. (1981). Stages in the empirical programme of relativism. *Social Studies of Science, 11*(1), 3-10.
- Culpitt, I. (1999). *Social Policy and Risk*. London: Sage.
- Dake, K. (1992). Myths of nature: Culture and the social construction of risk. *Journal of Social Issues, 48*(4), 21-37.
- Danley, J. R. (2005). Polishing up the Pinto: Legal liability, moral blame, and risk. *Business Ethics Quarterly, 15*(2), 205-236.
- Devlieghere, J., Bradt, L., & Roose, R. (2017). Governmental rationales for installing electronic information systems: A quest for responsive social work. *Social Policy & Administration, 51*(7), 1488-1504.
- Devlieghere, J., & Gillingham, P. (2021). Transparency in social work: A critical exploration and reflection. *The British Journal of Social Work, 51*(8), 3375-3392.
- Dominelli, L. (2004). *Social work: theory and practice for a changing profession*. Cambridge: Polity Press.
- Dominelli, L. (2021). *Baskı Karşıtı Sosyal Çalışma Teori ve Pratik* (Ö. Cankurtaran, Çev.). Nika Yayınevi.
- Donzelot, J. (2022). *Aile Polisi Gilles Deleuze'ün Son Sözüyle* (B. Yalım, Çev.). Nika
- Douglas, M. (1992). *Risk and blame: Essays in cultural theory*. Routledge.
- Douglas, M., & Wildavsky, A. (1983). *Risk and Culture: An Essay on The Selection of Technological and Environmental Dangers*. Univ of California Press.
- Ericson, R. V., & Haggerty, K. D. (1997). *Policing the Risk Society*. University Of Toronto Press.
- Eversman, M. H., & Bird, J. D. (2016). Moral panic and social justice: A guide for analyzing social problems. *Social Work, 1*-8.
- Fairclough, N., Mulderrig, J., & Wodak, R. (2011). Critical Discourse Analyses. In T. A. Van Dijk (Ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* (pp. 357-379). Sage.
- Falconer, M. K., Rhodes, T., Mena, K. C., & Reid, R. (2009). Management information systems: Applications in home visiting programs designed to prevent child abuse and neglect. *Journal*

- of *Technology in Human Services*, 27(3), 194-215.
- Fallov, M. A., Nissen, M. A., Kjærulff, J., Ringø, P., & Birk, R. H. (2017). Proactive, ambivalent and defensive relations between social work and social policy: The shaping of productivity. In *Social Work and Research in Advanced Welfare States* (pp. 159-174). Routledge.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu* (çev. MA Kılıçbay). İmge Kitapevi.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu* *College de France dersleri 1978 1979* (F. Taylan, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2019). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. (F. Taylan, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fournier, V. (1999). The appeal to 'professionalism' as a disciplinary mechanism. *The sociological review*, 47(2), 280-307.
- Geçgin, E. (2019). *Sapma Ve Suç Sosyolojisinde Teorik Güzergahlar*. Kenardakiler: Teoriden Uygulamaya Suç ve Sapma Üzerine Sosyolojik Araştırmalar, Heretik Yayınları
- Gephart, R. P., Van Maanen, J., & Oberlechner, T. (2009). Organizations and risk in late modernity. *Organization Studies*, 30(2-3), 141-155.
- Gilbert, T., & Powell, J. (2010). Power and social work in the United Kingdom: A Foucauldian excursion. *Journal of social work*, 10(1), 3-22.
- Gillingham, P. (2006). Risk assessment in child protection: Problem rather than solution? *Australian Social Work*, 59(1), 86-98.
- Gillingham, P. (2011). Decision-making tools and the development of expertise in child protection practitioners: are we 'just breeding workers who are good at ticking boxes'? *Child & Family Social Work*, 16(4), 412-421.
- Gillingham, P., & Graham, T. (2016). Designing electronic information systems for the future: Social workers and the challenge of New Public Management. *Critical Social Policy*, 36(2), 187-204.
- Gilman, M., & Green, R. (2018). The surveillance gap: The harms of extreme privacy and data marginalization. *Faculty Publications* 42, 253.
- Goddard, C. R., Saunders, B. J., Stanley, J. R., & Tucci, J. (1999). Structured risk assessment procedures: Instruments of abuse? *Child Abuse Review: Journal of the British Association for the Study and Prevention of Child Abuse and Neglect*, 8(4), 251-263.
- Goddard, T. (2012). Post-welfarist risk managers? Risk, crime prevention and the responsabilization of community-based organizations. *Theoretical Criminology*, 16(3), 347-363.
- Green, C. H., & Brown, R. A. (1980). The acceptability of risk. *Science and Public Policy*, 7(5), 307-318.
- Green, D. (2007). Risk and social work practice. *Australian Social Work*, 60(4), 395-409.
- Hansson, S. O. (2010). Risk: objective or subjective, facts or values. *Journal of Risk Research*, 13(2), 231-238.
- Hardy, C., & Maguire, S. (2016). Organizing risk: Discourse, power, and "riskification". *Academy of*

- Management Review*, 41(1), 80-108.
- Harris, N. (1987). Defensive social work. *The British Journal of Social Work*, 17(1), 61-69.
- Healy, K. (2001). Reinventing critical social work: Challenges from practice, context and postmodernism. *Critical Social Work*, 2(1), 1-13.
- Henriqson, É., Schuler, B., van Winsen, R., & Dekker, S. W. (2014). The constitution and effects of safety culture as an object in the discourse of accident prevention: A Foucauldian approach. *Safety Science*, 70, 465-476.
- Houdt, F. v., & Schinkel, W. (2014). Crime, citizenship and community: Neoliberal communitarian images of governmentality. *The Sociological Review*, 62(1), 47-67.
- Houston, S. (2019). Extending Bourdieu for critical social work. In *The Routledge Handbook of Critical Social Work* (pp. 105-114). Routledge.
- Howe, D. (1992). Child abuse and the bureaucratisation of social work. *The Sociological Review*, 40(3), 491-508.
- Howe, D. (1994). Modernity, postmodernity and social work. *The British Journal of Social Work*, 24(5), 513-532.
- Hutter, B. M. (2006). Risk, regulation, and management. In P. Taylor-Gooby & J. O. Zinn (Eds.), *Risk in Social Science* (pp. 202-227). Oxford University Press.
- Kemshall, H. (1998). Defensible decisions for risk: or 'It's the doers wot get the blame. *Probation Journal*, 45(2), 67-72.
- Kemshall, H. (2002). *Risk, social policy and welfare*. McGraw-Hill Education (UK).
- Kemshall, H. (2003). *Understanding risk in criminal justice*. McGraw-Hill Education (UK).
- Kemshall, H. (2010). Risk rationalities in contemporary social work policy and practice. *British Journal of Social Work*, 40(4), 1247-1262.
- Kemshall, H. (2011). Crime and risk: Contested territory for risk theorising. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 39(4), 218-229.
- Lash, S. (2005). Risk Culture. In B. Adam (Ed.), *The Risk Society And Beyond Critical Issues For Social Theory* (pp. 47-63). SAGE Publications.
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public service*. Russell Sage Foundation.
- Lupton, D. (1999). *Risk*. Routledge.
- Lupton, D. (2006). Risk and governmentality. In *The Sociology of Risk And Gambling Reader* (pp. 91-105). Routledge.
- Lupton, D. (2013). Risk and emotion: towards an alternative theoretical perspective. *Health, Risk & Society*, 15(8), 634-647.
- Mansur, F., & Ceylan, Ö. (2021). Defansif Tıp Ve Defansif Tıp Konusunda Yapılan Akademik Çalışmalar Üzerine Bir Derleme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 721-744.
- Maybee, J. (2016). *Hegel's Dialectics*. Stanford Encyclopedia of Philosophy:

<https://plato.stanford.edu/ENTRIES/hegel-dialectics/> adresinden alındı.

- McDonald, C. (2006). *Challenging Social Work: The Institutional Context Of Practice*. Bloomsbury Publishing.
- Mello, M. M., & Wang, C. J. (2020). Ethics and governance for digital disease surveillance. *Science*, 368(6494), 951-954.
- Monahan, T. (2017). Regulating belonging: Surveillance, inequality, and the cultural production of abjection. *Journal of Cultural Economy*, 10(2), 191-206.
- Moss, A. C., & Peppercorn, M. A. (2007). The risks and the benefits of mesalazine as a treatment for ulcerative colitis. *Expert Opinion on Drug Safety*, 6(2), 99-107.
- Munro, E. (2004). The impact of audit on social work practice. *British Journal Of Social Work*, 34(8), 1075-1095.
- O'Malley, P. (1992). Risk, power and crime prevention. *Economy and society*, 21(3), 252-275.
- O'Malley, P. (2004). The uncertain promise of risk. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 37(3), 323-343.
- O'Malley, P. (2000). Uncertain subjects: risks, liberalism and contract. *Economy and Society*, 29(4), 460-484.
- O'Malley, P. (2001). Risk, crime and prudentialism revisited. In K. Stenson & R. R. Sullivan (Eds.), *Crime, Risk And Justice: The Politics Of Crime Control In Liberal Democracies* (pp. 89-103). Routledge.
- O'Neill, O. (2003). *A Question Of Trust: The BBC Reith Lectures 2002*. Cambridge University Press.
- Oberdiek, J. (2017). *Imposing Risk: A Normative Framework*. Oxford University Press.
- Özateş Gelmez, Ö. (2014). Sosyal Hizmetleri Neoliberal Ekonomik Politikalar Üzerinden Okumak. In 7. *Ulusal Sosyal Hizmet Kongresi, 21. yy'da Sosyal Hizmetler Nereden Nereye* (pp. 169-174). Hacettepe Üniversitesi.
- Park, Y., Crath, R., & Jeffery, D. (2020). Disciplining the risky subject: A discourse analysis of the concept of resilience in social work literature. *Journal of Social Work*, 20(2), 152-172.
- Parsloe, P. (1999). *Risk assessment in social care and social work* (Vol. 36). Jessica Kingsley Pub.
- Parton, N. (1998). Risk, advanced liberalism and child welfare: The need to rediscover uncertainty and ambiguity. *The British Journal of Social Work*, 28(1), 5-27.
- Parton, N. (2002). Social work, risk and 'the blaming system'. In *Social Theory, Social Change And Social Work* (pp. 98-115). Routledge.
- Parton, N. (2008). Changes in the form of knowledge in social work: From the 'social' to the 'informational'? *British Journal of Social Work*, 38(2), 253-269.
- Peckover, S., Hall, C., & White, S. (2009). From policy to practice: The implementation and negotiation of technologies in everyday child welfare. *Children & Society*, 23(2), 136-148.
- Pollack, S. (2010). Labelling clients 'risky': Social work and the neo-liberal welfare state. *British Journal of Social Work*, 40(4), 1263-1278.

- Pritchard-Jones, L. (2018). "Adults at risk": "vulnerability" by any other name? *The Journal of Adult Protection*, 20(1), 47-58.
- Rasborg, K. (2021). What Is Risk? In *Ulrich Beck: Theorising World Risk Society and Cosmopolitanism* (pp. 13-25). Cham: Springer International Publishing.
- Reddy, S. G. (1996). Claims to expert knowledge and the subversion of democracy: the triumph of risk over uncertainty. *Economy and society*, 25(2), 222-254.
- Reith, G. (2004). Uncertain times: the notion of 'risk' and the development of modernity. *Time & Society*, 13(2-3), 383-402.
- Ritzer, G. (1975). Sociology: A multiple paradigm science. *The American Sociologist*, 156-167.
- Rose, N. (1993). Government, authority and expertise in advanced liberalism. *Economy and society*, 22(3), 283-299.
- Rose, N. (1996). The death of the social? Re-figuring the territory of government. *International Journal of Human Resource Management*, 25(3), 327-356.
- Rose, N. (1998). Governing risky individuals: The role of psychiatry in new regimes of control. *Psychiatry, Psychology and Law*, 5(2), 177-195.
- Rose, N. (1999). *Powers of freedom: Reframing political thought*. Cambridge university press.
- Rothstein, H., Huber, M., & Gaskell, G. (2006). A theory of risk colonization: The spiralling regulatory logics of societal and institutional risk. *Economy and society*, 35(1), 91-112.
- Scourfield, P. (2007). Social care and the modern citizen: client, consumer, service user, manager and entrepreneur. *British Journal of Social Work*, 37(1), 107-122.
- Sharland, E. (2006). Young people, risk taking and risk making: Some thoughts for social work. *British Journal of Social Work*, 36(2), 247-265.
- Shi, P. (2019). Hazards, disasters, and risks. In *Disaster Risk Science* (pp. 1-48). Springer.
- Silver, E., & Miller, L. L. (2002). A cautionary note on the use of actuarial risk assessment tools for social control. *Crime & Delinquency*, 48(1), 138-161.
- Stalker, K. (2003). Managing risk and uncertainty in social work: A literature review. *Journal of Social Work*, 3(2), 211-233.
- Stanford, S. (2010). 'Speaking back' to fear: Responding to the moral dilemmas of risk in social work practice. *British Journal of Social Work*, 40(4), 1065-1080.
- Stenson, K. (1993). Social work discourse and the social work interview. *Economy and Society*, 22(1), 42-76.
- Tregeagle, S., & Darcy, M. (2008). Child welfare and information and communication technology: Today's challenge. *British Journal of Social Work*, 38(8), 1481-1498.
- Tsui, M. & Cheung, F. (2004). Gone with the wind: The impacts of managerialism on human services. *British Journal of Social Work*, 34(3), 437-442.
- Tuncay, T., & Tekin, H. (2021). *Sosyal Hizmet mesleğinin ABC'si*. Ankara: Nika.
- Undrill, G. (2007). The risks of risk assessment. *Advances in Psychiatric Treatment*, 13(4), 291-297.
- Van Dijck, J. (2014). Datafication, dataism and dataveillance: Big Data between scientific paradigm

- and ideology. *Surveillance & society*, 12(2), 197-208.
- Üstel, F. (2016). *Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Vojak, C. (2009). Choosing language: Social service framing and social justice. *British Journal of Social Work* 39(5), 936-949.
- Webb, S. A. (2006). *Social Work in a Risk Society: Social and Political Perspectives*. Bloomsbury Publishing.
- Webb, S. A. (2019). Resistance, biopolitics and radical passivity. In *The Routledge Handbook of Critical Social Work* (pp. 148-159). Routledge.
- Webb, S. A., & McBeath, G. B. (1989). A political critique of Kantian ethics in social work. *The British Journal of Social Work*, 19(1), 491-506.
- Werth, R. (2017). Individualizing risk: Moral judgement, professional knowledge and affect in parole evaluations. *British Journal of Criminology*, 57(4), 808-827.
- White, S., Hall, C., & Peckover, S. (2009). The descriptive tyranny of the common assessment framework: Technologies of categorization and professional practice in child welfare. *British Journal of Social Work*, 39(7), 1197-1217.
- Wynne, B. (1992). Carving out science (and politics) in the regulatory jungle. *Social Studies of Science*, 22(4), 745-758.
- Yang, X., & Haugen, S. (2015). Classification of risk to support decision-making in hazardous processes. *Safety Science*, 80, 115-126.
- Zastrow, C. (2014). *Sosyal Hizmette Giriş* (B. Çiftçi, ed.). Nika.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Yaşlı Göçmen Olmak: Türkiye’de Yaşlı Suriyelilerin Hizmet Alımındaki Konumları

Being Elderly Migrant: Place of Elderly Syrians in Service Receiving in Türkiye

Emrah APAK¹ Taner ARTAN²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi,
eapak@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-4392-6757

²Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi-
Cerrahpaşa,tanerartan72@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-8716-2090

Başvuru: 05.10.2023
Kabul: 02.04.2024

Atıf:

Apak, E. ve Artan, T. (2024). Yaşlı göçmen olmak: Türkiye’de yaşlı suriyelilerin hizmet alımındaki konumları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(2), 315-333.
DOI:10.33417/tsh.1371738

ÖZ

Yaşlı göçmenler, göçmen grubu içerisinde iki kat dezavantajlı konumda olan bu nedenle sorun ve ihtiyaçları dikkatle ele alınması gereken bir grubu oluşturmaktadır. Yaşlı göçmenler, fiziksel yetersizlik, göç sonrasında çalışamama gibi faktörlerden dolayı göç sürecinde ve göç sonrası süreçte diğer yaş gruplarına göre daha fazla zorluk çekmektedirler. Alışılmış olan sosyal ağlardan kopma, göç edilen yerde çalışamamaktan dolayı aile üyelerine bağımlı olma, yeni kültüre uyum sağlamada yaşanan zorluklar yaşlıların daha kırılabilir olabileceğini düşündürmekte, bundan dolayı bu çalışmada yaşlı göçmenlere odaklanılmaktadır. Bu çalışmada, göçmenler içerisinde kırılabilir bir grup olan yaşlıların sorunlarının neler olduğu ve Türkiye’de kamu, sivil toplum kuruluşları ve belediyeler tarafından sunulan hizmetlerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Yaşlı göçmenlerin yaşadıkları sorunlar; sosyo-kültürel uyum, istihdam, sosyo-ekonomik durum, fiziksel ve ruhsal sağlık, sosyal destek alanlarında yoğunlaşmaktadır. Türkiye’de yaşlı göçmenlere yönelik kamu, belediye ve STK’lar tarafından sunulan hizmetlerin özde yaşlılara yönelik sınırlı düzeyde var olduğu, genel göçmen nüfusa sunulan hizmetlerden yaşlı göçmenleri yararlandıkları söylenebilir. Dolayısıyla, hizmet sunumlarında yaşlı göçmenlerin yaşadıkları sorunların göz önünde bulundurularak hizmet modellerinin yeniden düzenlenmesi gerektiği önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Göç, suriyeli, yaşlı göçmen, sosyal hizmet

ABSTRACT

Elderly immigrants constitute a group that is in a doubly disadvantaged position within the immigrant group, therefore, their problems and needs should be handled carefully. Elderly immigrants have more difficulties in the migration process and post-migration process than other age groups due to factors such as physical inadequacy and inability to work after migration. Disconnecting from the social networks, being dependent on family members due to not being able to work in the migrated place, difficulties in adapting to the new culture suggest that the elderly may be more vulnerable, therefore, this study focuses on elderly immigrants. In this study, it is aimed to examine the problems of the elderly, who are a vulnerable group among immigrants, and the services provided by the state, NGOs and municipalities in Turkey. Problems experienced by elderly immigrants; focuses on socio-cultural adaptation, employment, socio-economic status, physical and mental health, and social support. It can be said that the services provided by the state, municipalities and NGOs for the elderly immigrants in Turkey are limited, especially for the elderly, and elderly immigrants benefit from the services offered to the general immigrant population. Therefore, it can be suggested that services should be reorganized by taking into account the problems experienced by elderly immigrants in service provision.

Keywords: Migration, syrian, elderly migrants, social work

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler'in (BM) 2021 yılı verilerine göre dünyadaki uluslararası göçmenlerin %11,7'si (yaklaşık 30 milyon) 65 yaş üstü kişilerden oluşmaktadır. Bu kapsama alınanlar; yaşlı iken göç eden, göç ettikten sonra yaşlanan veya aile birleşimi gibi sebeplerle göç eden yaşlılardır. 1990-2017 yılları arasında dünyanın gelişmiş bölgelerindeki 65 yaş üstü göçmenlerin sayısı 11 milyon artarken, gelişmekte olan ülkelerde ise bu artış bir milyondan az bir sayıda olmuştur. (BM, 2021).

Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş ile birlikte buradan komşu ülkelere doğru büyük bir göç yaşanmaya başlamıştır. 2011 yılı nisan ayı itibariyle yaklaşık 6-9 milyon insan zorunlu olarak evini terk etmiştir. Bunların yaklaşık 4-4,5 milyonu ise ülkelerini terk ederek Lübnan, Ürdün, Türkiye gibi komşu ülkelere göç etmişlerdir (Erdoğan, 2015, s. 317). Türkiye, bu ülkeler içerisinde en fazla Suriyeli göçmene ev sahipliği yapan ülke konumundadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) verilerine göre 2019 yılında geçici koruma altına alınan Suriyeli sayısı 3,5 milyonun üzerindedir. Bu göçmenler içerisinde dezavantajlı bir grup olan, zorunlu göç ile Türkiye'ye gelen ve geçici koruma statüsünde bulunan yaşlılar, Türkiye'deki Suriyelilerin toplam nüfusunun yaklaşık %3'ünü oluşturmaktadır. Yaşadıkları sosyal çevreyi terk ederek farklı bir çevreye gelen yaşlıların gençlere nazaran daha kırılgan olmaları, onları göçe karşı daha hassas kılmaktadır. Hedef ülkede yaşlanan yaşlılara ve gençlere nispeten yaşlı iken göç eden kişiler, dil ve uyum noktasında daha fazla zorluk çekmektedirler (Nimmağadda ve Balgopal, 2000, s. 47).

Yaşlı göçmenler, birden fazla eşitsizliği aynı anda yaşamak anlamına gelen kesişimselliği (Giddens ve Sutton, 2018, s. 190) deneyimlemektedirler. Göçmen ve yaşlı olmanın birlikte getirdiği dezavantajlılık durumu, yaşlıları diğer yaş gruplarından ayırmakta ve yaşlıların sorunları daha şiddetli yaşamalarına yol açmaktadır. Literatürde yaşlı göçmenlere yönelik yapılmış çalışmalar, yaşlıların sorunlarını ve ihtiyaçlarını farklı boyutlarıyla incelemektedir. Bu çalışmaların; sağlık (Chung ve ark., 2018), depresyon (Camacho ve ark., 2018), göçmen yaşlılara yönelik yaşlı ayrımcılığı (Dolberg ve ark. 2019), sosyo kültürel uyum (Lai ve ark., 2019), sosyoekonomik durum (Lee ve Yoon, 2011), barınma (Mahmood ve ark., 2008), iyilik hâli (Sand ve Gruber, 2018), bakım gereksinimi (Treas ve Mazumdar, 2004), yalnızlık (Uysal-Bozkır ve ark., 2017) alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Türkiye'de ise doğrudan yaşlı göçmenlere yönelik henüz sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Demir 2018; Taşcı ve Kahraman, 2021; Korkmaz Yaylagül ve Aslan, 2020).

Yapılan çalışmalar da göz önüne alındığında Türkiye'de yaşayan bu marjinal gruba yönelik daha fazla çalışma yapılması gerektiği söylenebilir. Bu nedenle yaşlıların yaşadıkları zorlukların neler olduğu ve bu zorluklara karşı ne tür sosyal hizmet uygulamalarının yürürlükte olduğunun bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle dünyadaki literatür göz önünde bulundurularak, yaşlı göçmenlerin yaşadıkları genel sorunlar ele alınacak, Türkiye'de yaşlı göçmenlere sunulan hizmetlerin neler olduğu incelenecektir. Bu bağlamda araştırmanın alt soruları aşağıdaki gibidir:

1. Yaşlı göçmenlerin yaşadıkları sosyo kültürel uyum sorunları nelerdir?
2. Yaşlı göçmenlerin yaşadıkları sosyal destek sorunları nelerdir?
3. Yaşlı göçmenlerin yaşadıkları istihdam sorunları ve sosyo ekonomik zorluklar nelerdir?
4. Yaşlı göçmenlerin yaşadıkları ruhsal ve fiziksel sağlık sorunları nelerdir?
5. Türkiye'deki yaşlı göçmenlere Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sunulan hizmetler nelerdir?
6. Türkiye'deki yaşlı göçmenlere belediyeler tarafından sunulan hizmetler nelerdir?

Yaşlı Göçmen Olmak

Yaşlı göçmenler, göçmen grubu içerisinde yeri ve ihtiyaçları bakımından farklı olan bir kitledir. Küreselleşme, yaşlı göçmenler hakkındaki düşüncelerin yeniden şekillenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle gerontolojik sosyal hizmetin yaşlı göçmenler açısından yeniden ele alınmasını zorunlu hale getirmektedir (Torres ve Lawrence, 2012). Uluslararası göçmenler çoğunlukla gençlerden oluşmaktadır. Yaşlı bireyler göç etmeye daha az meyillidirler ve çevrelerinden ayrılmak istememektedirler (Angel ve ark. 1999, s. 60). Bu nedenle yaşlılar genel olarak yaşadıkları tehlikeli durumdan son anda kaçanlardır (UNHCR, 2020). Dolayısıyla göçmen grubu içerisinde yaşlı iken göç edenlerin sayısı görece daha az sayıdadır (Treas ve Batalova 2009, s. 390). Ancak genç yaşta iken göç edip göç ettikleri yerde yaşlananlarla birlikte göçmen grupları içerisindeki yaşlı oranı artma eğilimi göstermiştir (Bolzman ve ark. 2004, s. 415; Borjas 2011, s. 485). BM'nin (2017) verilerine bakıldığında 1990 yılında toplam göçmen sayısı 152 milyon iken bunların 25 milyonu (%16) 60 yaş üstü bireylerden oluşmaktadır. 2017 yılında ise toplam göçmen sayısı 258 milyona yükselmiş, göçmenlerin 43 milyonunu ise (%16) 60 yaş üstü kişiler oluşturmuştur (BM, 2017). Yaşlı göçmen nüfus son yıllarda dikkat çekmeye başlamış, sosyal refah politikaları çerçevesinde değerlendirilmeye başlanarak güncel bir konu haline gelmiştir (Bolzman, 2012, s. 102).

Çoğu Avrupa ülkesinde, yaşlılar uzun zamandır kamuoyu ve refah politikalarında görmezden gelinmiştir. 1950 ve 1960'larda çoğu Avrupa ülkesine gelen göçmenler geçici işçi olarak işe alınmış ve kısa vadede ekonomiye faydalı görülmüştür. Çoğunlukla vasıfsız işlerde çalışmış; aile birleşimi, coğrafi ve profesyonel hareketlilik, sosyal güvenlik ve kamu yardımına erişim gibi ciddi yasal kısıtlamalara katlanmışlardır. Göçmenler aynı zamanda yerli nüfusun bazı kesimlerinde düşmanlıkla karşılaşmışlardır. Göçmenlerin bu ilk kuşağı için hiçbir entegrasyon politikası uygulanmamıştır. Bu başarı tamamen göçmenlerin özel girişimlerine bırakılmıştır (Bolzman ve ark. 2004, s. 415). Örneğin diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi İsviçre'deki yaşlı göçmenlerin sosyo-ekonomik ve sağlık koşulları yerli yaşlılara göre daha kötüdür. İsviçre'de yaşlılara yönelik sağlık ve sosyal bakım hizmetlerinin gelişmiş olmasına rağmen sunulan hizmetler yaşlı göçmenler için tam olarak erişilebilir değildir. Hizmet sunucusu konumundaki temel kurumlar yaşlı göçmenlere yeteri

kadar önem vermemekte ve sosyal hizmetlerin çok kültürcü sunumunda eksiklik yaşanmaktadır (Bolzman, 2012, s. 102-110). Almanya'daki yaşlı göçmenler için de durum benzerdir. Yaşlılık döneminde bulunan birinci kuşağa ilişkin araştırmalar sağlık, gelir düzeyi ile kurumsal bakım ve destek hizmetlerinden yararlanma başta olmak üzere temel yaşam pratiklerinde önemli sıkıntıları ve sorunları işaret etmektedir. Olumsuz çalışma koşullarına dayalı erken yaşta çökme, göç kaynaklı psikolojik ve kronik hastalıklar, erken emeklilik ve düşük gelir ile yaşlı bakım ve destek hizmetlerinden yararlanma yoksunluğu yaşlı göçmenlerin sorunlarının başında yer almaktadır. Göçmenlerin Alman yaşlı grubu ile karşılaştırıldığında özellikle gelir düzeyi, sağlık durumu, barınma koşulları ve yaşlı bakım hizmetini kapsayan sosyal hizmetlerden yararlanma gibi açılardan kaliteli yaşamdan yoksun olduğu görülmektedir (Kartal ve Alptekin, 2015, s. 610).

Gençlere göre göç kararını daha zor alan yaşlı bireylerin bu kararı üç faktörden kaynaklanmaktadır. İlk ve en önemlisi yaşam döngüsünde meydana gelen değişimlerdir. Bunlar emeklilik, eşin kaybı, sağlığın kötüye gitmesi gibi değişimlerdir. İkincisi, bireyin dışında gelişen çevresel etkenlerden kaynaklanan, ev ve çevre ile ilgili tatminsizliğe yol açan durumlardır. Üçüncüsü ise bireyin ekonomik durumu ve yaşanan yerdeki dinginliği engelleyen durumların varlığıdır (Wiseman ve Roseman, 1979, s. 329). Bunun dışında yaşlıları göç etmeye iten ve çeken sebepler bulunmaktadır. Yaşlıları göçe çeken sebepler; aile birleşimi, sağlık bakımına ulaşım, daha sağlıklı ve güvenilir bir ortamda yaşama, ekonomik refaha erişim gibi faktörlerdir. Yaşlıları göç etmeye iten sebepler ise savaş ve kaos ortamı, ezilme ve düşmanlık görme ve yaşanan ortamdan duyulan genel memnuniyetsizliktir (Girgis, 2015, s. 75-95). Buradan anlaşılacağı gibi yaşlı bireylerin yaşadıkları topluluğa güvenlik, yakınlık ve bağımsızlık duygularıyla bağlanmaları ve bu çevreyi terk etmekte zorlanmaları (Wiles ve ark., 2011, s. 357) yaşlılık döneminde göç etmeyi zorlaştırmaktadır. Özellikle Suriyeli yaşlılar gibi savaş ve kaotik durumlarda göç etmek zorunda kalanlar, şiddet ve yaşam koşulları kötüleşene kadar göç etmeyi en son tercih olarak görmektedirler (Chahda ve ark., 2013, s. 33). Yaşadıkları ve bağlı oldukları çevreden göç etmek zorunda kalan yaşlılar bu nedenle göç ettikleri yerde iki kat dezavantajlı konuma gelmektedirler. Göçmen ve yaşlı olmanın birlikte getirdiği dezavantajlılık durumu, yaşlıları diğer yaş gruplarından ayırmakta ve onların sorunları daha şiddetli yaşamalarına yol açmaktadır. Özellikle sürgünde olan yaşlıların toplumsal açıdan tecritte olmaları ve ailelerinden ayrı düşmüş olmaları, durumu daha hassas hâle getirebilmektedir (UNHCR, 2020). Her iki dezavantajı birlikte yaşamalarından dolayı yaşlı göçmen grubunun ayrı ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Torres ve Lawrence, 2012).

Yaşlı Göçmenlerin Yaşadıkları Sorunlar

Sosyo Kültürel Uyum

Uyum (adaptation), bireysel veya grup düzeyinde çevresel gerekliliklere bağlı olarak meydana gelen değişimdir. Bu değişim hemen gerçekleşebileceği gibi uzun dönemli de olabilir. Birey ve yeni çevre arasındaki uyum düzeyi yüksek olabileceği gibi bazen uyum gerçekleşmeyebilir (toplumdan

ayrı durma ve marjinalleşme gibi) ve bu durum kültürleşme stresine veya psikopatolojiye yol açabilir (Berry, 1997, s. 13-14). Gençler ve çocuklar kültürel değişimleri daha çabuk algılayıp adapte olabilirken yaşlılar bu konuda daha zayıf kalmaktadırlar. Adaptasyon süreci kaçınılmaz olarak yaşlılar üzerinde, özellikle düşük sosyoekonomik ve sağlık durumundaki yaşlı göçmenlerde, ekstra bir strese yol açmaktadır (Ron, 2001). Ayrıca yaşlı göçmenlerin baskın kültüre olan erişimlerdeki zorluk, çatışan etnik kimlikleri ve dil yetersizliklerinin gençlere göre daha düşük düzeyde olması yaşlıların bu sürecini zorlaştırmaktadır. Yaşın ileri olması, düşük gelir, ev sahibi ülkede bulunulan zamanın az olması, düşük sağlık durumu ve düşük yaşam kalitesi de yine yaşlı göçmenlerde uyum sorununu artırmaktadır (Dong ve ark. 2015, s. 1931). Yapılan çalışmalarda yaşlı göçmenlerin finansal yönden daha dezavantajlı olmaları durumunda toplumsal katılımlarının da daha düşük düzeyde olduğu ifade edilmektedir (Lai ve ark., 2019). Yaşlı iken göç eden yaşlıların, özellikle göç etmeye zorlanan yaşlıların, maddi olanaklarının daha düşük olabileceği ele alındığında toplumsal katılımlarının daha zayıf olması ve buna paralel olarak da sosyokültürel uyumlarının olumsuz olabileceği söylenebilir. Bu durumda sosyokültürel uyum noktasında yaşlıların diğer yaş gruplarına göre daha dezavantajlı olabilecekleri iddia edilebilir.

Daha önce de ifade edildiği gibi dilsel engeller sosyokültürel uyum konusunda yaşanan temel sorunlardan birisidir (Berry 1997; Dong ve ark. 2015). Girgis'in (2015) Amerika'daki yaşlı göçmenlerle yaptığı çalışmada da dil ve iletişim engeli, yaşanan en büyük zorluklardan biri olarak belirlenmiştir. Dil yeterliğinin olmaması yaşlılık ile birlikte etkileşime girerek işe girememede etkin rol oynamakta, çevre ile etkileşimi azaltarak ağ kurma şansını azaltmakta; dışlanma, yalnızlık, yetersizlik ve faydasızlık duygularına yol açmaktadır (Girgis, 2015, s. 110-112). Amerika'da yaşayan yaşlı göçmenlerdeki temel sorunlardan birisinin dil yetersizliği olduğunu ortaya koyan Li ve ark. (2018), yaşlıların dışarıdaki günlük yaşamlarını sürdürememe, hizmetlere ulaşamama, benlik saygısını azaltma, yalnızlık ve dışlanma duygusunu artırmasından dolayı dil yetersizliğinin düşük düzeyde uyuma neden olduğunu belirtmektedir.

Sosyal Destek

Sosyal destek, farklı türden kişilerarası ilişkileri kapsayan, yaşam olaylarının meydana getirdiği stres ile baş etmek için kullanılan bir kaynaktır ve yaşlılarda mental ve fiziksel sorunlara karşı kırılganlığı azaltmada etkilidir (Monahan ve Hooker, 1997, s. 279). Göç eylemi, yaşlı kişiler için göç ettikleri yerde sosyal ağlarının farklılaşmasına yol açmakta (Litwin, 1995, s. 158) ve genellikle yaşlıların dayandığı resmi ve gayri resmi destek sistemlerini aşındırmaktadır. Genellikle yerinden edilen aileler, geçim kaynaklarının sınırlı olmasından dolayı yaşlı aile üyelerini göz ardı edebilmektedirler. Dahası, refakatsiz olan yaşlı bireylerin arkadaş veya aile desteği olmadan ötekileşmesi ve yoksullaşmaları, kendilerine yetememeleri ve temel mal veya hizmetlere erişimlerinde sorun yaşamaları vuku bulabilmektedir. Bu nedenle yaşlı iken göç eden kişilerin

sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi veya sosyal hizmetlerin bu gruplara özel önem atfetmesi değerli olmaktadır (Chahda ve ark. 2013, s. 5).

Bulunduğu yerdeki sosyal ağ yapısından ayrılarak farklı yere göç eden yaşlılar için sosyal destek ağı önem kazanmaktadır. Göç eden yaşlılar için aile; bakım ve destek için merkezi konumdadır (Victor ve ark., 2012, s. 81). Yaşlı göçmenler ilk olarak göç ettikleri yerde aile içerisindeki sosyal ağlara sahipken zaman içerisinde bu ağlarını genişletmektedirler (Litwin 1995, s. 170). Böylece göç ettikten sonra geçen zaman diliminde yaşlı göçmenler için sosyal destek ağı; aile, arkadaş ve akrabaları da içeren daha geniş bir alana yayılmaktadır. Buna rağmen yaşlılar için aile bağları diğer ağlara göre daha destekleyici olmakta, bu ağ yapısı içerisinde de çocuklar ve eş ön plana çıkmaktadır (Litwin, 1995, s. 171; Ajrouch 2007 s. 745; Victor ve ark. 2012 s. 89). Yaşlı göçmenlerin sosyal desteklerine ilişkin literatür incelendiğinde sosyal desteğin yaşlılar üzerinde olumlu etkilerinin olduğu bulgularına ulaşılmaktadır (Cook ve Weigel 1983 s. 271; Min 1984). Göçmen yaşlılarda sosyal desteğin; sosyokültürel uyum, daha iyi bir ruh hâli, resmi hizmetlerin verimli kullanılması (Litwin 1995, s. 158), sağlıklı olma, kaygı bozukluğunun azalması, düşük depresyon (Golden ve ark. 2009, s. 288) gibi faktörler üzerinde etkili olduğu sonuçları literatürde yer almaktadır. Ayrıca sosyal destek eksikliğinde ise stres, depresyon, psikopatolojik sorunlar (McCallum ve Shadbolt, 1989), intihar düşüncesi (Vanderhorst ve McLaren Dr 2005, s. 517) durumlarında artış gözlenmektedir. Bununla birlikte etnik sosyal çevre, yaşlı göçmenlerde yeni topluma uyum sağlamaya engel de olabilmektedir (Litwin, 1995, s. 158). Örneğin kendi ülkesinden gelen bireylerle sıkı ilişkisi olan yaşlı göçmenler arasında otonomi sorunu yaşanabilmektedir (Pohjola, 1991, s. 437). Ancak genel olarak bakıldığında yaşlı iken göçmen konumuna düşen bireyler için sosyal desteğin olumlu etkilerinin daha önde olduğu, bu nedenle yaşlı göçmenlerin ev sahibi ülkede sosyal destek ağı içerisinde yer alması gerektiği söylenebilir.

Ruhsal ve Fiziksel Sağlık

Göç süreci, göçün türü ve sebebine bağlı olarak stresli olabilmekte ve göç eden bireyleri ve ailelerin sağlığını etkileyebilmektedir (Bhugra ve Becker, 2005, s. 18-19). Yaşlı iken göç eden kişiler, sosyal refah ve sağlık hizmetlerine erişimde zorluk yaşamalarından dolayı ailelerine bağımlı kalabilmektedirler (Mui ve Kang, 2006). Sağlık hizmetlerine erişim yaşlı göçmenler için daha zorlayıcıdır. Ev sahibi ülkedeki sağlık sistemini anlamakta güçlük çekmeleri, mali yetersizliklerinin olması, dil ve kültürel yapıları da yaşlı göçmenlerin sağlık hizmetlerini kullanmalarında engel teşkil etmektedir. (Gorospe, 2006). Yaşlı göçmenler ile yapılan çalışmalarda yaşlıların kontrol kaybı ve kaygı yaşadıkları, bu durumun sebeplerinin ise yeni bir kültürel ortama ve günlük yaşama adapte olmak, dil yetersizliği, sosyal ve finansal kaynak yetersizliği, sosyoekonomik zorluklar, yabancılaşma gibi faktörler olduğu tespit edilmiştir (Angel ve ark., 2000; Emami ve ark., 2000; Acharya ve Northcott 2007; Casado ve ark., 2010). Bu faktörler yaşlı göçmenlerin fiziksel ve mental sağlığı üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmektedir (Silveira ve ark., 2002).

Sağlık sorunlarına ek olarak genelde göçmenlerin özelde ise yaşlı göçmenlerin ev sahibi ülkede yaşadıkları sağlık ile ilişkili sorunlardan birisi de sağlık hizmetlerine erişimdeki zorluktur. Yapılan çalışmalar sağlık hizmetlerine erişimin göçmenler açısından zor olduğunu; göçmenlerin sağlık sistemine ilişkin yeteri kadar bilgilerinin olmaması ve sağlık hizmetlerine erişimde engellerin bulunmasının göçmenlerde kötüleşen sağlık sorunlarına yol açtığını ortaya koymaktadır (Derose ve ark. 2009, s. 14-16). Yapılan boylamsal bir araştırma, yaşlı göçmenlerin başlangıçta ev sahibi ülke vatandaşlarına göre sağlık koşullarının daha iyi olmasına rağmen zamanla belirgin şekilde kötüye gittiğini ortaya koymuştur (Choi 2012, s. 497-498). Yaşlılar özelinde göçmenlerin ev sahibi ülkedeki sağlık hizmetlerine erişiminde birçok faktör rol oynamaktadır. Bu faktörler; dil yetersizliği, sağlık güvencesine hak kazanamamış olmak, sosyoekonomik durum, toplumsal kaynakların eksikliği ve göçmenlik statüsüdür (Derose ve ark. 2009, s. 3; Vargas Bustamante ve ark., 2014, s. e94). Özellikle sosyoekonomik durumun yetersizliği göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişiminin kısıtlanmasında başat rol oynamaktadır (Vargas Bustamante, 2012, s. 149).

İstihdam ve Sosyoekonomik Durum

Yaşlı göçmenler arasında var olan temel sorunlardan bir tanesi istihdam sorunu ve gelire bağlı olarak yaşanan yoksulluktur. Yaşlı göçmenlerde finansal sorunlar ve yoksulluk başlı başına sorun olmakla birlikte yol açtığı diğer sorunlardan dolayı da ele alınması gereken konulardan birisidir. Yaşlı grubu içerisinde var olan bir sorun olan yoksulluk, özellikle yaşlı göçmenler arasında daha yaygındır (Lee ve ark. 2014, s. 386; Girgis, 2015, s. 119). Yaşlı göçmenlerin işe yerleşme sorunu onları gelir eksikliği ile baş başa bırakmaktadır. Dil engeli, yaşlıların iş bulamamasına neden olmaktadır. Yaşlı göçmenlerin sosyal güvenlik yardımlarından yararlanma oranlarının düşük olması ve gelirlerinin olmaması onları finansal destek için çocukları ve diğer aile üyelerine bağımlı kılmaktadır. Mülteci statüsünde olanlara az miktarda nakdi yardım yapılmasına rağmen bu yardımın temel ihtiyaçlarına dahi yetmemesinden dolayı yaşlıların bağımlılık durumları sona ermemektedir (Girgis 2015, s. 205). Özellikle felaket veya savaş gibi zaruri durumlarda ev veya iş yeri gibi tasarruflar veya varlıklar genellikle acil bir durumda geride bırakılır veya yok edilir. Yaşlılar kendileri ile birlikte varlıklarını göç ettikleri yerlere götüremediklerinden dezavantajlı duruma düşmeye daha yatkındırlar. Ayrıca acil durumlarda yaşlı insanlar için gelir elde etmek amacıyla ev sahibi ülkede karşılaşılabilecekleri çok az fırsat vardır, çünkü bir defa yerinden edildikten sonra yeniden gerekli sosyal bağlantıları ve iş için gerekli becerileri kazanmak zor olmaktadır (Chahda ve ark., 2013, s. 5). O'Brien ve arkadaşlarına (2010) göre Amerikada'ki yaşlı göçmenler içerisinde yoksulluk oranı %15.2 iken ev sahibi yaşlılar arasında bu oran %8.9'dur. Benzer bir çalışmada Phua ve ark. (2007) Asyalı göçmenler ile ev sahibi yaşlılar kıyaslandığında Asyalı göçmenler arasında iki kat daha fazla yoksulluk riski olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Göçmenlere Sunulan Hizmetler

Türkiye’ye gelen Suriyeli göçmenler burada mülteci statüsünden farklı olarak geçici koruma statüsünde bulunmaktadır. Bu durum dünyadaki genel durumdan farklılık göstermektedir. Bu durumun temel kaynağı Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan coğrafi sınırlamaları yalnızca Avrupa olarak kabul etmiş olması ve yalnızca Avrupa’da meydana gelen olaylardan dolayı Türkiye’ye sığınanları mülteci olarak kabul etmesidir. Bunun dışındaki ülkelerden gelen sığınmacılar, mülteci olarak tanınmamakta ve üçüncü bir ülkeye gidinceye kadar Türkiye’de geçici koruma statüsünde kalmaktadırlar (<http://cenevrefisi.dt.mfa.gov.tr>). 2013 yılında Resmi Gazete’de yayımlanan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) yürürlüğe girmiş, Suriyeli mültecilerin statüsü ilk olarak burada tanımlanmıştır. Bu kanunun 62. maddesine göre Suriye’den gelen göçmenler şartlı mülteci statüsünde kabul edilecektir. Bu statüye göre, Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle Türkiye’de bulunan göçmenlere üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalma izni verilir.

İçişleri Bakanlığı göçmenlere geçici koruma statüsü tanınmasına yönelik olarak 2013 tarihinde ilgili düzenlemeyi yapmıştır. Bu tarihte uygulamaya geçirilen YUKK’nin 91’inci maddesinde geçici koruma kanunu aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

- (1) *Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.*
- (2) *Bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.*

Geçici koruma statüsü kapsamında, Suriyelilerin zorla geri gönderilmesinin önlenmesi, Türkiye’de süresiz kalma, acil ihtiyaçların sağlanması gibi koruma ve yardım unsurları garanti altına alınmıştır. Bu kapsamda, Türkiye’de bulunan Suriyeli göçmenler, kamu sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadır. Geçici koruma statüsü, bütün Suriyeli göçmenleri kapsamaktadır ve bu kapsama kimlik belgesi olmayanlar da dahildir. Ancak Türkiye’de henüz mevcut krize çözüm üretilebilecek bir alt yapı bulunmamaktadır. Geçici koruma altında bulunan göçmenler, Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde yer alan haklardan yararlanma hakları bulunmasına rağmen uygulamada sorunlar bulunmaktadır (Elik, 2016, s. 332).

Geçici korumanın yukarıda ifade edilen unsurları Göç İdaresi tarafından açık sınır politikası ile ülke topraklarına kabul, geri göndermeme ilkesi, gelen kişilerin temel ve acil ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde özetlenmiştir (<https://www.goc.gov.tr/gecici-korumanin-unsurlari>). Türkiye’deki Suriyelilerin statüleri, hakları, yükümlülükleri gibi durumlar 2014 yılında yürürlüğe giren Geçici Koruma Kanunu

ile sağlanmaktadır. Kanun kapsamında geçici koruma statüsü altında bulunan kişilere sunulacak sağlık, eğitim, istihdam, sosyal yardım ve hizmetler, tercümanlık ve gümrük işlemlerine ilişkin hizmetler düzenlenmektedir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından göçmenlerin ilk aşamada sağlık, barınma ve yiyecek gibi temel ihtiyaçları giderilir, sonrasında ise yaşam koşullarının daha iyi hâle getirilmesi adına göçmenlerin kendi vatanlarına dönmeleri, sığındıkları ülkeye uyum sağlamaları veya üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri şeklinde kalıcı çözüm üretilir. Ancak kalıcı çözüm yollarından birisi olan göçmenin kendi vatanına gönderilmesi seçeneği, göçmen kendi istemediği sürece gerçekleşmeyeceği için değerlendirilmeye alınamamaktadır (Yavuz, 2015, s. 273). Bu nedenle Türkiye açısından misafir olarak görülen Suriyeli göçmenlerin temel hak ve ihtiyaçları geçici koruma statüsü bitinceye kadar yasal düzenlemeler kapsamında Türkiye sınırları içerisinde karşılanmaktadır.

Yasal düzenlemeler kapsamında Suriyeli göçmenlere sunulan hizmetler hem geçici barınma merkezlerindeki hem de şehirlerde yaşayanlara sağlanmaktadır. Mültecilerin hayatlarını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeleri için barınma ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanması gerekir. Ancak Suriyeli mültecilerin 2020 yılı itibariyle çok az bir kısmı geçici barınma merkezlerinde kalırken geri kalan 3,5 milyona yakın göçmen ise Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde kendi imkânları ile yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Geçici barınma merkezlerinde yaşayan Suriyeli göçmenlere barınma, su, gıda, beslenme, sağlık gibi temel ihtiyaçlar doğrudan sunulabiliyorken bu merkezlerin dışında yaşayanlara ise bu yardımların doğrudan ve yeterince ulaştırılması mümkün olamamaktadır. 2013 yılı itibariyle AFAD tarafından yayımlanan genelge ile kampların dışında yaşayan Suriyeli göçmenlerin sağlık kurumlarından faydalanmaları mümkün kılınmış; ilk aşamada yalnızca 10 şehirle sınırlı iken daha sonra yeni bir genelge ile bütün şehirler bu kapsama alınmıştır. Bu kapsamda kamp dışında yaşayan Suriyeli göçmenlerin buldukları illerdeki sağlık kurumlarına önleyici ve tedavi edici hizmetler için başvurmaları durumunda bu hizmetlerin masrafları AFAD tarafından karşılanmaktadır (Yavuz, 2015, s. 276).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) tarafından Geçici Koruma Yönetmeliğine dayanarak Suriyeli göçmenlere sunulan birtakım hizmetler bulunmaktadır. Geçici barınma merkezlerinde bulunanlara ASHB'nin il müdürlükleri tarafından psiko sosyal destek hizmetleri sunulmaktadır. Risk altında bulunan çocuklara yönelik koruyucu ve önleyici destekler de sunulan bu hizmetler arasındadır. Benzer olarak aile içi şiddet mağduru olan kadınlara da Kadın Konukevi ile Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinde (ŞÖNİM) korunma ve barınma imkânı sunulmaktadır. Engelli ve yaşlılara yönelik destek, danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin yanı sıra muhtaç durumda olan geçici koruma altındakilere Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) tarafından aynı ve nakdi yardımlar verilmektedir (Güneş-Aslan, 2018, s. 57-63). Ancak Artan ve Arıcı (2017), geçici koruma altında bulunan Suriyelilere yönelik İstanbul ilinde yapılan uygulamaları ele aldıkları

çalışmalarında, Suriyelilere hak temelinde değil eldeki mevcut imkânlar dahilinde yaklaşıldığını iddia etmektedirler. Suriyeli göçmenler; ekonomik kaygı, geçici barınma merkezine gönderilme, dil sorunu nedeniyle bilgi edinememe veya yanlış bilgilendirilme gibi kaygılardan dolayı doğrudan bu hizmetlere kendileri başvuramayabilmektedir. Bu nedenle söz konusu yardımlar yalnızca başvuru yapanlara sunulmaktadır (Artan ve Arıcı, 2017, s. 18).

Geçici koruma altında bulunan Suriyelilere sunulan hizmetlerden birisi de çalışma iznidir. 2016 yılında yayımlanan Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (GKYÇİY) ile birlikte Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin çalışmasının önü açılmıştır. Suriyelilerin istihdamı ile birlikte meydana gelecek dezavantajların yanında hem nitelikli iş gücü açığının hem yerel halkın istemediği işlerdeki iş gücü açığının kapatılması noktasında olumlu yönleri bulunmaktadır (Aslantürk ve Tunç, 2018, s. 141). Ayrıca, çalışma izni verilmesinin Suriyelilerin kayıt altına alınmasını daha kolay hâle getirebileceği ve kayıt dışı istihdamda azalmayı sağlayacağı da iddia edilmektedir (Dönmez-Kara, 2016, s. 151). Çıkarılan GKYÇİY ile birlikte geçici koruma altında bulunanların daha kolay iş gücü piyasalarına ulaşmaları hedeflenirken geçimlerini kendileri sağlayarak kayıt dışı istihdamdan kurtulmaları da amaçlanmaktadır (Dönmez-Kara, 2016, s. 153-154).

Yönetmelik kapsamında geçici koruma kimlik belgesi bulunan kişiler, Bakanlar Kurulunun belirlediği şehirlerde ve iş kollarında çalışma izni alabilirler (Madde 29). Yine aynı maddeye göre verilecek olan çalışma izni geçici koruma süresini aşamaz. Çalışma izni olmayan yabancıların istihdam edilmesine izin verilmezken mevsimlik işçiler ile tarım ve hayvancılık işlerinde çalışacak olanların çalışma izninden muaf tutulması 5. madde ile düzenlenmiştir. Ayrıca yönetmelikle kota sınırlaması da getirilmiştir. Bu sınırlamaya göre istihdam edilecek yabancı sayısı, işyerinde çalışan Türk vatandaşlarının yüzde onundan fazla olamaz ve on kişiden daha az Türk çalıştıran işyerlerinde ise en fazla bir yabancıya çalışma izni verilir (Madde 8). Bununla birlikte 10. maddede ise geçici koruma altında bulunan kişilere en az asgari ücret tutarında ödeme yapılması gerektiği belirlenmiştir.

Aslantürk ve Tunç (2018, s. 141), Suriyelilerin statülerinin belirlenmesindeki duruma benzer olarak çalışma izinlerinin de geç kalınan bir uygulama olduğunu ve bu iznin bir hak olmaktan ziyade hizmet olarak verildiğini belirtmekte bu durumun ise uygun bir düşünce olmadığını dile getirmektedirler. ASHB’nin çalışma izni ile ilgili verilerine bakıldığında, 2018 yılı itibarıyla yaklaşık 35 bin Suriyeliye çalışma izni verildiği görülmektedir (<https://www.ailevecalisma.gov.tr>). Söz konusu yıl itibarıyla Türkiye’de 3 milyondan fazla geçici koruma altında bulunan kişi olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu sayının oldukça az olduğu, Suriyelilerin çoğunluğunun kayıt dışı istihdama yönlendiği anlaşılmaktadır. Çalışma izni ile birlikte böylece sosyal güvenlikten yararlanma hakkı da verilmiş olmaktadır (Demir, 2016).

Yukarıda sayılan hizmetler genel Suriyeli göçmen popülasyonuna yöneliktir. Yani söz edilen hizmetlerden, göçmen nüfus içerisinde bulunan yaşlılar da uygun şartları sağlamaları halinde

yararlanabilmektedirler. Bu hizmetlerden farklı olarak, doğrudan yaşlı göçmenlere yönelik hizmetlerin de ele alınması gerekmektedir. Aşağıdaki bölümde ise yaşlı göçmenlere yönelik; kamu, yerel yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından sunulan hizmetlerin türleri incelenecektir.

Türkiye’deki Yaşlı Suriyeli Göçmenlere Sunulan Hizmetler

Türkiye’deki geçici koruma altında bulunan Suriyeliler içinde dezavantajlı gruplardan birisi olan yaşlılar şimdiye kadar göz ardı edilerek çok az çalışmaya konu olmuştur. Türkiye’deki Suriyelilerin yaşadıkları sorunlara ilişkin araştırmalar giderek artmasına rağmen dezavantajlı kesimlerle yapılan çalışmaların çocuk, genç, kadın gibi gruplarla daha çok yapıldığı; yaşlılara yönelik çalışmaların çok daha kısıtlı kaldığı dolayısıyla yaşlı Suriyelilerin göz ardı edildiği görülmektedir. GİGM'nin (2020) verilerine göre Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin yaklaşık %3,7’si (132 bin kişi) 60 yaş ve üstü bireylerdir. Suriyelilerin kalıcı olma ihtimali de değerlendirildiğinde (Erdoğan, 2015) önümüzdeki yıllarda yaşlı nüfusun artış göstereceği göz ardı edilmemeli ve bu durumda yaşlı nüfusa ilişkin hizmet ve sorunların ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yukarıda ele alınan Suriyeli göçmenlere sunulan hizmetler içerisinde yaşlıların konumunun da özel olarak belirtilmesi faydalı olacaktır.

Yaşlı Suriyelilere sunulan hizmetler konusunda yeteri kadar net bilgi literatürde ve ilgili bakanlıkların internet sitelerinde yer almamaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın (ASPB) 2016 yılında düzenlenen çalıştayında yaşlı ve engellilere sunulan hizmetler başlığında aşağıdaki hizmetlerin sunulduğunu açıklamıştır:

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu çerçevesinde Suriye uyruklu bakıma muhtaç engellilere ve yaşlılara rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetleri sunulmaktadır. Bu kanun kapsamında ülkemizde yasal olarak oturma izni bulunması hâlinde ikamet izni süresince, engelli bakım merkezlerimizde ve huzurevlerimizde kalma koşullarını da taşımaları durumunda kurumsal hizmetlerimizden yararlandırılmaktadır. Suriye uyruklu %40 ve üzeri engeli olan bakıma muhtaç bireyler engelli bakım merkezlerinde bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerinden faydalanabilmektedir. Ayrıca Suriye uyruklu 60 yaş ve üzeri yaşlıların müracaatı değerlendirilmekte ve valilik tarafından durumuna uygun yere yerleştirilmektedir (ASPB, 2016, s. 40).

Buna göre muhtaç durumda bulunan Suriye uyruklu yaşlılar rehabilitasyon, danışmanlık, destek hizmetleri, huzurevinde barınma hizmetleri alabilmektedirler. Ancak burada yer alan “*yasal olarak oturma izni bulunması halinde*” ibaresi yaşlı göçmenlerin bu hizmetlere erişimini engellemektedir. Yasal oturma izni alabilen göçmen sayısının az olması, özellikle yaşlıların oturma izni şartlarını karşılamada diğer nüfus gruplarına göre daha yetersiz kalmaları kamu tarafından sunulan hizmetlerin yaşlı göçmenler tarafından kullanılmasını zorlaştırmaktadır.

Nakdi yardım anlamında Suriye uyruklu kişilere sunulan yardımdan yaşlı bireylerin de yararlanması mümkündür. Bu yardım, ASHB ve Kızılay eşgüdümünde Sosyokültürel Uyum Yardımı (SUY) ile AB

tarafından finanse edilerek sunulmaktadır. SUY, aylık olarak verilir ve kişi başı 155 liradır. Bu yardıma başvurular SYDV'ler ve seçili il/ilçelerde kurulmuş olan Kızılay Hizmet Merkezleri aracılığıyla alınmaktadır (<https://www.ailevecalisma.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/>). Ancak bu yardım evde yalnız yaşayan yaşlılara verilmekte veya hanede çok sayıda bakmakla yükümlü olunan ailelere verilmekte (<http://kizilaykart-suy.org/TR/faq4.html>), yani bütün yaşlılar yardım kapsamına alınmamakta, bir kısım yaşlıyı yalnızca ailelerine bağımlı kılmaktadır.

Bu hizmetler dışında, Suriyeli yaşlılar yukarıda belirtilen sağlık hizmetlerinden de faydalanabilmektedirler. Yaşlı Suriyelilerin sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanma şansları bulunmamaktadır. Çalışma izni almakta zorluk, yaşlıların çalışma konusunda daha fazla engelle karşılaşmaları, çalışma statüsünün çoğunlukla kayıt dışı olması, sosyal güvenlik için ihtiyaç duyulan gün sayısını doldurma noktasındaki zorluk gibi engeller yaşlıların sosyal güvenlik hakkını elde etmesini imkânsız kılmaktadır. Yaşlı Suriyelilerin sosyal güvenlik kapsamında sunulan sağlık hizmetlerinden yararlanıyor olmaları bu sorunu büyük ölçüde azaltmasına rağmen düzenli gelirlerinin olmaması sorunu devam ettirmektedir.

Kamusal hizmetlerin yanında belediye hizmetlerinin de yaşlı göçmenleri doğrudan göz önünde bulundurmadığı ve sunulan hizmetlerin yetersiz kaldığı söylenebilir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, Keçiören Belediyesi'nce Suriyeli göçmenlere yönelik hizmetler içerisinde doğrudan yaşlılar ayırt edilmemesine rağmen, hizmetlerde herhangi bir yaş sınırlamasının olmadığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla, sunulan hizmetlerin genel göçmen nüfus odaklı olduğu, yaşlı göçmenlerin talepleri halinde bu hizmetlerden yararlanacağı belirtilebilir. Sunulan hizmetler kapsamında; sağlık hizmetleri, sosyal yardımlar, mesleki eğitim hizmetleri, danışmanlık hizmetleri, istihdam hizmetleri yer almaktadır (Arslan Akay, 2019). İzmir BB tarafından ise benzer şekilde, yaşlı göçmenlerin özel olarak göçmen nüfustan ayırt edilmediği, sunulan hizmetlere talepleri halinde ulaşabilecekleri görülmektedir. Genel göçmen nüfus içerisinde yaşlıların yararlanabileceği hizmetler; gıda yardımı, dil kursları, yakacak yardımı, danışmanlık hizmeti, giyinme ve ısınma yardımı şeklindedir. Yalnızca, bir ilçe belediyesinin ise doğrudan muhtaç durumdaki yaşlılara tıraş hizmeti sundukları bilgisi bulunmaktadır (Martan, 2019).

Sivil toplum kuruluşlarının (STK) da hizmet yapısının belediyelerinkine benzer olduğu, yani doğrudan yaşlı göçmenlere yönelik çalışmalarının kısıtlı olduğu, sunulan hizmetlerin daha çok genel nüfus ve çocuk odaklı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, nakdi desteğin öncelikli kullanıcıları arasında korunmaya muhtaç olan çocuklar ve yaşlıların yer aldığı kimi STK'lar tarafından belirtilmektedir. Bunun dışında kalan barınma, sağlık, giyim, gıda, ısınma, danışmanlık gibi hizmetlerden de yaşlıların yararlanabilmesinin mümkün olduğu söylenebilir (Bilgin, 2021; Molbay, 2019). Yine başka STK'lar tarafından aynı ve nakdi destekler noktasında hasta, çocuk, yaşlı gibi dezavantajlı grupların öncelikli yararlanıcılar konumundadırlar (Altındiş, 2019; Yiğit, 2017).

Sunulan hizmetlerin dışında yaşlı Suriyelilerin deneyim ve sorunlarına dair de Türkiye’de yeteri sayıda çalışma bulunmamaktadır. Ulaşılan çalışmalardan yalnızca birisi doğrudan yaşlı Suriyelileri ele alırken (Demir 2018), kimi çalışmalarda dolaylı olarak araştırma bulgularında yaşlılardan bahsedilmiştir. Bu çalışmalardan biri olan Güneş-Aslan’ın (2018) çalışmasına göre Suriyeliler; dil sorunu, maddi sorunlar, iş piyasasından dışlanma, ayrımcılık ve kötü muameleye maruz kalma, psiko-sosyal sorunlar, sağlık, barınma, eğitim gibi sorunlar ile karşılaşmaktadırlar. Özellikle istihdam ve maddi anlamdaki sorunlar, kadın ve yaşlılar için diğer gruplara göre daha zor olmaktadır. Yaşlı bireyler, yaşlarından dolayı istihdam alanına girememektedirler (Güneş-Aslan, 2018). Suriyeli göçmenler arasında yer alan hem ruh sağlığı konusunda hem de ikinci kültüre uyum sağlama sürecinde sorun yaşayan kadınlar içerisinde, yaşlı ve engelli olanların daha riskli oldukları ortaya çıkmıştır. Yaşlı ve eşi ölmüş kadınların çalışacak kimseleri olmamasından dolayı ekonomik zorluk yaşama ihtimali yükselmektedir (Sağır, 2018). Türkiye’de Suriyeli yaşlılarla yapılan söz konusu tek çalışmanın bulgularına göre yaşlılar göç sonrası nedenlerden dolayı iki kat marjinal gruba temsil etmektedirler. Yaşadıkları sorunlar ekonomik sorunlar ve dil sorunlarından dolayı daha da keskinleşmektedir (Demir, 2018). Ancak bu dezavantajlı gruba yönelik daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir. Bu nedenle yaşlıların yaşadıkları zorluklar ve ihtiyaçlarının neler olduğunun ve özel olarak sosyal politikalar içerisinde yaşlıların konumlarının ne olduğunun bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Sunulan hizmetler genel olarak değerlendirildiğinde, henüz geleneksel aile yapısının Suriyeli göçmenler içerisinde korunduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Yaşlı göçmenlere sunulan hizmetlerin genel nüfusa sunulan sağlık ve sosyal yardım hizmetleri olduğu, bunun dışında kalan huzurevi, emeklilik gibi uygulamalardan yararlanmalarının henüz mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak göçmenlerin aile yapısı dikkate alındığında, huzurevi tarzındaki hizmet modellerinin mevcut durumda pek tercih edilmeyeceği düşünülebilir. Bunun dışında, emeklilik için gerekli olan koşulların vatandaş olunması halinde dahi mevcut şartlarda mümkün olmaması, yaşlıların kısa vadede sosyal yardımlara bağımlı kalacaklarını göstermektedir. Dolayısıyla, yaşlıların gerek bakım gerek ihtiyaçların temini konusunda aileye bağımlı durumda olacaklarını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Türkiye’deki göçmenler içerisinde yaşlı nüfusun daha az çalışma konusu olduğu, yani ihmal edildiği yapılan çalışmalar incelendiğinde görülmektedir. Bu ihmal yalnızca araştırmalar boyutunda kalmayıp hizmet sunumunda da kendini göstermektedir. Yaşlı göçmenlerin buldukları ortamdan çıkarak farklı bir ülkeye ve kültüre gelmeleri, aynı zamanda diğer yaş gruplarına göre çalışma olanaklarının daha kısıtlı olması, onları hem uyum anlamında hem de bağımlı olmak anlamında zor şartlarda kalmalarına neden olabilmektedir. Bunlarla birlikte, farklı sorun alanları da yaşlılar üzerinde daha yüksek oranda etkisini göstermektedir. Yaşlıların dil öğrenme konusunda

yaşadıkları zorluklar, eğitim seviyelerinin de düşük olması ile bir araya gelerek gittikleri farklı kültürel ortamda uyum sorunu yaşamalarına neden olmaktadır. Ayrıca, sosyal ağlarını büyük ölçüde kaybetmiş olmaları, yaşlı göçmenlerin daha çok ev içerisinde kalmalarına yol açmakta, dolayısıyla fiziksel ve ruhsal sorunları gençlere göre daha şiddetli yaşamalarına neden olmaktadır. Yaşlı göçmenlerin sorun alanlarının çeşitli ve daha şiddetli olması, bu nedenle kendilerine yönelik daha fazla sayıda araştırma yapılmasını ve bu sorun alanlarına yönelik olarak ihtiyaç duydukları hizmetlerin belirlenmesi gerekmektedir.

Türkiye, yoğun bir göç sürecine hazırlıksız yakalanmış, bu süreçte ortaya çıkan sorunlara çözümler üretme noktasında yeni politikalar üretmektedir. Yaşlı göçmenlerin hizmete erişimi bu sorun alanlarından birisini teşkil etmektedir. Öncelikli olarak, göçmenlerin geçici koruma statüsünde bulunmaları temelde birçok haktan mahrum kalmalarına yol açmaktadır. Yaşlı göçmenler ihtiyaç duydukları emeklilik, gelir desteği, bakım, barınmadan yoksun şekilde yaşamaya devam etmektedirler. İncelenen çalışmalarda ve hizmetlerde yaşlıların büyük oranda göz ardı edildikleri, doğrudan kendilerine yönelik oldukça kısıtlı düzeyde hizmetlerin organize edildiği görülmektedir. Kamusal alanda sunulan hizmetlerin genel göçmen nüfusa yönelik olduğu, yaşlılara yönelik sosyal hizmetlerden ise oturma iznine sahip olunması halinde yararlanılabileceği anlaşılmaktadır. Türkiye'deki refah modelinin sosyal devlet anlayışından uzak, Güney Avrupa Refah Devleti modeline yakın olması sorunu topyekûn çözmeyi mümkün kılmamaktadır. Devletin bu sorunları doğrudan uhdesine alarak çözmekten henüz uzak olduğu görülmektedir. Yaşlı göçmenlere hizmet sunumunun kamu tarafından ele alınmasından ziyade, refah modeli bağlamında daha çok bu alanın sivil topluma ve yerel yönetimlere bırakıldığı söylenebilir. Bu durum ise, sistematik şekilde sorunun çözülmesini ve her bir yaşlı göçmene ihtiyaç duyduğu hizmetlerin tasarlanarak uygun modellerin geliştirilmesini zorlaştırmaktadır.

Bu sorun alanlarına ilişkin, yaşlı göçmenlere yönelik hizmet sunumlarının doğrudan kamu tarafından yapılması önerilebilir. Mevcut mevzuatın bu konuda yetersiz olmasından dolayı, yaşlı göçmenlerin kamusal sosyal hizmetlerden yararlanmasını mümkün kılacak şekilde mevzuat düzenlemelerinin öncelikli olarak yapılması önerilebilir. Bunun yanında göçmenlere yönelik sunulan kamu, STK ve belediye hizmetlerinin yaşlıların sorunları göz önünde bulundurularak özel olarak yeniden düzenlenmesi gerektiği önerilmektedir. Bu minvalde, özellikle yaşlı göçmenlerin bakım ve finansal sorunlarına yönelik yasal düzenlemeler yapılması, belediyelerin bu sorun temelinde sosyal belediyecilik anlayışıyla hareket etmeleri ve sivil toplum kuruluşlarının literatürde yer alan sorun alanlarına yönelik projeler üretmek çalışmaları yapmaları önerilebilecek hususlardandır. Sonuç olarak yaşlı göçmenlerin çeşitli sorunları var olmakla birlikte her geçen gün bu sorunların çözümüne yönelik çabaların da arttığı söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin sayıları 4 milyona yaklaşan Suriyeli göçmenlere yönelik çok fazla çaba sarf ettiği de göz ardı edilmemelidir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acharya, M. P. ve Northcott, H. C. (2007). Mental distress and the coping strategies of elderly Indian immigrant women. *Transcultural Psychiatry* , 44 (4), 614-636.
- Ajrouch, K. J. (2007). Health disparities and Arab-American elders: does intergenerational support buffer the inequality - health link? *Journal of Social Issues* , 63 (4), 745-758.
- Angel, J. L., Angel, R. J. ve Markides, K. S. (2000). Late-life immigration, changes in living arrangements, and headship status among older Mexican-origin individuals. *Social Science Quarterly* , 81 (1), 389-403.
- Angel, R. J., Angel, J. L. ve Geum-Yong Lee, K. S. (1999). Age at migration and family dependency among older Mexican immigrants: recent evidence from the Mexican American EPESE. *The Gerontologist* , 39 (1), 59-65.
- Arslan Akay, S., (2019). Türkiye'de yerel yönetimlerin Suriyeli göçmenlere yönelik uyguladığı sosyal yardım politikaları: Keçiören Belediyesi Örneği. *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*.
- Artan, T. ve Arıcı, A. (2017). İstanbul'da yaşayan geçici koruma statüsündeki Suriyelilere yönelik sosyal hizmet uygulamalarını değerlendirilmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi* , 1 (1), 1-21.
- Aslantürk, O. ve Tunç, Y. E. (2018). Türkiye'de yabancıların çalışma izinleri: Suriyeliler örneği. *Ombudsman Akademik* , 5 (9), 141-180.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review* , 46 (1), 5-68.
- Bhugra, D. ve Becker, M. A. (2005). Migration, cultural bereavement and cultural identity. *World Psychiatry* , 4 (1), 18-24.
- Bilgin, Ö., (2021). Göç ve sivil toplum ilişkisi: Hatay'daki sivil toplum kuruluşlarının Suriyeli göçmenlere yönelik faaliyetleri. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*.
- Bolzmann, C. (2012). Democratization of ageing: also a reality for elderly immigrants? *European Journal of Social Work* , 15 (1), 97-113.
- Bolzmann, C., Poncioni-Derigo, R., Vial, M. ve Fibbi, R. (2004). Older labour migrants' well being in Europe: the case of Switzerland. *Ageing and Society* , 24 (3), 411-429.
- Borjas, G. J. (2011). Social security eligibility and the labor supply of older immigrants. *Industrial and Labor Relations Review* , 64 (3), 485-501.
- Camacho, D., Estrada, E., Lagomasino, I. T., Aranda, M. P. ve Green, J. (2018). Descriptions of depression and depression treatment in older Hispanic immigrants in a geriatric collaborative care program. *Aging and Mental Health* , 22 (8), 1056-1062.

- Casado, B. L., Hong, M. ve Harrington, D. (2010). Measuring migratory grief and loss associated with the experience of immigration. *Research on Social Work Practice* , 20 (6), 611-620.
- Chahda, N., Sayah, H., Strong, J. ve Varady, C. J. (2013). *Forgotten Voices an Insight into Older Persons Among Refugees From Syria in Lebanon*. Caritas Lebanon Migrant Center.
- Chung, J., Seo, J. Y. ve Lee, J. (2018). Using the socioecological model to explore factors affecting health-seeking behaviours of older Korean immigrants. *International Journal of Older People Nursing* , 13 (2), e12179.
- Cook, A. S. ve Weigel, D. J. (1983). Relocation and crisis: perceived sources of support. *Family Relations* , 32 (2), 267-273.
- Demir, M. (2016). Türkiye'de yabancıların sosyal güvenliği. *Sosyal Güvenlik Dergisi* , 6 (1), 70-93.
- Demir, S. A. (2018). Sakarya'daki yaşlı Suriyelilerin göç deneyimleri ve sorunları. *Göç Dergisi* , 5 (2).
- Derose, K. P., Bahney, B. W., Lurie, N. ve Escarce, J. J. (2009). Immigrants and health care access, quality, and cost. *Medical Care Research and Review* , 66 (4), 355-408.
- Dolberg, P., Sigurðardóttir, S. H. ve Trummer, U. (2019). Ageism and Older Immigrants. L. Ayalon, & C. Tesch-Römer içinde, *Contemporary Perspectives on Ageism* (s. 177-192). Switzerland: Springer Open.
- Dong, X., Bergren, S. M., & Chang, E.-S. (2015). Levels of acculturation of Chinese older adults in the Greater Chicago Area - the population study of Chinese elderly in Chicago. *Journal of the American Geriatrics Society* , 63, 1931-1937.
- Dönmez-Kara, C. Ö. (2016). Türkiye'de yabancıların çalışma hakkı: Suriyelilerin işgücü piyasasındaki durumu. *Üsküda Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 2 (2), 151-174.
- Elik, S. (2016). Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'dan Türkiye'ye Göç: Türkiye'deki Suriyeliler. A. Çevik, & F. Bal içinde, *Türk İslam Dünyasında Göç ve Göç Yönetimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınevi.
- Emami, A., Torres, S., Lipson, J. G. ve Ekman, S.-L. (2000). An ethnographic study of a day care center for Iranian immigrant seniors. *Western Journal of Nursing Research* , 22 (2), 168-188.
- Erdoğan, M. M. (2015). Türkiye'de Kitleli Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler. M. M. Erdoğan, & A. Kaya içinde, *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (s. 315-347). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2018). *Sosyolojide Temel Kavramlar* (3. Baskı b.). (A. Esgin, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Girgis, I. (2015). The immigration experience among elderly Egyptian immigrants in the United States. [Doctoral dissertation, The City University of New York .
- Golden, J., Conroy, R. M. ve Lawlor, B. A. (2009). Social support network structure in older people: underlying dimensions and association with psychological and physical health. *Psychology, Health & Medicine* , 14 (3), 280-290.

- Güneş-Aslan, G. (2018). *Sığınmacılara yönelik sosyal hizmet uygulamalarında yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri: İstanbul'daki Suriyeli sığınmacılar örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kartal, B. ve Alptekin, D. (2015). Ulus aşırı göç süreci ve yaşlılık: Almanya'da birinci kuşak Türk Göçmenler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 8 (37), 595-612.
- Korkmaz Yaylagül, N. ve Aslan, M. (2020). Yaşlılık, mültecilik ve sosyal dışlanma: Suriyeli yaşlı mültecilerin deneyimleri. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(4), 406-422.
- Lai, D. W., Li, J., Lee, V. W. ve Dong, X. (2019). Environmental factors associated with Chinese older immigrants' social engagement. *Journal of the American Geriatrics Society*, 67 (S3), S571-S576.
- Lee, K. H. ve Yoon, D. P. (2011). Factors influencing the general well-being of low-income Korean immigrant elders. *Social Work* , 56 (3), 269-279.
- Lee, Y., Hong, P. Y. ve Harm, Y. (2014). Poverty among Korean immigrant older adults: examining the effects of social exclusion. *Journal of Social Service Research* , 40 (4), 385-401.
- Litwin, H. (1995). The social networks of elderly immigrants: an analytic typology. *Journal of Aging Studies* , 9 (2), 155-174.
- Mahmood, A., Chaudhury, H., Kobayashi, K. ve Valente, M. (2008). The housing and community characteristics of South Asian immigrant older adults in Greater Vancouver, British Columbia: a comparison between older adults in ethno-specific seniors' housing and community dwelling older adults. *Journal of Architectural and Planning Research* , 25 (1), 54-75.
- Martan, B. (2019). Suriyeli mültecilerin kentli hakları çerçevesinde kentsel hizmetlere erişimi ve belediyelerin rolü: İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Konak Belediyesi Örnekleri, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- McCallum, J. ve Shadbolt, B. (1989). Ethnicity and stress among older Australians. *Journal of Gerontology* , 44 (3), 89-96.
- Min, P. G. (1984). An exploratory study of kin ties among Korean immigrant families in Atlanta. *Journal of Comparative Family Studies* , 15 (1), 59-75.
- Molbay, R. (2019). Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının Suriyeli sığınmacılar konusundaki rolü. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Monahan, D. J. ve Hooker, K. (1997). Caregiving and social support in two illness groups. *Social Work* , 42 (3), 278-287.
- Mui, A. C. ve Kang, S.-Y. (2006). Acculturation stress and depression among Asian immigrant elders. *Social Work* , 51 (3), 244-255.
- Nimmagadda, J. ve Balgopal, P. R. (2000). Social work practice with Asian immigrants. P. R. Balgopal içinde, *Social Work Practice with Immigrants and Refugees* (s. 30-65). New York: Columbia University Press.

- O'Brien, E., Wu, K. B. ve Baer, D. (2010). *Older Americans in Poverty: A Snapshot*. Washington, DC: AARP Public Policy Institute.
- Phua, V., McNally, J. W., & Park, K.-S. (2007). Poverty among elderly Asian Americans in the twenty-first century. *Journal of Poverty* , 11 (2), 73-92.
- Pohjola, A. (1991). Social networks - help or hindrance to the migrant? *International Migration* , 29 (3), 435-444.
- Ron, P. (2001). The process of acculturation in Israel among elderly immigrants from the former Soviet Union. *Illness Crisis and Loss* , 9 (4), 357-368.
- Sağır, Z. (2018). *Suriyeli kadın mültecilerde kültürel uyum, ruh sağlığı ve din*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sand, G. ve Gruber, S. (2018). Differences in subjective well-being between older migrants and natives in Europe. *Journal of Immigrant Minority Health* , 20 (1), 83-90.
- Silveira, E., Skoog, I., Sundh, V., Allebeck, P., & Steen, B. (2002). Health and well-being among 70-year-old migrants living in Sweden - results from the H 70 gerontological and geriatric population studies in Göteborg. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* , 37 (1), 13-22.
- Taşçı, C. ve Kahraman, Fatih. (2021). Yaşlı mültecilerin gündelik yaşam deneyimleri: İzmir üzerine bir araştırma. *Göç Dergisi*, 8(3), 513-531.
- Torres, S. ve Lawrence, S. (2012). An introduction to 'the age of migration' and its consequences for the field of gerontological social work. *European Journal of Social Work* , 15 (1), 1-7.
- Treas, J. ve Batalova, J. (2009). Immigrants and aging. P. Uhlenberg içinde, *International Handbook of Demography and Aging*. New York: Springer Verlag.
- Treas, J. ve Mazumdar, S. (2004). Kinkeeping and caregiving: contributions of older people in immigrant families. *Journal of Comparative Family Studies* , 35 (1), 105-122.
- Uysal-Bozkır, Ö., Fokkema, T., MacNeil-Vroomen, J. L., Tilburg, T. G., & Rooij, S. E. (2017). Translation and validation of the De Jong Gierveld Loneliness Scale among older migrants living in the Netherlands. *Journal of Gerontology: Social Sciences* , 72 (1), 109-119.
- Vanderhorst, R. K. ve Dr, S. M. (2005). Social relationships as predictors of depression and suicidal ideation in older adults. *Aging & Mental Health* , 9 (6), 517-525.
- Vargas-Bustamante, A., Chen, J., Fang, H., Rizzo, J. A., & Ortega, A. N. (2014). Identifying health insurance predictors and the main reported reasons for being uninsured among US immigrants by legal authorization status. *The International Journal of Health Planning and Management* , 29 (1), e83-e96.
- Victor, C. R., Martin, W. ve Zubair, M. (2012). Families and caring amongst older people in South Asian communities in the UK: a pilot study. *European Journal of Social Work* , 15 (1), 81-96.
- Wiles, J. L., Leibling, A., Guberman, N., Reeve, J., & Allen, R. E. (2011). The meaning of "aging in place" to older people. *The Gerontologist* , 52 (3), 357-366.

- Wiseman, R. F. ve Roseman, C. C. (1979). A typology of elderly migration based on the decision making process. *Economic Geography* , 55 (4), 324-337.
- Yavuz, Ö. (2015). Türkiye'deki Suriyeli mültecilere yapılan sağlık yardımlarının yasal ve etik temelleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 12 (30), 265-280.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

İstismara Uğramış Bireylerde Kullanılan Ergoterapi Yaklaşımlarının İncelenmesi

Investigation Of Occupational Therapy Approaches Used In Abused Individuals

Melike KÜÇÜK¹, Suzan AYDIN²

¹ İstanbul Gelişim Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Ergoterapi Bölümü,
melikeycuk@gmail.com,
ORCID:0009-0009-9076-6889

² Öğr. Gör., İstanbul Gelişim
Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi Fizyoterapi ve
Rehabilitasyon Bölümü,
suzanaltnkeser@gmail.com,
ORCID:0000-0002-8470-9425

Başvuru: 25.08.2023
Kabul: 16.04.2024

Atıf:
Küçük, M. ve Aydın, S. (2024).
İstismara uğramış bireylerde
kullanılan ergoterapi yaklaşımlarının
incelenmesi. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 35(2), 335-348. DOI:
10.33417/tsh.1349930

ÖZ

İstismarın, dünyada ve ülkemizde günden güne arttığı bilinmektedir. 13 farklı istismar türü vardır ve bunların her biri bireyler üzerinde farklı etkiler bırakmaktadır. Ergoterapi müdahalelerinin, bireylerin aktivite/rol yeterliliği üzerine etkisi oldukça fazladır. Ergoterapistler bireylerin öz saygı ve öz yeterliliklerini artırmasında, başa çıkma stratejileri geliştirmesinde, günlük yaşam aktiviteleri ve okupasyonel performansın artırılmasında bireylere yardımcı olmaktadır. Ayrıca ergoterapistler bireylerin kötü deneyimlerini atlatılmasında da bireylere yardımcı olmaktadır. Bu çalışmada istismara uğramış bireylerde kullanılan ergoterapi yaklaşımlardan bahsetmek, literatürdeki bilgi eksikliğini gidermek, diğer meslek gruplarıyla multidisipliner bir ekip oluşturmak ve bu alanda sosyal hizmetlerle ortak amaca hizmet ettiğini göstermek ve ergoterapistlere istismara uğramış bireylere yaklaşım konusunda yol göstermek amaçlanmıştır. Ergoterapi ve istismar hakkında literatürde sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmaların neredeyse tamamı ergoterapi yaklaşımlarının istismara uğramış bireyler üzerindeki olumlu etkisini yansıtmaktadır. Bu da bu alanda gelecekte yapılacak çalışmalara umut vermektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında daha çok çalışma ile literatüre daha fazla kanıta dayalı uygulama yaklaşımı eklenmesi bilimsel açıdan bir ihtiyaçtır.

Anahtar kelimeler: İstismar, travma, ergoterapi yaklaşımı, şiddet.

ABSTRACT

It is known that abuse is increasing day by day in the world and in our country. There are 13 different types of abuse and each of them has different effects on individuals. The effect of occupational therapy interventions on the activity/role competence of individuals is quite high. Occupational therapists help individuals to increase their self-esteem and self-efficacy, to develop coping strategies, to increase activities of daily living and occupational performance. Occupational therapists also help individuals overcome bad experiences. In this study, it was aimed to talk about occupational therapy approaches used in abused individuals, to eliminate the lack of information in the literature, to create a multidisciplinary team with other professional groups and to show that it serves a common purpose with social services in this field and to guide occupational therapists in approaching abused individuals. A limited number of studies have been conducted in the literature on occupational therapy and abuse. Almost all of the studies reflect the positive effects of occupational therapy approaches on abused individuals. This gives hope to future studies in this field. Considering all these, it is a scientific need to add more evidence-based practice approaches to the literature with more studies.

Keywords: Abuse, trauma, occupational therapy approach, violence.

GİRİŞ

İstismar değişen ve gelişen şartlara (sosyal/ekonomik) göre farklılaşmakla beraber geçmişten günümüze süre gelen insanlığın ortak sorunudur (Ediz ve Altan 2017).

İstismar bir başka deyişle, acıya neden olan bir tutumdur; duygusal ve/veya fiziksel travmaya neden olabilecek uzun süreli kötü muameleyi ifade etmektedir (Abuse Claims Uk, 2023). Yaşantımızın neredeyse her alanında karşı karşıya kaldığımız istismar, ruh ve beden sağlığımız başta olmak üzere yaşamımızı ve refah düzeyimizi etkileyen bir tehdit olarak var olmaya devam etmektedir (Page ve İnce 2008). Ortaya çıkan sonuçlar istismarın yalnız yaşadığı topluma değil tüm toplumlara tesir ettiğini göstermektedir. Bu durum son zamanlarda ülkemizde ve dünyada fazlaca gündeme gelen bu toplumsal meseleyi açıklamaktadır (Ediz ve Altan, 2017).

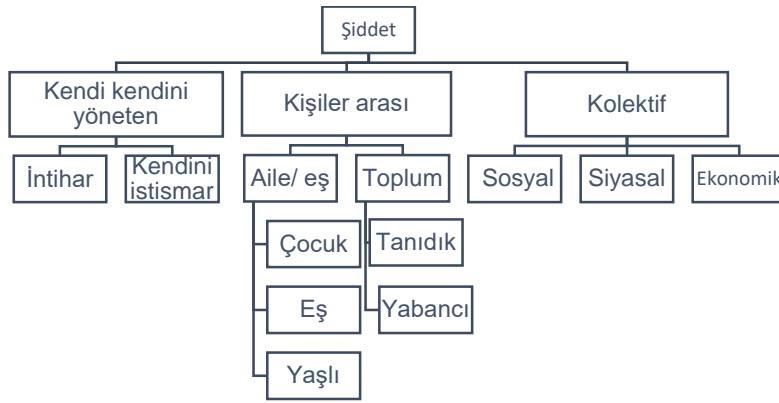
Bireylere yardımcı olmak, bireylerin psikolojik veya fiziksel travmalarına rağmen günlük yaşam aktivitelerine katılım ve okupasyonel performanslarını (kişilerin kültürel olarak yaşına ve cinsiyetine uygun anlamlı işleri seçebilme, organize edebilme ve bu işleri yapabilme yeteneği) arttırmaları konusunda destek olmak ergoterapistlerin temel çalışma alanlarındandır. İstismar, dünyada ve ülkemizde günden güne artmaktadır. Bildiğimiz kadarıyla istismar hakkında literatürdeki çalışmaların çoğunluğu kadına şiddet, cinsel istismar ve çocuk istismarı üzerine yapılmıştır ve müdahale yaklaşımlarından çok yapılan terapinin belli bir alan üzerine etkinliğinin incelendiği çalışmalardır. Fakat günümüzde teknolojinin ilerlemesi ve yaşam şartlarının değişmesi ile hayatımıza yeni pek çok istismar türü eklenmiştir ve ergoterapistlerin bu istismar mağduru bireylerle nasıl çalışacağı hakkında yapılan çalışma oldukça azdır. Ergoterapistler bu alanda faydalı olmasına rağmen literatürde ergoterapistlerin istismara uğramış bireylerle çalışırken kullanabileceği yaklaşımlara yeterince yer verilmemiştir (Murthi ve Hammell, 2020). Bu da derlememizi özgün kılmaktadır.

İstismara uğramış bireylerde ergoterapi yaklaşımlarını öğrenebilmek için şiddet ve ihmali iyi tanımlamak; bu kavramların bireyleri nasıl ve ne derece etkilediğini bilmek ve bahsedilen yaklaşımları bu bilgilere dayalı kullanmak önemlidir. Bu yüzden bu çalışmada öncelikle kavramlar açıklanmış, ardından istismara uğramış bireylerde kullanılan ergoterapi yaklaşımlarından güncel literatürler dahil edilerek bahsedilmiştir. Bu sayede literatürdeki bilgi açıklığını bir nebze olsun kapatmak ve ergoterapistlere travmaya (istismar) maruz kalmış bireylere yaklaşım konusunda yol göstermek hedeflenmiştir.

Şiddet

Şiddet, maruz kalan kişide yaralanmaya, psikolojik zarara ve ölüme neden olan ya da neden olma ihtimali olan durum şeklinde ifade edilmektedir (DSÖ, 2002). Şiddet çoğunlukla düzensiz olma eğilimindedir (Abuse Claims Uk, 2023).

Şiddet, şiddeti uygulayan kişiye ve şiddetin doğasına göre farklı türlere ayrılır, bunlar Şekil 1 ve Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Şiddeti Uygulayan Kişiye Göre Şiddet Türleri

Kaynak: Rutherford, Zwi, Grove ve Butchart (2007).

Şekil 2. Şiddetin Doğasına Göre Şiddet Türleri

Kaynak: Rutherford vd., (2007).

Şiddet Belirtileri ve Risk Faktörleri

En sık karşılaştığımız şiddet belirtileri, belirgin bölgelerde (bilek ve boğaz) yara izi, vücutta ekimoz (morarma) görülmesidir. Ayrıca bireylerde gözlemlenen yolunmuş, koparılmış saçlar, var olan acıyı göstermenin önüne geçmek için daha ağır ve temkinli hareket etmek, depresyon, sürekli tedirgin olmak, korku, suçluluk duygusu ve saldırgan davranışlara meyletmek şiddet belirtileri arasında sayılabilmektedir.

Dürtüsellik, psikoz, şiddete maruz kalmak, madde kullanımı ve ilişkili diğer sorunlar şiddet belirtilerindedir. Bireysel farklılıklara düşük tolerans ya da hiç toleransın olmaması da şiddet risk faktörleri arasındadır (Douglas ve Skeem, 2005; Ögel, Tarı ve Eke, 2005).

İhmal

İhmal kavramı tanımlanırken neyin ihmal tanımına girdiği ve ihmalin nasıl olması gerektiği hususunda henüz bir fikir ortaklığı sağlanamamıştır. Tanımsal çatışma literatürde belgelenmiştir. Devletlerin ihmal tanımları farklılık gösterebilmektedir. İhmal bir ülkenin sosyal ve kültürel değerleri başta olmak üzere pek çok parametre göz önüne alınarak ihmal kavramının sınırları belirlenir.

Ülkemizde ihmalin, genel kabul edilen tanımlanması beklenen davranışın/hareketin hiç sergilenmemesi, geç sergilenmesi veya yasal olarak yapılması beklenen yer dışında sergilenmesi olarak ifade edilmektedir (Apaydın Cırık, Gül ve Aksoy, 2022). İhmalin iki türü vardır, bunlar:

İhmal Edilen Gruba Göre İhmal Türü

- Yetişkin/ Yaşlı ihmali
- Çocuğun ihmali

İhmalin Şekline Göre (Çocuğun İhmali) İhmal Türleri; eğitimsel ihmal, sosyal ihmal, ekonomik ihmal, fiziksel ihmal, cinsel ihmal ve duygusal ihmaldir(Arpacı ve Bakır, 2017; Ateş ve Durmuşoğlu Saltalı 2019; Kahraman ve Çokamay, 2016).

Çocuklarda İhmal Belirtileri; kötü hijyen ve kötü görünüm, aile/barınma sorunları, sağlık/gelişim sorunları ve davranış problemleri/değişikliği (Sidebotham, Bailey, Belderson ve Brandon, 2011; Bolat ve Macit, 2019).

Yetişkinlerde İhmal Belirtileri; kilo kaybı/yetersiz beslenme, yatak yaraları, kötü kişisel hijyen, zihin karışıklığı, aşırı sedasyon.

İhmal Risk Faktörleri; sosyal ve ekonomik koşulların yetersiz oluşu, aile içinde şiddet, uyuşturucu/uyarıcı madde kullanımı, engelli olmak ve art niyetli bakım verenler ihmal risk faktörlerinin en sık karşılaşılanlardandır (Bolat ve Macit, 2019).

İstismar

İstismar, bir kimsenin iyi niyetini kötüye kullanma, sömürme şeklinde tanımlanmaktadır. Romantik ilişki, arkadaşlık ilişkisi gibi özel ilişkilerde veya aile üyeleri arasında istismar görülebilir. Saygısızlıktan birine fiziksel veya psikolojik acı çektirmeye kadar birçok farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Halka açık bir alanda, yaşlı/çocuk bakım evlerinde, hastanelerde, birinin evinde veya kendi evinizde istismar ortaya çıkabilir. Her birey istismarın kurbanı olabilir. Bu durumun istismar kurbanının zekâsı, değeri ya da gücüyle bir alakası bulunmamaktadır. İstismar kurbanı asla suçlu veya hatalı değildir (Criminal Injuries Helpline, 2023). Bazen istismarı, mağdurdan evvel mağdurun aile üyeleri veya arkadaşları fark etmektedir. Bu sebeple istismar iyice tanımlanmalı ve nelerin istismar olduğu her bireye anlayacağı şekilde anlatılmalıdır (Criminal Injuries Helpline, 2023).

İstismar Türleri

Fiziksel İstismar, bireyin kaza dışı yaralanması sonucu ortaya çıkan birtakım problemler olması şeklinde kabaca ifade edilebilir. Vurmak, itmek, bir odaya kapatılmak, uygunsuz yaptırımlar görmek veya zorla beslemek, aç bırakmak gibi bireyin yasadışı olarak özgürlüklerinin kısıtlanması ve/veya mahrum bırakılmasını içerir. Deri lezyonları (sıyrıklar, ısırıklar, yanıklar, ekimozlar), kafa yaralanmaları/ travmaları, gelişme geriliği, iskelet sistemi lezyonları (kırıklar, çıkıklar) ve iç organ lezyonları (karın travması, göğüs) fiziksel istismarın en sık görülen belirtilerindedir. Ayrıca oral mukozada yırtıklar, ağız hijyeni bozulması, diş eksilmeleri/kayıpları, labial frenulumda yırtık fiziksel istismar belirtileri arasındadır (Büber ve Taylan, 2023; Gökalp, Övün ve Kaya, 2018; Koç, Halıcıoğlu ve Akşit, 2014).

Psikolojik (Duygusal) İstismar, başka bir kişiyi utandırmak, suçlamak, eleştirmek veya bir başka şekilde manipüle etmek için duyguları kullanarak bireyi kontrol altına almayı kapsar. Daha somutlaştırılmış bir ifadeyle kandırma, tek bırakma, tehdit etmek, kötü söz kullanma, ürkütme, reddetme ve bireyin ihtiyacı olan sevgi, ilgi, toplumsal kabul gibi insan gereksinimlerinin yerine getirilememesi ve/veya getirilmemesi duygusal istismar olarak kabul edilmektedir (Büber ve Taylan, 2023; Social Care Institute For Excellence, 2020). Psikolojik (duygusal) istismar belirtileri ise şu şekildedir; belirli bir kimse varken sessizlik havası, bireyin psikolojik durumunda değişiklik/geri çekilme, düşük benlik saygısı, iştah değişikliği (kilo kaybı/kilo almak), ağlama/öfke, işbirlikçi olmayan agresif davranışlar ve uyku düzensizliği (Social Care Institute For Excellence, 2020).

Aile İçi (Ev İçi) İstismar, aile içinde başka bir bireyi etkileyen fiziksel, cinsel, ekonomik ve duygusal eylemler veya eylem tehditleridir. Bu eylemler, birini korkutan, manipüle eden, inciten, aşağılayan ve/veya yaralayan her türlü davranışı içerir. Evli, flört veya birlikte yaşayan çiftler dahil olmak üzere bir dizi ilişkide ortaya çıkabilir. Ev içi istismar mağdurları arasında bir çocuk veya başka bir aile üyesi ya da akraba olabilir. Düşük benlik saygısı, kendini suçlama (istismarın kendi suçu olduğunu düşünmek), kesik, kırık kemik, ekimoz gibi fiziksel istismar belirtileri varlığı aile içi (ev içi) istismar belirtilerindedir. Bu belirtiler haricinde namus kelimesinin arkasına sığınarak yapılan her türlü şiddet davranışı, kadın sünneti ve zorla evlilikte aile içi istismarın açık belirtileri arasındadır (Social Care Institute For Excellence, 2020).

Cinsel istismar, bir çocuğa, bir kadına veya bir erkeğe rızası olmadan zorlanan cinsel davranış veya cinsel eylemdir. Cinsel istismar, bir kadının, erkeğin veya çocuğun bir erkek, bir kadın veya çocuk tarafından istismar edilmesini kapsar.

Temas olmadan da ortaya çıkan cinsel istismar durumları vardır. Literatürde 3 farklı cinsel istismar türünden bahsedilmektedir. Bunlar aşağıda gösterildiği gibidir:

1. Cinsel birliktelik içeren cinsel istismar,
2. Uygun olmayan öpme ve dokuma gibi cinsel birliktelik içermeyen cinsel istismar,
3. İstismar mağdurunun, istismar tehlikesi/tehdidi, cinsel istismara uğraması veya cinsel içerikli görüntülere maruz kalabileceği temas olmayan cinsel istismardır.

Bireyin vücuduna uygunsuz dokunuş, kişilerden birinin veya her ikisinin rıza dışı mastürbasyonu, uygunsuz bakış, cinsel alaylar ve ima cinsel istismar olarak kabul edilmektedir. Cinsel fotoğrafçılık veya pornografinin zorla kullanılması, vajina, anüs veya ağzın rızaya dayalı olmayan penetrasyon ve/veya penetrasyon girişimi cinsel istismar başlığı altında toplanabilecek diğer türleridir (Arpacı ve Bakır, 2017; Büber ve Taylan, 2023; Social Care Institute For Excellence, 2020). Özellikle uyluklarda, kalçalarda ve üst kollarda ve boyundaki morarma izleri, genital bölgede kanama, ağrı, kaşıntı, yırtık, lekeli, kanlı iç çamaşırı, kendine zarar verme, ilişkilerden aşırı korku ve/veya ilişkilerden çekilme, zayıf konsantrasyon, uyku bozukluğu, yoksunluk, tıbbi tanı ile ilgili olmayan

inkontinans, oturma veya yürümede olağan dışı zorluk, enfeksiyonlar cinsel istismar belirtilerinin en sık karşılaşılanlarından. Açıklanamayan genital akıntı, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, cinsel ilişkiye rıza göstermeyen kadında gebelik, belirli kimselerle yalnız kalma korkusu, genital ve/veya rektal açıklıkta yabancı cisimler, cinsel istismar belirtilerindedir (Social Care Institute For Excellence, 2020).

Çocuk İstismarı, sadece bir çocuğa yönelik fiziksel şiddet değildir. Bir yetişkin tarafından çocuk için tehdit edici olan ve ona zarar veren her türlü kötü muameleyi içerir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) çocuk istismarını, çocuğun psikolojik/duygusal, fiziksel, ekonomik ve diğer istismar türleri ile yaşamına ve yaşamını sürdürmesine, sağlığına, gelişimine ve onuruna kötü yönde etki eden kötü eylemler/davranışlar olarak tanımlamaktadır (DSÖ, 2006).

Çocuk istismarı, kendi içinde dört alt başlığa ayrılmaktadır. Bunlar:

1. Fiziksel İstismar
2. Duygusal İstismar
3. Cinsel İstismar
4. Çocuğun İhmali

Çocuğun vücudunda açıklanamayan yaralar, ekimozlar, cinsel organların etrafında morarma, yürüme/oturma zorluğu, ağırlı tuvalete çıkma, kötü hijyen çocuk istismarı belirtilerinden birkaçıdır. Ayrıca düşük ağırlık, bebeklerde aşırı ağlama, sarsılmış bebek sendromu, yeme sorunları, dokunulduğunda geri çekilme, okulda düşük performans, soyunmak istememe ve yatak ıslatma çocuk istismarı düşündürülen belirtiler arasındadır.

Sözlü İstismar; kelimeleri kullanarak, bireyleri aşağılayarak, hakaret ederek, eleştirerek veya küçük düşürerek bireyleri istismar etmeyi içerir. Bu istismar türü çoğunlukla mağduru korkutmayı amaçlar. Sözlü istismar türleri; suçlama, küçümseme, eleştiri, gaslighting, aşağılama, yargılama, manipülasyon, hakaret, alay, tehdit, stopaj/görmezden gelme olarak sıralamak mümkündür (Gordon, 2022).

Sözlü istismar belirtileri ise şu şekildedir; utanç, düşük benlik saygısı, anksiyete, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), güven problemleri, sosyal izolasyon, kişilik ve davranıştaki değişimler, uyku problemleri, korku ve sinirlilik (Nursing Home Abuse Guide, 2023).

Yaşlı İstismarı; yaşlı bireye sıkıntı veren veya zarar veren, güven beklenen herhangi bir ilişkide ortaya çıkan tek veya tekrarlanan bir eylem veya uygun eylem noksanlığıdır. Yaşlı istismarı, insan haklarının ihlalini teşkil etmekte ve fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik istismarı, terk etmeyi ve onur/saygı kaybını içerir. Yaşlı bireyde gözlemlenen ekimozlar, yanıklar, kırıklar, ısırıklar, uygun olmayan tıbbi tedavi, yaşlı bireyin kıymetli eşyalarının kaybolması, parasının nereye harcandığını bilmeme/bilememek bireyin istismara uğradığını gösteren belirtiler arasındadır. Yine yaşlı

bireylerde tespit edilen beslenme ve uyku bozuklukları, depresyon, anal bölgede ağrı/acı, temiz olmayan yaşam şartları yaşlı bireyin istismara uğradığını düşündüren belirtilerindendir (İşler, 2021).

Ekonomik (Finansal) İstismar; kaynakları veya emeği haksız yere bireylerin kendi yararına kullanması olarak tanımlanabilmektedir. Bir bireyin arabasının izinsiz kullanımı, iş emeğinin sömürsü (ödemesinin yapılmaması/az yapılması), paranın yanlış yönetilmesi (bireyin mali işlerinin gerekli özeni gözetilmeden yapılması, savrulması, zimmete geçirilmesi) de ekonomik istismar başlığı altında toplanmaktadır (Social Care Institute For Excellence, 2020). Kayıp eşyalar, nedeni bilinmeyen para eksikliği, tapu ve mülkiyet mülklerinde değişiklikler, borç, kira ve tahliye bildiri olmaması, aile bireylerinin, bireyin mal varlığına olağandışı ilgisi, ödeneklerine el konulması ya da bir kısmının bireye verilmesi ekonomik istismarın başlıca belirtilerindendir (Social Care Institute For Excellence, 2020).

Ayrımcı İstismar; kişinin ırkı, cinsiyeti, cinsiyet kimliği, yaşı, engelliliği, dini, cinselliği, görünüşü veya kültürel geçmişi nedeniyle haksız muameleyi içerir. Bireyin, kişiye eşit vatandaş olarak sahip olması gereken fırsatlara (eğitim, sağlık, adalet, hizmetler) erişimden dışlayacak şekilde davranarak haklarını istismar eden olaylardan kaynaklanmaktadır (Safer North East Lincolnshire, 2023). Bireyin içine çekilmiş ve izole edilmiş davranması, öfke, hayal kırıklığı, korku/endişe ifadeleri ve bireysel ihtiyaçlarının dikkate alınmaması ayrımcı istismar belirtilerindendir (Social Care Institute For Excellence, 2020).

Modern Kölelik; zorla çalıştırma, borç esareti, zorla evlendirme, kölelik ve kölelik benzeri uygulamalar ve insan kaçakçılığı gibi bir dizi kavramı kapsar (Walk Free, 2023). Modern kölelik istismarının en sık karşılaştığımız belirtileri; istismar belirtilerinin varlığı, dağınık/geri çekilmiş davranışlar, göz temasından kaçınmak, kolluk kuvvetleri korkusu, kişisel eşyaların veya kimlik bilgilerinin eksikliği ve kötü şartlarda yaşamak/çalışmaktır (Social Care Institute For Excellence, 2020).

Örgütsel (Kurumsal) İstismar; bireyin bir kuruluş veya bakım ortamındaki yetersiz bakım uygulamaları nedeniyle zarar görmesidir. Tek seferlik bir olay olabileceği gibi uzun süreler devam eden rutine oturmuş bir süreç olarak da meydana gelebilir. Bireylerin çalıştığı ortamlarda gözlemlenen mahremiyet ve özelliğe saygı duymama, sosyal ve rekreasyonel ihtiyaçları dikkate almama, bireyin yardımcı ekipmanlara (gözlük, işitme cihazı, protez) erişimini engellemek ve mobing örgütsel (kurumsal) istismarın açık belirtilerindendir. Çalışanların ziyaretçi erişiminin engellenmesi, görmezden gelinmesi ve izole edilmesi örgütsel istismarın diğer belirtilerindendir (Social Care Institute For Excellence, 2020).

Teknolojik (Siber) İstismar, sosyal mecralarda gerçek olmayan gönderiler paylaşmak, rencide edici/istenmeyen fotoğrafları yayınlamak, hoş olmayan ve tehditkar mesajlaşmalar, kendi olmayan bir hesaptan bir başka birisiymiş gibi iletişime geçmek siber istismarın en sık görülen örnekleridir Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), ülkemizde yapılan bir çalışmada yaş aralığı 15-16 olan

çocukların yüzde 23'ünün uygunsuz mesajlar aldığını yüzde 52'sinin ise siber istismara maruz kaldığını gösteriyor (Boduroğlu, 2023).

Bir mesaj veya e-posta aldığı anda endişeli olmak, intihar girişimleri, gerçek hayattan geri çekilmek, aniden içe kapanma, bilgisayardan uzaklaşma, çevrimiçi olduktan sonra öfke patlamaları teknolojik (siber) istismarı düşündürdüren önemli belirtilerdir (Boduroğlu, 2023).

Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transseksüel/Travesti, Queer, İntersex, Aseksüel (LGBTQ+) İstismarı, LGBTQ+ bireylere uygulanan her türlü istismar LGBTQ+ istismarı olarak adlandırılmaktadır. Bireyi tehdit etmek, cinsel yönelimini veya cinsiyet kimliğini ortaya çıkarmakla tehdit etmek, bireyin cinsiyet kimliğini inkar etmek LGBTQ+ istismarı olarak kabul edilmektedir (Womens Law, 2018). Depresyon, uyuşturucu/uyarıcı madde kullanımı, intihar düşüncesi, ruhsal problemleri ve sosyal izolasyon LGBTQ+ istismarı belirtileri arasında sayılabilmektedir (Mental Health Foundation, 2021).

Travma

Travma, yaşam olaylarının gerektirdiği tepkilerle verilen fiziksel ve psikolojik bir savaştır (Althaver, 2020). Şiddete maruz kalma, doğal afetler, zorbalık, yerinden edilme, gıda güvensizliği, istismar, ihmal, terörizm ve yaşamı tehdit eden her türlü olay travmaya bir örnektir (Murthi ve Hammell, 2020).

Ergoterapi

Ergoterapi, okupasyonlar yoluyla bireyin sağlığını ve refahını geliştirmeyi amaçlayan kişi merkezli bir meslek dalıdır. Ergoterapinin ilk amacı, bireyin günlük yaşam aktivitelerine (GYA) maksimum bağımsızlıkla katılmalarıdır. Ergoterapistler, bireylerin hayatında istediği ve yapması gereken şeylere odaklanırlar. Bireylerin GYA katılmasına yardımcı ve yol gösterici olur. Ergoterapi, müdahaleleri sağlığı, refahı ve bireyin hayatındaki önemli faaliyetlere katılmasını teşvik etmek için anlamlı ve amaçlı aktiviteleri kullanır. Bunlar arasında bireyin kendisine ve ailesine bakması, işe gitmesi, gönüllü çalışmalarda bulunması, okula gitmesinin de yer aldığı anlamlı ve amaçlı aktiviteler yer alır. Ergoterapistler, bireylerin geçmişini, yaşam deneyimlerini ve ilgi alanlarını göz önüne alarak bireye özgü değerlendirmeler yapar ve planlamasını bireye özgü olarak yapar. Ergoterapistler, hayata değer ve anlam katan, mesleklere katılımı teşvik etmek için çeşitli ortamlarda bireyler, gruplar ve topluluklarla çalışan sağlık uzmanlarıdır (AOTA, 2023)

İstismara Uğramış Bireylerde Kullanılan Ergoterapi Yaklaşımları

Ergoterapistler, travmalarla boğuşulan bir dünyada çözümün bir parçası olarak yer alabilirler. Çoğu zaman ergoterapistler, travma, ağrı veya fiziksel rahatsızlıklarla sınırlı olmayan sorunları çözmek ve ifade etmek için güvenilir yollar kullanır. Birey ergoterapi odasına girdiğinde travma sona ermez fakat holistik terapi yaklaşımının söz konusu olabilmesi ve başarılı bir şekilde ilerleyebilmesi için ergoterapinin yeri ayrıdır (Althaver, 2020). Ergoterapistler, ilk seanslarında danışanlarını değerlendirmelidir. Danışana özel kişiselleştirilmiş bir profil oluşturulmalıdır. Bu profil,

ergoterapistin hedef belirlemede, tedaviyi planlanmasında ve tedaviyi uygulamasında yol gösterici olacaktır (Sarsak, 2018). Reçeteli ilaç tedavileri, psikoterapötik tedavi, sanal gerçeklik (VR), yoga ve ergoterapi, istismara uğramış bireylerde kullanılan ergoterapi yaklaşımlarında travma tedavileri arasında yer almaktadır (Sarsak, 2018).

Literatürde üç başa çıkma stratejisi üzerinde durulur bunlar:

1. Problem odaklı başa çıkma,
2. Duygu odaklı başa çıkma ve
3. Kaçınma odaklı başa çıkmadır.

Ergoterapistlerin kullanabileceği yaklaşımlardan biri olan proaktif başa çıkma yaklaşımı, etkisiz düşünce ve uyumsuz davranışları ortaya çıkarmak ve alternatif olan daha olumlu bilişsel ve davranışsal kalıpları uygulamaya odaklanır. Bu yaklaşım, ergoterapistlerin pediatrik ortamlarda sık sık kullandığı bir yöntemdir. Proaktif başa çıkma stratejileri, travmayı ele almak için strateji oluşturmak üzere tipik olarak sorun odaklı ve duygu odaklı başa çıkma stratejilerinin kombinasyonunu içerir (Britt, Adler, Sawhney ve Bliese, 2017). Ayrıca ergoterapistler, istismara uğramış bireylerde, bireyin dile getirdiği ve rahatsız olduğu problemlere odaklanarak farklı farklı stratejiler geliştirmektedir. Bunlara örnek olarak boş zaman yönetimi, sağlık yönetimi (kilo, sigara kullanımı, ruh sağlığı, uyuşturucu/uyarıcı madde kullanımı vb.) para yönetimi, kaygı/stres yönetimi verilebilir.

Uyku hazırlığı, çocuk bakımı (ebeveyn görevleri ve gereklilikleri), yemek hazırlama, kendine zaman ayırma ve sosyal/ ekonomik planlama (iş bulma, romantik ilişki kurabilme, kadına/erkeğe uygun yaklaşım) ergoterapistlerin birey odaklı çalışma stratejileri arasındadır. Cerny, Maassen ve Crook (2019); Salar (2018); Schultz-Krohn ve Tyminski (2018) yakın tarihlerde yaptıkları çalışmalarda ergoterapi yaklaşımlarının, bireylerin işe hazır olma becerilerinin geliştirilmesinde, ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesinde, iş ve boş zaman arasındaki dengeyi yeniden kurabilmelerinde, yeni rutinler ve rollerin inşasını teşvik etmede ve stresi azaltmada önemli rol aldığını göstermektedirler. Bir başka çalışmada ise; 12 haftalık ergoterapi müdahalesinden sonra çalışmadaki tüm danışanlar öncelikli meslek alanlarında performans ve memnuniyette genel bir iyileşme bildirdiler. Performans ve memnuniyet değerlendirme ve yeniden değerlendirme puanlarında anlamlı bir fark gözlemlendi ($p = .04$) (Cerny vd., 2019).

Ergoterapistler, istismara uğramış bireylerde travma bilgili yaklaşım (TIA) stratejilerini kullanabilirler. TIA, travmatik deneyimlerin bireyi olumsuz etkilediğini kabul eder ve hem danışanın hem terapistin yeniden travmatize olmasına karşı koymayı amaçlar. Örneğin, cinsel istismara uğramış bir birey üzerinde kısıtlanma, kötüye kullanılma ve tecrit gibi yeniden travmatize edici durumlar yaşamasının olası olduğunu ve terapiyi etkileyeceğini kabul eder.

İstismara Uğramış Bireylere Uygun Yaklaşım

İstismara uğramış bireylere, ne olduğunu sorun (cevap vermesi için zorlamayın), bireyin tercih ettiği zamirleri kullanın (sen/siz), her şey için bireyden izin isteyin, bireyin travmayla ilgili davranışlarını değerlendirin ve takip edin (rahatsız olduğunu fark ettiğiniz anda değerlendirmeyi sonlandırın), bireyde travmayı tetikleyecek çevresel unsurlar olabileceğini kabul edin ve bireyi pozitifliğe teşvik edin (Cerny vd., 2019).

Ergoterapistlerin, istismara uğramış çocukları değerlendirmek ve tedavi etmek için kullandıkları bir başka yöntem oyun terapisi'dir. Ergoterapistlerin oyun temelli terapötik yaklaşımların istismara uğramış ve ihmal edilmiş çocukların gelişimsel ve duygusal ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabildiği ve uygun değerlendirmeleri yaptığı görülmüştür (Cooper, 2000).

İstismara Uğramış Bireylere Uygun Olmayan Yaklaşım

İstismara uğramış bireyi rencide edecek sorular (senin derdin ne) sorun, bireyin görünüşüne göre zamir varsayın (sen/siz/mağdur), bireyi istemediği şeyleri zorlayın, bireyin travmayla ilgili ihtiyaçlarını göz ardı edin (konuşmaya/anlatmaya zorlamak, istemediği aktiviteyi yaptırmaya direktmek), kontrol edemeyeceğiniz şeyleri görmezden gelin (korkularını/endişelerini, ortamda onu tetikleyen bir nesneyi veya kokuyu yok saymak), bireylerin travma sonrası değişmeyeceğini ve hayatlarının eski haline dönmeyeceğini söyleyin (Cerny vd., 2019).

Ergoterapistler bireylere, para yönetimi, zaman yönetimi, aile geçindirme, iş yaşamı, boş zaman yönetimi, öz-savunuculuk ve toplum kaynaklarına erişim, ebeveyn-çocuk ilişkilerinin geliştirilmesi üzerine çalışır. İstismara uğramış çocuklarda oyun temelli yaklaşımlarda bulunarak çocuğun, becerilerin geliştirilmesine, oyun performansının artırılmasına ve geride kalmış gelişimsel becerilerin geliştirilmesinde faydalı olabilirler (Cerny vd., 2019; Cooper, 2000; Schultz-Krohn ve Tyminski, 2018). Ergoterapistler istismara maruz kalan bireylerde kullanılan sosyal katılım, fiziksel aktivite, GYA, iş, eğitim, uyku ve dinlenme konularında ergoterapi müdahaleleri ve danışan merkezli yaklaşımlar kullanarak bireylerin yaşam memnuniyetini, duygusal istikrarını, toplumla bütünleşmelerini ve sağlıklı yaşamalarını sağlayabildikleri görülmüştür. Ayrıca ergoterapistler, aile içi istismara uğrayan çocuklarda görülebilecek olan, düşük öz saygı, depresyon, suça eğilim, zayıf sözel beceriler, zayıf sosyalleşme becerileri ve düşük okul/akademik performansı geliştirmede etkili stratejileri belirler ve uygular, mevcut önleme programlarının geliştirilmesinde rol alır, yaşam becerilerinin değerlendirilmesinde ve geliştirilmesinde de rol oynar (Fette, Lambdin-Pattavina ve Weaver, 2019).

Ergoterapistler bu alanda tek başına çalışmazlar, multidisipliner ekibin bir parçası olarak diğer meslek gruplarıyla ortaklaşa çalışırlar. Psikologlar, yaşlı bakım teknikerleri, fizyoterapistler, doktorlar, hemşireler ve sosyal hizmet uzmanları gibi meslek grupları ile birlikte çalışırlar. Sosyal hizmetler, insanların acılarını dindirmeye, sosyal adalet için mücadele etmeye ve yaşamları ve toplumları iyileştirmeye yardımcı olurlar. Ergoterapistler, istismara uğramış bireylerle çalışma

konusunda sosyal hizmetler alanıyla ortak çalışma ve hedefler doğrultusunda aynı amaca hizmet ediyor olmasına karşın işbirliği yapma noktasında oldukça zayıf iki farklı meslek dalıdır. Vacheva ve Petkova (2023) yaptıkları bu çalışmada sosyal hizmetlerde yetişen çocukların günlük yaşamın belirli alanlarında zorluk çektiği ve bu zorlukların ergoterapist iş birliğiyle önüne geçilebildiği, ergoterapi alan çocukların bağımsız yaşam becerilerinin geliştiği görülmektedir. İstismara uğramış bireylerle çalışma noktasında bu iki meslek dalının ortak çalışması gerekliliği olmasına karşın literatürde bu alanla ilgili bilgi açıklığı oldukça fazladır.

SONUÇ

Ergoterapistlerin çalışma alanlarından birisi olan travma (istismar) ve toplum temelli rehabilitasyon ve ergoterapi müdahalesi konusunda literatür oldukça az olmasına rağmen bu alanda yapılan ergoterapi yaklaşımlarının bireyler üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmüştür. İstismara uğramış bireylerde sıklıkla travma bilgili yaklaşım, oyun temelli yaklaşım, proaktif başa çıkma stratejileri ve ergoterapistlerin bireylere özel olarak hazırladığı terapötik stratejiler kullanılmaktadır. Fakat en etkili yaklaşımı belirleme konusunda literatürde hala açıklar bulunmaktadır.

Ergoterapistlerin, istismara uğramış bireylerde kullanabileceği yaklaşımlardan bahsedilmiş olması çalışmanın güçlü yönleri arasındadır. Benzer şekilde çalışmada birden fazla yaklaşımdan söz edilmesi ve bireye özgü olabilecek problemlere yer verilmesi, ergoterapistlere yol gösterici olması amaçlanan istismara uğramış bireylere uygun olan ve uygun olmayan yaklaşım şeklindeki örnek yaklaşımların olması da çalışmanın güçlü yönlerindedir.

Ergoterapi yaklaşımı tek başına etkili olmuş olmakla birlikte multidisipliner çalışması durumunda daha etkili olup olmayacağı konusunda literatürde yeterli kaynak yoktur. Ergoterapistlerin istismara uğramış bireylere müdahale ederken sosyal hizmet uzmanları gibi birçok meslek dalı ile ortak çalışabileceğine dair çalışmalar bulunmaktadır. Fakat bu çalışmaların örnekleminin küçük olması ve birçoğunun pilot çalışma olması sonuçların genellenebilirliğini etkilemektedir.

Travmayla ilgili konularda multidisipliner bir ekip olması, alanda çalışan meslek gruplarının birbirlerine tanıtılması ve ekip olarak çalışmasının teşviki, bu ekibin içerisinde olan ortak merkezler kurulması toplumsal açıdan önemlidir. Ayrıca ergoterapistin alana aktif dahil edilmesi, bireylere istismara maruz kalması durumunda başvurabileceği merkezler hakkında bilgi verme ve yardım alabileceği uzmanları (polis, sosyal hizmetler, ergoterapist vb.) tanıtma çalışmaları yapılması bu konuda broşürler dağıtılıp, kitle iletişim araçlarında bilgi verilmesi travmanın etkilerinin azalması ve farkındalık açısından yarar sağlayabilir. Tüm bunlar dikkate alındığında daha çok çalışma yapılarak istismara uğramış bireylerde kullanılan ve kullanılabilecek ergoterapi yaklaşımlarından bahsedilmesi, sosyal hizmetler ve ilgili diğer meslek dallarının ortak çalışmalarının çıktılarını ve kullanılan yaklaşımların bireyler üzerindeki sonuçları üzerine daha fazla kanıta dayalı bilgilere ihtiyaç vardır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Althaver, M. (2020). Treating Trauma: The Occupational Therapy Perspective. Bridgewater College,
- AOTA. What Is Occupational Therapy. 10 Nisan 2023 tarihinde AOTA: <https://www.aota.org/about/what-is-ot> adresinden alındı.
- Apaydın Cırık, V., Gül, U., ve Aksoy, B. (2022). Çocukların ve Ebeveynlerin Çocuk Cinsel İstismarı Hakkındaki Bilgi ve Tutumları: Kesitsel Bir Çalışma. *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 14(2).
- Arpacı, F., ve Bakır, B., (2017). Yaşlı İstismarı ve İhmal. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(3), 691-703.
- Ateş, M., ve Durmuşoğlu Saltalı, N. (2019). KKTC'de Yaşayan 5-6 Yaş Çocukların Tablet ve Cep Telefonu Kullanımına İlişkin Ebeveyn Görüşlerinin İncelenmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 62-90.
- Boduroğlu, G. (2023). İstismar Mağduru Çocuklara Yönelik Çocuk İzlem Merkezlerinin Önemi. *Çocuklarda İhmal ve İstismar*, 215.
- Bolat, E ve Macit, Y. (2019). Post-modern şiddet: siber zorbalık, sosyal medya ve etkileri içinde (Ed. Halil Özcan Özdemir), 9-20, Gece Akademi.
- Britt, T. W., Adler, A. B., Sawhney, G., ve Bliese, P. D. (2017). Coping Strategies as Moderators of the Association Between Combat Exposure and Posttraumatic Stress Disorder Symptoms. *Journal of Traumatic Stress*, 30(5), 491–501.
- Büber, Ö., ve Taylan, H. H. (2023). Çocuk İhmal ve İstismarında Ebeveynlerin Farkındalık Düzeyleri. *Sosyal Sağlık Dergisi*, 3(1), 89-111.
- Cerny, S., Maassen, A., ve Crook, K. (2019). Occupational therapy intervention for survivors of human trafficking. *Occupational Therapy in Mental Health*, 35(3), 287-299.
- Cirik, V. A., Gül, U., ve Aksoy, B. (2022). Parents' and Children's Knowledge of and Attitudes towards Child Sexual Abuse: A Cross-Sectional Study. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi*, 14(2), 321–331.
- Cooper, R. J. (2000). The Impact Of Child Abuse On Children's Play: A Conceptual Model. *Occupational Therapy International*, 7(4), 259–276.
- Crime ve Abuse Compensation Claims, 8 Nisan 2023 tarihinde Criminal Injuries Helpline: <https://criminalinjurieshelpline.co.uk/> adresinden alındı.
- Discriminatory abuse, 18 Mart 2023 tarihinde Safer North East Lincolnshire: <https://www.safernel.co.uk/abuse-neglect/discriminatory-abuse/> adresinden alındı.

- Douglas, K. S., ve Skeem, J. L. (2005). Violence risk assessment: getting specific about being dynamic. *Psychology, Public Policy, and Law*, 11(3), 347.
- DSÖ (2002). World Report On Violence And Health. Krug E.G., Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., Zwi, A.B., Lozano, R. Eds. WHO: Geneva, Switzerland.
- DSÖ, (2006). Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu Konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik bir Kılavuz. Erişim tarihi: 12.11.2022.
- Ediz, A ve Altan, Ş. (2017). Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Bir Alan Araştırması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Özel sayı, 39-410.
- Fette, C., Lambdin-Pattavina, C., ve Weaver, L. L. (2019). Understanding and applying trauma-informed approaches across occupational therapy settings. *OT Practice Magazine*, CE1-CE9. Retrieved June, 7, 2021
- Gordon. Werry Well Minth. What Is Verbal Abuse. 18 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.verywellmind.com/how-to-recognize-verbal-abuse-bullying-4154087> adresinden alındı.
- Gökalp, Y., Övün, A., Kaya, S., (2018). Kadın ve Çocuk İstismarı. *Akademik Matbuat*, 2(1), 61-77.
- İşler, G. (2021). Yaşlı İhmal Ve İstismarına Yönelik Müdahale. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*(17), 155-178. <https://doi.org/10.46218/tshd.879006>
- Kahraman, MS., ve Çokamay, G. (2016). Aile İçi Şiddet ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri: Temel Kavramlar, Güvenlik Planı Hazırlama ve Alternatif Tedavi Modeli Örnekleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8 (4), 321-336.
- Koç, F., Halicioğlu, O., ve Akşit, S. (2014). Hangi bulgular fiziksel istismarı düşündürür?. *Journal of Pediatric Research*, 1(1), 1–5.
- Mental Health Effects Of Different Types Of Abuse, 8 Mart 2023 tarihinde Verywell Mind: Modern Slavery, 29 Nisan 2023 tarihinde Walkfree: <https://www.walkfree.org/> adresinden alındı.
- Murthi, K., ve Hammell, K. W. (2020). ‘Choice’ In Occupational Therapy Theory: A Critique From The Situation Of Patriarchy In India. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 28(1), 1–12.
- Öğel, K., Tarı, I. ve Eke, C.Y. (2005). Okullarda Suç Ve Şiddeti Önleme. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Page, A. Z. ve İnce, M. (2008). Aile İçi Şiddet Konusunda Bir Derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 81-94.
- Rutherford, A., Zwi, A. B., Grove, N. J., ve Butchart, A. (2007). Violence: a glossary. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 61(8), 676–680.
- Salar, S. (2018). Şiddet Görmüş Kadınlarda Ergoterapinin Aktivite Ve Rol Yeterliliğine Etkisi. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sarsak, HI (2018). Genel Bakış: Psikiyatrik Bozukluklar İçin Mesleki Terapi. *Psikoloji ve Klinik*

Psikiyatri Dergisi, 3(1), 48-55.

Schultz-Krohn, W., ve Tyminski, Q. (2018). Community-built occupational therapy services for those who are homeless. *OT Practice*, 23(11), CE1-CE7.

Sidebotham, P., Bailey, S., Belderson, P., ve Brandon, M. (2011). Fatal child maltreatment in England, 2005–2009. *Child Abuse ve Neglect*, 35(4), 299–306.

The Social Care Institute for Excellence (SCIE) is a leading values-driven improvement agency, 19 Mart 2023 tarihinde SCIE: <https://www.scie.org.uk/about/> adresinden alındı.

Vacheva, D. and Petkova, I. 2023. Impact of Occupational Therapy Activities On the Formation of Skills for Independent Living in Children Using Social Service. *British Journal of Multidisciplinary and Advanced Studies*. 4, 1 (Mar. 2023), 120–128.

What is the Difference Between Violence and Abuse, 12 Şubat 2023 tarihinde Abuse Claims UK: <https://www.abuseclaimsuk.co.uk/violence-and-abuse-differences/> adresinden alındı.

What Is Verbal Abuse, 5 Nisan 2023 tarihinde Nursing Home Abuse Guide: <https://www.nursinghomeabuseguide.org/verbal-abuse> adresinden alındı.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Koruyucu Aile Modeli Uygulamalarında Biyolojik Ailelerin Yeri ve Önemi

The Place and Importance of Biological Families in Foster Care Model Practices

Nurgül CERTEL¹

¹ Arş. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal
Hizmet Bölümü,
nurgul.certel@kocaeli.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-6513-1613

Başvuru: 06.09.2023
Kabul: 24.04.2024

Atıf:
Certel, N. (2024). Koruyucu aile
modeli uygulamalarında biyolojik
ailelerin yeri ve önemi. *Toplum ve
Sosyal Hizmet*, 35(2), 349-364.
DOI:10.33417/tsh.1355646

ÖZ

Koruyucu aile modeli koruma altındaki çocukların aile yanında desteklenmesi amacıyla geliştirilmiş bir bakım modelidir. Bu model, korunmaya ihtiyacı olan ve koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuklar, koruyucu aileler, bu çocukların biyolojik aileleri ve süreçte çalışan çocuk koruma profesyonelleri tarafından şekillenmektedir. Koruyucu aile modelinde çocuğun biyolojik ailesinin koruyucu ailelik sürecini ve sonrasını etkileyen önemli bir rolü olmasına rağmen biyolojik ailelerin bu model içindeki yeri ve ailelerle yapılması gereken çalışmalar üzerinde yeterince durulan bir konu olmamıştır. Çocuklar için fiziksel ve duygusal güvenliklerini sağlayacak, istikrarlı ve kalıcı bir koruma oluşturmak için biyolojik aileleriyle profesyonel çalışma yapılması büyük öneme sahiptir. Hem koruyucu ailelik uygulamasının gelişmesi hem de çocuklar için risk oluşturacak koşulların azaltılması için biyolojik ailelerin çocuk koruma sistemi içindeki konumlarına dikkat çekilmelidir. Bu çalışmada koruyucu aile modelinin önemli bir parçası olan biyolojik ailelerle çocuğun koruma altına alındıktan sonra ailesiyle görüşme süreci ve uygun koşullar sağlandığında biyolojik ailesine dönme sürecinin detayları ve yapılması gereken çalışmalara ilişkin bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Koruyucu aile modeli, biyolojik aile, sosyal hizmet uygulamaları

ABSTRACT

The foster care model is developed to support children in need of protection within a family environment. It is shaped by foster children, foster families, biological families, and child protection professionals. Although biological family has an important role in the foster care model that affects the foster care process and its aftermath, the place of biological families in this model and the work to be done with families has not been a subject that has been sufficiently emphasized. Professional work with families is essential to create stable and permanent protection for children that will ensure their physical and emotional safety. The place of biological families in the child protection system should be emphasized both for to the development of the foster care practice and for reducing the conditions that pose a risk to children. In this study, an evaluation was made regarding the work that needs to be done and details of the process of visiting the biological family and the process of reunification with the biological family if the conditions are convenient, which are significant part of the foster care model.

Keywords: Foster care model, biological family, social work practices

GİRİŞ

Koruma altına alınan çocuklara sunulan bakım hizmetlerinin istikrarlı bir koruma modeli içinde sunulması çocuk koruma sistemi açısından önemli konulardan biridir. Türkiye’de çocuklar için kurum bakımının etkili ve yeterli olmamasının anlaşılmasıyla birlikte çocukların aile yanında desteklenmelerine dayanan alternatif modeller uygulanmaya başlanmıştır. Bunlardan biri olan koruyucu aile modeli çocuk refahı alanında çocuklar için bütünlüklü bir koruma sağlamak amacıyla başvurulan modeller arasında yer almaktadır. Karataş’ın (2007) ifade ettiği gibi çocukların bakımı ve yetiştirilmesi ebeveynlerle birlikte toplumun da sorumluluğundadır ve çocuğun biyolojik ailesinin yanında bakımının sağlanamadığı durumlarda buna alternatif yine başka bir aile yanında desteklenmesi önemlidir. Bu anlamda koruyucu aile modeli çocuk koruma sisteminde dikkate değer bir yere sahiptir.

Çocuklara sunulan koruma ve bakım hizmetlerinin istikrarlı ve kalıcı olması bu sistemi oluşturan bütün unsurları gözeterek mümkün görünmektedir. Koruyucu aileliğin önemi ve çocuğun vaktinin tamamını koruyucu ailesi ile geçirmesi profesyonel uygulamaların ağırlığının ve bilimsel araştırmaların odağının çocuklara ve koruyucu ailelere daha fazla yönelmesine sebep olmuştur. Fakat koruyucu ailelik sürecinde çocuğun biyolojik ailesiyle belli aralıklarla görüşmesi veya uygun koşullar sağlandığında biyolojik ailesine yeniden dönmesi durumları dikkate alındığında biyolojik ailelerle mesleki çalışmalar yapılması gerekliliği etkili bir çocuk koruma süreci için önemli bir adım olarak ortaya çıkmaktadır.

Biyolojik ailede var olan sorunlar çocukların korunma altına alınmasının başlıca sebeplerinden biridir. Bu sorunların devam etmesi koruyucu ailelik boyunca çocuğun ailesiyle görüşmeleri sürecinde yeniden bu sorunlardan etkilenmesine sebep olmakta ve çocuğun biyolojik ailesine dönmesine engel oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu durum çocuğun koruyucu ailesiyle kuracağı ilişkileri de şekillendirmektedir. Dolayısıyla koruyucu aile hizmetinden yararlanan çocukların bu modelden fiziksel, duygusal ve sosyal gelişimlerini destekleyecek nitelikte faydalanabilmelerini sağlamanın ve koruyucu ailelik sürecini ve sonrasını sağlıklı bir şekilde yürütmenin bir adımı da biyolojik ailelerle profesyonel çalışmaların artırılması gerekliliği olduğu vurgulanabilir.

Çocuğun üstün yararı doğrultusunda çocukların koruyucu aileden aldıkları hizmetin geliştirilmesi, aynı zamanda çocukların biyolojik aileleriyle ilişkilerinin düzenlenmesi ve koruma altına alınma sebeplerinin azaltılması gerekir. Ancak koruyucu aile modeline ilişkin incelemelerde-çalışmalarda biyolojik ailelerin nadir olarak görüş alanına girdiği düşünülmekte ve fakat çocuklar için kapsayıcı bir çocuk koruma sürecini sağlamak için biyolojik ailelerin koruyucu aileliğe etkilerinin ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmada literatürde biyolojik aile görüşmeleri ve yeniden aileye dönüş sürecine ilişkin yapılmış çalışmalar incelenerek koruyucu aile modeli içinde biyolojik ailelerin yerine ve önemine vurgu yapmak, böylece koruyucu ailelik sürecinin sağlıklı ilerlemesi konusunda önem verilmesi gereken bir taraf olarak biyolojik ailelerle çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiğine dikkat çekmek amaçlanmaktadır.

TÜRKİYE'DE KORUYUCU AİLE MODELİ

Koruyucu aile modeli çeşitli sebeplerle hakkında korunma kararı verilen ve biyolojik ailesi ile kalması mümkün olmayan çocukların bakımının üstlenildiği, tam zamanlı olarak ebeveynlik rollerinin yerine getirildiği ve çocuğun yetişmesi için uygun koşulların sağlandığı geçici veya devamlı bir koruma modelidir (Üstüner, Erol ve Şimşek, 2005, s. 131). Çocuk koruma sistemi içinde koruyucu aile modeli çocuğa güvenli bir ortam sunulması, çocuğun aile ortamı içinde ilişkiler geliştirmesini sağlaması, çocuğun fiziksel, duygusal, sosyal ihtiyaçlarının karşılanması ve geliştirilmesine olanak sağlaması nedeniyle önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye'de tarihsel süreçte çocukların korunması için uygulanan modellerin ağırlıklı olarak kuruluş bakımı odaklı olduğu bilinmektedir. Çocukların aile yanında desteklenmesi ve koruyucu aileliğe geçiş kurum bakımının çocuklar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin görülmesiyle başlamıştır. Kurum bakımıyla desteklenen çocukların özellikle sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının fiziksel ve maddi ihtiyaçlarının gerisinde kaldığı bilinmektedir (Yıldırımalp ve Hız, 2018). Bu nedenle çocuğun psikososyal ihtiyaçlarının daha iyi bir biçimde karşılanabildiği bir ortamda desteklenmesinin öneminin anlaşılmasıyla birlikte koruyucu ailelik, Erbay ve Çalış'ın da (2021) ifade ettikleri gibi çocuğun üstün yararı gözetilerek kurum bakımına alternatif bir model olarak çocuk koruma politikalarında daha fazla görünür olmaya başlamıştır.

Koruyucu aile modelinin önemli bir özelliği sadece bakım odaklı olmayıp çocuğun gelişimsel bütün ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmasıdır. Üstüner, Erol ve Şimşek (2005, s.131) kurum bakımında bakım verenin sıklıkla değişiyor olmasına karşın koruyucu ailelik sürecinde çocuk ile aile arasında uzun süreli bir ilişkinin geliştirilmesinin çocuk üzerinde güvenli bağlar kurmasını sağlamak konusunda olumlu etkileri olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim Karatay'ın (2017) da aktardığı gibi büyük kurumlarda bakımı sağlanan korunmaya ihtiyacı olan çocuklar üzerinde yapılan araştırmalar çocukların fiziksel ve duygusal gelişimlerinin geri kaldığını ortaya koymaktadır. Bu durum nedeniyle koruyucu aile fikri somut olarak 1960'lı yıllardan itibaren ele alınmaya başlanmış ve uygulamada da o yıllardan itibaren hayata geçirilmiştir (Karatay, 2017).

Koruyucu aile modelinin korunma altına alınan çocuklara sunduğu katkılara ve çocuğun gelişimini olumlu yönde destekliyor olmasına rağmen Türkiye'de hala istenilen düzeyde gelişmediği ve yaygınlaşamadığı görülmektedir. Dal ve Akbaş (2019) Türkiye'de koruyucu aile hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin yaptıkları araştırmada koruyucu aileliğin gelişememe nedenlerini, koruyucu aileliğin tanıtımının, koruyucu ailelere sunulan ekonomik desteğin ve çocuk ve koruyucu ailelere süreç başladıktan sonra sunulan desteğin yeterli olmaması olarak sıralamışlardır. Ailelere sunulan desteğin az olmasının koruyucu aileliğin sonlanmasında etkili olduğunu belirtmişlerdir. Erbay ve Çalış'ın (2021) yaptıkları çalışmada ise koruyucu aile modelinin gelişmesinin önündeki engellerden birinin de koruyucu aileliğin evlat edinmeyle karıştırılması, ailelerin koruyucu aileliği evlat edinmeye geçiş aşaması olarak değerlendirmeleri olduğu ifade edilmiştir. Koruyucu aileliğin evlat edinmeye

ikame bir model olarak değerlendirilmesinin koruyucu ailelik süresince düzenli olarak sürdürülmesi beklenen biyolojik ailelerle görüşmeler sürecini etkileyebileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda bu durum, uygun koşullar sağlandığında çocuğun biyolojik ailesine dönmesi ihtimalinin dikkate alınmaması riskini de doğurmaktadır. Koruyucu aile modelinde biyolojik ailelerin varlığı ve tüm süreç üzerindeki etkilerinin çocuğun iyilik halinin gözetilerek tüm taraflarca dikkate alınması gerekmektedir.

Kılıç ve Kesgin'in (2021) koruyucu aile modeli üzerine yapılmış araştırmaları inceledikleri çalışmalarında, araştırmaların koruyucu aile ve çocuk üzerine odaklandığı, buna karşın sürecin bir paydaşı olan biyolojik ailelere ilişkin yapılan çalışmaların yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Yine bu araştırmada, kimi çalışmalar koruyucu ailelerin hizmeti planlayan kurum ile ilişkilerinin iyi düzeyde olmasına karşın biyolojik ailelerin kurum ile ilişkisinin niteliğinin düşük olduğunu açıklamaktadır. Biyolojik aileler çocuk koruma sisteminin ve bu sisteme ilişkin yapılan araştırmaların da ihmal edilen bir tarafı olarak karşımıza çıkmaktadır. Biyolojik aileler, çocukla görüşmeler sürecinde, çocuğun yeniden ailesine dönüş sürecinde ve bütünlüklü bir çocuk koruma sisteminin geliştirilebilmesi için sorunların çözümünde koruyucu ailelik üzerindeki etkileri dikkate alınarak sürece dahil edilmesi gereken önemli bir taraftır. Bu nedenle aşağıda biyolojik ailelerin koruyucu ailelik sürecine farklı aşamalarda etkileri sunularak biyolojik ailelerle profesyonel çalışmalar yürütmenin gerekliliğine vurgu yapılacaktır.

KORUYUCU AİLE MODELİNDE BİYOLOJİK AİLELER NEREDE DURUYOR?

Koruyucu aile modeli; korunmaya ihtiyacı olan çocuk, çocuğun biyolojik ailesi, koruma kararı sürecinde ve sonrasında aktif olarak rol alan meslek elemanları ve koruyucu aileler olmak üzere birbirini tamamlaması gereken farklı sistemlerden oluşmaktadır. Çocuğun koruyucu aile modelinden faydalanabilmesi sistemin bütün unsurları ile eş zamanlı çalışma yapılması ve her birinin birbiri ile etkileşim halinde olmasına bağlıdır. Bass, Shields ve Behrman'ın (2004, s.7) ifade ettikleri gibi bir çocuk, çocuk koruma sistemine girdiği zaman çocuk için güvenli bir ağ yaratmaya çalışan birbiriyle kesişen ve etkileşim halinde olan geniş bir sisteme dahil olur. Orme ve Buehler de (2001, s.4) çocuğun ekolojik bağlamı ile ele alınmasının önemine dikkat çekerek çocuk için etkili bir koruma sürecinde bütün taraflarla profesyonel çalışmalar yürütmek gerektiğini vurgulamışlardır.

Çocuk koruma sistemleri içerisinde koruyucu aile hizmetleri çocuklara sunulan geçici bir koruma hizmeti olmak üzere değerlendirilmekle birlikte Türkiye'de koruyucu aile modeli uygulamada çoğunlukla uzun süreli bir model olarak şekillenmiştir. Fakat geçici olabileceği ihtimali hangi durumlarda koruyucu aileliğin son bulacağı ve son bulunduğu durumda koruma altındaki çocuğun geleceğinin ne olacağı, biyolojik ailesiyle yeniden bir araya hangi koşullarda gelebileceği, yeniden bir araya gelişin mümkün olması için biyolojik ailelerle ilişkilerin nasıl şekillenmesi gerektiği gibi soruları da gündeme getirmektedir.

Biyolojik aileler koruyucu aile modelinde özellikle iki açıdan önem arz ederler. İlki çocuğun korunmaya alındığı andan itibaren biyolojik ailesi ile görüşmeler süreci (biyolojik aile-çocuk ilişkisi),

ikincisi ise uygun koşullar sağlanması şartıyla çocuğun biyolojik ailesine yeniden dönmesi sürecidir. Bu yanlarıyla biyolojik ailelerin koruyucu aile sisteminin bir parçası olarak ele alınması şarttır.

İki Aileye Sahip Olmak: Biyolojik Aile ile Görüşmeler Süreci

Çocuklar koruma altına alındıktan sonra belirlenen hizmet planının önemli adımlarından biri uygun koşullarda ve çocukların hangi sebeple koruma altına alındığı gözetilerek biyolojik ailesi ile görüşmelerin düzenlenmesidir. Koruyucu Aile Yönetmeliği'nde¹ koruyucu aile biriminin görevleri arasında çocuğun biyolojik ailesi ile görüşmesine ilişkin düzenlemelerin koruyucu aile birimi tarafından yapılacağına dair ifadeler biyolojik aile ile görüşmelerin devam edeceğini göstermektedir. Yine yönetmelikte "çocuk, dosya bilgileri ve yapılan sosyal inceleme sonucuna göre uygun bulunması ve çocuğun istemesi halinde yaşantısını etkilemeyecek aralıklarla ve sürelerle, tatil günlerinde olmak üzere yıl içerisinde en fazla otuz güne kadar öz ailesine izinli verilebilir" ifadesi çocuğun yılın belli bir süresinde biyolojik ailesinde kalabileceğine ilişkindir.

Çocuğun biyolojik ailesiyle görüşmeye devam etmesini sağlamaktaki amaçlardan biri biyolojik aile ile bağının devamını sağlamaktır. Biyolojik aile ile bağların devam etmesi çocuğu hayatında bir kırılım veya kopuş olduğu duygusundan korumakla birlikte çocuğun geçmiş yaşamına olan aidiyetini de korumasını sağlar (Amorós ve Palacios, 2004; Akt: Martinez, Fuentes, Bernedo ve Garcia-Martin, 2014, s.1). Koruyucu aile modelinden yararlanan çocuklarla yürüttüğü çalışmasında Leathers (2003, s.54), biyolojik ailesiyle görüşmeleri sık olan çocukların daha az sıklıkta görüşen çocuklara kıyasla ailesiyle kurdukları bağın daha güçlü olduğunu ve az görüşen çocuklara göre aileleriyle daha az çatışma yaşadıklarını görmüştür.

Biyolojik aile ile görüşmeler çocuğun yaşadıklarını anlamlandırmasını sağlamakta ve her iki ailesiyle de kuracağı ilişkileri şekillendirmektedir. Leathers (2003, s.53) çocuğun biyolojik ailesi ile görüşmeye devam etmesinin koruyucu aile yanındaki uyum sürecini kolaylaştırıcı ve davranışsal sorunları azaltıcı etkisi olduğunu da ifade eder. Özellikle çocuğun süreçte aktif rol alması bakımından biyolojik ailesiyle görüşmelere devam etmesi önemlidir.

Çocuğun uygun koşullarda biyolojik ailesiyle görüşmelere devam etmesinin duygusal gelişimi için de uygun olduğuna ilişkin çalışmalar mevcuttur. Baker, Creegan, Quinones ve Rozelle (2016) koruyucu aile yanındaki çocuklarla yapılan çalışmaları inceledikleri araştırmalarında çocukların biyolojik aileleriyle iletişim halinde olmaktan mutlu olduklarını görmüşlerdir.

Biyolojik aile ile görüşmeler süreci görüşmelerin sıklığı, görüşme süresi, görüşmenin yapıldığı mekân, çocuğun korunmaya alınma nedeni, koruma altındaki süresi ve çocuğun koruyucu ailesiyle ilişkisi gibi birçok dinamikten etkilenmektedir ve görüşmeler tüm bu dinamikler göz önünde tutularak

¹ 14.12.2012 Tarihli Koruyucu Aile Yönetmeliği/Resmî Gazete Sayısı:28497

organize edilmelidir. Yukarıda ifade edildiği gibi çocuğun biyolojik ailesiyle görüşmeye devam etmesi çocukların deneyimlerini anlamlandırma ve bağlarını tanıma gibi açılardan olumlu bir etki yaratırken bunun tam anlamıyla sağlanması görüşmelerin niteliğinin de iyi olmasıyla mümkündür. Aksi durumda biyolojik aile görüşmeleri çocuklar için birtakım güçlükleri de doğurabilmektedir. Fuentes-Peláez, Amorós, Mateos, Balsells ve Violant (2013, s.351) koruyucu aile yanında olan ergenlerle yaptıkları nitel araştırmada çocukların biyolojik aile ile ziyaretlerinde görüşmeler boyunca öfke, görüşmenin denetimi hakkında bilgi eksikliği ve koruyucu aile ile biyolojik aile arasındaki çatışmalar gibi konularda sorunların yaşandığını ifade etmişlerdir. Bu çalışmada çocuklar biyolojik aileleri ile aralarında bağın gelişmemesini görüşmelerin sıklığı ve uzunluğunun az olmasına ve ebeveynlerinin görüşmelerde istikrarsız olmalarına bağlamışlardır. Yine bu çalışmada çocuklar özellikle biyolojik ailelerinin görüşmelere geleceğini söylemesine rağmen gelmemelerinin veya geç gelmelerinin kendilerine duygusal açıdan zarar verdiğini aktarmışlardır. Ebeveynleriyle hiçbir iletişimi olmayan çocuklar ise bunun kendileri için çok zor olduğunu, özellikle biyolojik ailelerinin yanında yaşadıkları olumsuz deneyimler nedeniyle bağlarını koparmış olsalar da görüşmeye devam edebilmeyi çok istediklerini belirtmişlerdir. Fuentes-Peláez, vd.'nin (2013) yaptıkları çalışma göstermektedir ki çocuklar her ne şekilde olursa olsun biyolojik aileleriyle görüşerek bağlarını devam ettirmek isteseler de görüşmelerin niteliği çocukları özellikle duygusal açıdan etkilemektedir. Görüşmelerin iyi organize edilmesi önemli bir ihtiyaç olarak belirlemektedir. Martinez, vd. (2014, s.2) de çocuğun biyolojik ailesiyle görüşmelerin niteliğine vurgu yaparak görüşmelerin yapılacağı mekândan görüşme aralığı ve süresine kadar birçok detayın çocukları gözeterek organize edilmesi gerektiğini belirtir.

Çocuğun biyolojik ailesiyle görüşmelerinin düzenli olması istikrarlı bir çocuk koruma sisteminin bir aşaması olarak ele alınmalıdır. Certel'in (2016) koruyucu aileler ile yaptığı araştırmasında koruyucu ebeveynler, çocuğun biyolojik ailesiyle görüşme sürecinin düzensiz olmasının çocuklara zarar verdiğini ve görüşmeler sonrasında çocuklarda olumsuz birtakım değişiklikler yarattığını; görüşmelerin belli bir düzende yapıldığı durumlarda çocukların bunun gerekli bir süreç olduğu ayrımına vararak sorun yaşanmadığını ifade etmişlerdir.

Fuentes, Bernedo, Salas ve Garcia-Martin (2019, 1421) sosyal hizmet uzmanlarıyla yürüttükleri odak grup çalışmasında uzmanlar koruyucu aile yanındaki çocukların biyolojik aileleriyle görüşmelerinin önemini şöyle sıralamışlardır: Çocuğun biyolojik ailesiyle temas ve bağlanma ilişkisini sürdürmesini sağlaması, çocuğun kimlik duygusuna ve neden koruyucu aile yanında olduğunu anlamasına katkıda bulunması, çocukta belirsizlik duygusunu azaltması, biyolojik ailelerinin gerçekliğini görmesini sağlaması ve böylece ailenin idealize edilmesini önlemesidir. Yine aynı çalışmada uzmanlar biyolojik aile ile görüşmelerin zorluklarını da şöyle sıralamışlardır: bazı biyolojik ailelerin davranışlarıyla ilgili güvenlik eksikliği-aile üyelerinden kiminin şiddete başvurması gibi-, ziyaretler sırasında bazı biyolojik aileler tarafından gösterilen davranışlarda uyuşmazlık-çocuğun kıyafetini ya da saç stilini değiştirmeye çalışmak gibi-, biyolojik ailelerin kimi zaman koruyucu ailelere karşı olumsuz tutum sergilemesi, görüşmelerde çocuğa uygun olmayan mesajlar verilmesi, örneğin hala

biyolojik aileyle kalmaya devam eden kardeşleri varsa onların daha özgür olduğu, daha rahat olduğunu söylemek gibi.

Görüşmelerin hangi durumlarda organize edilmesi gerektiği, görüşmelerin sıklığı ve süresi gibi konular kadar önemlidir. Koruyucu aileliği hukuki boyutlarıyla inceleyen Doğan (2013, s.151) bu modeli geçici veya sürekli olarak aile ortamından yoksun kalan çocukların biyolojik ailesine dönene kadarki sürede başka bir aile yanında desteklendiği bir koruma tedbiri olarak açıklamıştır. Koruyucu aileliğin koruma tedbiri nihayetinde alınan bir adım olması çocuğun biyolojik ailesinin yanında çeşitli sebeplerle korunmaya alınacak birtakım deneyimleri veya koşulları olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla çocuğun biyolojik ailesiyle görüşmelerinin organizasyonunda çocuğun bu deneyimleri ve biyolojik ailenin koşullarının önemli bir belirleyen olduğu dikkate alınmalıdır. Bu yanıyla görüşmelerin hangi koşullarda gerçekleşeceği ve nasıl yapılandırılması gerektiği ele alınmalıdır. Örneğin, yapılan bir araştırmada şiddete maruz kaldığı için korunmaya alınan çocukların biyolojik ailesiyle görüşmeye devam etmesinin şiddete maruz kalmayan çocuklara kıyasla daha fazla duygusal problemin yaşanmasına sebep olduğu görülmüştür (Sullivan ve Zyl, 2008). Çocuk için ciddi risklerin söz konusu olduğu durumlarda biyolojik aile ile görüşmelerin organizasyonu çocuğun iyilik halini gözeterek yapılmalıdır.

Çocuklar için ilk amaç çocuğun yüksek yararını gözetmek olduğu için biyolojik aileyle görüşmelerin çocuğa zarar verdiği durumlarda çocuğun yararına olacak uygulamalar belirlemek gerekir. Boyle (2017) koruyucu aile yanındaki çocukların biyolojik aileleriyle ilişkilerini araştıran çalışmaların istismarcı aileler ile iletişimde kalmanın sosyal hizmet uzmanları tarafından çocuk için “güvenli” bir alan yaratılsa dahi sorun yarattığını açığa koyduğunu aktarır. İhmal ve istismara maruz kalmış çocukların hassasiyetleri göz önünde tutulduğunda biyolojik aileyle görüşmelere ara verilmesi, çocuğun ihtiyaçları odağında ilerlenmesi gerekebilir.

Yapılan bir araştırmada biyolojik ailede istismarın söz konusu olduğu durumlarda çocukların koruyucu aile yanında olmanın kendilerini güvende hissetmelerini sağladığını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda çocuklar ihmal ve istimara maruz kalmış olsalar da biyolojik ailelerinden ayrılmış olmaları nedeniyle kendilerini suçlu hissettikleri görülmüştür. Bu anlamda çocuklar için fiziksel olarak güvenli bir alan oluştururken aynı zamanda duygusal olarak da kendilerini güvende hissedecekleri bir alan yaratmak, korunma altına alınma sebebine bağlı olarak biyolojik aile görüşmelerini organize etmek şarttır (Baker, Creegan, Quinones ve Rozelle, 2016).

Hakkında korunma kararı alınan çocuk için koruyucu aile yanına yerleştirilmesi uygun bulunduğu durumda çocuğun hem biyolojik ailesinin hem de koruyucu ailesinin olması bakımından, koruyucu aileye uyum süreci ve biyolojik ailesiyle bağlarını devam ettirmesinin çocuk açısından ele alınması gerekmektedir. Çocuğun belli aralıklarla biyolojik ailesiyle görüşmeye devam edecek olması nedeniyle koruyucu aile, çocuk ve biyolojik aile arasındaki ilişki ağının dinamikleri dikkate alınmalıdır. Biyolojik aile ile iletişim halinde olmak sadece çocuklar için değil koruyucu aileler ve meslek

elemanları için de süreci kolaylaştırıcı bir etki yaratır. Özellikle bu durum, belli aşamalarda meslek elemanlarının karar alma ve öneri sunma süreçlerinde uzmanlara katkı sağlamaktadır (Martinez, vd., 2014, s.1).

Her iki aile arasında tutarlı bir ilişkinin gelişmesi çocukların iki aile arasında sıkışmadan yaşamını organize etmesini de sağlayacaktır. İki ailenin birbirinden farklı özellikleri, farklı bilgileri ve deneyimlerinin olması nedeniyle ailelerin birbiriyle ortaklaşabilmesi çocuğun gelişimi ve yeni yaşamına uyumu açısından önemlidir. Boyle (2017) çalışmasında çocukların koruyucu ailelerinin biyolojik aile ile görüşmeler konusunda pozitif bir tutum sergilediği durumlarda çocukların görüşmelerden daha fazla yararlandığını ifade etmiştir. Koruyucu ailelerin görüşmeler sürecine yönelik tutumu çocuğun biyolojik ailesiyle kuracağı ilişkiyi de etkileyecektir. Chateaneuf, Turcotte ve Drapeau (2018, s.75) koruyucu ve biyolojik ailelerle yaptıkları çalışmada ailelerin ilişkiyi devam ettirmesinde koruyucu ailelerin biyolojik ailelerin sınırlılıklarını kabul etmelerinin ve onları yargılamamalarının etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Görüşmeler sürecinin önemli aktörlerinden biri de şüphesiz sosyal hizmet uzmanlarıdır. Biyolojik ailelerin çocukları ile görüşme sürecine ilişkin Garcia-Martin, Fuentes, Bernedo ve Salas'ın (2019) yaptıkları çalışmada biyolojik aileler, görüşmeye devam etmenin özellikle çocuklarıyla bağlarını sürdürmek ve çocuğun kendi geçmişini bilmesi açısından önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Aileler özellikle sosyal hizmet uzmanlarıyla irtibat halinde olmanın kendileri için önemli olduğunu altını çizerek bir profesyonelden destek almanın güvene dayalı bir ilişki geliştirdiğini belirtmişlerdir. Çalışmada biyolojik aileler görüşme sürecinin organizasyonu ile ilgili mekânın uygunluğu, görüşmeler öncesi sosyal hizmet uzmanları tarafından her iki tarafın da görüşmeye hazırlanması gibi konularda talepler üretmişlerdir. Bu çalışma göstermektedir ki görüşmelerin niteliği, ailelerin sürece hazırlanması, görüşmeler sonrasında da ailelerin desteklenmesi ve sosyal hizmet uzmanlarının her aşamada aktif olarak tarafları desteklemesi büyük öneme sahiptir.

Collings, Wright, Spencer ve Luu (2020) koruyucu aileler ile yürüttükleri araştırmalarında ailelerin, biyolojik aile ile görüşmeler sürecinde kurumsal desteğe ilişkin deneyimlerine odaklanmışlardır. Kurumdan meslek elemanlarının görüşmeler sürecinde çocukların olumsuz olarak etkilenmemesi için bunu en aza indirecek önlemler almaları gerektiği, sürecin planlanması ve izleme aşamasının tutarlı ve kanıta dayalı bir uygulama çerçevesinde yürütmeleri gerektiği ifade edilmiştir.

Erbay ve Çalış'ın (2021) çalışmasında sosyal hizmet kurumlarının koruyucu aile birimlerinde çalışan uzmanların birimlerinde kalıcı olmamaları ve uzmanlaşmalarının koruyucu aile uygulamalarını olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Bu durum ailelerle ve çocukla uzmanın kuracağı bağı engelleyerek sürecin takibini zorlaştırmaktadır. Biyolojik ailelerle görüşme sürecinde sürekliliğin dikkate alınması gereken bir tarafı olarak sosyal hizmet uzmanlarını ele almak gerekmektedir. Aynı aileyi takip eden, ailenin ihtiyaçları ve sorunlarını bilen bir taraf olarak izlemenin aynı uzman tarafından sürdürülmesi hem çocuklar hem koruyucu aileler hem de biyolojik ailelerle çalışmaların iş birliği içinde ve bütünlüklü bir biçimde yürütülmesini sağlayacaktır.

Sosyal hizmet uzmanlarının koruyucu ailelik sürecini yakından takip ediyor olmaları bakımından işleyişe ilişkin getirdikleri önerileri değerlendirmeye alınmalıdır. Fuentes, Bernedo, Salas ve Garcia-Martin (2019, 1423) sosyal hizmet uzmanlarıyla yürüttükleri odak grup çalışmasında uzmanlar koruyucu aile yanındaki çocukların biyolojik aileleriyle görüşmenin düzenlenmesine ilişkin şunları önermişlerdir:

- Görüşmelere ilişkin meslek elemanları ve biyolojik aileler arasında bir protokol oluşturulmalıdır.
- Görüşmeler her bir çocuğa özel olarak organize edilmelidir, bu nedenle hazırlanacak olan protokol çocukların görüşmenin nasıl olması, ne uzunlukta olması ve nasıl sona ermesini istediklerine ilişkin fikirleri doğrultusunda yapılandırılmalıdır,
- Görüşmeler takip edilerek özellikle biyolojik ailedeki değişiklikler dikkate alınmalı ve bu değişiklikler odağında çocukla iletişime geçilmeli. Örneğin taraflardan birinin yeni bir partnerinin olması gibi süreçler hakkında aileler görüşmeler öncesinde uzmanlara bilgi aktarmalı,
- Görüşmeleri bir süreliğine askıya almak gereken durumlar için kriterler belirlenmeli. Örneğin aile üyelerinden birinde madde kullanımının olduğuna dair işaretler varsa ya da gereksiz görüşmeye katılmamak, sıklıkla geç gelmek gibi davranışlar sergileniyorsa çocuk ile görüşmeler bir süre ertelenmeli,
- Koruyucu ailelerin kimi zaman doğru hazırlığı veya eğitimi almadığı gerçeğiyle koruyucu aileler için daha fazla bilgi, hazırlık ve destek sunulmalıdır. Bu durum özellikle koruyucu ailelerin yüz yüze görüşmeleri kabul etmeme ihtimallerini azaltmakta etkili olacaktır.
- Yine biyolojik aileler için de daha fazla bilgi, hazırlık ve destek sunulmalıdır. Ailelere yüz yüze görüşmelerin faydalarının neler olduğu anlatılmalı, görüşmelere katılım, çocukla etkileşim gibi uyulması gereken kurallar aktarılmalı ve anlayabilecekleri bir dil kullanılmalı; herhangi bir değişiklik ve çocukların gelişimi hakkında bilgi sahibi olabilmeleri için görüşmelerden önce biyolojik aileler ile toplantı yapılmalı,
- Biyolojik aileler ve koruyucu aileler arasında kademeli olarak iş birliği geliştirilmeli ve süreç denetlenmelidir,
- Ailelere yeterli hazırlık sağlamak için daha fazla personel ve finansman sağlanmalıdır.

Etkili bir çocuk koruma sisteminin ilk amacı hakkında korunma kararı çıkan bir çocuğun mümkün olan en kısa sürede bir aile yanında desteklenmesi olduğundan çocuklar olabildiğince hızlı bir şekilde koruyucu aile sistemine dahil edilmeye çalışılır. Bu aşamadan sonra koruma altındaki çocuk için iki ayrı ailenin varlığı söz konusudur. Çocukların hem biyolojik hem de koruyucu ailesinin olduğunu kabul etmesi aşamasından biyolojik ailesiyle belli bir düzende görüşme aşamasına ve uygun koşullarda ailesine dönmesine kadar tüm sürecin uzmanlarca çocuğun yararı hedeflenerek organize edilmesi gerekmektedir. Bu sürecin üç tarafı ile yapılan farklı araştırmalar da göstermektedir ki

çocuğun biyolojik ailesiyle görüşmelerinin profesyoneller tarafından organize edilmesi, takip edilmesi, görüşmelerin düzenli olması ve her üç tarafın da uzmanlardan destek alması görüşmeler sürecinin çocuk açısından mümkün olan en yararlı haliyle uygulanmasını sağlamaktadır.

Koruyucu Aileden Biyolojik Aileye Dönüş Mümkün mü?

Koruyucu aile modelinin geçici olduğu veya çocuğun biyolojik ailesine dönebileceği vurgusu koruyucu ailelik sürecini etkileyen önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuğun koruma kararının neden alındığı, koruma altında olduğu süre boyunca biyolojik aile ile ne gibi çalışmalar yapıldığı, biyolojik ailede var olan sorunların hala devam edip etmediği ve çocuğun hangi koşullarda biyolojik ailesine dönebileceği koruyucu ailelik sürecinin gündeminde olan konulardır. Biyolojik aileye dönüş çocuğun koruma altına alınmasına sebep olan unsurların ortadan kalkması ve yine çocuk için risk oluşturabilecek yeni durumların ailede olmaması halinde mümkündür.

Koruyucu Aile Yönetmeliği izleme esaslarında “koruyucu aile yanındaki çocuğun öz ailesi yanına döndürülmesi için koruyucu aile ve çocukla mesleki çalışmaların sürdürülmesi sağlanır” ifadesi çocuğun nihayetinde biyolojik ailesine döndürülebileceğini ve bunun da devam edecek mesleki çalışmalarla mümkün olacağını göstermektedir. Yönetmelikte biyolojik ailenin izlenmesi sürecinde “Ailenin yaşam koşulları ve ev ortamı, aile ilişkileri, aile üyelerini sürekli bir işi ve gelirinin bulunup bulunmadığı, başka bir hizmetten yararlanan çocuklarının olup olmadığı, çocukları ziyaret etme ve izinli alma durumları, ziyaret ve izin sonrası çocukta gözlemlenen davranışlar ve psikolojik durumu, koruyucu aile ile iş veya ilçe müdürlüğünün bilgisi dışında iletişim kurulmasıyla ilgili sorunlar, çocuğuna bakma istekliliği ve bunun ne kadar gerçekçi olduğu gibi konularda gözlem ve görüşmeler koruyucu aile hizmet modeline göre belirlenen aralıklarda yapılır.” Yönetmelikte açıklıkla biyolojik aile ile çocuğun yeniden birlikte yaşamalarını sağlayacak mesleki çalışmaların yapılması gerektiği ve uygun şartlar sağlandığında geri dönüşün değerlendirileceği ifade edilmiştir. Çocuğun biyolojik ailesiyle yeniden bir araya gelme sürecinde koruma kararı boyunca aileyle görüşmeler sürecinin niteliğinin de büyük öneme sahip olduğu dikkat çekmektedir.

Çocuğun koruyucu aile yanında aldığı hizmetin sonlandırılması gereken durumlarda takip edilecek aşamalar da yönetmelikte şu şekilde yer alır: “koruyucu aileden geri alınan çocuk öncelikle öz ailesi yanına döndürülür. Öz ailesi yanına döndürülemeyen çocuk, öncelikle akraba veya yakın çevre koruyucu aile modeli kapsamında değerlendirilir. Bu kapsamda da değerlendirilemeyen çocuk durumuna uygun başka bir koruyucu aile yanına yerleştirilir.” Bu madde göstermektedir ki koruyucu aileliğin planlanan veya beklenenden daha kısa sürede sonlandırılması durumlarında çocuğun süreçten olumsuz etkilenme ihtimali artmaktadır. Koruyucu aileliğin sonlandığı aşamada ilk olarak biyolojik ailesine dönüşün değerlendirilecek olması, koruyucu ailelik süresince biyolojik ailelerle profesyonel çalışmalar yürütülmesi ve ailede var olan sorunun çözülmüş olması beklenir.

Çocuğun biyolojik ailesine dönmesi sürecini etkileyen birçok faktör vardır. Goemans, vd. (2016, s.285) bunlardan birinin çocuğun cinsiyeti, yaşı, koruma altına alınma nedeni ve koruma kararından sonraki süreçteki deneyimleri gibi özellikleri olduğunu ifade ederler. Çocukların bu özellikleri kimi

zaman biyolojik aileye dönüşü kolaylaştırırken kimi zaman da zorlaştırmaktadır. Bu süreçte önemli olan tüm bu özelliklerin dikkate alınarak dönüş sürecine etkilerinin değerlendirilmesidir.

Yeniden biyolojik aileye dönmek için uygun koşulların sağlanması adına hem koruyucu ailelerin özelliklerinin hem de biyolojik ailenin özelliklerinin bilinmesi çocuklarının bakımını ve sorumluluğunu üstlenmiş-üstlenecek kişilere dair bir profil oluşmasını sağlayacak aynı zamanda politika yapıcılara ve meslek elemanlarına rehberlik edecek bilgiler sunması beklenir (Goemans, vd., 2016, s.286).

Yukarıda ifade edildiği gibi çocuğun koruyucu aile yanında bulunduğu süre boyunca biyolojik ailesiyle irtibatta olması özellikle ailesiyle bağının devam etmesini sağlaması bakımından önemlidir. Goemans, vd. (2016) dosya incelemesine dayalı araştırmalarında biyolojik aileye dönüşte çocuğun koruyucu aile yanında bulunduğu süre boyunca biyolojik ailesi ile irtibatta kalmasının ve düzenli görüşmelerin etkili olduğunu görmüşlerdir. Yine çalışmalarında biyolojik ailelerin ek hizmet alıp desteklenmeleri durumunda çocuğun biyolojik ailesine dönme olasılığının yüksek olduğunu görmüşlerdir. Yazarlar biyolojik aileye dönüşün ilk iki yıl içinde gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Bu çalışma biyolojik ailelerle iyi yapılandırılmış görüşmelerin ve düzenli takiplerin koruyucu ailelik sürecinin sağlıklı geçmesini sağlamasıyla birlikte biyolojik aileye yeniden dönmenin üzerinde de görüşmeler sürecinin büyük bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu durumu tersten okuduğumuzda görünen, korunma altında kalınan sürenin uzaması, biyolojik ailede var olan sorunların devam etmesi ve biyolojik aile görüşmelerinin niteliğinin zayıf olması durumlarında çocuğun biyolojik ailesiyle yeniden bir araya gelmesi ihtimalinin azalacağı gerçeğidir.

Çocuğun koruma altına alınıp koruyucu aile yanına yerleştirilmesinden sonra uzmanlarca desteklenmesi ve uyum sürecinin kolaylaştırılması gerekir. Kimi çalışmalar bu sürecin özellikle ergenlikte zorlu olabileceğini ve nihayetinde biyolojik aileye dönüşle sonuçlanabileceğini göstermektedir. Taylor ve McQuillan (2014, s.241) koruyucu aileliğin sonlanmasına ilişkin koruyucu aileler ve sosyal hizmet uzmanlarının görüşlerini aldıkları araştırmalarında sonlanmanın üzerinde biyolojik ailelerle görüşmelerin niteliğinin ve bağlanma sürecinin etkili olduğu ifade edilmiştir. Özellikle çocukların biyolojik aileleriyle organize edilmemiş-izinsiz görüşmelerini denetlemenin zor olması, çocukların eve dönmeye kararlı olmaları ve biyolojik ailelerin de yerleştirmeyi manipüle eden davranışları koruyucu aileliğin sonlanmasına neden olmaktadır. Çalışmada bu durumun özellikle ergenlik dönemindeki çocuklarda daha sık karşılaşılan bir sorun olduğu görülmüştür. Bütün bu çalışmalar, çocuğun gelişimsel özellikleri ve biyolojik ailesinde yaşadığı zorluklar dikkate alınarak biyolojik ailelerin yerleştirme öncesi profesyonel olarak desteklenmesinin önemini göstermektedir. Biyolojik ailelerin de çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesine hazırlanması ileride ortaya çıkma ihtimali olan sorunların da önüne geçecektir.

Çocuğun biyolojik ailesine dönmesine karar verme aşaması da önemli bir aşamadır. Tenissen, vd. (2020) koruyucu aile sisteminde çalışan uzmanlar ve dosya takibini yapan hakimlerle yaptıkları çalışmada çocuğun biyolojik aileye dönüşüne ilişkin karar verme aşamasının nasıl olması gerektiğini

araştırmışlardır. Uzmanlar ve hakimler bu süreçte biyolojik ailenin işlevselliğinin ve ebeveynlik becerilerinin dikkate alınması gerektiğini, biyolojik ailenin yeniden bir araya gelişi kabul etmesi aşamasında desteklenmesinin önemli olduğunu, koruyucu aile ve çocuğun ilişkisinin ve çocuğun gelişiminin, hazır oluşunun, ihtiyaçları ve isteklerinin dikkate alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu aşamanın üç tarafın da sürece hazırlanması ve desteklenmesi ile kolaylaşacağı görülmektedir. Biyolojik aileye yeniden dönüş sürecinin önemli bir aşaması çocuğun bu sürece hazırlanması aşamasıdır. Çocuğun hayatında meydana gelecek her bir değişim için kademeli bir hazırlık sürecinden geçmesi gerektiğinin altını çizerek belirtilmelidir ki biyolojik aileye dönüş sürecinde de çocuğun koruyucu ailesiyle kurduğu bağları, koruyucu aile yanında geçirdiği sürenin uzunluğu ve ilişkisini gözeterek bu aşamanın yapılması gerekmektedir. Bu evreden sonra tıpkı koruyucu ailelik sürecinde organize edilen biyolojik aile görüşmeleri gibi koruyucu aile görüşmelerinin de organize edilmesi -koruyucu aileliğin neden sonlandığı dikkate alınarak- çocuğun hayatında keskin kırılımların oluşmasını engelleyecek ve bağlarının devam etmesini sağlayacaktır.

Biyolojik aileye dönüş çocukla aileyi yeniden bir araya getirmekle birlikte özellikle çocuğun yeniden koruma altına alınmasını da önlemelidir. Bu nedenle ailelerin çocuğuyla yeniden bir araya gelmeleri için birtakım değişiklikler yapması gerektiğini bilmesi gerekirken diğer yandan bu değişikliklerin gerçekleşmesi ve devamının sağlanması için profesyonellerce desteklenmeleri de gerekmektedir. Çocuğun biyolojik ailesine dönmesinin ardından hem çocuğun hem de ailenin bir dizi ihtiyacı gündeme gelecektir. Bu ihtiyaçların karşılanması için Balsells, vd (2015) çocuk koruma alanında çalışan profesyonellerin biyolojik ailenin ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar yürütmeleri gerektiğini ve ailelerin sosyal desteğinin artırılması gerektiğini belirtirler.

Koruyucu aile yanındaki çocukların yeniden biyolojik ailelerine dönmeleri ailelerin koşullarında ve ebeveynlik becerilerinde bir değişim geliştiği müddetçe mümkün olacaktır. Çalışmalar göstermektedir ki çocuğun yeniden ailesine dönmesinin üzerinde koruma altında bulunduğu süre boyunca ailesiyle yaptığı görüşmelerin niteliğinin etkisi de büyüktür. Koruyucu Aile Yönetmeliğinde açıklıkla çocuğun biyolojik ailesine dönmesi seçeneğinin birtakım mesleki çalışmalar nihayetinde mümkün olacağı belirtilse de Türkiye'deki önemli eksikliklerden biri koruma altındaki çocukların biyolojik aileleriyle mesleki çalışmaların yeter düzeyde yapılamıyor olmasıdır. Bu durum yeniden bir araya gelmelerin gerçekleşmemesine ve aynı zamanda çocuklar için risk oluşturan durumların devam etmesine neden olmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi Türkiye'de koruyucu aile modeli uzun süreli olarak yapılanmış görülmektedir. Bu durumun üzerinde biyolojik ailelere dönüşün sağlanacağı koşulların yeterince oluşturulamamasının etkili olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ

Çocuk koruma sisteminde çocuklar için en uygun koruma modelinin aile yanında olduğu vurgusu çocuklar için öncelikli olarak biyolojik ailelerinin yanında güvenle kalacakları bir ortamı yaratmaya dayalıdır. Bu koşulların söz konusu olmadığı durumlarda alternatif bakım modelleri olarak yine aile yanında destek modelleri devreye girmektedir. Karataş'ın (2007) ifade ettiği gibi çocuğun koruma

hizmetlerinden bütün olarak yararlanması için çocuğun ailesi içinde korunma gerektiren tüm nedenlerin ortadan kaldırılmış olması gerekir. Çocuk koruma sistemi içinde koruyucu aile modeli çocuğa güvenli bağların gelişeceği, ebeveynliğin bütün gereklerinin yerine getirildiği istikrarlı bir aile ortamı sunması itibariyle önemli bir yere sahiptir. Bu model içinde korunma altındaki çocuk, koruyucu aileler, biyolojik aileler ve meslek elemanları yakın ilişki içindedir. Çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesinin ardından biyolojik ailelerin bu sistemdeki varlığı aile görüşmeleri sürecinde veya koruyucu aileliğin sonlandırılarak çocuğun biyolojik ailesine dönüşü süreci söz konusu olduğunda gündeme gelmektedir.

Çocuklar için güvenli ve kalıcı çözümler sağlamak için çocuğun, koruyucu ailelerin ve biyolojik ailelerin ihtiyaçlarından yasal düzenlemelere kadar bir dizi meselenin düzenlenmesi gerekir. Koruyucu ailelik süreci başladıktan sonra çocuk için iki ayrı ailenin varlığı söz konusudur ve bu evrede her üç tarafın da koşulları, ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınmalıdır. Çocuğun biyolojik ailesiyle ilişkisi korunma altına alınma nedenine göre şekillenmektedir ve bu nedene bağlı olarak çocukların biyolojik ailesiyle görüşmeye devam etmesinin geçmişi hakkında bilgi sahibi olması ve bağlarını devam ettirmesi bakımından gelişimine olumlu katkı yapacağı literatürde farklı çalışmalarla aktarılmıştır. Görüşmelerin düzenli aralıklarla olması, biyolojik ailelerin görüşme boyunca çocuğa zarar verecek söz ve davranışlardan kaçınması ve görüşme sürecinin meslek elemanları tarafından değerlendirilerek organize edilmesi durumunda çocuğun hem koruyucu ailesi ile hem de biyolojik ailesiyle kuracağı ilişkinin niteliği gelişmektedir. Bu evrede çocuğun her iki ailesiyle ilgili detaylı bilgiye sahip olan taraf olarak sosyal hizmet uzmanlarının rolü ve etkisi büyüktür. Biyolojik ailesiyle kalamayacak olmasına rağmen çocuğun ailesiyle bağının devam ettiği gerçeğiyle etkili bir çocuk koruma sistemi için çocuğun korunmaya alınma nedenlerini de ortadan kaldıracak profesyonel bir çalışmanın yürütülmesi ve tüm süreçte biyolojik ailelerin de izlenmesi gerekmektedir. Biyolojik ailede var olan sorunların devam etmesi görüşmeler sürecinde çocuğun bu sorunlardan yeniden etkilenmesine sebep olacağı için biyolojik ailelerin koşullarının iyileştirilmesi adına ailelerle profesyonel çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir.

Türkiye’de biyolojik ailesiyle yeniden bir araya gelen çocuklarla ilgili uygulamalara rehber olacak nitelikte kanıta dayalı çalışmalar eksiktir. Nitekim biyolojik ailelerin varlığının araştırma konuları arasında da tali konular arasında kaldığı düşünülmektedir. Kapsamlı bir çocuk koruma sisteminin geliştirilmesi bu sistem içinde biyolojik ailelerle çalışmanın öneminin dikkate alınmasıyla mümkündür. Aileleri desteklemek için sorunların çözümünde ailenin güçlü yanlarına odaklanarak müdahale edilmelidir, böylece ailelerin de sorumluluklarının farkına varmaları, çocuğun psiko-sosyal gelişimi ve ihtiyaçlarına uygun bir ortam yaratmak konusunda aktif olmaları sağlanmalıdır. Ancak bu haliyle çocuğun biyolojik ailesine yeniden dönmesi mümkün olacaktır.

Biyolojik ailelerle mesleki çalışmaların yeter düzeyde yapılamıyor olması, bu konuda çalışacak profesyonel sayının az olmasından da kaynaklanmaktadır. Profesyonel sayısının az olmasıyla

birlikte meslek elemanlarının sıklıkla değişiyor olması da izleme aşamasını etkileyecek olumsuz bir dinamiktir, bu değişim ailelerin kendilerini meslek elemanlarına tekrar tekrar tanıtmasından meslek elemanının çocuk ile bağ kurmasına kadar bütün aşamaları etkileyecektir. Koruyucu aile modeli sadece koruyucu aileler ve çocuklarla değil aynı zamanda çocukların biyolojik aileleriyle de yapılacak mesleki çalışmalarla ve sunulan hizmetin kurumsallaşmasıyla geliştirilebilir. Biyolojik ailelerin kurumsal olarak desteklenmesi sadece çocukla görüşmeler sürecine olumlu katkılar sağlamakla kalmayacak ailelerin çocuklarına ilişkin sorumluluk almalarını da destekleyecektir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Baker, A.J. L., Creegan, A., Quinones, A. ve Rozelle, L. (2016). Foster children's views of their birth parents: A review of the literature. *Children and Youth Services Review*, 67, 177-183.
- Balsells, M. A., Pastor, C., Mateos, A., Vaquero, E., Urrea, A. (2015). Exploring the needs of parents for achieving reunification: The views of foster children, birth family and social workers in Spain. *Child and Youth Services Review*, 48, 159-166.
- Bass, S., Shields, M. K., Behrman, R.E. (2004). Children, Families, and foster care: Analysis and recommendations. *The Future of Children*, 14(1), 4-29.
- Boyle, C. (2017). 'What is the impact of birth family contact on children in adoption and long-term foster care?' A systematic review. *Child & Family Social Work*, 22, 22-33.
- Certel, N. (2016). Koruyucu aile derneklerine üye olan koruyucu ailelerin bu modele ilişkin deneyim ve değerlendirmeleri. Kocaeli Üniversitesi. Yüksek lisans tezi.
- Chateauneuf, D. Turcotte, D. Drapeau, S. (2018). The relationship between foster care families and birth families in a child welfare context: The determining factors. *Child & Family Social Work*, 23, 71-79.
- Collings, S. Wright, A.C., Spencer, M. ve Luu, B. (2020). How foster carers experience agency support for birth family contact. *Child & Family Social Work*, 25(1), 83-91.
- Dal, V., Akbaş, E. (2019). Koruyucu aile hizmetlerinin yürütülmesinde sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24(3), 523-546.
- Doğan, R. (2013). Bir koruma tedbiri olarak koruyucu aile kurumu ve koruyucu aile yönetmeliği. *Ankara Barosu Dergisi*, 2, 147-170.
- Erbay, E., Çalış, N. (2021). Türkiye'de koruyucu aile hizmetlerine yönelik uzman görüşleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 439-462.
- Fuentes-Peláez, N., Amorós, P., Mateos, A., Balsells, M.A., ve Violant, V. (2013). The biological family from the perspective of kinship fostered adolescents. *Psicothema*, 25(3), 349-354.

- Fuentes, M., Bernedo, I. M., Salas M.D. ve Garcia-Martin M. A. (2019). Ahat do foster families and social workers thinh about children's contact with birth parents? A focus group analysis. *International Social Work*, 62(5), 1416-1430.
- Garcia-Martin, M. A., Fuentes, M. J., Bernedo, I. M., ve Salas, M.D. (2019). The views of birth families regarding Access visits in foster care. *Journal of Social Work*, 19(2), 173-191.
- Goemans, A., Vanderfaeillie, J., Damen, H., Pijnenburg, H., ve Van Holen, F. (2016). Reunification of foster children: Factors associated with reunification outcomes in Flanders and the Netherlands. *Children and Youth Services Review*, 70, 284-292.
- Karataş, K. (2017). Türkiye'de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 7-19.
- Karatay, A. (2017). Türkiye'de koruyucu aile: Kökenleri, gelişimi ve bugünü. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 389-427.
- Kılıç, S., Kesgin, B. (2021). Koruyucu aile hizmet modelinin ilişki ağı bağlamında değerlendirilmesi ve bu alanda yapılan akademik çalışmaların analizi. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 127-154.
- Koç, T. (2016). Türkiye'de koruyucu aile hizmetinin etkinliğinin artırılmasına yönelik çözüm önerileri: Türkiye ve Hollanda karşılaştırması. Yüksek lisans tezi. Celal bayar üniversitesi, Manisa.
- Koruyucu Aile Yönetmeliği <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/kurum/24301121>, Erişim: 10.08.2023
- Leathers, S. J. (2003). Parental Visiting, Conflicting Allegiances, and Emotional and Behavioral Problems Among Foster Children. *Family Relations*. 52(1), 53-63.
- Martinez, M. D. S., Fuentes, M. J., Bernedo, I. M., Garcia-Martin, M. A. (2014). Contact Visits between Foster Children and Their Birth Family: The View of Foster Children, Foster Parents and Social Workers. *Child & Family Social Work*. doi:10.1111/cfs.12163
- Orme, J. G., Buehler, C. (2001). Foster family characteristics and behavioral and emotional problems of foster children: A narrative review. *Family Relations*, 50(1), 3-15.
- Sullivan, D.J., van Zyl, M. A. (2008). The wellbeing of children in foster care: Exploring physical and mental health needs. *Children and Youth Services Review*. 30, 774-786.
- Taylor, B.J., McQuillan, K. (2014). Perspectives of foster parents and social workers on foster placement disruption. *Child Care in Practice*, 20(2), 232-249.
- Tenissen, M.S.L., Goemans, A., Van Holen, F., Vanderfaeillie, J., Nefs, H.T., Pijnenburg, H. M., Damen, H., ve Vedder, P.H. (2020). Family reunification decision-making in Dutch family foster care: A dual perspective approach. *Child & Youth Care Forum*, 50, 199-228.

- Üstüner, S., Erol, N., Şimşek, Z. (2005). Koruyucu aile bakımı altındaki çocukların davranış ve duygusal sorunları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*. 12 (3), 130-140
- Yıldırımalp, Ö., Hız, Ö. (2018). Türkiye’de çocuk refahı bağlamında korunmaya muhtaç çocuklara sunulan bir hizmet: Koruyucu aile hizmeti, *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1).

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Dergide, sosyal hizmet ve sosyal hizmet ile ilişkili alanlarda bilimsel çalışmalar Türkçe, İngilizce ya da Almanca yayınlanır.
- Dergide TÜBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

- Dergiye gönderilecek çalışmalar, APA 6 (American Psychological Association Manual) standartlarına uygun olmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, kaynakça dahil en fazla 9000 kelimedenden oluşmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, Microsoft Word formatında olmalı ve kenarlardan yeterli boşluk (soldan ve sağdan 2 cm, üstten ve alttan 1,5 cm) bırakılarak A4 boyutunda Arial 11 punto ile yazılmalıdır. Metin blok (sağa sola dayalı), satır başı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan hazırlanmalıdır.
- Yazara ait bilgiler; unvan, kurum, e-posta ve ORCID ID bilgilerini içermeli ve süreci takip etmek için iletişim kurulacak yazarın telefon ve iletişim adresi de eklenmelidir.

Lütfen daha detaylı bilgi için derginin web sayfasını www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh ziyaret ediniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

General Rules

- Journal of Society & Social Work publishes scientific studies in the field of social work in Turkish, English or German.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.

Manuscript Submission

- Manuscripts submitted to the journal must comply with APA 6 (American Psychological Association Manual) standards.
- Manuscripts should be no more than 9000 words, including references.
- Manuscripts should be written A4 size, Arial 11 size in Microsoft Word. The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should contain author's title, institution, e-mail and ORCID ID and corresponding author's telephone and address should also be added.

Please visit web site of the journal for further information on www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh